PHILOSOPHIÆ

EPICURI

SYNTAGMA,

Continens

Canonicam,
Physicam, &
Ethicam.

Authore *V. Cl.*

PETRO GASSENDO.

LONDINI,
Ex Officina ROGERI DANIELIS,
MDCLX.

3152:11

BRevem Philoſophiæ Epicuri Syntaxim exhibeo, qua ſerie mihi jam occurrit (otio quidem majore poſſet & congeri plenius, & diſtribui clarius) utpote quæ neque aliena ab Epicuri methodo ſit, neque tamen habeatur illi adeo ſcrupuloſe illigata, ut non, ſicut ipſe Epicurus ordinem eundem in eadem re pertractanda non ſemper tenuit, & Lucretius quoque non illum abſque immutatione ſervavit; ut non, inquam, utar ea libertate, qua pleraque emoveam, tranſponam, & quà eſſe videbitur magis commodum, interjiciam. Inducam autem Epicurum uno tenore, ſuiſque verbis tota ſerie philoſophantē; quate-

nus quidem ea verba exſtant apud Laertium, M. Tullium, Senecam, & Authores alios; niſi quod, ut res evadere poſſit aliquanto concinnior, adnitar meis ea colligare, quæ haberi alioquin poſſent, quaſi confuſa rudera, & ſcopæ quædam diſſolutæ. Attribuam vero ipſi Epicuro, ſi quid dictum à Metrodoro, Hermacho, Colote, aliove quopiam ex illius Sectatoribus fuerit; quando *Apud iſtos*, ut Seneca habet, *quicquid dicit Hermachus, quicquid Metrodorus, ad unum refertur*: &, *Omnia, quæ quiſquam in illo contubernio loquutus eſt, unius auſpiciis dicta ſunt.* Attribuam quinetiam ea, quæ videbuntur eſſe aliquando ſupplenda, decerpendaque ex Lucretio: quoniam & Lactantius (tametſi verbo ſane illaudato)

Epi-

Epicuri, inquit, *ſunt omnia, quæ delirat Lucretius*: & Lucretius ipſe cum opere toto id ſatis declarat, tum his ſpeciatim verſibus;

---- inque tuis nunc
Fixa pedum pono preſſis veſtigia ſignis.

Et, *--- tuiſque ex inclute chartis,*
Floriferis ut apes in ſaltibus omnia libant,
Omnia nos itidem depaſcimur aurea dicta.

Et, *Cujus ego ingreſſus veſtigia, nunc rationes*
Perſequor.

Fiet quoque, ut interdum, ubi ſententia erit obſcurior, neque uſquam apud Authores ſatis diſerte explanata, ipſam meis verbis declarem, & quæ præſertim quidem ex ipſius Phyſices locis deducam; quanquam & rarum erit, ut faciam, & ad Epicuri mentem ſic accommodabo, ut nihil ipſi non congruum ſit. UNUM eſt, quod admoneam te, ut ſollicite nempe attendas, quod ad ea capita, quibus Epicurus quid-

quidpiam proferet Fidei ſacræ diſſentaneum, indicentur hic à nobis loca Phyſices, in quibus, quæ ille in Fidem peccavit, refutata ſunt, ne quidquam mali abſque remedio præſentaneo excipi poſſit. Scilicet ut poſſit ejus Philoſophia, quantum quidem ferunt relicta veſtigia, integre cognoſci, nihil eſſe videtur ex ea reſcindendum, ſupprimendumque; ut neque fieri moris eſt in Ariſtotele, aliiſque (ac in ipſo etiam Lucretio) quorum eduntur libri integri, & ne adjunctam quidem habent (uti habitura opella hæc eſt) errorum, qui adverſus fidem in iis leguntur, repreſſionem. Quod ſupereſt, & ne longum faciam, cedo, ecce, Epicuro, ut loquatur, locum.

E-

Elenchus Partium, Sectionum & Capitum.

De Philoſophia univerſe.

Pars Philoſophiæ Prima, Quæ eſt Canonica, ſive de Criteriis.

CAP. I. DE veritate, illiuſque Criteriis pag. 5

II. Canones de Senſu, Criteriorum primo 7

Can. 1. *Senſus nunquam fallitur; ac proinde eſt omnis ſenſio, omniſque phantaſiæ, ſeu apparentiæ, perceptio vera* ibid.

2. *Opinio eſt conſequens ſenſum, ſenſionique ſuperadjecta, in quam veritas aut falſitas cadit* 10

3. *Opinio illa vera eſt, cui vel ſuffragatur, vel non refragatur ſenſus evidentia* 12

4. *Opinio illa falſa eſt, cui vel refragatur, vel non ſuffragatur ſenſus evidentia* 13

III. Canones de Prænotione, Anticipationeve, Criteriorum altero 15

Can. 1. *Omnis quæ in mente eſt Anticipatio ſeu Prænotio dependet à ſenſibus: idque vel incurſione, vel proportione, vel ſimilitudine, vel compoſitione* ibid.

2. *Anticipatio eſt ipſa rei notio, & quaſi definitio, ſine qua quidquam quærere, dubitare, opinari, imo & nominare non licet* 16

3. *Eſt Anticipatio in omni Ratiocinatione principium; quaſi nempe id, ad quod attendentes inferimus unum eſſe*

idem, aut diverſum; conjunctum, aut disjunctum ab alio 17
4. *Quod Inevidens eſt, ex rei Evidentis anticipatione demonſtrari debet* 18
IV. Canones de Affectione, Paſſioneve, Criteriorum poſtremo 19
Can. 1. *Ea voluptas, quæ nullam habet annexam Moleſtiam, amplectenda eſt* 20
2. *Ea Moleſtia, quæ nullam habet Voluptatem annexam, fugienda* ibid.
3. *Ea Voluptas, quæ aut majorem Voluptatem impedit, aut graviorem Moleſtiam parit, fugienda* ibid.
4. *Ea Moleſtia, quæ aut majorem avertit Moleſtiam, aut uberiorem Voluptatem creat, amplectenda* ibid.
V. Canones circa uſum Vocum.
Can. 1. *Dum loqueris, delige voces communes & perſpicuas; ne aut ignoretur quid velis, aut interpretando tempus fruſtra teras* ibid.
2. *Dum audis, id enitere, ut vim ſubjectam vocibus teneas; ne te vel præ obſcuritate lateant, vel præ ambiguitate illudant* 21

Pars Philoſophiæ Secunda, Quæ eſt Phyſica, ſive de Natura.

SECTIO I.

De Vniverſo, ſeu Natura rerum.

CAP. I. *Conſtare Vniverſum ex Corpore & Inani, ſeu Loco.* ibid.
II. *Eſſe Vniverſum infinitum, immobile, immutabile* 27
III. *De*

III. *De Divina in Vniverſo Natura* 29
IV. *De Prima Materia, ſive de Principiis concretarum in Vniverſo rerum* 34
V. *Dari in natura rerum Atomos, quæ ſint concretorum Corporum principia* 35
VI. *De Atomorum Proprietatibus, Magnitudineque imprimis* 37
VII. *De Atomorum figura* 40
VIII. *De Gravitate, ſeu Pondere, ac multiplici motu Atomorum* 41
IX. *Atomos, non item vulgaria Elementa, aut Homœomera, eſſe prima principia rerum* 45
X. *De Prima & radicali Concretionum Cauſa; hoc eſt, de Agente, ſive Efficiente* 47
XI. *De Motu, qui idem cum Actione Effectioneve eſt; ac de Fortuna, Fato, Fine, & Sympatheticis Antipatheticiſque cauſis* 48
XII. *De rerum Concretarum Qualitatibus, generatim* 51
XIII. *Qualitates ex Atomis, ſpectatis ſecundum ſubſtantiam ac Inanis interceptionem* 53
XIV. *Qualitates ex Atomis, ſpectatis ſecundum proprietates ſingulatim ſumptas* 54
XV. *Qualitates ex Atomis, ſpectatis ſecundum proprietates conjunctim acceptas* 56
XVI. *De iis Qualitatibus, quæ habentur rerum Eventa; ac præſertim de Tempore* 60
XVII. *De Ortu, & Interitu; ſeu Generatione, & Corruptione rerum Concretarum* 62
XVIII. *De iis, ob quæ genitum corpus in certo rerum genere eſt, & diſcernitur à cæteris rebus* 66

SECTIO II.

De Mundo.

CAP. I. DE *Forma, & Figura Mundi* ibid.
II. *De Novitate Mundi* 71
III. *De Cauſa Mundi* 72
IV. *De Exortu Mundi* 74
V. *De obeunte ſuas vices Mundo* 77
VI. *Obiter de Geniis, ſeu Dæmonibus* 80
VII. *De Fine, ſeu Interitu Mundi* 82
VIII. *De Infinitis Mundis* 85

SECT. III.

De rebus Humilibus, ſeu Terrenis.

CAP. I. DE *Terra in medio Mundi conſiſtente* 88
II. *De Terræ-motu; ac obiter de Ætneo Incendio* 90
III. *De Mari, Fluviis, Fontibus, & de Inundatione Nili* 92
IV. *De Aquarum quarundam proprietatibus, & de Glacie* 94
V. *De Terrenis rebus Inanimis* 96
VI. *De Magnete ſpecialiter* 98
VII. *De Animalium generatione* 100
VIII. *De Uſu partium in Animalibus* 103
IX. *De Anima, quæ Animalium interna eſt forma ſeu nota* 105
X. *De Senſu, qui eſt Animæ quaſi anima, univerſe* 108
XI. *De Viſu, deque Simulachris in ipſum incurrentibus* 111
XII. *Peragi Viſionem intercedentibus hujuſcemodi Simulachris* 114

XIII. *De Auditu* 117
XIV. *De Olfactu* 119
XV. *De Guſtatu* 120
XVI. *De Tactu* 121
XVII. *De Animo, ſeu Intellectu, Mente, Ratione, illiuſq; ſede* 122
XVIII. *Non cogitare Animum, niſi per ſimulachra incurrentia* 124
XIX. *De Affectibus, ſeu Paſſionibus Animæ* 126
XX. *De Motu Voluntario, ac ſpeciatim de Loquutione, Nominumque impoſitione* 130
XXI. *De Somno, ac Inſomniis* 133
XXII. *De Morte* 135

SECT. IV.

De rebus Sublimibus, tam Cæleſtibus, quam Aereis.

CAP. I. DE *Subſtantia, & Varietate Siderum* 142
II. *De Magnitudine, & Figura Siderum* 144
III. *De Motu, & Anteverſione, Converſioneque Siderum* 146
IV. *De Ortu & Occaſu Siderum; deque Dierum & Noctium longitudine alternante* 148
V. *De Siderum Luce; & de Phaſibus, ac Maculis Lunæ* 150
VI. *De Siderum Eclipſibus, Periodiſque earum ſtatis* 152
VII. *De Præſignificationibus Siderum* 153
VIII. *De Cometis, ſeu Stellis Crinitis; & de vocatis Cadentibus* 155
IX. *De Nube* 156
X. *De Vento, ac Preſtere* 157
XI. *De Fulmine* 159

XII. *De Fulgure & Tonitru* 161
XIII. *De Pluvia, & Rore* 163
XIV. *De Grandine, Nive, & Pruina* 164
XV. *De Iride, & Halone* 165
XVI. *De Avernis* 166
XVII. *De Peſtilentia* 167

Pars Philoſophiæ Tertia, Quæ eſt Ethica, ſeu De Moribus.

CAP. I. *De Felicitate, ſeu fine Bonorum, quatenus illius Homo capax eſt* 171
II. *Voluptatem, ſine qua notio Felicitatis nulla eſt, rem bonam ſuapte natura eſſe* 174
III. *Felicitatem univerſe in Voluptate conſiſtere* 176
IV. *Voluptatem, in qua ſita Felicitas eſt, eſſe Indolentiam corporis & Tranquillitatem mentis* 179
V. *De iis, quæ hanc Felicitatem, ſeu Voluptatem pariunt, ut cum primis Virtutes ſunt* 182
VI. *De Recta ratione, ac Libero arbitrio, à quo laus omnis Virtutum eſt* 185
VII. *De Virtutibus ipſis generatim* 187
VIII. *De Prudentia univerſe* 190
IX. *De Prudentia Privata* 192
X. *De Prudentia Domeſtica* 195
XI. *De Prudentia Civili* 197
XII. *De Temperantia univerſe* 200
XIII. *De Sobrietate adverſus Gulam* 202
XIV. *De Continentia adverſus Libidinem* 207
XV. *De Lenitate adverſus Iram* 210
XVI. *De Modeſtia adverſus Ambitionem* 212
XVII. *De Moderatione adverſus Avaritiam* 215
XVIII. *De Mediocritate inter ſpem deſperationemque futuri* 218
XIX. *De Fortitudine univerſe* 220

Elenchus Capitum.

XX. *De Fortitudine circa Metum Numinis* 221
XXI. *De Fortitudine circa Metum Mortis* 225
XXII. *De Fortudine adverſus corporis dolorem* 228
XXIII. *De Fortitudine adverſus Animi Ægritudinem* 231
XXIV. *De Iuſtitia univerſe* 234
XXV. *De Iure, ſeu Iuſto, à quo Iuſtitia dicta* 236
XXVI. *De Origine Iuris, ac Iuſtitiæ* 238
XXVII. *Quos inter Ius ac Iuſtitia verſetur* 242
XXVIII. *Quam merito jure Iuſtitia colatur* 247
XXIX. *De Beneficentia, Gratitudine, Pietate, Obſervantia* 250
XXX. *De Amicitia.* 253

Philoſophiæ EPICURI *Syntagma.*

De Philoſophia univerſe.

PHiloſophia, ſeu ſtudium Sapientiæ, eſt Rationis exercitatio, qua meditando colloquendoque vitam beatam parat, eaque fruitur. Nempe Philoſophia id ſpeciale habet præ cæteris artibus, ut operis finem pro ſuo fine habeat, illumve ſic ſpectet, ut ipſo fruatur.

Cum beata autem vita conſiſtat in animi tranquillitate & indolentia corporis, ſed in illa potiſſimum (quatenus ſunt animi bona potiora bonis corporis, uti & mala ſunt deteriora malis) idcirco Philoſophia animi præſertim medicina eſt, prout ipſum reddit, ac tuetur ſanum; ſcilicet ejus ſanitas ipſamet tranquillitas eſt.

Quare & hinc efficitur, ut neque debeat Iuvenis philoſophandi trahere moram, neque Senex ullatenus philoſophando defatigari. Quippe ad habendum ſanam mentem nemo immaturus, aut vietus eſt; & qui prætexit philoſophandi tempus aut nondum adeſſe, aut jam præteriiſſe, non ſecus facit, ac is qui dicit bene beateque vivendi tempus aut nondum adeſſe, aut eſſe elapſum.

Philoſophandum itaque & juveni & ſeni eſt: illi quidem, ut dum ſeneſcet, perſeveret bonis effloreſcere, ob perſeverantem, eorum quæ decore eatenus peregerit, gratiam; iſti vero, ut annis ſenex, animis tamen juvenis ſit, quatenus erit à futuris impendentibuſque ſecurus.

Nempe Philoſophia eſt ſola, quæ ſui cultores fidentes, & ab omni vano timore facit liberos; ipſique adeo ſerviendum eſt, ut contingat vera libertas.

Felices ii tamen, qui eo corporis animique habitu ſunt, aut in ea gente naſcuntur, ut poſſint ſive ex ſeipſis ſive impulſi ab aliis Philoſophiæ operam dare, & veritatem proſequi, cujus aſſequutione homo vere liber, ſeu ſapiens, ſibique imperioſus efficitur.

Siquidem, triplicis ſunt notæ, qui animum huc applicant. Sunt enim quidam, qui ad veritatem ſine ullius adjutorio exeant. Sunt, qui opera aliena indigeant; non ituri, ſi nemo præceſſerit, bene ſequuturi. Sunt, qui cogi ad rectum, compellique poſſint; quibus non duce tantum opus eſt, ſed adjutore, & ut ita dicam, coactore.

Ac ſunt primi quidem maxime laudandi; verumtamen egregium quoque ſecundæ ſortis ingenium; ac ne genus quidem tertium faſtidiendum. Cum certe ex ſecundo fuerit Metrodorus, ex tertio vero Hermachus; ut illi magis gratulor, ita iſtum magis ſuſpicio; quoniam quamvis ad eundem finem uterque pervenerit, tamen major eſt laus idem effeciſſe in difficiliore materia.

Cum nihil vero eſſe Philoſopho debeat ipſa Veritate antiquius; ideo is ad ipſam recta tendet via, & nihil neque finget, neque ab aliis fictum admittet; quoniam nullum figmenti genus veri Profeſſoribus convenit; ac ne probanda quidem videtur illa Socratis ironia perpetua, qua effert in cœlum laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, cæteros: ſe autem rerum omnium inſcium fingit & rudem.

Quo minus profecto oportuit confingi à Philoſopho illam fabulam de Ero Armenio. Cur enim, ſi rerum cœleſtium notionem, ſi habitum nos animorum docere voluit; non ſimplici, & abſoluta hoc inſinuatione curatum eſt; ſed quæſita perſona, caſuſque excogitata novitas, & compoſita advocati ſcena figmenti, ipſam quærendi veri januam mendacio polluerunt.

Hac ergo de cauſa vir ſapiens neque Poetarum fabulas audiet, neque ipſe poemata fabuloſa elucubrabit. Quinetiam Oratorum technas fucoſque averſabitur; ac ut nihil aliud ex Grammatica quam orationem congruam, ſic ex Rhetorica nihil aliud quam perſpicuam exigens, dictione utetur ſimplici atque familiari, &, ſive ſcholam aperiat, ſive libros ſcribat, ſive rogatus ſcriptorum quid coram multitudine legat; cavebit, ne id panegyrice, atque hyperbolice fiat.

Quandoquidem vero ex philoſophantibus quidam ſunt, qui circa veritatem nihil certi tradant, ſed de omnibus dubitent; quidam, qui omnia ſciri putent, ac indiſcriminatum affirment: videtur Sapiens, & qui germane philoſophari inſtituit, ſic ſe habiturus, ut non aſſerat quidem omnia; ſed quæpiam tamen placita rata, & de quibus non ſit hærendum, defendat.

Nam quoties quidem aliqua ſunt, quæ poſſunt multis peragi modis, uti Eclipſes Siderum, uti eorundem ortus, occaſus, Sublimiaque cætera; tunc unum modum ita probare, ut improbentur cæteri, ridiculum profecto eſt: at quoties agitur de iis, quæ niſi uno modo eſſe non poſſunt aut fieri, cujuſmodi ſunt illa Effata, Ex nihilo nihil fit; Univerſum ex Corpore & Inani conſtat; Principia rerum ſunt inſectilia; cæteraque hujuſmodi; tunc quoque perabſurdum eſt iis non firmiter adhærere.

Hinc fit, ut ſit Sapientis proprium, ſicut in illis multiplicem, ſic in iſtis modum unicum tueri, ac non vacillare, neque à quæſita ſemel Sapientia diſcedere. Videlicet, ſecus ac illi, qui quaſi ex legis præſcripto agentes, non ut ipſæ res exigunt, de natura philoſophantur, ac ideo à recto tramite excedunt, & ad fabulas delabuntur: non advertentes, ut ad vitam nihil conferat, aut placita propria jactare, aut inani gloria geſtire, ſed animo imperturbato eſſe.

Cæterum cum duæ præcipue ſtatuantur Philoſophiæ partes; una Phyſica, quæ in Naturæ contemplatione ſita ſit; altera Ethica, quæ in dirigendis ad

beatam vitam moribus verſetur : patet profecto, aut Ethicam univerſam eſſe Philoſophiam, aut Phyſicam quidem in partem venire ; verum quatenus ipſa quoq; ad beatam vitam conducit.

Nam, ſi nihil quidem nos conturbarent quæ ſuſpicamur veremurque à rebus illis Sublimibus, ac etiam à morte, quaſi aliquid pertineat ad nos : Si item ſatis caperemus qui ſint cupiditatum fines, & quouſque dolor, qui eſt ex illis, ſedandus ſit ; nihil Phyſiologia, hoc eſt, naturæ explicatione, indigeremus.

Verum, quia fieri non poteſt, ut tantum bonum, niſi perſpecta rerum natura, aſſequamur, ſed ut pueri in tenebris trepidant ac nihil non metuunt, ita nos miſere verſantes in ignorantiæ caligine, ea timeamus, quæ fabuloſa, ac magis metuenda non ſunt, quam quæ pueri in tenebris pavitant, & futura fingunt ; ideo eſt neceſſe, ut terrorem hunc, tenebraſque has animi, non ipſi ſane radii Solis, ſed naturæ ſpecies, ac ratio ; ſeu, quod idem eſt, Phyſiologia diſcutiat. Eſt ergo etiam Phyſica ut pars Philoſophiæ habenda.

Quam aliqui autem præterea, quaſi tertiam partem, Dialecticam addunt ; ea repudianda idcirco eſt, quod, quatenus quidem vulgo traditur, nihil aliud quam ſpinas vellat, inanis loquacitas ſit, & cavillorum officina ; imo & quod ſit etiam ſuperflua ob finem quem præſtituunt ; ut videlicet Phyſicorum ratiocinia percipere, & dijudicare poſſimus ; quoniam nulla alia ad hoc re eſt opus, quam ut Phyſici & conſuetis & perſpicuis rerum vocibus utantur.

Quod ſi quidpiam præterea eſſe videtur utile, id eſſe aliud nihil poteſt, quam collectio Canonum, Regularumve quarundam paucarum, quæ ut de ipſis vocabulis, ſic de Criteriis, quibus ſolemus res dijudicare, tradantur.

Quo pacto vice operoſæ prolixæque Dialecticæ, haberi hæc brevis Canonica poteſt ; & aut reputari Philoſophiæ pars (tametſi minus præcipua) aut haberi veluti quædam acceſſio facta Phyſicæ ; quippe quaſi ad illam brevis introductio.

PARS

PARS PHILOSOPHIÆ PRIMA,

Quæ eſt

CANONICA, ſive *DE CRITERIIS.*

ITaque, ut inde exordiamur; cum omnis, quæ in Philoſophia excitatur Quæſtio, aut de Re, aut de Voce ſit, & ad illius ſolutionem varii tradi Canones valeant; ideo pars Philoſophiæ prima illos continens, vocari Canonica poteſt.

Quia vero de Voce non aliud quam uſus ſignificatione ejus quæritur, de ipſa Re vero ejus veritas, quæ eſt quid abſtruſum, inveſtigatur; ideo complexuri Canonibus paucis, quæ ad uſum Vocum attinent, pluſculos prius aſſeremus de ipſa Veritate, ejuſve Criteriis; ſed ubi tamen pauca præfati de illa, ac de his fuerimus.

CAP. I. *De Veritate, illiuſque Criteriis.*

INitio ergo Veritas intelligi poteſt, ac diſtingui duplex; una Exſtantiæ exiſtentiæve, & Enunciationis ſeu Iudicii alia.

Veritas Exſtantiæ ea eſt, qua unaquæque res in ipſa rerum natura exſtans, eſt id ipſum quod eſt, nihil vero aliud. Unde & nulla Falſitas huic Veritati opponitur (neque enim Orichalcum, v. c. falſum aurum eſt, ſed verum Orichalchum) nihilque adeo differt aliquidne exſtans exiſtenſve dicas, an verum.

Veritas autem Enunciationis ſeu Iudicii nihil aliud eſt, quam conformitas enunciationis ore factæ, aut judicii mente peracti, cum ipſa enunciata, ſeu judicata re.

Veritas vero iſta eſt, cui opponitur Falſitas: nam, ut Verum eſt, quod ita ſe habet, ut ſe habere dicitur; ſic Falſum, quod ut ſe habere dicitur, non ita ſe habet.

Obiter porro circa id, quod Contingens futurum vocant, Veræ ſunt quidem quæ dicuntur ex contrariis

disjunctiones, ſeu complexiones mavis, quæ fiunt per disjunctivas particulas; veluti ſi dicatur, Aut vivet cras Hermachus, aut non vivet; at quæ in his enunciantur (ſeu oppoſitorum membrorum) neutrum verum eſt; neque enim ulla eſt in natura neceſſitas, ut Hermachus cras vivat; neque iterum, ut non vivat.

Ad hæc, quoniam res, cujus veritas quæritur, aut ad ſolam ſpeculationem, aut ad vitæ actionem ſpectat, & priore modo ſcientiæ Naturalis, poſteriore Moralis eſt; idcirco habendum Criterium, ſive judicandi inſtrumentum eſt, quo utrovis modo expendi, judicari, cognoſci poſſit.

Cæterum, quia res naturales, aut Senſu, aut Mente; & res morales, ipſo Affectu, appetituve, percipiuntur; ideo ex parte iſtorum accipienda Criteria ſunt.

Et ex parte quidem Senſus, non poteſt aliud accipi quam ipſa ejus functio, ſeu Senſio, quæ ipſa quoque Senſus nomine donatur.

Ex parte autem Mentis, quia præter functionem quam habet, dum rem quaſi præſentem & apparentem, ſenſus inſtar contuetur (unde & perceptio apparentiæ, ſeu ejus, quod res tam Menti, quam Senſui eſſe apparet, Phantaſia vocatur) quia, inquam, præter hanc functionem, Mentis proprium eſt, ut ratiocinetur: ideo exigitur Prænotio, ſeu Notio quædam anticipata, ad quam reſpectando quidpiam inferatur.

Ex parte denique Affectus, ſive Appetitus, cujus proprium eſt proſequi aut refugere aliquid, aliud accipi quam ipſa Affectio, ſeu Paſſio non poteſt; eaque aut alliciens, utputa Voluptas; aut avertens, ut Moleſtia, ſeu dolor.

Itaque tria ſunt omnino Criteria; Senſus nimirum, ſive Senſio; Prænotio, ſeu Anticipatio; & Affectio, ſeu Paſſio; de quibus ſingulis proinde Canones aliquot ſunt tradendi.

CAP.

CAP. II. *Canones de Senſu, Criteriorum primo.*

AC ut primum qudem de Canonibus, quæ ad Senſum ſpectant, dicamus; ii ſtatui poſſe videntur quatuor.

CANON I.

Senſus nunquam fallitur; ac proinde eſt omnis ſenſio, omniſque phantaſiæ, ſeu apparentiæ, perceptio vera.

Id vero probatur imprimis, quoniam omnis Senſus ratiocinationis eſt expers, recordationiſque prorſus incapax; quippe cum neque à ſeipſo moveatur, neque motus ab alio, addere quidpiam, detrahereve, ſive enunciando copulare, aut disjungere, concludendove inferre valeat; ut propterea poſſit quidpiam opinari, aut opinando falli. Scilicet Mens quidem id poteſt; at non ipſe Senſus, cujus proprium eſt id ſolum, quod eſt præſens, quodque ipſum movet, apprehendere, ut viſus objectum colorem; non item vero diſcernere illud quidem eſſe, quod hic; aliud, quod illic ſubjicitur. Nude porro apprehendentis, nihilque omnino pronunciantis, neque mendacium, neque falſitas eſt.

Deinde, quia nihil eſt, quod refellere, falſive arguere ipſos ſenſus poſſit. Neque enim ſenſus genere ſimilis ſimilem genere refellet, ut viſus dextri oculi viſum ſiniſtri, aut viſus Platonis viſum Socratis; idque propter æquipollentiam, ſeu quod par ratio utriuſque ſit; neque enim lippus minus videt id, quod videt, quam Lynceus id videt, quod videt: Neque genere diſſimilis genere diſſimilem, ut viſus auditum, guſtatus olfactum: quoniam diverſa objecta habent, ferendoque iiſdem de rebus judicio minime inſerviunt. Neque item una ſenſio ejuſdem ſenſus aliam; quoniam nulla eſt, qua non afficiamur, cuique, donec ipſa

afficimur, non adhæreamus, aſſentiamurve; ut dum baculum nunc extra aquam rectum ſpectamus, nunc ex parte immerſum recurvum contuemur; neque enim, quantumvis nitamur, aut in priore ſtatu curvum, aut in poſteriore rectum videre fas eſt: Neque denique ratio, ſeu ratiocinatio; quoniam omnis ratiocinatio à præviis pendet ſenſibus, oportetque ſenſus prius eſſe, quam ipſam rationem iis innixam, veros.

Confirmatur autem, quia Senſus eſt Criteriorum primum, ad quod provocare quidem à cæteris licet; ipſum vero debet conſtare per ſe, ac manifeſtæ eſſe veritatis. Nam ſi falli quidem omnem ſenſum dixeris, deerit tibi Criterium, quo vel idipſum de aliquo ſenſu particulari dijudices, ac probes: Sin aliquem ſolummodo, perplexa te diſputatione intricabis, dum requiretur, quis, quomodo, quando fallatur, aut non fallatur ſenſus; adeo ut cum dirimi controverſia non valeat, neceſſe ſit omne Criterium tibi excidat. Unde & inferre licet, ſi ullum ſenſibus viſum falſum eſt, nihil percipi poſſe; ſeu (ut aliis verbis dicam) niſi omnes phantaſiæ, nudæve rei perceptiones ſint veræ, actum eſſe de fide, conſtantia, atque judicio veritatis. Nam qui phantaſiarum inducunt diſcrimen, probare hoc ipſum non poſſunt, eſſe videlicet ex iis alias quidem veras, alias autem falſas. Neque enim probabunt ulla re apparente, quoniam quæſtio eſt de rebus apparentibus; neque ulla immaniſeſta, quoniam quod eſt immaniſeſtum, per quidpiam apparens demonſtrandum eſt.

Confirmatur iterum, quia ſublata ſenſuum certitudine, atque adeo germana rerum cognitione & ſcientia, tollitur omnis & vitæ degendæ & rerum gerendarum ratio. Nam ut in fabrica, ſi regula prima ſit prava, ſi norma fallax, ſi libella claudicans, fieri mendoſe omnia, atque evadere obſtipa abſonaque neceſſum eſt; ſic omnia in vita præpoſtere fiant, ac evadant perturbationis confuſioniſque plena oportet, ſi quæ eſt habenda quaſi prima regula, norma, ac libella in di-

gno-

gnoſcendis bonis ac malis, iiſque, quæ agenda ſunt, aut non agenda diſcernendis, prava, atque perverſa ſit; hoc eſt, certitudine, quæ illius quaſi rectitudo eſt, careat. Ex quo proinde efficitur, ut licet ratio, exempli gratia, explicare cauſam non poſſit, cur ea, quæ juxtim quadrata ſunt, rotunda procul appareant, præſtet nihilominus balbutire, & mendoſe dicere cauſam, quam fidem primam labefactare, & fundamenta convellere, quibus vitæ conſtantia incolumitaſque ita nititur, ut niſi ſenſui credere auſis, non ſit, quo caveas, ut præcipitium, perniciemve aliam devites.

Tertio, quia veritas ſenſuum vel ex eo patet, quod eorum functiones in ipſa rerum natura exſtent, ſeu reipſa vereque ſint; quippe videre nos, & audire, tam eſt aliquid, quod revera eſt, quam ipſum dolere; nihilque, ut mox dictum, diſcriminis eſt, ſeu quid exſtans dicas, ſeu verum.

Sane, ut res paulo uberius dicatur; quemadmodum primæ paſſiones, voluptatis puta & moleſtiæ, pendent ab aliquibus cauſis ipſas efficientibus, ac ob hujuſcemodi cauſas in ipſa rerum natura conſtant; Videlicet voluptas pendet à rebus jucundis, moleſtia vero à moleſtis: & neque contingit illud, quod efficiens eſt Voluptatis, non eſſe jucundum, neque quod moleſtiam exhibet, non eſſe moleſtum; ſed neceſſe eſt, quod voluptatem creat, jucundum; quod moleſtiam, moleſtum ſecundum naturam ſit. Eadem ratione circa paſſiones phantaſiarum, quæ fiunt in nobis, quicquid cujuſlibet illarum efficiens eſt, prorſus omninoque eſt tale, ut ſit phantaſiæ efficiens; & tale cum ſit, effici non poteſt, ut aliud evadat, quam cujuſmodi deprehenditur id, quod phantaſiæ eſt effectivum. Idem porro ſpeciatim eſt de ſingulis exiſtimandum. Quippe quod eſt viſibile, id non apparet modo viſibile, ſed tale etiam eſt, quale & videtur; Et audibile non modo apparet audibile, ſed revera quoque eſt tale: atque ita de cæteris. Quare omnes phantaſiæ veræ, & congrue quidem ad rationem fiunt.

Exinde autem patet, viſa quoque tam delirantium, quam ſomniantium ea de cauſa vera cenſeri, quod revera ſint, ſeu reipſa exſtent; ſiquidem facultatem movent; cum id quod non eſt, nullatenus moveat; adeo proinde ut in natura neceſſitas ſit, qua ſpeciebus rerum, quæ in mente aut imaginatione recipiuntur, tali modo motis, commiſtis, turbatis, non poſſint talia viſa non fieri; quicquid poſtea ſit de opinione, qua res tales eſſe in ſe, quales apparent, judicantur, & de qua dicendum jam eſt.

CANON II.

Opinio eſt conſequens ſenſum, ſenſionique ſuperadjecta, in quam veritas, aut falſitas cadit.

Probatur id autem, quia, exempli gratia, dum Turris apparet oculo rotunda, ſenſus quidem verus eſt, quia revera ſpecie rotunditatis afficitur; eaque ſpecies & talis eſt, & cauſam habet neceſſariam, propter quam in hujuſmodi diſtantia ſit talis. Non fallitur autem, quia talem eſſe turrim non pronunciat, ſed paſſive ſolum ſe habet, ſpeciem accipiens, ac referens duntaxat quid ſibi appareat. Verum Opinio, ſeu mavis, Mens, cujus eſt opinari, ſeu judicium ferre, quatenus addit, quaſi de ſuo; Turrim eſſe id, quod ſenſui apparet, ſeu eſſe turrim in ſe & revera rotundam; opinio, inquam, ipſa eſt, quæ vera eſſe, aut falſa poteſt.

Quocirca & inferre licet, omnes quidem phantaſias, ſeu ſenſiones, quibus res apparentes percipiuntur, veras eſſe; ſed opiniones quod attinet, admittere ipſas aliquod diſcrimen; quippe aliæ veræ, aliæ falſæ ſunt, quatenus ſunt noſtra judicia phantaſiis ſuperaddita, & nos quædam recte, quædam perperam judicamus: ob id ſcilicet, quod phantaſiis addatur imputeturque aliquid, aut aliquid etiam ipſis detrahatur, ac univerſe Senſus, qui ratiocinii expers eſt, mendaciter inſimuletur.

Nonnullos autem decipit ea phantaſiarum, quæ ab eodem contingere ſenſibili, (ut adſpectabili, v.c.) exiſtimatur

iſtimatur, diverſitas, juxta quam ſubjectum aut alterius coloris, aut alterius figuræ, aut alio quodam modo immutatum apparet. Reputant enim diſcrepantium pugnantiumque ſic phantaſiarum, aliam quidem eſſe oportere veram, aliam vero eſſe ex oppoſito falſam; quod ſtolidum profecto eſt, ac hominum qui ipſam rerum naturam non conſiderant. Non enim totum ſolidum, ſeu tota ipſa corporis ſoliditas eſt, quæ videtur (ut verba faciamus de viſibilibus) ſed ipſius ſolidi color. Coloris vero aliud quidem eſt, quod in ipſo eſt ſolido, qualeque apparet in iis quæ prope aut mediocri ex intervallo conſpiciuntur; aliud, quod extra ſolidum (utpote dimanans ab ipſo ſpecies, ſeu ſimulacrum) recipiturque in locis ordine ſuccedentibus, qualeque apparet in iis quæ ex intervallo prolixo ſpectantur. Hoc autem poſterius in ſpatio intermedio immutatum, propriamque aſſumens figuram, talem phantaſiam exhibet, quale ipſum revera eſt.

Quo ergo modo neque vox, quæ in ære pulſato eſt, neque ea quæ in ore eſt vociferantis, exauditur, ſed ea quæ in ſenſum noſtrum incidit (nempe idem eſſe in duobus diſſitis ſubjectis non poteſt:) & quemadmodum nemo dicit eum falſo audire, qui ex intervallo ſeu diſtantia vocem exiguam percipit, quoniam cum propius acceſſerit eam percipit quaſi majorem: Sic neque viſum dixerim falli, quod eminus turrim parvam videat ac teretem, cominus majorem & quadrangularem; ſed ipſum potius ſe vere habere, quoniam quando ipſi ſenſibile parvum, ac hujuſmodi figuræ apparet, parvum ibi revera eſt, ac hujuſcemodi figuræ, confractis nempe ſimulacrorum ipſo per aerem trajectu extremis, (ac adeo angulo minore in oculum ſubeuntibus) & rurſus quando magnum apparet, figuræque alterius, illic rurſus & magnum eſt, & alio modo figuratum: videlicet idem utrobique non eſt (utputa hic jam integrioribus, & majore angulo in oculum ſubeuntibus ſimulacrorum extremis.) Cæterum enim illud jam perverſæ opinionis eſt, exiſtimare id,

quod

quod prope, proculque ſpectatum apparet, oculumve afficit, idem eſſe.

Non eſt vero etiam cur falli viſum dicant, cum videmus umbram in Sole moveri, ſequi noſtra veſtigia, ac geſtus noſtros imitari. Siquidem aliud nihil eſt umbra, quam aer lumine privatus; & quia procedentibus nobis, terra ſuccedenter nunc hic, nunc illic privatur Solis lumine, uti & qua erat ante privata, id ſuccedenter recuperat; fit quidem, ut umbra videatur & locum mutare, & nos conſequi; at non ideo tamen oculi falluntur, quatenus illorum ſolummodo eſt contueri lucem, contueri umbram, quocunque tandem loco ſit; pronunciare autem eam luceni, vel umbram quæ hic eſt, eandem eſſe, aut aliam quæ mox fuit illic, hoc non illorum opus eſt, ſed mentis, ſive animi, cujus munus eſt diſcernere, ac opinari; adeo proinde, ut quicquid hic falſitatis intervenit, id ſit opinioni, non ſenſui tribuendum.

Idem porro etiam proportione dicendum eſt ad ſexcenta alia, quæ objici ſolent; cujuſmodi illa ſunt, de navi viſa immota, ac prætereunte littore; de Sideribus quieſcere viſis; de montibus diſſitis, & procul tamen viſis conjunctis; de circumcurſatione poſt gyrationem pueris apparente; de Sole proxime montes viſo, cum tanta ſpatia interjaceant; de tanto ſpatio ſub aqua viſo, quantum inde ad cœlum eſt; de flumine, dum trajicitur, in caput ſuum relabi viſo; de porticu viſa abire in anguſtum; de Sole viſo ex undis emergere, in undas demergi; de remis inflexis, ſeu refractis viſis; de nocturnis Sideribus præter nubila properare viſis; de rebus ob diſtortam pupillam geminatis viſis; & quæ id genus alia ſunt.

CANON III.

Opinio illa vera eſt, cui vel ſuffragatur, vel non refragatur ſenſus evidentia.

Senſus evidentiam hic voco illam ſenſionis phantaſiæve ſpeciem, cui, remotis omnibus ad judicandum ob-

obſtaculis, ut diſtantia, ut motu, ut medio affecto, & quæ alia ſunt ejuſcemodi, contradici non poteſt. Unde & quæſtione facta, An res, qualis apparet, talis ſit, non eſt temere pronunciandum, ſed obſervandum illud eſt, quod dicere ſoleo Προσμενόμενον, *Expectabile*; quaſi ſcilicet expectandum ſit, quouſque modis omnibus, quibus fieri poteſt, res expenſa ſit atque explorata.

Suffragatio autem à me dicitur comprehenſio per evidentiam facta, quod opinabile tale ſit, quale fuerimus prius opinati. Veluti, Platone procul accedente, conjicio quidem & opinor, quantum per intervallum licet, eſſe eum Platonem; at vero, cum appropinquarit, & intervallum ſublatum eſt, tunc fit atteſtatio, quod Plato ſit, ſuffragatioque per ipſam rei evidentiam habetur.

Non-refragatio vero dicitur conſequutio rei inevidentis, quam ſupponimus, & opinamur ad quidpiam apparens ſive evidens reſpicientes. Uti dum dico eſſe Inane, quod quidem eſt inevidens, id per rem evidentem, utputa per Motum ſuadetur. Quippe Inani non exiſtente, neque motus futurus eſt; cum corpus movendum loco deſtituatur, in quem ſe recipiat, quod omnia plena preſſaque ſint. Quo fit ut rei inevidenti id quod eſt apparens, ſeu evidens, non refragetur, videlicet motus cum ſit.

Itaque Suffragatio, & Non-refragatio Criterium eſt, quo verum eſſe quidpiam probatur. Adhibendus autem eſt ad hunc Canonem

Canon IV.

Opinio illo falſa eſt, cui vel refragatur, vel non ſuffragatur ſenſus evidentia.

Quo loco Refragatio eſt quidpiam oppoſitum Non-refragationi; ſiquidem rei evidentis una cum inevidenti ſuppoſita, coeverſio eſt. Quemadmodum, exempli gratia; dicunt aliqui non eſſe Inane; cum hoc autem

autem ſuppoſito, coeverti debet quod evidens eſt, motus nimirum; quandoquidem, ſi Inane non ſit, neceſſe eſt motum quoque non eſſe, prout jam declaratum eſt.

Pari autem modo Non-ſuffragatio *Suffragationi* oppoſita eſt; videlicet Subverſio eſt, qua conſtat non eſſe opinabile, cujuſmodi fuerat opinione conceptum. Ut, quopiam procul accedente, eum pro intervalli ratione Platonem eſſe conjicimus; ſublato autem intervallo, conſtat nobis per evidentiam, quod Plato non ſit. Atque talis quidem eſt Non-ſuffragatio; nam opinioni præhabitæ res evidens non ſuffragatur. Itaque ſicut Suffragatio & Non-refragatio Criterium eſt, quo aliquid verum probatur; ita Refragatio & Non-ſuffragatio Criterium, quo quidpiam evincitur falſum; ipſaque interim Evidentia, baſis, ac fundamentum eſt, cui innititur omnis recta de vero falſoque opinio.

Prætereo autem Evidentiam interdum uno ſenſu haberi, ut circa proprium ſenſibile; interdum etiam pluribus, ut cum ſenſibile eſt commune, ſicut magnitudo, & figura; diſtantia, & ſitus; quies, & motus; aliaque id genus, quæ poſſunt viſu, tactuque percipi; ac niſi ſenſu uno, ſaltem alio manifeſta evadere; quo modo quoque interdum fit, ut propter varias qualitates advocari poſſint ſenſus varii, ut quæ evidentia non habetur uno, obtineatur alio; veluti cum viſu diſcerni non poteſt, panis ne oblatus ſit verus, an fictus; advocari poteſt guſtatus, quo utrum ſit, fiat evidens.

Hoc vero inſinuo, ut admoneam, poſtquam omnia rite expenderimus, adhærendum eſſe iis rebus, quas coram poſitas habemus; ac uſi quidem ſenſibus, ſive communibus circa ſenſibilia communia, ſive propriis circa propria; quippe cum ſtandum ſit univerſe omni Evidentiæ, quæ in promptu eſt juxta unumquodque, ſed iſtud præſertim Criterium; ac omnino tenere iſtud, quaſi inconcuſſum principium oporteat; ne aut Criteria, quæ ſtabiliuntur per Evidentiam, evertantur; aut Error pari robore, quo Veritas, conſtabilitus, omnia ſuſque deque perturbet. Nihil

Nihil neceſſe eſt autem repetam, ſpeciatimve admoneam, quid ſit agendum circa allatum de turri procul terete rotundave viſa exemplum: oportere enim ex deductis conſtat, priuſquam aliquid pronuncietur, & exſpectare, & accedere cominus, & explorare, addiſcereque, talis-ne turris cominus, qualis & eminus appareat.

Unum generatim duntaxat inculco; videlicet, niſi ſervata, quo dictum eſt modo, veritate ſenſuum, id quod eſt Opinabile, diſtinguas in id quod Exſpectabile eſt, tempuſve (quaſi nondum debite perſpectum) depoſcit, priuſquam quale ſit pronuncietur, & in id quod Præſens, poſitumve coram, exploratumque eſt; fore ut vana penitus opinione teipſum conturbes. Sin autem id omne, quod hic appellatur Exſpectabile, cum opinabilia mente agitabuntur, firmiter habueris ut tale, neque leviter præterieris, quaſi conſtans, & admittendum id, quod, nullius Evidentiæ ſuffragium habens, falſum eſt; fore eo caſu, ut te geras pro eo, qui ab omni ambiguo cavet, attenditque ſollicite, quale omne judicium ſit, quod de re opinabili aut recte, aut perperam fertur.

CAP. II. *Canones de Prænotione, Anticipatione ve, Criteriorum altero.*

UT jam de ipſa Prænotione, ſeu Anticipatione, dicamus, videntur poſſe quoque de ipſa quatuor inſtitui Canones.

Canon I.

Omnis quæ in mente eſt Anticipatio, ſeu Prænotio, dependet à ſenſibus; idque vel incurſione, vel proportione, vel ſimilitudine, vel compoſitione.

Intelligo autem notionem, ſeu quaſi ideam, ac formam, quæ anticipata dicatur Prænotio, gigni in animo

mo incurſione, ſeu mavis, incidentia, dum res directe & per ſe incurrit inciditve in ſenſum, veluti homo coram ſpectatus. Proportione vero, dum notio, aut forma ante habita amplificatur, aut extenuatur, ſed partium tamen numero, ſitu, figuraque ſervatis, cum congrua cujuſque magnitudine; ut dum viſo juſtæ magnitudinis homine deformamus animo ſpeciem, amplificando quidem Gigantis, extenuando vero Pygmæi. Similitudine, dum inſtar rei, quæ fuerit prius ſenſu percepta, ſimilem aliam imaginamur; ut dum civitatem non viſam viſæ inſtar concipimus. Compoſitione denique, dum quas duarum aut plurium rerum diſtinctas notiones habemus, in unam quaſi compingimus; ut dum equi & hominis notiones ita adunamus, ut quæ Centauri ſit conſurgat; ſed nempe ratiocinio ad hoc non-nihil conferente.

CANON II.

Anticipatio eſt ipſa rei notio, & quaſi definitio, ſine qua quidquam quærere, dubitare, opinari, imo & nominare non licet.

Quippe nomine Anticipationis, Prænotioniſve, intelligo comprehenſionem animi, opinionemve quandam congruam, ſive mavis intelligentiam menti defixam, exiſtentemque quaſi memoriam monumentumve ejus rei, quæ extrorſum ſæpius apparuerit (quamve mens in ſe aliquo expoſitorum modorum deformaverit) cujuſmodi eſt v. c. idea, ſeu forma, atque ſpecies illa, ad quam reſpicientes, dicimus apud noſmetipſos, Tale quid eſt Homo. Quippe ſimul atque audimus pronuntiari hanc vocem, Homo, illico hominis effigies intelligitur, juxta deformatam in animo præviis ſenſibus anticipationem.

Quamobrem, quæ res cuique voci primo præcipueque ſubjecta, animo apprehenditur, eſt quidpiam perſpicuum atque evidens; neque enim, dum quid quærimus, aut de eo hæremus, quidpiamve opinamur, id facere-

faceremus, niſi illius Prænotionem jam haberemus. Veluti, quando quærimus, Id quod procul apparet, Equuſne, an Bos eſt? Quippe aliquando vidiſſe, anticipationeque noviſſe Equi & Bovis formam oportet. Sane enim alioquin, ne nominaremus quidem aliquid, niſi prius quandam illius effigiem Anticipatione notam teneremus.

Ex his autem fit, ut ſi requiratur, quid quæpiam res ſit; illam definiamus, ſive deſcribamus, quatenus ſe habet, quam in animo habemus illius Anticipationem. Neque id modo, cum quid qualisve res ſingularis ſit, rogamur, v.c. quid, aut qualis ſit Plato; ſed etiam cum quid qualiſve ſit univerſalis, ut Homo, non iſte, aut ille, ſed generatim conſideratus. Nimirum id fit, prout mens, viſis pluribus ſingularibus, variiſque diſcriminibus illorum quaſi ſepoſitis, Anticipationem ejus, quod commune habent, effingit, ac in ſe defigit, quaſi univerſalem notionem, ad quam reſpiciendo, dicimus, Hominem, v. g. eſſe aliquid animatum, ac tali forma præditum.

Canon III.

Eſt Anticipatio in omni Ratiocinatione principium; quaſi nempe id, ad quod attendentes inferimus unum eſſe idem, aut diverſum; conjunctum, aut disjunctum ab alio.

Etenim, dum quid ſive enunciando, ſive ratiocinando opinamur, id à quapiam re prius evidente dependet; utpote ad quam attendentes, cogitationemve noſtram referentes, inferimus id, de quo agitur, tale eſſe, aut non eſſe; hoc eſt, idem aut aliud, cohærens aut non cohærens cum illo. Sic enim, ſi probandum ſit, hoc, quod videmus, hominem eſſe; ad prænotionem de homine habitam ſic reſpicimus, ut nihil hærentes dicamus, Homo eſt quidpiam animatum, ac tali forma præditum; Hoc quod video & animatum, & tali forma præditum eſt; Quare hoc, quod video, eſt homo: vel, Non eſt iſtud animatum, talive forma præditum; Quare iſtud homo non eſt. Non

Non eſt vero neceſſe omnia exquiſitis, & cujuſmodi à Dialecticis jactantur, confirmare rationibus, ſcrupuloſiſve ratiocinandi formis. Nam intereſt quidem inter argumentum, concluſionemque rationis, & inter mediocrem animadverſionem, atque admonitionem: quod altera occulta quædam & quaſi involuta aperiantur, altera prompta & aperta judicentur. Verum ubi Anticipationes quales oportet, exſtiterint, tum citra ullum artificium, dialecticamque machinationem, & perſpicue dignoſcitur, & ſponte naturæ infertur, quid ex iis vel ſequatur, vel non ſequatur; ſeu quid illis congruum, incongruumve ſit; adeo proinde, ut nihil aliud quam curandum ſit, ut claræ & diſtinctæ de rebus Anticipationes habeantur.

CANON IV.

Quod Inevidens eſt, ex rei Evidentis anticipatione demonſtrari debet.

Nempe hoc eſt, quod mox dicebam, debere perſpicuas evidenteſve eſſe Anticipationes rerum, ex quibus quidpiam inferimus, & de quibus opinando ſumptiones ſeu propoſitiones quaſdam facimus, quæ ſint effata, ſive principia, quibus demonſtrari illud quod infertur, ſive concluditur, cenſeatur. Eſt enim Demonſtratio, oratio, quæ per ſumptiones conceſſas colligendo, aperit non manifeſtam veritatem. Quo modo, ut dari Inane, quod immanifeſtum eſt, demonſtretur; ſuppoſita Inanis anticipatione, itemque anticipatione rei evidentis, cujuſmodi eſt motus, ſumptiones iſtæ præmittuntur, Si motus eſt, inane eſt; Atqui motus eſt; tumque infertur, Ergo eſt & inane.

Hoc loco autem Motus accipitur quaſi Argumentum, ſeu Medium; aut, ſi mavis, Signum, quod proprie res eſſe ſenſibilis debeat. Senſus enim eſt, juxta quem neceſſarium eſt facere ultimo ad id, quod occultum eſt, ratiocinando conjecturam. Tametſi tale Signum, ſeu Medium, non ſemper neceſſariam cum eo, quod

quod infertur, habet connexionem; ſed eſt interdum contingens ſolum, ſeu probabile, & quod aliter ſe habere poſſit.

Hujuſmodi autem ſunt multa, ex quibus ratiocinamur de rebus præſertim ſublimibus, utpote, quæ fieri non uno, verum pluribus modis poſſint, ut jam ante inſinuatum eſt.

Poteſt quinetiam huc ſpectare quam dicere Ἰσονομίαν, *Æquilibritatem, æquabilemve tributionem* ſoleo; juxta quam infertur, poſito uno contrariorum in rerum natura, poni debere & alterum; ut cum ita ratiocinor: Si mortalium tanta multitudo ſit, eſſe immortalium non minorem; &, Si quæ interimant, innumerabilia ſint, etiam ea, quæ conſervent, infinita eſſe debere.

Quod ſupereſt, adverſus illos, qui Demonſtrationem ullam dari negant, hoc uti ratiocinio licet. Aut intelligitis, quid ſit Demonſtratio, aut non intelligitis. Et ſi intelligitis quidem, habetiſque ejus notionem; igitur Demonſtratio eſt. Si vero non intelligitis, quomodo id requiritis, quod ne animo quidem aſſequimini?

Cum vero ipſi iidem ſint, qui fidem ſenſuum abrogent, ac nihil ſciri profiteantur; an non, cum ſe quoque fateantur nihil ſcire, idipſum, an ſciri quidpiam poſſit, neſciunt? Non igitur adverſus illos, quod capite retro inſiſtant veſtigia, eſſe videtur contendendum; ſed ſi dicant tamen, & ego concedam id ab illis ſciri, percontabor jure; Cum ante nihil verum in rebus ipſis viderint, undenam quid rei ſit ſcire, quid viciſſim neſcire, ſciant?

CAP. IV. *Canones de Affectione, Paſſioneve, Criteriorum poſtremo.*

DEnique & circa Affectionem, Paſſionemve, quam eſſe dixi Voluptatem, atque Moleſtiam, eſſe poſſunt Canones quatuor.

CANON

CANON I.

Ea Voluptas, quæ nullam habet annexam Moleſtiam, amplectenda eſt.

CANON II.

Ea Moleſtia, quæ nullam habet Voluptatem annexam, fugienda.

CANON III.

Ea Voluptas, quæ aut majorem Voluptatem impedit, aut graviorem Moleſtiam parit, fugienda.

CANON IV.

Ea Moleſtia, quæ aut majorem avertit Moleſtiam, aut uberiorem Voluptatem creat, amplectenda,

Hæc ediſſerenda in Ethicis fuſius. Interim autem totum hoc de Voluptate ſic præcipio, ut Voluptatem ipſam per ſe, quia Voluptas ſit, optandam expetendamque putem; eademque ratione Dolorem, ſeu Moleſtiam, ob idipſum quod dolor ſit, ſemper eſſe fugiendum. Unde & cenſeo eſſe Sapientem hac compenſatione uſurum, ut Voluptatem fugiat, ſi ea majorem dolorem effectura ſit; & Dolorem ſuſcipiat, majorem efficientem Voluptatem. Ipſe certe receſſurus à Voluptate ſum, Dolorem etiam appetiturus, ſi aut Voluptati imminebit Pœnitentia, aut Dolor minor pro graviore ſumetur.

CAP. V. *Canones circa uſum vocum.*

NUnc ut, quod poſteriore loco attingendum ſuſceperam, ſubjiciam pauca de Vocum uſu, & eo quidem maxime qui in diſſerendo attenditur, videntur poſſe duo Canones circa illum ſufficere; alter pro illo, qui loquitur; alter pro illo, qui ipſum audit. Ii autem ſunto hujuſmodi.

CANON I.

Dum loqueris, delige voces communes, & perſpicuas; ne aut ignoretur quid velis, aut interpretando tempus fruſtra teras.

CANON

Canon II.

Dum audis, id enitere, ut vim ſubjectam vocibus teneas; ne te vel præ obſcuritate lateant, vel præ ambiguitate deludant.

Scilicet ante omnia res ſubjectas vocibus, ſeu quid voces ſignificent, tenere oportet, ut habeamus, quo reſpicientes, quæcunque ſive opinamur, ſive quærimus, ſive ambigimus, dijudicare tuto poſſimus; ne ſi omnia nobis injudicata prætereant, tum illi, qui nobis demonſtrare aliquid volunt, in immenſum procedant; tum nos nihil aliud quam verba inanesve voces habeamus. Neceſſe eſt enim reſpicere nos ad cujuſque vocis notionem ſignificationemve primariam, ac nulla ad eam rem percipiendam demonſtratione indigere; ſi habituri quidem ſumus, quo illud, de quo quæſtio, dubitatio, aut opinio eſt, referamus.

Exinde autem eſt, cur omnis in quærendo, quæ via quadam & ratione habetur oratio, præſcribere primum debeat, ut quibuſdam formulis ea res agatur, ut inter quos diſſeritur, conveniat, quid ſit id, de quo diſſeritur. Adeo ut, ſi cui non conveniat, ſed lubeat magis cavillari, ambiguoque ludere, differendum cum eo non ſit, aut cogendus identidem ſit quid intelligat planum facere; nempe & ars ejus hoc modo pateſcet, & captiones ejus ſeipſas diſſolvent, & non tam quempiam illaqueabit, quam ſe ipſe Sophiſtam ridiculum prodet.

PARS PHILOSOPHIÆ II.

quæ eſt

PHYSICA, ſive *DE NATVRA*.

AGgredi jam Phyſicam decet, quam & Phyſiologiam ſoleo dicere, quod ſit ſermo quidam, & ratiocinatio circa rerum naturam, in qua contemplanda tota occupatur. Dictum

Dictum porro jam ante eſt, eſſe eum nobis illius ſcopum, ut ex perſpectis rerum naturis, nihil in nobis perturbationis ſeu à rebus Sublimibus, ſeu à Morte, ſeu ab ignoratis Cupiditatum finibus, ſeu undelibet ſuboriri poſſit. Cum vero tam multa ac tam varia ſint, quæ hæc contemplatio ambitu ſuo complectitur, eſſe perutile videtur, ſi quibus forte implicitis profundiore aliquo ſtudio liberalium diſciplinarum, aut præ occupatione alia, non vacet omnia ſigillatim exquiſiteque cognoſcere; ſaltem apparatum habere idoneum aliquod totius de natura ſcientiæ Compendium, ut quandocunque animum ad argumenta rerum præcipua advertere voluerint, poſſint ipſimet ſibi opem ferre, pro eo certe modulo, quo ipſam naturæ contemplationem attigerint.

Sane vero iis etiam, qui in rerum omnium, de quibus tractat Phyſiologia, ſpeculatione ſunt provectiores, perutile eſt compendioſa quadam tractationis totius Idea ipſarum rerum per capita ſumma digeſtarum memoriam tueri; ſcilicet crebro evenit, ut generali quadam rerum inſpectione indigeamus; diſquiſitione ſpeciali non item.

Quamobrem hæc via tenenda, ac deinceps id ſtudii in excolenda memoria adhibendum continuo eſt, ut & ipſa ad res attentio conſtans faciliſque evadat, & ex rerum formis, ſeu notionibus generaliter comprehenſis animoque defixis, ac aliunde juxta prima principia, juxtaque voces, quibus explicantur, expenſis, ſi quid fuerit ſpecialiter diſquirendum, inveniri poſſit. Quippe ubi talis conſtantia facilitaſque parata eſt, & animus eſt generali eaque exquiſita informatione præditus, efficitur, ut celeriter perſpicere, ſi quid libeat, liceat. Dico interim, etiam juxta voces; quandoquidem fieri non poteſt, ut cohærens ſumma generalium capitum crebro memoria repetatur, niſi quidvis ita contineat, ut vocibus paucis explicari poſſit; idque etiam ubi aliquid exploratum ſpeciatim fuerit.

Ex

Ex quo proinde efficitur, ut cum iſthæc agendi ratio ſit maxime utilis iis qui ſunt Phyſiologiæ nati deditique, author ſim illis ejuſmodi in Phyſiologia operæ (& maxime quidem, ſi genere vitæ tranquillo fruantur) ut ipſimet ſibi talem quampiam Epitomen, & quaſi per capita ſumma informationem conficiant. Sin ipſi non poſſint, aliunde ſaltem habeant, cujuſmodi nos aliquoties, ut ſtudioſos adjutaremus, alacriter confecimus, ſperantes, ſi quæ ediſſeruimus, mente accurate, quantum licet, teneantur, tametſi quis non excurrat ad omnia, quæ diſquiri poſſunt, argumenta ſpecialia, fore tamen, ut Phyſiologiæ copiam præ reliquis hominibus incomparabilem conſequatur. Nam ex ſeipſo bene multa ex iis, quæ in Opere univerſaliore habentur, comprehendet; & illa quoque ipſa memoriæ committens, juvabit ſe ipſe, & continuo proficiet.

Quippe hæc ejuſmodi ſunt, ut & qui non mediocriter particularia jam diſcuſſerunt, & qui ſe perfecte hujuſcemodi cogitationibus dediderunt, complures de tota Natura diſſertationes inſtituere ac perficere valeant. Et quicunque ex ipſis fuerint in his penitus conſummati, illi tacite ſecum cogitantes poſſint dicto citius, & tranquille percurrere quicquid rerum eſt in Phyſiologia præcipuarum.

Sed ne in limine amplius hæream, cum tam multa, ut dixi, ac tam varia ſint, quæ Phyſiologia continet, Operæ-pretium videtur illa in Sectiones quaſdam præcipuas partiri, quas liceat deinceps ſigillatim proſequi, & quod ſpeciatim ad unamquamque attinuerit, ad eam referre.

Videntur autem hujuſmodi Sectiones eſſe poſſe quatuor: Prima de Univerſo, ſeu Natura rerum, quæ nempe & hunc Mundum, & cætera omnia, quæ ſunt extra ipſum, complectitur. Secunda de Mundo, iſto puta in quo nos ſumus, & ex quo capere conjecturam de aliis innumeris licet. Tertia de rebus Humilibus, hoc eſt, de humo, ſive Terra, cui ipſi hæremus,

deque

deque rebus, quæ in ea ſunt. Quarta de rebus Sublimibus, ſeu quæ ſupra Terram, ſurſumve ab ipſa viſuntur, ac fiunt.

SECT. I.

De Vniverſo, ſeu Natura rerum.

ITaque, ut à Tractatione de Univerſo exordiamur, conſtat ſane id tale dici, quod univerſa contineat, hoc eſt, præter iſtum Mundum etiam alia; unde Totum quoque, & Omne vocatur, cum ipſi quoque & Summam rerum, & Naturam rerum dicere ſoleamus.

Videmur autem debere primum generatim dicere ex quibus Univerſum conſtet; deinde ex quibus tam multa in Univerſo fiant; tum à quibus fiant; poſtea quales fiant; denique tum quomodo fiant, tum quomodo etiam intereant.

CAP. I. *Conſtare Vniverſum ex Corpore & Inani, ſeu Loco.*

PRincipio ergo Univerſum ex Corpore & Inani conſtat; neque enim tertia natura concipi mente præterea poteſt.

Intelligitur autem Corpus ex congerie veluti quadam Magnitudinis, ſive molis, itemque figuræ, reſiſtentiæ (ſeu ſoliditatis, ac impenetrabilitatis) & gravitatis; tale præterea, ut ipſum ſolum tangi poſſit, & tangere.

Inane vero, ſeu Vacuum, quod opponitur corpori, ac ſolum ſeu proprie & per ſe incorporeum eſt, ex horum negatione intelligitur, maximeque ex eo quod naturæ intactilis ſit, experſque omnis ſoliditatis, & nihil neque pati poſſit, neque agere; ſed motum duntaxat quam-liberrimum tranſeuntibus per ſe corporibus præbere.

Scilicet hæc natura eſt, quæ deſtituta Corpore appellatur

appellatur Inane; occupata à corpore, Locus; trajecta à corpore, Regio: ſpectata, ut diffuſa, Intervallum, ſeu Spatium.

Et quod ſint quidem in Univerſo Corpora, atteſtatur ſenſus; ex quo aliunde ducere conjecturam neceſſum eſt, ad id quod eſt immanifeſtum; ut ſuperius jam attigi. Certe non aliud ſunt hæc omnia quæ adſpectamus, quæ tangimus, quæ verſamus, quæ ipſi ſumus, quam corpora.

Eſſe vero etiam Inane, ex eo manifeſtum fit, quod niſi in rerum natura eſſet, non haberent corpora neque ubi eſſent, neque qua motus ſuos obirent, cum moveri ea quidem res evidens ſit.

Sane, ſi plena forent omnia, & materia rerum veluti ſtipata, non poſſent non eſſe omnia immobilia; quia nec moveri quicquam poſſet, niſi omnia protruderet, neque locus porro, in quem quicquam protruderetur, eſſet. Quod enim aliqui reſpondent, poſſe Piſces ideo moveri, quod relinquant locum poſt ſe, in quem pulſæ prorſum & cedentes locum undæ recipiantur; non advertunt primam, quæ prorſum fit, impulſionem inchoari non poſſe; quia nondum locus ullus eſt, neque retro, neque ad latus, in quem recipi aqua poſſit. Adeo proinde, ut ſit neceſſe intercipi rebus, ac fluidis præſertim, ſpatiola inania, in quæ pulſæ particulæ ita recipiantur, ut compreſſione facta locus fiat, verſus quem impellens corpus promoveatur, ac interim pone locum deſerat, in quem compreſſum fluidum ſeſe explicet, ac veluti refluat.

Prætereo autem alia argumenta; ut quod fulmen, aut vox, per domorum ſepta penetrare non valeat; neque item ignis penetrare in ferrum, aurum, metalla cætera, niſi in illis ſint ſpatiola inania intermiſta. Quod rurſus, cum ſit gravitas propria corporum, non poſſit ipſum rerum pondus majus minuſve fieri, niſi prout minus ampliuſve Inanis intermiſtum habent.

Cum vero Inane incorporeum ſit, ita penetratur à corporibus ſive in exiſtentibus, ſive prætervadentibus, ut

invariatum maneat, dimenſioneſque, quibus ipſis coæquetur, eaſdem tueatur. Unde & aſſumpta Inanis recta, recta quidem eſt; ſed non contorquetur nihilominus cum corpore, à quo occupatur; quoniam Inane neque ex toto neque ex parte mobile eſt.

Quo fit, ut cum notio ſit Loci capere locatum, coextendi ipſi, cum eo non moveri, neque ipſum deſerere; ne aut corpus moveatur, & non mutet locum; aut locum mutet, nec tamen moveatur; ideo ſoli Inani competat, ut Locus ſit, ſive Loci naturam habeat; quando ipſum ſolum & dimenſionibus ſuis incorporeis in longum, latum, ac profundum locato coextenditur, exquiſiteque ipſi adæquatur; & ita eſt immotum, ut ſeu corpus accedat, ſeu abſcedat, ſeu hæreat, idem ac invariatum conſtet.

Quod dixi porro, non poſſe tertiam præterea naturam mente concipi, ideo eſt, quod, ſeu concipi dicas comprehenſive (quo modo ea, quæ per ſe directeque in notitiam cadunt, percipiuntur) ſeu comparate ad ea, quæ comprehenſa fuerint (quo modo ea intelliguntur, quæ per proportionem ſolam innoteſcunt; ut circa Anticipationem dictum eſt) id quodcunque concipitur, aut aliquam molem ſoliditatemque habeat, ſicque corpus ſit; aut omni prorſus mole ac ſoliditate careat, ſicque ſit Inane. Intellige hoc tamen, ſi modo concipiatur ut quædam per ſe exiſtens, ſubſiſtens, cohærens natura; non vero quaſi quoddam illius Conjunctum, Eventumve, ſeu Accidens.

Nempe, cum Conjunctum ſit Proprietas, quæ tolli à re, cujus eſt, ſine ejus pernicie non poteſt, ut Tactilitas à corpore, Intactilitas ab Inani; & concretius, Pondus à ſaxo, Calor ab igne, Liquor ab aqua: Eventum autem ſeu accidens, cujus adventu abituque natura manet incolumis, ut Libertas & Servitus, Paupertas & Divitiæ, Bellum & Pax, &c. idcirco hæc omnia, non tertiam quandam per ſe naturam, quæ nimirum ſit à corporea incorporeaque diverſa, con-

conſtituunt; ſed ſolummodo tanquam aliquid ad alterutram attinens, ſe habent.

Quod Epicurus hoc capite non alium naturam incorpoream quam Inane admittens, peccavit, refutatur copioſe in phyſ. ſect. 3. memb. poſt. tam circa Animam Rationalem, lib. 1 4. c. 3. & circa Deum ter-Maximum, ſect. 1. lib. 4. c. 3. & 4.

CAP. II. *Eſſe Vniverſum infinitum, immobile, immutabile.*

IAm Univerſum ex Inani & corpore conſtans, Infinitum eſt. Id enim, quod finitum eſt, extremum habet: Quod vero extremum habet, id ex alio quopiam cernitur, ſeu ex intervallo extra aſſumpto cerni poteſt. At Univerſum ex alio quopiam extrinſecus non cernitur: quippe cum nihil ſit intervalli, ſeu ſpatii, quod intra ſeipſum non contineat; alioquin enim Univerſum, niſi univerſum ſpatium contineret, non foret: Quare neque habet extremum. Quod porro non habet extremum, id neque finem habet: Quod vero finem non habet, id non finitum ſane, ſed infinitum eſt.

Confirmatur autem, quia ſi extremum fingas, & ſupponas quempiam in eo conſtitui, qui valida vi telum extrorſum vibret; aut telum procedet, aut non, ſed cogetur conſiſtere. Et ſi procedat quidem, eſt ergo extra locus, quocirca & illic non fuit extremum; ſin minus, ergo eſt aliquid exterius, quod motum inhibeat: ſicque illic rurſus extremum non fuit.

Porro iſthæc infinitudo Univerſo competit & multitudine Corporum, & magnitudine Inanis; idque Infinitatibus ſeſe invicem, alterniſque, ſeu ex ordine protendentibus. Nam, ſi Inane quidem infinitum, & corpora finita forent, tum corpora, quæ in perpetuo ſunt motu (ut dicendum non multo poſt) nuſquam conſiſterent, ſed per infinitum Inane diſperſa ferren-

tur; tanquam nihil habentia, à quo ſiſterentur compeſcerenturque variis retuſionibus. Sin vero Inane finitum, corpora infinita forent; tum non pateret locus, in quo exſiſtere infinita corpora poſſent.

Hinc proinde ipſi Univerſo, infinitove ſpatio, non ita attribuendum eſt Eſſe ſupra, ac infra, ut ſi quidpiam eſſet in Uniuerſo ſupremum, quidpiam infimum; illud quidem, concipiendo ſpatium, quod eſt ſupra caput, non in infinitum protendi; hoc vero, cogitando illud, quod ſub pedibus, non in infinitum produci; perinde, ac ſi tam illud quod ſupra, quam illud quod infra, ad aliquid unum idemque determinaretur; uti ſit ad nos, aut ad medium hujuſce Mundi, altera partium ejus extremarum cogitata ſuprema, altera infima: In infinito ſcilicet, quod æque ut extremis, ita medio caret, mente aſſequi id non licet.

Quamobrem præſtabilius eſt, aſſumere unam aliquam motionem, quæ ſurſum procedere in infinitum intelligatur; & pari ratione aliam, quæ deorſum, tametſi proinde illud mobile, quod à nobis verſus loca vertici noſtro imminentia feretur, millies occurrat ad eorum pedes, qui ſupra ſint, quique id advenire inſerne opinentur (aliis ſcilicet cogitatis Mundis) aut quod à nobis verſus regionem pedibus ſubjectam, ad verticem eorum, qui infra, quique idcirco adventare ſuperne crediturí ſint: Nihilo enim minus tota utraque oppoſita motio intelligitur procedere in infinitum.

Hiſce eſt conſentaneum, ut Univerſum tale ſemper fuerit, quale & jam eſt; & quale jam eſt, tale ſemper futurum ſit. Quippe & nihil eſt, in quod, quaſi naturam Univerſi habere deſinat, mutetur; & præter complectens omnia Univerſum, nihil eſt, quod in ipſum irrumpens ſit illi mutationis cauſa.

Iure ergo habetur Univerſum ut immobile, prout extra illud nullus locus eſt, in quem emoveatur; ſic & Immutabile, quatenus neque decrementum neque incrementum accipit; & ortu, interituque caret; ac

æternum

æternum proinde eſt, ſive durationis principium finemque non habet.

Ac moventur quidem mutanturque intra ipſum multa; verum, & qualeſcunque motus mutationeſve accipiantur, nullius plane momenti ſunt, ſi ad ipſam Univerſi immenſitatem comparentur; & non ideo totum ipſum Univerſum aut movetur alio, aut mutatur in aliud; & non propterea non ſemper idem, quale ſemper fuerit, eſſe perſeverat; quoniam pares ſemper motiones mutationeſque in eo fuerunt: adeo proinde, ut dicere liceat, Nihil in Univerſo novum fieri, præter id quod in temporis infinitate eſt jam factum.

Quod hoc loco de Vniverſi infinitate dicitur, quaſi extra hunc Mundum aliud quidpiam ſit, ex eo refutatur, quod adverſus Infinitos Mundos, in ſect. 1. phyſ. lib. 1. cap. 2. diſſeritur. Quod vero de immutabilitate, ſeu æternitate ejuſdem, quaſi aliquid ſit tale præter Deum, ex eo, quod de Mundi exortu, illiuſque authore eſt dictum ibidem, lib. 4. c. 5, & 6.

CAP. III. *De Divina in Vniverſo Natura.*

CÆterum, priuſquam dicatur de rebus, quæ in Univerſo generantur & corrumpuntur, deque Principiis, ex quibus fiunt; merito præmittenda eſt, & quaſi habenda præter ordinem, quæ eſt de Natura Divina tractatio, tum ob ſummam ejus naturæ præſtantiam, tum quod tametſi ex genere corporeæ naturæ ſit, non tamen tam corpus, quam quaſi corpus ſit; nihilque adeo commune habeat cum cæteris corporibus, hoc eſt, caducis, ſeu orientibus, atque intereuntibus rebus.

Cum vero illud primum requiri de Natura Divina ſoleat, aliquane in Univerſo ſit? videtur tamen res non debere prorſus verti in controverſiam; quod Deorum notionem in animis impreſſerit ipſa natura. Quæ eſt enim omnino gens, aut quodnam genus hominum,

quod non habeat ſine doctrina anticipationem aliquam Deorum?

Quamobrem, cum non inſtituto aliquo, aut more, aut lege ſit opinio conſtituta, maneatque ad unum omnium firma conſenſio; intelligi neceſſe eſt, eſſe Deos; quoniam inſitas eorum, vel potius innatas, cognitiones habemus: De quo autem omnium natura conſentit, id verum eſſe neceſſe eſt. Eſſe igitur Deos confitendum eſt.

Ac videri quidem poſſunt homines, cum cernerent cœli rationes, & varia annorum tempora verti redireque certo ordine; neque poſſent, quibus id cauſis efficeretur, cognoſcere; id ſibi perfugium habuiſſe, ut Diis omnia tribuerent, facerentque eorum nutu omnia flecti; ac ſimul in cœlo ipſos collocarent, quod revolvi in cœlo Solem, Lunam, ac ſtellas conſpicerent: At quomodo iſta Diis attribuiſſent, niſi prius eſſe Deos cognoviſſent?

An ergo potius Deorum notitiam hauſerunt ex ſomniorum viſis? Potuerunt certe magnis quibuſdam, & humana forma incurrentibus per ſomnium Imaginibus, exiſtimare eſſe revera aliquos hujuſmodi humana forma præditos Deos. Potuerunt, inquam, dum non tam in ſomnis, quam cum inter vigilandum meminiſſent, apparuiſſe ſibi in ſomnis præclaras illas Imagines, adeo grandes, adeo tenues, adeo cohærentes, intelligere, nihil repugnare, imo oportere, ut exſtarent alicubi conſimiles ipſis naturæ, quæ & ſenſus ſeu intelligentiæ capaces forent, propterea quod membra movere, voceſque mittere cernebant; Et immortales eſſent, propterea quod illarum ſemper ſuppeditaretur facies, quod forma maneret, quod ea granditate forent, ut non tenere ulla vi convinci poſſe viderentur: Et beatæ præterea, quod neque mortem metuerent, neque ullum ex iis, quæ efficerent, caperent laborem.

Potuere & ratiocinando, illa ἰσονομίᾳ, ſeu *æquabili tributione* uti, qua, de Criteriis cum ageremus, effici diximus,

diximus, Si mortalium tanta multitudo ſit, eſſe Immortalium non minorem; &, Si quæ interimant, innumerabilia ſint, etiam ea, quæ conſervent, infinita eſſe debere.

Utcunque fuerit, illud certe ex anticipatione habemus, ut Deos beatos & immortales putemus. Quæ enim nobis natura informationem Deorum ipſorum dedit, eadem inſculpſit in mentibus ut eos beatos & æternos haberemus. Quod ſi ita eſt, vere expoſita eſt noſtra illa ſententia, Quod æternum beatumque ſit, id nec habere negotii quicquam, nec exhibere alteri: Itaque neque gratia, neque ira teneri; quod quæ talia ſint, imbecilla ſint omnia.

Ac, ſi nihil quidem aliud quæreremus, quam ut Deos pie coleremus, & ut ſuperſtitione liberaremur, ſatis eſſet dictum: Nam & præſtans Deorum natura hominum pietate coleretur, cum & æterna eſſet & beatiſſima; habet enim venerationem juſtam quicquid excellit; & metus omnis à vi atque ira Deorum pulſus eſſet; intelligitur enim à beata immortalique natura, & iram, & gratiam ſegregari, quibus remotis, nullos à ſuperis impendere metus: Sed ad hanc confirmandam opinionem, inquirit animus & formam, & vitam, & actionem mentis, atque agitationem in Deo.

Ac de Forma quidem, partim natura nos admonet, partim ratio docet. Nam à natura, habemus omnes omnium gentium, ſpeciem nullam aliam, niſi humanam Deorum. Quæ enim alia forma occurrit unquam aut vigilanti cuiquam, aut dormienti? Sed ne omnia revocentur ad primas notiones, ratio hoc idem ipſa declarat. Nam, cum præſtantiſſimam naturam, vel quia beata eſt, vel quia ſempiterna, convenire videatur eandem eſſe pulcerrimam; quæ compoſitio membrorum, quæ conformatio lineamentorum, quæ figura, quæ ſpecies humana poteſt eſſe pulcrior?

Quod ſi omnium animantium formam vincit hominum figura, Deus autem animans eſt; ea figura pro-

fecto eſt, quæ pulcherrima ſit omnium. Quoniamque Deos beatiſſimos eſſe conſtat; beatus autem eſſe ſine virtute nemo poteſt; nec virtus ſine ratione conſtare; nec ratio uſquam ineſſe, niſi in hominis figura: hominis eſſe ſpecie Deos confitendum eſt.

An vero, cum Deos eſſe hominis animantiſque ſpecie dico, tale ipſis propterea, quale vulgo eſt hominum animantiumque, corpus tribuo? Id ſane abſit. Etenim, non eſt quidem Deus res, ut Plato voluit, mere incorporea; quoniam id quale eſſe poſſit intelligi non poteſt: Careat enim ſenſu neceſſe eſt, careat prudentia, careat voluptate; quæ omnia una cum Deorum notione comprehendimus: at non ideo tamen craſſum corpus eſt, imo neque etiam quam poteſt ſubtiliſſimum ex atomis coagmentari: ſed omnino eſt corpus ſui generis, quod ſane non ſenſu, ſed mente cernatur; nec ſoliditate quadam, nec ad numerum, ſed imaginibus, ſimilitudine, & tranſitione perceptis; quodque comparatum ad ea, quæ vulgo occurtunt, appellanturque corpora, dici poſſit, eſſe non corpus, ſed, quod jam dixi, Quaſi corpus, &, v.c. non ſanguinem, ſed Quaſi ſanguinem habere.

Obiter interim inſinuo, non eſſe hoc qualecunque corpus coagmentatum ex atomis; quoniam ſempiternum alioquin non foret, & ex ipſo ortu conſequeretur interitus, ex concretione diſſipatio, ſicque non eſſet ſempiternum. Adeo proinde, ut quatuor quædam habenda æterna incorruptaque ſint; Nempe, Univerſum, cui nullus locus, in quem dilabi valeat, ſubſit; Inane, quod nec tangi valeat, nec plagam ullam accipere; Materies rerum, quæ niſi immutata ſubſiſteret, ea, quæ diſſolvuntur, in nihilum abirent; ac tandem Natura Divina, quæ & inconcreta eſt, & ob tenuitatem attingi, plagamque accipere non poteſt.

Quo fit, ut Phyſicorum quiſpiam maximo in errore verſetur, cum eam dicit Deorum naturam, quæ imagines fundat, mittatque ex ſe. Quippe hoc modo deripi ex illa aliquid ſic poſſet, ut admitteretur exſolubilis:

lubilis: Nonnulli vero perperam mentem noſtram interpretentur, dum ex eo, quod plures admittimus Mundos, ac dari proinde Intermundia, hoc eſt, intervalla inter Mundos dicimus, aiunt Deos à nobis metu ruinarum collocari in Intermundiis. Siquidem, ut ipſum Inane, ſic Deorum natura longe eſt tenuior, quam ut aliquid metuat ruinarum à corporibus; à quibus ſi metueret, in nullo magis loco quam in Intermundiis, tum cum futurum eſſet ut Mundi diſſolverentur, metuendum foret.

Ac deſignare quidem non licet, quibus in locis Dii degant; cum ne noſter quidem hic Mundus digna illorum ſedes ſit: ſed dicere tamen univerſe licet, qualem Poetæ Olympum deſcribunt, tales eſſe, ubicunque ſint, beatas Deorum quietaſque ſedes;

Quas neque concutiunt venti, neque nubila nimbis
Adſpergunt, neque nix acri concreta pruina
Cana cadens violat, ſemperque innubilus æther
Integit, & large diffuſo lumine ridet.

Hinc, cum præterea requiritur, quænam vita Deorum ſit, quæque ab iis degatur ætas; reſpondere licet, eam ſane, qua nihil beatius, nihil omnino bonis omnibus affluentius excogitari poſſit. Nihil enim agit Deus; nullis occupationibus eſt implicatus; nulla opera molitur; ſua ſapientia, & virtute gaudet; habet exploratum ſore ſe ſemper cum in maximis tum in æternis voluptatibus. Hunc Deum rite beatum dixerimus; qui beatam vitam in animi ſecuritate, & in omnium vacatione munerum ponimus: non vero qualem alii deſcribunt, qui laborioſiſſimum inducentes, implicant ipſum operoſis moleſtiſque negotiis.

Quod hic peccatur circa enunciatam Deorum multitudinem, refutatur cum de Vnitate Dei agitur, in ſect. 1. phyſ. lib. 4 cap. 4. Quod prætermiſſo perperam ex cœlirationibus argumento, illud per inſomnia figmentum ſubſtituitur cum de Dei exiſtentia, ibidem c. 2. & ſeq. Quod dicitur non eſſe Deum omnino expertem naturæ corporeæ, cum de forma, qua noſcitur Deus, ib. c. 3. Quod

Deum nihil nec ſui, nec alieni curare; nec ira, nec gratia teneri; nihil agere; non eſſe in Mundo, & ſimilia; cum de Rectore Mundi, ibidem cap. 6. cum de Authore cap. 5. cum de partium uſu, ſect. 3. memb. poſt. lib. 2. c. 3. cum de prima ex ratis ſententiis, ſect. 1. lib. 4. c. 7. & alibi.

CAP. IV. *De Prima Materia, ſive de Principiis concretarum in Vniverſo rerum.*

NUnc, ut ea, quæ ſuſcepimus hic ſubjicienda, reſumamus; Quia imprimis ſenſu manifeſtum eſt, in Rerum natura multa fieri, & multa quoque interire: ideo mente tenendum eſt, opus ad hoc eſſe materia, ex qua res gignantur, in quam reſolvantur. Nempe, ex nihilo nihil fit, & in nihilum nihil abit. Nam ſi aliquid ex nihilo fieret, poſſet quidlibet undelibet naſci, tanquam ſeminibus non egens; &, ſi illud, quod interit, in nihilum occideret, perirent prorſus omnia, tanquam non ſuperſtitibus iis in quæ diſſolverentur.

Deinde, quia dum genitæ factæve alicujus rei noſſe naturam affectamus, illud primum requiritur, Sitne ea unum quid ſimplexque, an vero compoſitum ex aliquibus, quæ ipſa ſimplicia prioraque ſint; conſtat nihil genitum, factumve, unum ſimplexque eſſe poſſe; quippe cum partes habeat, ex quibus coaluerit, & in quas rurſus diſſolvi poſſit: quæque & priores proinde, ſimplicioreſque ſint; &, ſi ipſæ adhuc compoſitæ fuerint, conſtare cenſeantur ex iis, quæ ſint demum primæ ſimpliciſſimæque.

Rurſus itaque notum eſt, corporum, alia eſſe Concretiones, ſeu mavis, concreta, compoſitave corpora, alia ex quibus Concretiones, compoſitave corpora fiunt. Hæc autem, ſi prima ſimpliciaque ſint, prima rerum materia ſunt, dicunturque Principia, & à recentioribus etiam Elementa.

Hujuſmodi autem Principia, ſeu omnium prima, ſimpli-

ſimplicia, incompoſita corpora (ſive malis, corpuſcula) eſſe debent & inſectilia, nullave vi reſolubilia: & hac ratione immutabilia, ſive in ſeipſis mutationis omnis expertia. Nimirum, ſi futurum eſt, ut in Concretionum diſſolutionibus omnia in nihilum non intereant; ſed conſiſtat perſeveretque plena quædam, ſeu vacui expers, ſolidaque adeo natura; quippe, quæ talis cum fuerit, non habeat qua parte, aut quomodo fiſſuram admittat, ſicque diſſolvatur.

Quamobrem & neceſſe eſt, ut ea, quæ dicuntur Principia compoſitorum corporum, ſint naturæ ut plenæ, ſolidæ, immutabilis, ita omnino inſectilis; unde & Atomos dicere ſolemus. Dicitur nempe Atomus nobis, non quod minima ſit, hoc eſt, quaſi punctum (magnitudinem enim habet) ſed quod non poſſit dividi, cum ſit patiendi incapax, & inanis expers: adeo ut qui Atomum dicit, dicat id quod & plagæ ſecurum eſt, & pati nihil poteſt; quodque inviſibile quidem propter exiguitatem ſit; ſed indiviſibile tamen, propter ſui ſoliditatem.

CAP. V. *Dari in natura rerum Atomos, quæ ſint concretorum corporum principia.*

CÆterum dari Atomos allata ratio ſatis convincit; quoniam cum natura nihil ex nihilo faciat, redigatve in nihilum, oportet quidpiam ſupereſſe in Concretionum diſſolutione, quod inexſolubile ſit. Sane enim, ſi adhuc exſolubile diviſibileve dicas, neceſſe erit ſubdividendo perveniatur tandem ad aliquid, quod ſit ſolidum, diviſioniſque incapax; quippe cum neque ipſa natura infinite exſolvat, ſed in aliquo ultimo conſiſtat; neque dari ulla corporis in infinitum diviſio poſſit.

In corpore certe finito non poſſunt partes infinitæ, neque magnitudinis, neque multitudinis accipi; neque adeo poteſt intelligi in ipſo peragi non modo illa in infinitum

finitum diviſio, quæ in minus ſit, ſeu quæ per partes ſemper minores, ac eadem quidem diviſionis proportione ſemper ſervata, procedit; verum illa quoque in infinitum progreſſio, quæ ſit non per ſemper minores, ſed per æquales, ſeu aliquotas vocatas partes procedendo. Siquidem, cum partes, ut poſſint diviſioni progreſſioniq; in infinitum ſufficere, admitti infinitæ debeant; quomodo tandē eſſe infinitæ in finito corpore poſſunt?

Illi profecto, qui ſemel dixit, eſſe in quapiā re partes numero infinitas, intelligere amplius, declarareque non licet, qua ſit ratione finita ea, de qua loquitur, magnitudo; quoniam ſive aliquantæ (æqualeſve inter ſe) ſive inæquales (ſemperve minores) ſint partes, quæ reipſa debent in ea reperiri, ut poſſit diviſio progreſſiove in illas infinite fieri; manifeſtum eſt magnitudinem, cujus partes ſunt, quæque ex iis conſtat & componitur, debere reipſa eſſe infinitam.

Et cum aliunde magnitudo finita manifeſte habeat extremum, extremamve partem, captu oſtenſuque facilem; niſi hæc quidem pars per ſe, & ut extrema ſpectari valeat, non licebit ſane, tametſi eam ſubdividamus, intelligere ullam aliam, quæ extrema potius habenda ſit; cum illa nimirum dividua pari ratione ſit futura. Quare & fiet, ut ulterius conſequenterque verſus extremam in infinitum procedendo, perveniri nunquam vel cogitando poſſit ad partem, quæ extrema ſit; neque adeo unquam ut vel minimum ſpatium percurri progrediendo valeat.

Hiſce adde, quod niſi ſupereſſent in exſolutionibus corpuſcula adeo ſolida, ut nulla vi exſolvi poſſent, non poſſet ſatis capi diſcrimen, quod inter corpus inaneque eſt; utpote quod corporis, infinite tenuando, nihil, quod denique reſiſteret, ſubeſſet. Quo pacto aliunde omnia imbecilla, ſeu mavis mollia, efficerentur, neque omnino fieri durum quicquam poſſet: quippe cum ſolidiras ſola fundamentum ſit duritiei. Neque eſt, quod idcirco hæreas, quaſi, cum Atomi fiant ſolidæ, fieri ex illis poſſe non videantur res molles. Siquidem molles poſſunt fieri

eri ſola intermiſtione inanis, in quod partes preſſæ ſeſe recipiant, tactuique cedant.

Adde & tam multiplicem in natura conſtantiam, ut in provehendis ſemper animalibus ad certas uſque virium, incrementi, ac vitæ metas; in imprimendis ſemper iiſdem ſingulorum generum diſcriminibus & notis: quæ præſtitura ſane non eſſet, niſi principiis uteretur certis & conſtantibus, atque adeo diſſolutioni mutationique non obnoxiis.

Quod ex nihilo nihil fieri, non modo naturaliter, ſed vi etiam divina, potuit Epicurus intelligere, refutatum eſt, ſect. 1. phyſ. lib. 3. cap. 1. & lib. 4. cap. 5.

CAP. VI. *De Atomorum proprietatibus, Magnitudineque imprimis.*

CUm omnes porro Atomi videantur ob expoſitam ſoliditatem, uniuſmodi, ejuſdemve naturæ eſſe; habent tamen quædam Conjuncta, ſive proprietates, & qualitates quaſdam, quibus differre inter ſe poſſint. Hujuſmodi autem ſolummodo ſunt, Magnitudo, Figura, & Pondus; & ſi quæ præterea cum ipſa figura cognationem habent neceſſariam, uti Aſperitas & Lævor. Nam color quidem, calor, frigus, & qualitates cæteræ, non atomis congeneæ ſunt, ſed concretorum propriæ, ortæque ex ipſis Atomorum partim conjunctis, partim eventis, de quibus poſtea dicendum eſt.

Attingo hic ſolum, ſi Color, v. g. ipſis ineſſet Atomis, fore ut tam eſſet intranſmutabilis, quam ipſæ; ſicq; conſtantes ex atomis res, quæ uno eſſent colore, non poſſent illum commutare, & apparere alio; ſecus ac obſervamus fieri. Mare etenim ſpumeſcendo albeſcit, coloris alias cærulei, qui profecto ſi illi ineſſet propter cæruleas atomos, converti in album colorem non poſſet. Quod enim dicunt aliqui fieri contraria ex contrariis, id adeo repugnat, ut candida potius de nullo, quã de atro colore ſint exoritura. Melius, qui cenſent rerum materiam

riam ut varietatem ſubire colorum, qualitatumque aliarum poſſit, debere eſſe earum expertem tuentur; eo modo, quo oleum deſtinatum odoribus ejuſmodi deligitur, quod ſit maxime inodorum.

Ut de ſingulis vero Atomorum proprietatibus quidpiam attingamus; dum illis attribuo imprimis Magnitudinem, non quantamlibet ſane eam intelligo; neque enim Atomus vel maxima eſt tanta, quæ cadere in viſum poſſit; verum, quæ licet ſit infra ſenſum, aliquantula tamen ſit (neque enim ſi Atomi puncta eſſent, carerent ve omni magnitudine, poſſet ex ipſis ullum corpus magnitudinis cujuſquam compingi) unde & fit ut ſoleam dicere de Atomo quod ſit parvum quid; videlicet, quaſi non omnem, ſed proceram ſolum magnitudinem ab ea excludendo.

Neque vero obſtare debet, quod Atomorum magnitudo non percipiatur ſenſibus: cum fateamur neceſſe ſit, res, quæ viſum fugiant, innumeras eſſe. Licetne enim videre ventum, calorem, frigus, odorem, vocem, aut corpuſcula, quibus appellentibus hæc ſentiuntur? Licetne corpuſcula humoris, quibus veſtes in littore ſuſpenſæ uveſcunt, expanſæ fereſcunt? Licetne ea, quæ deteruntur ex annulo diutius geſtato, ex vertente cardine, ex ſulcante vomere, ex lapide quem gutta cavat, quem incedentium greſſus diminuit? Licetne ea, quibus planta aut animal increſcit pubeſcens, tabeſcit feneſcens; aliaque id genus?

Non eſt interim reputandum eſſe Atomos omnes ejuſdem magnitudinis: Nam alias quidem in iis majores, alias minores exſiſtere, rationi magis conſonum eſt; & hac re admiſſa, plurium, quæ contingunt circa paſſiones animi, circaq; ipſos ſenſus, reddi cauſa poteſt.

Poſſe autem etiam infra ſenſum, magnitudinum varietatem incomprehenſibilem dari, vel ex eo poteſt intelligi, quod animalcula quædam ſint, quorum tertia pars, ſi diviſa intelligantur, viſum fugiat; & nihilominus ipſis compingendis neceſſaria ſit partium incomprehenſibilis multitudo. Quot enim, quæſo, exſtent

oportet

oportet ad conficiendum inteſtinum, ad conformandum oculos, ad componendum artus, ad contexendum animam, ad conſtituendum partes univerſe omnes, ſine quibus intelligi animal, quod vivat, quod ſentiat, quod moveatur, non poteſt?

An poſſit, quaſi rudi exemplo, varietas illa comprehendi ex ramentis illis pulvereis, quæ Solares radii feneſtris trajecti demonſtrant: Cum enim citra tales radios cæca omnia peræque ſint, trajicientibus tamen radiis innumera corpuſculorum multitudo ita appareret, ut majorum ſimul minorumque diverſitas maxima appareat. Ac non dico quidem, ut aliqui putant, hujuſmodi corpuſcula eſſe Atomos (quippe cum in minimo eorum multæ contineantur Atomorum myriades) utor duntaxat eorum ſimilitudine, ut cum tota Atomorum quaſi natio viſui quantumlibet acuto impervia & quaſi cæca ſit, intelligamus illam radiis rationis ita illuſtrari, ut & Atomi mente pervideantur, & competere ipſis concipiamus magnitudinum varietatem.

Ex hoc autem fit, ut quemadmodum in magnitudine grandi, ac menſurabili, accipimus quidpiam, quod, ut ſit communis menſura, habeat rationem minimi, cujuſmodi eſt pes, digitus, aut granum: Et in magnitudine ſenſibili accipimus etiam aliquid, quod habeatur minimum ad ſenſum, ut animalculum dictum acari; ita in magnitudine intelligibili, qualis eſt atomi, accipere aliquid liceat, quod in illa habeatur quaſi minimum; qualis eſſe in atomo poteſt angululi apiculus.

Id tamen diſcriminis eſt inter minimum menſuræ, & minimum tam ſenſus, quam mentis, quod illud ſui repetitione intelligatur poſſe toti magnitudini coæquari; iſta vero intelligantur ceu puncta quædam individua, quæ aut termini ſint magnitudinum, aut quaſi quædam copulæ partibus ſic interjacentes, ut reſpectus quoſdam duntaxat ad partes hinc inde copulatas habeant, tametſi ejuſmodi ſint ut ab ipſis initium menſurationis fieri poſſit; quippe etiam in atomo dimenſiones quaſdã mente fieri nihil prohibet.

Quan-

Quanquam cum eſſe in atomo partes dicimus, copulataſve intelligimus, non eſt res ita accipienda, quaſi illæ ſejunctæ aliquando fuerint, & in unionem poſtea coierint; ſed facimus, ut declaremus eſſe in atomo veram, & ex partibus conſtantem magnitudinem: tametſi aliunde id habeant à concretis rebus diſcrimen, quod ipſæ earum partes poſſint deſignatione ſola, non item ſeparatione diſtingui; quippe cum naturali, individuo, perpetuoque nexu cohæreant.

CAP. VII. *De Atomorum figura.*

AD Figuram, quæ terminus magnitudinis eſt, quod ſpectat; neceſſe eſt imprimis eam eſſe in atomis multiplicem, ſive atomos eſſe inter ſe diverſimode figuratas. Nimirum id ex eo arguitur, quod ex iis contexta naturalia omnia, homines, feræ, volucres, piſces, plantæ, &c. diverſimode figurentur; & non modo quidem ſpectatis ipſorum generibus, ſed ſingulis etiam eorundem ſpeciebus, ſive individuis; neque enim duo ulla ſunt adeo ſimilia inter ſe, in quibus, ſi attenderis, non diſcrimina aliqua, quibus inter ſe differant, agnoſcas.

Deinde, cum ſint figurarum in atomis ſpecies numero incomprehenſibiles; ſunt enim rotundæ, ovatæ, lenticulares, planæ, gibbæ, oblongæ, turbinatæ, hamatæ, læves, aſperæ, hiſpidæ, tetrahedricæ, pentahedricæ, hexahedricæ, &c. tam regulares, quam irregulares, abſque ulla determinatione intellectui poſſibili; non ſunt illæ tamen numero ſimpliciter infinitæ habendæ. Nam, non eſſent quidem rerum concretarum tot hæc tantaque diſcrimina, ſi in atomis, ex quibus texuntur, ejuſmodi foret figurarum diverſitas, quæ animo comprehendi poſſet; at non poſſunt tamen infinitæ ſimpliciter eſſe atomorum diverſitates, niſi quis forte in atomis concipiat magnitudinem, non quæ infra ſenſum conſiſtat, verum quæ reipſa infinita ſit. Siquidem

quidem in magnitudine, ſuperficieve magnitudinis, quæ finita ſit, intelligi diverſitates, quæ ſint infinitæ, non poſſunt.

Tertio autem, tametſi ſpecies figurarum infinitæ non ſint; ſunt tamen in unaquaque figuratione, figuræve ſpecie, atomi numero infinitæ ſimpliciter; hoc eſt, infinitæ ſunt orbiculares, infinitæ ovatæ, infinitæ pyramidales, &c. quoniam alioquin Univerſum multitudine atomorum infinitum minime foret, ut declaratum jam ante eſt; niſi atomi, quæ ſunt inter ſe figuratione ſimiles, numero infinitæ ſimpliciter forent.

Adnotandum vero, licet anguloſæ hamatæque atomi ſint, non eſſe tamen cur quiſpiam illas deteri poſſe aut frangi putet; quippe tam anguli, & hami, quam media ipſa corpuſcula uniuſmodi naturæ ſunt, & pari ut ſoliditate, ſic neceſſitate tenentur; adeo ut nulla plane ſit vis, quæ ſtringere atomum, aut ſecundum totam, aut ſecundum partes, etiam ad uſque apices, poſſit.

Dictum jam, ubi fuerit rejecta Vniverſi infinitudo, ſumpta ut ex Inanis magnitudine, ſic ex multitudine atomorum, in ſect. 1. *Phyſ. lib.* 1. *cap.* 2.

CAP. VIII. *De Gravitate, ſeu Pondere, ac multiplici motu Atomorum.*

DEniq; ipſis atomis Gravitatem Ponduſve attribuo, quod cum in motu, conniſuve ad movendum perpetuo ſint, neceſſe ſit ipſas moveri interno illo impetu, qui Gravitas dici ſeu Pondus mereatur.

Diſtinguendus vero imprimis occurrit in ipſis atomis motus duplex; unus ipſiuſmet gravitatis, ſive ponderis, quo atomus nempe ſuopte nutu fertur: alius ex Ictu, ſeu reflexione, quo ſcilicet atomus una in aliam impacta repercutitur. Et qui motus quidem Gravitatis, ſeu Ponderis eſt, primario concipitur is, quo atomus ad lineam ſive ad perpendiculum fertur: tali motu videlicet moventur omnia, quæ gravia ſunt. Verum, quia

quia ſi omnes atomi ad lineam, deorſumve, & quaſi è regione ferrentur, fieret ut nunquam altera alteram poſſet attingere; ea de cauſa neceſſe eſt declinare atomos perpaulum, & quo nihil poſſit fieri minus; ita enim effici poterunt complexiones, & copulationes, & adhæſiones atomorum inter ſe; ex quo & effici poſſit Mundus, omneſque partes Mundi, quæque in eo ſint.

Cum dico autem fore, ut alioquin atomi ſe mutuo non attingerent, neque adeo coirent, idcirco eſt, quod nullum ſit in Univerſo, tanquam infinito exiſtente, Medium, in quod tendant, ut coire proinde poſſint; ſed concipi duntaxat poſſit, juxta antedicta, regio quædam ſurſum, ex qua, abſque ullo initio, atomi omnes ſua gravitate, quaſi imbris guttæ, hoc eſt, motibus, quantum eſt ex ſe, parallelis adveniant; altera deorſum, in quam omnes abſque ullo termino iiſdemmet motibus ferantur.

Motus autem ex reflexione intelligi poteſt fieri, tam cum atomus magnis intervallis reſultat, quam cum ſpatiis brevibus pulſa, repulſave, quaſi concutitur, palpitatve. Ex quo etiam fit, ut dum contingit atomos incurrere in complexionem, conventumve plurium ſibi mutuo obſtantium, ſeſeve mutuo irretientium (quod maxime fit in concretionibus, ubi videntur quieſcere) tunc tamen adhuc ſint irrequietæ, & quantum poſſunt, ac prout ſunt longius propiuſve mutuo diſſitæ, agitationem ſive ſpeciem palpitationis obtineant, deflexæ nimirum, repreſſæve à cæteris, quæ talem complexum cœtumve conſtituunt.

Cauſa vero hujuſce non modo longioris reſultantiæ, ſed preſſioris quoque agitationis, ſeu quaſi palpitationis inteſtinæ, & continuæ in ipſis concretionibus, eſt partim quidem natura Inanis, quod etiam intra corpora compactiſſima interceptum, atomos ſingulas aut ex toto aut ex parte à ſe mutuo dirimit, neque eas ſiſtendi firmandique vim habet; partim vero ſoliditas ipſis atomis competens, quæ ſcilicet præ colliſione repercuſſioneque palpitationem efficit, quantum quidem

dem ipſa complexio inſtaurari motum ex colliſione patitur.

Cum Pondus vero, ſeu Gravitas ſit in atomis quaſi ingenitus quidam vigor, ſive energia, &, ut jam dixi, impetus, quo ſunt ad motum comparatæ; idcirco aſſumendum eſt moveri atomos (& utrovis quidem, hoc eſt, ſeu ponderis, ſeu reflexionis motu) continenter, ac per omne ævum. Scilicet principium, ex quo fieri iſta cœperint, nullum eſt; utpote exſiſtentibus non atomis modo, ſed etiam Inani ad utrumque motum inſerviente, perpetuis.

Eſt autem etiam aſſumendum, atomorum motum, in quo nihil occurrit, quod retundendo ipſum deflectat, ejus eſſe pernicitatis, ut quodlibet cogitabile ſpatium conficiat momento, hoc eſt, tempore inexcogitabiliter brevi (videlicet debent etiam radiis Solis, qui purum per ſpatium non meant, mobilitate præcellere.) Dico autem, in quo nihil retundens occurrit; nam alioquin frequens retuſio ſpeciem tarditatis; immunitas à retuſione, ſpeciem celeritatis ſubit.

Neque vero propterea atomus, quæ retuſiones patitur varias, ad hæc illaque complura loca iis pervenit temporibus, quæ diſcernere mente liceat; quippe illa diſcernere in poteſtate mentis non eſt. Quinetiam contingere poteſt, ut ſenſibili tempore accepto, eadem atomus, tametſi variis deflexa retuſionibus, ita feratur, ut undecunque ex ſpatiorum immenſitate adveniat, non liceat nobis deſignare aliquem locum, ſeu terminum, quem non tempore illo ſuperarit. Quippe talis eſſe ea retuſio poteſt (hoc eſt tam parum frequens, parumque deflectens) ut ipſa quoque æmuletur quadantenus celeritatem competentem motui, qui eſt retuſione immunis.

Aſſumendum poſtremo & hoc eſt, atomos eſſe æquiveloces quamdiu per Inane feruntur, neque quicquam eſt quod earum impetum retundat. Neque enim graves velocius ferentur, quam leves reputatæ; cum nihil utriſvis, quod obſtet, occurrat: neque item parvæ,

quam

quam magnæ ; cum ſit trajectio omnibus pro magnitudinis ratione æque libera, donec nihil eſt quod iis impingatur. Neque vero etiam celeritate differunt motiones, quæ aut ſurſum, obliqueve propter colliſiones, aut deorſum propter gravitatem ingenitam fiunt : Siquidem quamdiu atomus neutram in partem cohibetur, tamdiu viam tenet, ac celeritate quidem cogitationi æquiparanda, quouſque aut extrinſecus pulſa, aut gravitate propria adacta, in referientis impetum reſiſtentiamve incurrat.

Quinetiam, quod ad concretiones, compoſitave corpora ſpectat, cum ſint atomi ſuapte natura æquiveloces, non idcirco una dicetur eſſe celerior altera ; quaſi quæ atomi in concretionibus ſunt, & communi earum motu abripiuntur, ferantur aliquando in unum locum ſenſibili quodam, ipſoque continuo, ſucceſſivove tempore, ut dum talis motus eſt ſegnis ; aliquando (ſive in unum, ſive in plura, ac diverſa loca) temporibus ferantur adeo brevibus, ut ſola ratione poſſint percipi ; ut puta, dum motus rapidiſſimus eſt : Verum dicendum ſolum eſt, quomodocunque atomi ferantur cum ipſis concretionibus, exagitari interim illas inteſtinis, creberrimis, ſive potius innumeris, ſenſumque adeo fugientibus repercuſſionibus, donec ipſa motus corporis totius, in quo ſunt, continuitas, ſucceſſiove talis evadit, ut in ſenſum cadat.

Scilicet quod adopinamur de Motu atomorum inconſpicuo, quaſi tempora ratione percepta poſſint illius continuitatem, ſucceſſionemve partium perniciſſimam aſſequi, nuſquam verum eſt ; ſed id potius, quicquid mente contemplamur, dum in ipſam rei naturam attendimus, verum eſt habendum.

Dictum jam circa Vniverſum, ubi æternitas atomorum Inaniſque rejecta ſit.

CAP.

CAP. IX. *Atomos, non item vulgaria Elementa, aut Homœomera, eſſe prima principia rerum.*

HIſce circa atomos præmiſſis, ediſſerendum jam videretur, quomodo ipſæ ſint Principia, primave rerum Materies: ſed quia exſequi id non licet, quin ſimul de Generatione & Corruptione differatur; neque iſtud proſequi fas eſt, quin prius de rerum Qualitatibus, & prius adhuc de ipſis cauſas illas creantibus, fuerit actum: ideo ſatis eſt hoc loco adnotare, atomos ideo eſſe Principia, primamve rerum Materiem, quod ſint illud primum ſimpliciſſimumque, ex quo contexuntur, quæ oriuntur omnia; illud ultimum, ac ſimpliciſſimum, in quod, quæ intereunt omnia, reſolvuntur.

Primum autem, ac Ultimum dico: Nam præter alias moles grandiores, ex quibus poteſt proxime magis, id, quod gignitur, coaleſcere; aut in quas reſolvi, quod corrumpitur; ſunt moleculæ, ſive mavis, concretiunculæ quædam perexiles, quæ factæ quibuſdam perfectioribus indiſſolubilioribuſque coalitionibus, ſint quaſi rerum ſemina diu perdurantia: Adeo proinde, ut dicantur res etiam gigni ex ſeminibus, veruntamen non tanquam primis, quod ipſa ſint adhuc ex prioribus, puta ex atomis: & dicantur pariter res diſſolvi in hæc ſemina; at non tanquam in ultima; quoniam ipſa quoque exſolvi ulterius in atomos poſſint.

Addo autem quatuor vulgaria, quæ admittuntur Elementa, Ignem, Aerem, Aquam, Terram, dici quidem poſſe Principia, ſed non tamen prima: Materiam quoque, ſed non primam; quippe cum atomos priores, ex quibus ipſa contexantur, & habeant.

Et qui unicum quidem Elementum pro principio ponunt, volunt ex ipſo, rarefactione condenſationeque tria cætera fieri, & ex iis poſtea cætera: Sed, quo pacto, ſi unum ſit, & niſi aliquid miſceatur, gigni aliquid poterit? Nam ex Igne quidem, v. c. rarefacto, condenſatoque

denſatoque, nihil aliud, quam ignis languidior, validiorque creabitur.

Ac ut præteream illos, qui id docent, Inane non admittere, ſine quo tamen neque rarefactio neque condenſatio poteſt fieri; ii animadvertere non videntur, non poſſe dici ignem mutari exſtinctione in aliquid aliud; quoniam illud, quod ſimplex eſt, niſi in nihilum abeundo, mutari non poteſt; aut certe, ſi admittant aliquid commune manere, quod prius Ignis, poſtea ſit aer, cum illud quidem prima ſit communiſque materies; primam ipſam materiem non eſſe ex ſe neque ignem, neque aerem, ſed ipſas potius atomos, quæ certa ratione conſtitutæ, Ignem; certa, aerem conficere poſſint.

Qui autem plura, aut etiam omnia æque primo admittunt, id incommodi præterea patiuntur, quod illa contraria ſtatuentes, aut ſe invicem peremptura, aut nunquam coalitura inducant.

Ac fuit quidem Phyſicus, qui generari omnia cenſuerit ex corpuſculis quibuſdam tenuiſſimis, quæ & appellavit Ὁμοιομερῆ, *Similaria*, ſeu quaſi *partes ſimiles*, intellige genitis rebus; adeo ut illa, v. c. ex quibus res calidæ fiunt, calida ſint; ea ex quibus carneæ, carnea; ex quibus ſanguineæ, ſanguinea; atque ita de cæteris: Verum, ſi principia ejuſdem naturæ cum ipſis rebus genitis ſint, poterunt ergo pari ratione, ac illæ, alterari, qualitateſve amittere; ſicque & mutari, &, quod naturæ ſimplicis ſint, in nihilum abire.

Ut taceam, ſi eſſe calida oportet, quo aliquid calidum fiat, quaſi niſi ex ſimilibus non gignantur ſimilia, debere ergo eſſe & ridentia, ut fieri ex ipſis ridens animal valeat; flentia, ut flens; aliaque id genus.

CAP.

CAP. X. *De Prima & radicali Concretionum Cauſa; hoc eſt, de Agente, ſive Efficiente.*

SEquitur jam de Cauſis dicamus; quando ad aliquid faciendum neceſſaria eſt non modo Materia, ex qua, ſed etiam Cauſa, à qua fiat: Unde & fit, ut dicere Cauſam, nihil ſit aliud, quam dicere id, quod in rei productione Agens ſive Efficiens eſt.

Non eſt porro eorum, quæ fiunt, alia cauſa prima & radicalis requirenda, quam ipſæ eædem atomi, quatenus ſunt eo præditæ vigore, ob quem moventur, aut in conniſu ad movendum continuo ſunt. Neque enim abſurdum eſt facere materiam actuoſam; abſurdum potius facere inertem; quoniam qui talem faciunt, & ex ipſa tamen fieri omnia volunt, dicere non poſſunt, unde ea, quæ fiunt, ſuam efficiendi vim habeant; cum habere aliunde, quam ex ipſa materia non valeant.

Itaque, ut primæ moleculæ ex atomis coalitæ habent in ſe energiam quandam, ſeu ſeſe movendi, ac agendi vim, conſtantem nempe ex ſingularum atomorum vigoribus, ſed varie tamen modificatis, prout atomorum ſeſe invicem irretientium aliæ huc aliæ illuc feruntur: ita grandiores etiam moles contextæ ex minoribus, habent aliquam, eamque pro illarum varietate modificatam; ac unumquodvis denique ex corporibus naturalibus ex ſuis conſtans molibus, moleculis, & atomis, ſpecialem habet energiam, ſeu ſeſe movendi ac agendi vim certa ratione modificatam. Ita ſcilicet motus, ſive actio, à principiis uſque aſcendit & exit.

Notandum nihilominus eſt, cum atomi omnes æque velociter moveantur, intra ipſas tamen Concretiones, eas, quæ anguloſiores hamatioreſque ſunt, intricari ac præpediri, ſicque veluti inertiores ſegnioreſque fieri, quam lævigatiores atque rotundiores: Quare & energiam, ſeu agendi vim, quæ eſt in concretis corporibus, ex iſtis potiſſimum eſſe. Et quia tales ſunt, ex quibus

quibus ut Ignis, atque anima, ita & generalius, qui appellantur Spiritus, conſtant : inde fit, ut quæ eſt præcipua in corporibus energia, ſit ex ipſis ſpiritibus, qui ut libertatem diſcurrendi, ſic dominium intra illa habent.

Cum omnis vero effectio, aut actio, qua aliquid fit, aut ab interno ſit, aut ab extrinſeco principio; conſtat res quidem artificiales, quarum materia iners eſt, & mere paſſive ſe habet, debere totam ſui effectionem ipſi effectori agentive externo: at res naturales, tametſi mutuentur partem aliquam ſui, ſive principium quoddam agendi ab authore extrinſeco; debere tamen ſui effectionem principiis intra ſe contentis, ut à quibus interius ſecundum omnes ſui partes digerantur & conformentur.

Prætereo autem ipſam quoque Agentis externi actionem à propriis eſſe interniſque principiis, quæ ipſam actionem eo ſemper vertant atque dirigant, quo impetus plurium, aut validior tulerit. Quippe etiam in ipſis animalibus, ubi actio quæpiam voluntaria eſt, idcirco ipſa talis eſt, & illuc potius quam alio fertur, quia & occurrit animo ſpecies illuc potius quam alio vocans; & ipſe pro imperio, quo regit contentos in corpore ſpiritus, illos eo, non alio ducit, & cum ipſis ea, quibus inſunt, membra.

Quod hic prima cauſa naturalis ſolum, non & divina agnoſcitur, intelligitur refutatum ex iis, quæ de Authore & Rectore Mundi, ſect. 1. phyſ. lib. 4. cap. 5, & 6. ut jam dictum fuit.

CAP. XI. *De Motu, qui idem cum Actione Effectioneve eſt; ac de Fortuna, Fato, Fine, & Sympatheticis Antipatheticiſque cauſis.*

NIhil interim neceſſe eſt excuſem, quod Cauſæ Actionem ſive effectionem cum Motu confundam; ſiquidē notum eſt utramvis idem eſſe eum ipſo motu, ac addere

addere ſolum eam connotationem, quod ad rem ſive actam ſive effectam terminetur.

Motum autem, non alium ſane, quam qui ſit migratio de loco in locum, intelligo, quique plerumque dicitur & Latio, & Motus tranſitus, & Motus localis. Nempe his modis nominant ad diſcrimen illius Motus, quem & Mutationem, & Alterationem aliqui ſolent dicere; eum puta, quo res aliqua immutata manens ſecundum internam naturam, mutari, aut altera fieri ab iis creditur, ob alicujus qualitatis, ut caloris aut frigoris, acquiſitionem vel amiſſionem.

Enimvero hujuſmodi ſive Mutatio, ſive Alteratio, non ſpecies eſt motus à motu locali, tranſituſve dicto diſtincta; Sed cum motus localis, ſive tranſitus ipſum genus ſit, hæc mutatio, ſeu alteratio aliud nihil eſt, quam quædam ejus ſpecies, ea videlicet, qua mobilia intervallis feruntur partim breviſſimis, partim inconſpicuis. Siquidem, quod corpus concretum ſecundum qualitatem mutatur, omnino mutatur locali & tranſitivo motu atomorum, corpuſculorumve qualitatem creantium; idq; ſive loco ſituq; in ipſo corpore tranſponantur, ſive introrſum ſubeant, ſive extrorſum migrent.

Exempli cauſa, ut ex dulci fiat aliquid amarum, aut ex albo nigrum; oportet moleculas, ſeu corpuſcula, quæ ipſum conſtituunt, tranſponi, & alium vice alterius, ordinem ſuſcipere: hoc autem non contigerit, niſi ipſæ moleculæ motione tranſitus moveantur. Et rurſus, ut ex duro fiat quid molle, & ex molli durum, oportet eas, ex quibus conſtat, particulas ſecundum locum moveri: quippe illarum extenſione mollitur, & condenſatione dureſcit. Quo fit ut Motus mutationis aliud genere à tranſitus motu non ſit.

Sed ut ad Motum qui ſit Cauſæ, Efficientiſve propriùs, redeam, obſervare licet quibuſcunque rebus nomen cauſæ tribuitur, idcirco tribui, quod exſerant motum. Nam Fortuna quidem, quæ aliquibus cauſa eſt, non alio modo admitti poteſt, quam quia idem eſt cum per ſe mota & agente cauſa, connotatque ſolum effectus

connexi cum eo, qui ab ipſis tenditur, ignorationem. Alias profecto tantum abeſt, ut congruum ſit illam Deam facere, quod vulgus facit hominum (neque enim quicquam à Deo inordinate peragitur) quinetiam ne ſit quidem aliqua, etiam inſtabilis, reputanda cauſa.

Ipſum quoque Fatum eſſe aliud non poteſt ab ipſis moventibus, & agentibus per ſe cauſis, quatenus nexæ inter ſe ſunt, & poſteriores à prioribus pendent. Quanquam hæc connexio atque dependentia neceſſitatis ejus non eſt, quam Phyſici quidam inducere ſolent. Quippe nulla eſt in natura hujuſmodi neceſſitas; cum eam abrumpat motus ille declinationis atomorum, de quo paulo ante dictum eſt, quatenus nec tempore certo, nec regione loci certa intercurrit.

Finis quinetiam dicitur cauſa; ſed videlicet, quia efficit quidpiam, & non efficit niſi quia movet. Movet, inquam, miſſa in animam ſpecie, quæ trahat alliciatque, inviſibilibus quidem, ſed phyſicis tamen quibuſdam quaſi hamulis & catenulis, quibus plerumque cum animo pellicitur & ipſum corpus. Intelligitur certe nullam poſſe hujuſmodi attractionem fieri, niſi per quaſdam reſilitiones, implexioneſque atomorum fiat.

Adeo proinde, ut etiam quæcunque dicuntur vel per ſympathiam vel per antipathiam fieri, ea peragantur per phyſicas cauſas, hoc eſt, per quæpiam inviſa quidem, ſed quæpiam tamen organula, quibus intercedentibus res aliquæ adinvicem tam attrahantur aut repellantur, quam attrahuntur repelluntur que illæ, quæ id ab organis grandibus ſenſibilibuſque patiuntur.

Quippe, ut exemplo rem dicam, quî putemus fieri, ut Leo Galli conſpectum ferre non valeat, ſed illo viſo ſtatim aufugiat? Niſi quia ſunt in corpore Galli corpuſcula quædã, quæ cum ſint ſpiculorum inſtar Leonis oculis immiſſa, ita ejus pupillas interfodiunt, ita acrem dolorem præbent, ut contra conſtare, ac durare, quantumlibet

tumlibet ferox rapiduſque, non poſſit. Nihil vero ſimile creant in oculis noſtris ea corpuſcula ob texturam diſſimilem, ut intelligetur ex iis, quæ ſunt de ſenſibus diſſerenda.

CAP. XII. *De rerum Concretarum Qualitatibus, generatim.*

QUod jam ſpectat ad Qualitates, quibus res concretæ inſigniuntur, notum eſt comprehendi hocce nomine omnia tam Conjuncta quam Eventa rerum; ſed Conjuncta potiſſimum, ſive ea ſint proprie Conjuncta, hoc eſt, in corpore concreto, donec perſeverat, conſtantia, & ab eo niſi cum ipſius pernicie non ſeparabilia; ſive improprie, & laxius ſumpta, hoc eſt, quaſi media inter proprie dicta Conjuncta, & Eventa; quod nempe inſint quidem ut illa, ſed horum tamen inſtar adveniant & abeant, adſint & abſint corpori, citra illius corruptionem.

Solet autem ſtatim de ipſis requiri, juxta id quod ante inſinuatum eſt, Qui fiat, ut ſint in rebus Concretis, cum non ſint tamen in atomis, ex quibus res Concretæ conſtant? Et quod illæ quidem atomis non inſint, declaratum jam ea ratione eſt, quod qualitas omnis inexſiſtens atomis, ut Magnitudo, Figura, ac Pondus, ſic ipſis naturalis ſit, ut non magis poſſit, quam ipſa atomorum ſubſtantia mutari; idque, quia in ipſis Concretionum diſſolutionibus remanere neceſſe eſt quidpiam ſolidum ac indiſſolutum, quod præſtet, ut omnes, quæ contingunt mutationes, neque in nihilum, neque ex nihilo fiant.

Itaque reſpondendum eſt, creari Qualitates in rebus concretis, tum ob factam tranſpoſitionem atomorum nunc pauciorum, nunc plurium, quæ in uno ſitu qualitatem unam, in alio aliam exhibeant; tum ob factam de novo aliquarum acceſſionem, & præexſiſtentium aliquarum diſceſſionem; ex quo iterum qualitates varientur, ſeu aliæ quam prius appareant.

Etenim ſicut literæ variam ſui exhibent ſpeciem, non modo quæ varia figura ſive forma ſunt, uti A, & N; ſed etiam, quæ eadem, ſi in iis varietur aut Situs aut Ordo; ſitus, ut in N, & Z; ordo, ut in A N, & N A: Ita non modo atomi, quæ diverſæ figuræ ſunt (adde & molis, atque motionis) ad afficiendum diverſos ſenſus, exhibendumque in hoc colorem, in illo odorem, in alio ſaporem, in alio aliud, ſunt comparatæ: ſed etiam, quæ ejuſdem ſunt, ſi inter ſe ſitum ordinemve commutent, ita ſenſus afficiunt, ut quæ unum colorem, v. c. nunc exhibebant, mox exhibeant alium; veluti jam innuimus circa aquam maris, quæ in ſtatu placido cærulea, in commoto alba apparet; reſque trita eſt de columbæ collo, quod prout ad lucem varie collocatur, inſignem colorum varietatem ſubit.

Et, ſicut non modo diverſitas fit, dum literæ eædem, quæ unam dictionem componunt, ita tranſponuntur, ut diverſas formas exhibeant, ſed maxime etiam dum ipſis aut aliquæ adduntur, aut detrahuntur aliquæ: pari modo neceſſe eſt colores, odores, qualitates alias variari, dum non modo atomi eædem ſitum ordinemque commutant, ſed etiam dum illis quædam accedunt, quædam decedunt, ut conſtare poteſt vel ex ipſa rerum mollefactione, induratione, crudifactione, maturatione, cæteriſque hujuſmodi.

Ut paucis dicam, quemadmodum magni circa literas refert, cum quibus, & quali inter ſe ſitu, ac ordine ſint, quando tam exiguo literarum numero ſignificamus cœlum, terram, ſolem, mare, flumina, fruges, arbuſta, animantes, cæteraque innumera; ſic permagni refert circa atomos cum quibus, & quo poſitu ſint, quibus intervallis & connexibus, quos inter ſe motus aut dent aut accipiant; quippe cum hoc modo omnium ſicut rerum, ita qualitatum, quæ in illis ſunt, exhibere varietatem valeant.

Verum, ut res paulo ſpecialius dicatur; Videntur imprimis Qualitates quædam ſuboriri ex atomis, quatenus ſpectantur ſecundum ſubſtantiam, ac ſunt in eo inter

ſe

ſe ſitu, ut Inane amplius parciuſve interceptum excluſumve habeant; Quædam vero ex iiſdem creari, quatenus ſunt ſuis illis tribus proprietatibus præditæ; & nonnullæ quidem juxta ſingulas, nonnullæ juxta congeriem plurium.

CAP. XIII. *Qualitates ex atomis, ſpectatis ſecundum ſubſtantiam, ac Inanis interceptionem.*

AC primo quidem modò oriuntur Raritas, & Denſitas. Scilicet manifeſtum eſt neque quidpiam Denſum fieri poſſe Rarum, niſi quatenus ejus atomi (parteſve ex quibus contexitur, contextæ ipſæ ex atomis) ita à ſe invicem diſtrahuntur, ut in vaſtiorem locum diffuſæ, plura amplioraque in ipſo inania ſpatiola intercipiant: Neque item quidpiam rarum fieri denſum, niſi quatenus ejus atomi, parteſve ita coarctantur, ut in locum redactæ anguſtiorem, inania in ipſo ſpatiola pauciora contractiorave comprehendant. Taceo vero eſſe quoque manifeſtum, pro ratione intercepti copioſioris pauciorisve inanis, aerem, v.c. aut lumen rarum eſſe intelligi; ſaxum autem, ferrum, & alia horum de genere, eſſe denſa.

Oriri & cum iſtis videntur Perſpicuitas, & Opacitas. Siquidem unaquæque res tanto, cæteris paribus, eſt magis perſpicua, quanto rarior eſt; tanto opacior, quanto denſior: quoniam rarior eſt radiis lucidis, viſibilibuſque patentior; denſior vero obſtantior. Dico tamen cæteris paribus; quoniam alioquin corpus denſius, quemadmodum vitrum, habere meatulos inanes ita in directum poſitos poteſt, ut radii facilius per ipſum, quam per corpus rarius, ut braſſicæ folium, cujus meatuli à corpuſculis varie permiſtis ſint interciſi, trajiciantur. Nempe ipſi quoque radii perſcinduntur, niſi recta foramina, cujuſmodi vitri ſunt, tranent.

Rurſus oriuntur Fluiditas, Liquiditaſve, & Firmitas. Siquidem non alia de cauſa videtur corpus fluidum

eſſe, quam quia Atomi particulæve ex quibus conſtat, & ſpatiola inania intercepta habent, & diſſociatæ mutuo ſic ſunt, ut ſint emobiles inter ſe, ob ſpatiolorum non reſiſtentiam. Neque etiam videtur quid firmum alia eſſe de cauſa, quam oppoſita; atomis nempe, ſeu partibus ita ſe preſſe tangentibus, mutuoque cohærentibus, ut pari ratione emoveri non valeant; cum & tales haberi poſſint, ex quibus magis hamatis, & quaſi ramoſis, ipſum corpus arcte compactum teneatur. Ut ſpeciatim aqua, liquida cum ſit, firmetur in glaciem, dicetur inferius.

Adhæc, & quæ ex iſtis dependent, Humiditas, & Siccitas. Humiditas nempe fluoris eſt ſpecies, hoc ſuperaddens ſolummodo, quod humidi partes corpus aliquod contingentes, aut in ipſum penetrantes, adhærescere ipſi valeant, unde & humectum madidumve reddant. Siccitas vero firmitatis eſt ſpecies, id ſolum addens, quod ſiccum corpus humiditatis expers ſit.

Præterea, quæ cum his cohærent, Mollities, & Durities, quæ aliunde etiam cum raritate, & denſitate congruunt, prout cæteris paribus unumquodque corpus tanto mollius eſt, quanto rarius; tanto durius, quanto compactius; quod quidem jam ante inſinuatum eſt, cum de ſoliditate atomorum. Cæteris, inquam, paribus; quoniam lutum molle, pumex durus eſt, ob cohæſionem majorem partium cavitates intercipientium reſiſtentiumque tactui, neque valentium cedere in cava alioquin poſtica.

Sunt & quæ rurſus ex his dependeant, ut Flexilitas, Tractilitas, Ductilitas, aliæque ex mollitie; oppoſitæque ex duritie. ſed indicaſſe abunde eſt.

CAP. XIV. *Qualitates ex Atomis, ſpectatis ſecundum proprietates ſingulatim ſumptas.*

SEcundo autem modo, & quatenus quidem Atomorum proprietates ſingulatim attenduntur; ipſa imprimis

primis cujuſque rei Magnitudo, Quantitas, Moles, non aliunde eſt, quam ex coacervata magnitudine earum atomorum, ex quibus contexitur. Conſtatque adeo Augmentationem, Deminutionemque corporum ideo fieri, quod atomi quocunque adveniant, donent ipſas res augmine; undecunque abeunt, imminuant.

Prætereo autem, quatenus atomi majores aut minores ſunt, fieri poſſe quas dicimus Hebetudinem, & Subtilitatem; ac reddi cauſam exinde poſſe, cur ignis fulmineus penetrantior ſit, quam noſter è tædis; quorſum lumen pertranſeat cornu, à quo imber reſpuitur: & conſimilia plurima.

Ipſa aliunde Figura rerum, niſi à figura atomorum pendeat (cum pendere tamen videatur in omnibus rebus, quæ eadem figura conſtanter naſcuntur) at generatim ſaltem verum eſt, unumquodque corpus ideo figurari, quia conſtat ex partibus terminatis, figuratiſque; figura enim terminus eſt.

Sic vero, tametſi ex Lævore, & Aſperitate, quas dixi figuras atomorum eſſe cognatas, non ſequatur neceſſario fieri, ut res læves ex lævibus, aſperæ ex aſperis ſint; univerſe tamen nihil poteſt eſſe læve intelligi, niſi cujus partes ad minimas uſque lævigatæ ſint; aſperum, niſi cujus ſint aſperatæ.

Hic nota poſſe tam ex figura, quam ex magnitudine cauſam reddi, cur vinum per colum perfluat facile, olivum autem tardum cunctetur. Nempe, quod poſſit oleum conſtare non ex majoribus modo, ſed etiam ex magis hamatis, perque plicatis inter ſe atomis.

Pondus denique, ſeu Motrix facultas, quæ unicuique rei ineſt, non poteſt aliunde oriri, quam à pondere, ſeu mobilitate atomorum. Cum id vero dictum jam ſit, adnotandum hic ſolum eſt, ut omnes atomi ſunt graves, nullæ leves, ita omne concretum corpus eſſe grave, nullum leve, ſive quod non ſit ex ſe comparatum ut deorſum tendat.

Ac objicitur quidem ſtatim Ignis; verum, cum is non deſinat habere propenſionem deorſum; ideo ta-

men contendit ſurſum, quod ab aere ambiente eo compellatur : eo modo, quo videre licet, quanta vi tigna trabeſque, res alioquin graves, humor aquæ reſpuat, & quo merſimus magis altum, eo quaſi cupidius revomat ac remittat.

Ex quo fit proinde, ut ea, quæ levia dicimus, non abſolute levia ſint, quaſi ſponte contendant ſurſum ; ſed comparate ſolummodo, hoc eſt, quatenus minus gravia ſunt, & à gravioribus, quæ præ ipſis ſe deorſum premunt, extruduntur. Adeo ut, cum terra graviſſima ſit, aqua gravis minus, aer adhuc minus, & ignis omnium minime ; Terra quidem ſurſum, & procul à medio pellat aquam, aqua aerem, aer ignem ; at ſi ſubductam ſupponas terram, aqua ad medium acceſſura ſit ; ſi aquam, aer ; ſi aerem, ignis.

CAP. XV. *Qualitates ex Atomis, ſpectatis ſecundum proprietates conjunctim acceptas.*

AT vero acceptis conjunctim proprietatibus atomorum, & commiſtis præſertim, variatiſque iis, de quibus dictum hactenus, raritate videlicet, denſitate, & cæteris, oriuntur rerum facultates, quæ activæ & motivæ cum ſint, id à pondere, ſeu mobilitate atomorum habent ; & cum hæ hoc modo, illæ illo agant, id habeant oportet, tum à ſpeciali atomorum magnitudine, & figura ; tum à vario inter ipſas ordine, atque poſitu ; tum à laxitate, compreſſione, connexione, ſejunctione, &c.

Hujuſcemodi autẽ ſunt non modo in ipſis animalibus facultates ſenſuũ, Viſus, Auditus, Olfactus, Guſtatus, Tactus, quibus ſcilicet poſſunt res ſenſibiles percipere ; verum in ipſis quoque rebus ipſæmet vocatæ qualitates ſenſibiles ; eæ nimirum ſunt in rebus facultates feriendi & afficiendi certo modo ſenſus, ad hoc, ut ab iis percipiantur ; utputa Color & lux viſum, Sonus auditum, Odor olfactum, Sapor guſtatum, Calor

lor & Frigus præ cæteris tactum. Quo fit, ut dicturi de illis posterius, omittere hic istas non debeamus, de quibus egisse ut operæpretium, ita compendium futurum sit.

Atque ut à Colore exordiamur, agi sane de eo non potest, quin copulanda ipsi Lux sit; quoniam sine luce colores sunt nulli, colorumque adeo varietas ab ipsa nocte tollitur; unde & apud inferos nigra esse omnia dicuntur. Cum sint vero in tenebris res omnes æque excolores, sunt nihilominus in ipsis ipsarumve superficiebus dispositiones extremarum particularum variæ, ob quas lux affusa ita varie modificetur, ut cum hæc modificatione reflexa in oculum, varios in illis colores exhibeat; utputa albū, ex. gr. cum pupilla quoddā genus plagæ ictusve excipit in se; nigrū, cum aliud, &c.

Nempe, cum colores non sint cohærentes corporibus, sed juxta quosdam, respectu visus, ordines positusque signantur; non signuntur tamen, nisi ad superficialem illorum dispositionem accedat lux, tanquam complementum, seu pars coloris aliqua; neque secluſa hac parte video qui dicere liceat, corpora, quæ in tenebris inconspicua sunt, colorem habere.

Et sane, cum non modo ipsum columbæ collum, cauda pavonis, & similia, colores varios pro vario ad lucem positu exhibeant, verum etiam cæteræ res coloribus aliis aliisque appareant, prout in aliis aliisque statuuntur lucis gradibus; quidni liceat intelligi ipsam esse universe lucem, cujus adventu res induant, abitu amittant colores.

Lux interim ipsa, cum nihil aliud sit, quam substantialis quędam effluxio à lucido corpore, visibilis per se non est, sed in ipso solum colore, quatenus illius est pars; neque enim per purum liquidumque medium conspicitur, neq; cum seu in lucido, seu in illustrato corpore conspici putatur, ut quid distinctum conspicitur ab ipso, sive lucidi, sive illustrati colore. Neque denique ipsa Umbra illius privatio, alio modo est, quam quia simul privatio est coloris in re umbrefacta, quæ ea sem-

per proportione colorem, qua & ipſam lucem, amittit. Qui fiat porro quamobrem Umbra, tametſi mera privatio ſit, moveri tamen appareat, in Canonica dictum eſt.

Sonus nihil aliud eſt, quam effluxio tenuiſſimorum corpuſculorum, ab uſque loquente, reſonante, aut quomodocunque ſtrepitum edente, emiſſa, ac idonea, quæ in aurem ſubiens, auditum afficiat.

Et quod ſit quidem corporea effluxio, ex eo probatur, quod ſenſum moveat, & ipſum quidem aut demulcendo aut aſperando; utique ob corpuſculorum lævorem, aut aſperitatem: quod & per aerem moveatur, & corporibus ſolidis impactus reſiliat, unde & Echo fit; utique ob ipſam corpuſculorum ſoliditatem. Quod & imminuatur, & confuſus evadat: utique ob corpuſculorum diductionem in longo progreſſu, aut divaricationem in tranſitu per ſeptum denſius; cæteraque hujuſmodi.

Quod ſi requiras quamobrem Sonus eo, quo lux ſpecieſve coloris non poteſt, pertingat, ut cum loquimur clauſis foribus: Cauſa eſt, quia lux coloriſve imago nonniſi in directum poteſt tendere; at Sonus poteſt etiam per ductus obliquos ſeſe inſinuare. Scilicet, quod dum excitatur, proſiliat in moleculas, quæ ſurſum, deorſum, prorſum, retrorſum, dextrorſum, lævorſum, & quolibet verſum flectantur; eo modo, quo ignis ſcintilla diſſultat interdum in ſcintillulas, quæ quoquoverſum dirigantur.

De Odore idem dicendum: Effluxio enim quoque eſt, quæ ab odora re excedens & quoquoverſum diffunditur, & adjectus ad nares, ipſum olfactus ſenſum movet; atque ipſum quidem aut deliniendo, aut compungendo. Eſt proinde & ipſe corporeus, & magis etiam quam ipſe ſonus: quippe cum & ſegnius per ſpatium incedat, & non tam procul perveniat, & non per ea ſepta penetret, per quæ ipſe Sonus.

Circa Saporem, id diſcriminis eſt, quod licet conſiſtat in corpuſculis re, quæ dicitur ſapida, contentis; ea tamen

tamen in diſſitam linguam palatumque non exeant, ſed tum ſolum, cum res ſapida linguæ admovetur, in illam ſic ſubeant, ut texturæ ipſius applicentur, aut leniter, ſicque ſenſum ſuavem faciant; aut aſperiter, ſicque inſuavem creent.

Ad Calorem & Frigus quod ſpectat, is quidem ſenſus, quem exprimunt, ad Tactum referendus eſt; ſed cum ad tactum proprie pertineant ex enumeratis qualitatibus plures, veluti durities, mollities, humiditas, ſiccitas, aliæ, quæ rei tactilis ad manum, partemve aliam corporis, applicationem exigunt; hæ tamen duæ ſentiri poſſunt, non modo, cum calida frigidave res manui, alterive parti applicatur; verum etiam, cum diſſita, & in ea quidem diſtantia eſt, ut in ipſam tranſmittere corpuſcula ex ſe quædam poſſit.

Nempe ipſe quidem potiſſimum Calor effluxio eſt corpuſculorum, ſeu atomorum mavis, quæ ſint mole exiles, figura rotundæ, motu celeres. Etenim, qua exiles ſunt, nullum eſt corpus adeo compactum, ut non inveniant porulos, per quos in illud ſubingrediantur; qua orbiculares, tum facile moventur, tum ſe quoquoverſum inſinuant; qua celeres, tum rapide impinguntur, & in corpus ſubeunt, tum aliis aliiſque ſuccedentibus ſic urgentur, ut per totum penetrent, &, ſi pergant agere, partes illius ſecernant, exturbent, ac totum denique diſſolvant. Tales quippe ſunt effectus caloris, & igneſcentis potiſſimum (neque enim ignis aliud eſt, quam calor intenſus) erga univerſa corpora; ac in animali ſolum additur ipſe caloris ſenſus, qui ex divulſione ſolutioneve continui eſt.

Frigus autem, eſt quidem etiam effluxio; verum atomorum, quarum ſit moles grandior, figura anguloſior, motus ſegnior. Scilicet, cum ſint contrarii effectus, debent principia eſſe contraria; ac ejuſmodi quidem, ut cum calor diſgreget atque diſſipet, frigus compellat conſtipetque; ac in animali quidem cum ſpeciali ſenſu id faciat, quatenus ſubiens in cutis poros, tum faciebus corpuſculorum caloris corpuſcula reprimit,

reprimit, introrſumque abigit; tum angululis vellicat, diſcerpitque, qua prætervadit.

CAP. XVI. *De iis Qualitatibus, quæ habentur rerum Eventa; ac præſertim de Tempore.*

SUpereſt pauca attingamus de illis Qualitatibus, quæ non tam Conjuncta, quam Eventa accidentiave ſunt; ac idcirco rem non interne afficiunt, ſed externe ſolum, ac intercedente quodam reſpectu tales faciunt. Non quod intra res quoque ipſas Eventa aliqua non ſint, cujuſmodi ſunt poſitus, ordines, intervalla partium particularumve & ſimilia: ſed quod talia cum ſint, Eventa ſint ipſarum partium, non conſtantis ex iis totius.

Sunt vero Eventa hujuſmodi illa univerſe omnia, ex quibus conſurgit aliqua Relatio, propter quam unaquæque res dicitur eſſe ad aliquid; ut ſimilis, diſſimilis; major, minor; multa, pauca; ſuperior, inferior; dextra, ſiniſtra; cauſa, effectus; dans, accipiens, & quæ id genus innumera ſunt.

Notum eſt autem Relationem eſſe opus mentis, ſive opinionis unum referentis comparantiſque ad aliud; adeo proinde, ut ſecluſa opinione, unaquæque res ſit illud ſolum, quod eſt in ſe, non vero quod reſpectu alterius. Quo pacto ad Eventa retulimus quoque ſuperius Libertatem, & Sanitatem, Divitias, & Paupertatem, &c. quoniam ſecluſa opinione, homo nihil aliud eſt quam homo, non vero liber, aut ſervus, dives, vel pauper, &c.

Porro ex omnibus Eventis, unum eſt, quod Eventum Eventorum, ſive Accidens Accidentium licet dicere, Tempus nimirum, à quo res omnes aut præteritæ, aut præſentes, aut futuræ denominantur, itemque aut diuturnæ, aut parum durantes, aut momentaneæ; interdumque etiam veloces, aut tardæ.

Nam imprimis quidem Eventum eſſe Tempus, ex eo conſtat,

conſtat, quod non ſit aliquid per ſe, ſed cogitatione duntaxat ſeu mente attributum rebus, prout concipiuntur in eo quo ſunt ſtatu perſeverare aut deſinere, & longiorem, aut breviorem exſtantiam tueri; ac ipſam habere, habuiſſe, aut habituræ eſſe. Ex quo fit, ut Tempus non eo modo ſit diſquirendum, quo diſquirimus cætera, quæ in ſubjecto aliquo, cogitatione ſeclusa, inſunt. Neque proinde, ut quid ſit, percipiatur, referendum hoc ſit ad anticipationes rerum nobis ob oculos verſantium; ſed ſit de ipſo ratiocinandum juxta evidentiam, qua familiari ſermone utentes, neq; nos ambagibus intricantes, longũ aut breve dicimus Tempus.

Deinde vero eſſe Eventum Eventorũ, ſive Accidens Accidentium dicimus, quia cum rerum aliæ per ſe cohæreant; ut corpus, ut item Inane, ſeu ſpatium; aliæ autem cohærentibus eveniant ſive accidant, ut dies, noctes, horæ; ut item Paſſiones, & vacuitates ab ipſis; ut motus, quies, &c. Tempus iſta omnia Eventa ſeu accidentia conſequitur, ipſiſque, mente interveniente, quaſi ſupervenit, ſuperacciditque.

Siquidem & Dies, & Nox accidentia ſunt aeris ambientis (& Dies quidem accidit ex illuminatione Solis, Nox vero ex privatione ſolaris illuminationis: Hora autem, cum ſeu diei, ſeu noctis pars ſit, aeris rurſus accidens eſt, perinde ac dies & nox) at Tempus coextenditur omni & diei, & nocti, & horæ: hancque ob cauſam aliqua & dies, & nox longa, vel brevius dicitur, dum ferimur cogitatione ad ſuperveniens ea ratione tempus.

Pari ratione, Paſſiones quoque, & Indolentiæ, ſeu dolores, & voluptates nobis contingunt, ac ideo non ſubſtantiæ quæpiam, ſed eorum, qui iis afficiuntur (nimirum cum delectationis aut moleſtiæ ſenſu) accidentia ſunt. Porro & iſta accidentia ſine tempore non eveniunt.

Præterea vero & Motus, & Quies, ut jam declaravimus, corporum accidentia ſunt; neque illa ſine tempore. Quocirca motus celeritatem tarditatemq; tempore metimur; itemque quietem multam, aut exiguam.

Et

Et quia Tempus nemo per ſe, ſemotumve à rerum motu, quieteque percipit; ideo percipiendo res geſtas, ut bellum Trojanum, & alia, quæ cum motu fiunt, & partim hominum gerentium, partim locorum in quibus geruntur, accidentia ſunt, percipitur una ipſum earum Tempus, prout comparantur ad noſtram, & rerum inter ipſas ac nos interceptarum, exſiſtentiam.

CAP. XVII. *De Ortu, & Interitu; ſeu Generatione, & Corruptione rerum Concretarum.*

SUpereſt hiſce ſubjiciamus quomodo oriantur, & intereant res; ſeu quæ ſit illarum Generatio, atque Corruptio. Itaque eſt quidem tam illa quam hæc quæpiam Mutationis ſive Alterationis ſpecies; at cum per alias mutationes non novum corpus fiat ac exſtet, ſed id duntaxat, quod jam eſt, novam qualitatem, novamque ex ipſa denominationem acquirat; Generatio mutatio eſt, qua unumquodque corpus primo producitur, eſſeve in rerum natura, ac denominari tale incipit: Corruptio vero eſt mutatio, qua ultimum diſſolvitur, ac eſſe in rerum natura, & denominari tale deſinit. Sic enim Ignis, Planta, Animal, & quicquid in certo corporum genere eſt, cum in lucem primum oritur, & denominari tale incipit, generari dicitur; cum ex luce abit, neque amplius tale denominari poteſt, corrumpi.

Cum dico autem Corpus primo produci, ſive eſſe incipere, non contendo ſane non præfuiſſe quicquid ſubſtantiæ, ſeu corporis, corporeumve in ipſo eſt: Siquidem præfuere omnes atomi, & moleculæ, ſive ſemina, ex quibus contexitur; ut cum domus dicitur fieri, intelliguntur lapides, ligna, & alia, ex quibus conſtruitur, præexſtitiſſe: ſed contendo ſolum ejus atomos ſeminaque ſic commiſceri, eaque ratione adunari, ut novo ſint modo, ſive nova forma, qua nullatenus ante fuerant:

fuerant: ac idcirco corpus exinde reſultans ſit tunc primum ejuſmodi, ac tale incipiat denominari.

Hinc, quia non tam nova ſubſtantia, quam in ſubſtantia coadunata Qualitas nova oritur, efficitur, ut Generatio ſpecies aliqua mutationis ſive alterationis ſit; & Corruptio ſimiliter, ſed oppoſito ſeſe habens modo. Quamobrem & fit, ut Generatio, & Corruptio ſola principiorum concretione & ſecretione fiant; non item vero tranſmutatione; quod atomi ſint, ut jam dictum eſt, omnis mutationis, ac ideo tranſmutationis incapaces.

Et certe, cum omnis Mutatio (ſicut jam diximus, & repetetur etiam mox) aut tranſpoſitione, aut adjectione, aut detractione partium fiat; conſequitur, ut atomi cum ita compactæ ſolidæque ſint, ut nullæ earum particulæ tranſponi, addi, detrahi poſſint, immutabiles ſint atque incorruptæ; ac tales ſint etiam earum proprietates, cujuſmodi ſunt quantillæcunque illæ magnitudines, & figurulæ propriæ. Nempe iſta quoque remanere cum atomorum ſubſtantia in ipſis concretorum diſſolutionibus eſt neceſſe. Quidni? cum etiam in rebus, quæ apud nos ex arbitrio tranſformantur, ut cum homo ex ſtante aut recto ſit ſedens contractuſve membris (adde &, ſi velis, denigratur, aut calefit) intelligatur ſemper inexſiſtens ipſis eadem magnitudo, eademque figura, ſive ordo partium inter ipſas competere; qualitates vero non inexſiſtentes nec propriæ, veluti ſtatio, rectitudo, albor, frigus, &c. non perinde ac illæ ſuperſtites maneant in ſubjecto quod tranſmutatur, ſed ex ipſo corpore toto, aut ex parte, cui inerant, pereant.

Cum principia ergo intranſmutabilia ſint, & in Generatione nihil aliud, quam miſceantur, concernanturque; ſequitur, ut Miſtio fieri nulla poſſit, quæ ſit perfecta quædam per coalitionem confuſio, ſed quæ ſit ſolummodo quædam per appoſitionem compoſitio: atque ea quidem, ſeu moleculæ ex atomis conflatæ duntaxat miſceantur, ſeu moleculis etiam reſolutis in

atomos

atomos miſceantur ipſæ atomi; idque proinde, non ſine molecularum, corporumque ex iis conſtantium, ut vini, aquæ, mellis, ſimiliumque interitu; & corporis miſti, molecularumque ipſius exortu. Videlicet, non quaſi aqua, & vinum, v. g. ſed quaſi aquificæ, ut ſic loquar, & vinificæ atomi miſceantur.

Et ad Generationem quidem, quæ in Inani infinito fit, concipiendum eſt atomos ab invicem ſejunctas, & figura, magnitudine, poſitione, ac ordine differentes inter ſe, ferri per Inane; ac ubi concurrunt, mutuo comprehenſas, addenſari, & conditionem rei variam, quatenus contigerit, fieri: Coeunt ſcilicet juxta proportionem magnitudinum, figurarum, poſitionum, ordinum; & hac ratione accidit, ut ipſa generatio compoſitorum perficiatur.

At ubi Generatio unius ex corruptione alterius fit, contingere id ſolet juxta triplicem, quem circa Alterationem attigimus, modum. Nempe aut ſola partium atomorumve Tranſpoſitione, ut cum rana ex limo, vermis ex caſeo gignitur: aut accedentium Additione, ut cum ſemine accedente ad grandiorem maſſam, tanquam coagulo in lac, aut fermento in paſtam, gignitur Planta, vel Animal: quo modo quoque fit augmentatio, qua res genita adaugeſcit: aut Abjectione præexiſtentium; ut cum ex ſecretione aquoſarum, cinerearum, aliarumque partium, quæ erant in ligno, generatur ignis; ex ſecretione mellis, quod in favo, cera, atque ita de cæteris.

Inſervit porro hic illa quoque literarum ſimilitudo, ut duo quæpiam intelligamus; Unum, ſpeciales Generationis (ac pari ratione oppoſitæ Corruptionis) modos, qui poſſunt ſub quolibet trium expoſitorum accipi, evadere, niſi infinitos, ſaltem innumerabiles, ineffabiles, incomprehenſibileſque; quippe, cum vel ex ſolis viginti quatuor, quæ in alphabeto ſunt, literis, ea poſſit dictionum, quæ ſit propemodum incomprehenſibilis, multitudo creari.

Alterum, ut non ex omni literarum commiſtione, ac-

accommodatæ pronunciationi lectionique dictiones fiunt; ita in naturalibus rebus non omnia ex omnibus fieri, seu atomos omnes non esse idoneas ut ad quamlibet rerum concretarum constituendam speciem coalescant. Scilicet unaquæque res eam exigit dispositionem, ut atomi ipsam constituentes, eas, quæ sibi sint congruæ, adsciscant, ac velut consocient; aliquas prætereant, ac veluti respuant: ex quo rursum fit, ut cum res dissolvitur, congruæ quæque se mutuo trahant, & ab incongruis expediant. Quod sane & ex nutritione, quæ aggeneratio est, patefit; & vel ex eo constat, quod vulgo alioquin gignerentur portenta, ut semiferæ species hominum, Chimæræ, & Plantanimalia.

Quod superest, ille profecto ne primis quidem, ut dicitur, labris gustavit Physiologiam, qui quidquam, quod ortum sit, putet æternum esse posse. Quæ est enim coagmentatio non dissolubilis? aut quid est, cujus principium aliquod sit, nullum sit extremum? Nempe, ut desint causæ externæ, quæ compaginem destruant; non deest tamen intestina motio, indomitusque ille atomorum conuisus intra compactissima etiam & durabilissima corpora, ob quem necesse denique sit, consequi eorum exsolutionem.

Quanquam non immediate semper in atomos ipsas exsolutio fit, sed plerumque in moleculas, partesve ex ipsis compositas, quæ sint species quædam concretorum corporum; ut cum fit ligni partim in ignem, partim in fumum, partim in quempiam humorem aqueum, partim in cineres exsolutio. Quocunque autem modo fiat, tenendum est semper, ut in generatione nulla substantia de novo fit, sed præexsistens concernitur; ita in corruptione nullam esse desinere, sed in superstitem secerni.

Effatum illud, Nihil, quod ortum sit, esse æternum, quatenus quidem extendi potest ad Rationalem animam, refutatum habetur in phys. sect. 3. memb. post. lib. 1. cap. 3.

CAP.

CAP. XVIII. *De iis, ob quæ genitum corpus in certo rerum genere eſt, & diſcernitur à cæteris rebus.*

POrro, cum unumquodque corpus gignatur ex ſola materiæ, ſive principiorum materialium ſubſtantialiumque certo ordine poſituque coaleſcentium, aggerie; ideo quod concretum genitumve eſt, intelligitur nihil eſſe aliud, quam ipſamet principia, quatenus certa hac ratione ſive poſitura coalita ſunt, ac proinde certa hac forma ſeu qualitate exhibentur.

Eſt vero hæc Forma, ſive Qualitas, qua res genita & ſtatuitur in certo rerum genere; ut metalli, aut lapidis, plantæ, aut animalis; & diſtinguitur ab omnibus aliis ejus, in quo eſt, generis ſpeciebus, ſive individuis: Eſt inquam, hæc forma, non una, & ſimplex, ſed potius quædam quaſi aggeries, & collectio complurium, quæ in nulla alia reperiri, quam in ipſa, valeat.

Quare & hoc loco adnotandum eſt, rerum figuras, colores, magnitudinem, gravitatem, & qualitates univerſe alias, quæ enunciari ſolent de concreto corpore tanquam ipſius accidentia, idque ſive omnia viſu deprehendantur, ſive aliis etiam percipiantur ſenſibus; illa ſic cogitanda eſſe, non quaſi ſint quædam per ſe exſiſtentes naturæ, ſeu ſubſtantiæ (id ſiquidem mente aſſequi non licet) neque rurſus, quaſi plane non exſiſtant, ſeu prorſus non-entia, merumque nihil ſint; neque iterum, quaſi talia ſint, cujuſmodi alia, quæ ipſi accidunt incorporea; neque denique, quaſi ſint quæpiam ipſius corporis partes: Verum ita habenda eſſe, quaſi, cum ſint varii modi ſeſe habendi corporis, ipſum totum corpus ex illorum aggregatione obtineat propriam peculiaremque, ſeu ſpeciei ſuæ naturam.

Non ſane, quod corpus exinde tale quid evadat, qualis evadit moles major contexta ex minoribus, illiſque aut primis minimiſque, aut grandiuſculis, & univerſe

univerſe contextis ex aliis minutioribus; ſed ſolum, quemadmodum dixi quod ex iis omnibus conjunctis, habitiſque pro differentia, propriam ſibi, & ab omni alio diſtinctam naturam poſſideat.

Ac illa quidem omnia ſpecialibus notionibus conceptibuſque comprehenduntur; ſed ita tamen, ut interim corpus, quod ex ipſis quaſi totum quid reſultat, ac minime eſt diviſum in ſe, ſed ut unum quid intelligitur; denominationem obtineat talis corporis, quod in certo rerum genere habeatur.

Et poteſt quidem intelligi pene idem fieri, ex Eventorum quorundam congerie, quæ in nullo alio reperiantur eadem; hoc eſt, poteſt quidem res, quibus illa congruunt, ex ipſorum notionibus diſcerni, ac denominari; ſed tum tamen ſolum, cum ea ſingula advenire deprehenduntur, utpote cum non ſint ex illo accidentium genere, quæ ut inexſiſtentia ſunt, ſic ſunt neceſſario ſemperque conjuncta, ac idcirco faciunt perpetuam denominationem.

Quæri hic poſſet, an, ſi facta per mortem noſtri exſolutione, contingeret ipſo temporis progreſſu, ut caſu quodam eadem omnia ex quibus conſtamus principia, iterato, ac eodem modo, quo jam ſunt, coadunarentur, iidem, qui jam, exſiſteremus, ac denominari poſſemus? Reſpondendum vero, id quidem indubium; ſed ita tamen ut nihil ad nos, prius aliquando fuiſſe, attineret; quoniam in ipſa exſolutione periiſſet omnis habitus, omniſque memoria eorum, qui fuiſſemus: ſicque proinde foret omnis repetentia, reminiſcentiaque noſtra interrupta, ut ne poſſet quidem, quod olim exſtitiſſemus, in mentem venire. Atque hæc quidem de Univerſo.

SECT.

SECT. II.

De Mundo.

SEquitur de Mundo dicamus, qui eſt ipſius Univerſi, ſeu infinitatis rerum quædam portio, ac deſcribi poteſt non incongrue, Cæli complexio, Sidera, Terramque, & quicquid eſt rerum conſpicabilium continens.

Cum Cœli complexionem dico, innuo Cœlum eſſe partem Mundi extimam, quæ & Æther dici, & Regio ignis valeat, ob Sidera, quæ continet, quæque ſunt totidem quaſi accenſi ignes.

Terram autem cum memoro, partem Mundi imam, ſeu quaſi mediam intelligo; cui & ineſt Aqua, & incumbit Aer, Ignis regioni proximus; & cum varia ſint, quæ ex his & in his creari videmus, idcirco illa nomine rerum conſpicabilium comprehenduntur.

Quoniam vero & poteſt & ſolet requiri de Mundo, Qua forma interius, qua figura exterius ſit? Æternusne ſit, an initium habuerit? Alione Authore, quam ipſa Natura, Fortunave indiguerit? Qualis exortus & Totius, & Partium ejus fuerit? Aliquone egeat Rectore, an vices per ſe obeat? An, quomodo, quando ſit interiturus? Unicuſne ſit, an ſint præter ipſum alii innumerabiles? ideo paucis eſt de ſingulis dicendum.

CAP. I. *De Forma, & Figura Mundi.*

ET circa Primum quidem caput; non eſt ſane Mundus interna ſua forma conſtitutioneve animatus, ac multo minus Deus, ut aliqui exiſtimant: ſed cum quicquid unum forma aliqua ſeu conſtitutione cenſetur, tale ſit, vel quod ejus partes uno habitu contineantur, veluti Planta aut Animal; vel quod compingantur quidem inter ſe, verum abſque craſi aliarum in alias, quemadmodum domus aut navigium; vel quod

quod diſſitæ quidem mutuo ſint, ſed quandam tamen relationem ad ſe invicem habeant, ut exercitus, & Reſpublica; Mundus eſt ſolum partim ſecundo, partim tertio modo reputandus unus.

Et ſecundo quidem modo haberi unus poteſt; quatenus inter Solem, Lunam, cæteraſque partes Mundi ſolidiores compactioreſque intercipitur ſive aer, ſive æther diffuſilis, quo veluti cohæſio fiat. Poteſt vero etiam tertio, quatenus rurſus Sol, Luna Terra, aliaque corpora compacta, ſic diſſita inter ſe ſunt, ut non ſine quodam tamen ordine ſuperiorum, inferiorum; antecedentium, conſequentium; illuſtrantium, illuſtratorum, regiones, ſedeſque obtineant.

Dicere autem eſſe Mundum primo præterea modo unum, qui intelligi valeat? cum ſi res ita ſe haberet, ac Mundus, ut volunt, foret Animans, nihil exiſtimandum inanime foret, non lapis, non etiam cadaver, non demum quidvis aliud; ſcilicet uno habitu, qui anima eſſet, per omnia diffuſo.

Nec vero, qui eſſe Mundum animantem ſapientemque aſſerunt, ſatis attendunt, intelliguntque, in quam cadere naturam id poſſit. Siquidem quemadmodum arbor non naſcitur in æthere, non piſcis in arvo, non ſanguis in ligno, non humor in pumice; ita non poteſt animus, animave naſci, aut eſſe indiſcriminatim in quolibet corpore; ſed cum certum ſit, ac diſpoſitum, ubi quidvis creſcat, & inſit; quærenda omnino eſt ejus natura non longe à nervis, & ſanguine; ac proinde nullatenus in putribus terrarum glebis, in aqua, in Sole, in æthere, &c.

Quod autem aliqui contendunt, eſſe non modo animo & ſenſibus præditum Mundum, verum eſſe quoque rotundum, ardentem, volubilem Deum: hæc jam ſunt portenta, & miracula, non ſane diſſerentium, ſed ſomniantium Philoſophorum. Ecquis enim poſſit intelligere, qualis ſit iſte volubilis, & rotundus Deus? Quæ vero illi tribuitur vita? Nempe, ut ea celeritate contorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidem poſſit: In qua

non

non video ubinam mens conſtans, & vita beata poſſit inſiſtere.

Eſto vero Mundus Deus: ut Sol, Luna, ac cætera partes Dei ſunt, ſic ipſa quoque profecto Terra, quoniam pars Mundi eſt, pars eſt etiam Dei. Atqui Terræ maximas regiones inhabitabiles atque incultas videmus, quod pars earum appulſu Solis exarſerit, pars obriguerit nive pruinaque, longo Solis abſceſſu. Quæ, ſi Mundus eſt Deus, quoniam partes Mundi ſunt, Dei membra partim ardentia, partim refrigerata dicenda ſunt.

Ad externam formam Figuramve quod ſpectat; certum imprimis eſſe videtur, eſſe quoddam Mundi extremum; quoniam Mundus eſt aliquod quaſi reſegmentum Univerſi infiniti; at vero quale iſtud ſit, ecquis valeat conjicere, niſi illinc advenerit?

Nam, cum illud quidem eſſe videatur cœlum; nihil eſt rerum apparentium, quod repugnet, quo minus ſit rarum; nihil, quo minus denſum ſit. Rarum, quod poſſint ſidera, quæ in ipſo ſunt, moverique apparent, motus ſuos per ipſum obire: Denſum, quod poſſit ipſummet ſidera ſibi infixa ciere.

Rurſus, nihil proinde repugnat, quo minus aut quieſcens ſit, ſi ſidera quidem per ipſum moveantur; aut circumactum, ſi ſidera ab ipſo rapta circumducantur.

Adhæc, nihil quoque repugnat, quo minus rotundum, ovatum, aut lenticulare ſit; ac præſertim quidem, ſi ipſum moveatur; nihil rurſus, quo minus ſit triangulare pyramidaleve, quadratum hexahedricumve, aut figura alia facierum planarum; ac potiſſimum, ſi immotum ſit.

Qui certe quibuſdam ducti argumentis, unam quampiam determinatam figuram Mundo ſic aſſerunt, quaſi habere aliam non poſſit; eſt quorſum miremur eorum tarditatem. Nam tuentur quidem plerique eſſe Mundum, ut immortalem ac beatum, ita & rotundum, quod ea forma ullam eſſe neget pulcriorem Plato; at mihi quidem vel cylindri, vel quadrati, vel coni,

ni, vel pyramidis videtur esse (propter varietatem scilicet) formosior.

CAP. II. *De Novitate Mundi.*

QUod ad secundum attinet caput, non est sane æternus Mundus; sed esse aliquando cœpit.

Nam primum quidem, cum eadem sit natura totius, quæ partium; & observemus partes Mundi esse ut interitui, ita ortui obnoxias; idcirco oportet totum quoque Mundum esse interitui, ortuique obnoxium. Partes porro ipsius Mundi exoriri, ac interire; seu nativas esse, ac mortales, tum sensu ipso demonstratur, tum inferius quoque deducendum est.

Neque dicat quis mutationes, quæ in partibus Mundi fiunt, non præcipuarum esse partium, ut Solis, Lunæ, Terræ, aliarum; sed minorum solummodo, quæ sunt duntaxat particulæ, ex quibus illæ præcipuæ constant. Quippe is conjicere debet, si præcipuæ partes ex partibus constant mutationi obnoxiis, esse & ipsas totas mutationi obnoxias; ac nisi crebro occurrant causæ adeo validæ, ut illas immutent, nihil obstare nihilominus, quin tales aliquando occurrant; uti & inter ipsas minores quædam diu perstant incolumes, quæ temporis tamen progressu mutationis causas inveniunt.

Deinde, cum rerum historiæ omnium antiquissimæ, bello Thebano Trojanoque superiores haudquaquam sint; quorsum id quæso, nisi quia Mundus admodum vetustus non est, tantum abest ut sit æternus? Nam si æternus quidem, cur non Poetæ quoque alii alias aliasque res cecinerunt? Quonam tot virorum illustrium toties cecidere tot gesta? cur nusquam florent insita æternæ famæ monumenta?

Pari ratione, cum omnes artes recens adinventas habeamus, quando inventores omnium non nesciuntur (nam & quod in dies multæ excolantur, incrementumque

tumque accipiant, nimiſquam manifeſtum eſt) quorſum id quoque, niſi quia Mundus non poteſt valde pridem cœpiſſe? Neque enim potuiſſet Mundus tamdiu carere artibus, quę tantæ ad vitam ſunt utilitatis.

Quod ſi forte credis paria monumenta, pareſque artes antehac fuiſſe, quæ magnis quibuſdam incendiis, diluviis, terræ-motibus, una cum ipſis urbibus, gentibuſque everſis perierint: an-non fatearis neceſſe eſt, futurum quoque aliquando terrarum, cœlique exitium; uti & contigiſſet, ſi illis caſibus gravior aliqua cauſa incubuiſſet? Quippe & nos ipſi non alia de cauſa mortales reputamus nos, quam quia deprehendimus nos iiſdem morbis ægreſcere, aç illos, quos vidimus mori.

Habuit ergo Mundus initium; neque, ut conſtare ex his poteſt, vetuſtatis eſt valde magnæ. Quandocunque autem cœperit, videtur omnino à Verna anni tempeſtate cœpiſſe. Nempe, cum tunc omnia primum germinariat, floruerint, fœtus conceperint, & ipſa Mundi novitas temperiem caloris frigoriſque exegerit (ſcilicet fovendis novis fœtibus) priuſquam deinceps in alterum extremorum deflecteretur.

CAP. III. *De cauſa Mundi.*

AD ſuccedens caput quod ſpectat, eximendum imprimis eſt à ſolicitudine, ac Labore Mundi exſtruendi divinum Numen: Neque enim eſſe poteſt à cauſa beata ſimul, ac immortali, quæ ipſum fabrefecerit.

Quibus-nam certe oculis intueri Plato potuit fabricam illam operis tanti, qua conſtrui à Deo atque ædificari Mundum facit? Quæ molitio? quæ ferramenta? qui vectes? quę machinæ? qui miniſtri tanti muneris fuerunt? Quemadmodum autem obedire, & parere voluntati Architecti aer, igniis, aqua, terra potuerunt? Unde vero ortæ illæ quinque formæ, ex quibus reliquę

formantur, apte cadentes ad animum efficiendum, pariendoſque ſenſus? Longum eſt iterare omnia, quæ talia ſunt, ut optata magis, quam inventa videantur.

Sed & is, quem perhibet, Deus, aut non fuit priore illo ævo, quo corpora ſive immota erant, ſive nullo ordine ciebantur; aut tum dormivit; vel vigilavit; neutrumve iſtorum. Primum admitti non poteſt, ſiquidem Deus æternus eſt. Neque ſecundum: Quippe, ſi ab æterno dormivit, mortuus ergo fuit; quoniam æternus ſomnus mors eſt. Sed ne capax quidem ſomni Deus eſt; magno enim intervallo diviſa ſunt immortalitas Dei, & res vicina morti. Quod ſi vigilavit; aut aliquid ipſi ad felicitatē defuit, aut perfecte beatus fuit. At Prius non ſineret eum eſſe felicē; non eſt enim felix, cui aliquid ad felicitatem deeſt. Poſterius vero abſurdū eſt; quoniam cui nihil deeſt, inanis illi rerum molitio.

Quid ergo erat, ut hoc inculcem, quod concupiſceret Deus Mundum ſignis, & luminibus, tanquam ædilis ornare? Si ut Deus melius habitaret; antea videlicet tempore infinito in tenebris, tanquam in gurguſtio, habitaverat? Poſt autem, varietatene eum delectari putamus, qua cœlum & terras exornatas videmus? Quæ iſta poteſt eſſe oblectatio Deo, quæ ſi eſſet, non ea tamdiu carere potuiſſet?

An dicet quis hominum cauſa fuiſſe hæc à Deo conſtituta? Verumtamen Sapientumne? Propter paucos ergo tanta eſt facta rerum molitio? An ſtultorum? At primum, cauſa non fuit, quod de improbis bene mereretur. Deinde, quid eſt aſſequutus, cum omnes ſtulti ſint ſine dubio miſerrimi, maxime quod ſtulti ſunt? Miſerius enim ſtultitia quid poſſumus dicere? Deinde, quod tam multa ſunt incommoda in vita, ut ea ſapientes commodorum compenſatione leniant, ſtulti nec vitare venientia poſſint, nec ferre præſentia.

An & Mundum fecit, & in Mundo homines, ut ab hominibus coleretur? At quid Deo cultus hominum confert, beato, & nulla re indigenti? Vel, ſi tantum honoris homini habuit, ut ipſius cauſa Mundum fabrica-

ret, ut inſtrueret eum ſapientia, ut Dominum viventium faceret, eumque diligeret, tanquam filium; cur mortalem, fragilemque conſtituit? cur omnibus malis, quem diligebat, obiit? Cum oporteret & beatum eſſe hominem, tanquam conjunctum & proximum Deo; & perpetuum, ſicut eſt ipſe, ad quem colendum & contemplandum figuratus eſt.

Hiſce ergo de cauſis dicendum eſt potius effectum eſſe Mundum Natura, ſeu mavis, ac ut aliquis Phyſicorum dixit, Fortuna,

Natura, inquam, quatenus ea natura eſt Atomorum per illam Univerſi, ſeu naturæ rerum immenſitatem diſcurrentium, ut ſibi invicem magna quadam copia occurrentes, apprehendere ſe, irretireque & implectere mutuo poſſint; ac ſeſe varie commiſcentes, primum quoddam veluti Chaos, & in vorticis modum glomerari; ac deinde poſt multas convolutiones, evolutiones, factiſque molitionibus, & quaſi tentamentis variis, (omnigenos videlicet motus, cœtuſque experiundo) in eam tandem formam coire, qualem Mundus hic exhibet.

Fortuna vero, quod Atomi non conſilio aliquo, ſed prout ſors obtigerit, concurrant, cohæreſcant, coaptentur; adeo ut Fortuna proinde, quemadmodum dictum jam eſt, non ideo ſit cauſa per ſe aliqua, quæ atomos temperet, & ad talem effectum diſponat; ſed quod atomi ſint ipſa Fortuna, quatenus nulla præmeditatione ſibi invicem occurrentes, ſeſe complectuntur, & tale concretum, prout obtingit, faciunt.

Error hic totus cum locis aliis repreſſius habetur, tum ſpeciatim Diſſertatione, quæ de Authore Mundi eſt, in ſect. 1. phyſ. lib. 4. cap. 5.

CAP. IV. *De Exortu Mundi.*

VErum ut rem paulo ſpecialius deducam, & ad aliud caput interim accedam, videtur Mundus in hanc figuram circumtornatus conformatuſque hujuſmodi quadam, ſine ſollibus & incudibus, ratione prodiiſſe.

Imprimis, cum Atomi motu inconſulto ac fortuito eſſent,

eſſent, & continuo ſimul celerrimeque cierentur, ubi in hunc Immenſitatis locum, in quo jam eſt Mundus, occœperunt concurrere, ſeſeque apprehendere, coacervatæ ſimul fuere in unam rudem indigeſtamque molem, in qua magnæ parvis, rotundæ angulosis, læves hamatis, aliæ aliis commiſtæ fuerint.

Deinde, in confuſo hoc cœtu, eæ, quæ majores graviſſimæque omnium erant, cœpere ſenſim ſubſidere; & quæcunque fuerunt exiles, rotundæ, parvæ, lubricæ, illæ in ipſo earum concurſu cœpere exprimi, & in ſublime ferri. Prorſus ut in turbida aqua, donec quieſcit inclareſcitque, partes terreæ deorſum ſubſidunt, aqueæ ſurſum quaſi eliduntur. Poſtquam vero impellens elidenſque vis, quæ ſurſum agebat, elanguit, neque ictus amplius in altum evexit, ipſæque interim atomi eliſæ regredi deorſum prohibitæ ab aliis ſunt; tum agiliores ad oras uſque circum extremas avolarunt, tum aliæ & ab ipſis reflexæ, & ab aliis pone inſtantibus repreſſæ; facta eſt mutua quædam implexio, quæ Cœlum generaverit.

Quæ Atomi autem & ejuſdem naturæ fuerunt (cum, ut dictum eſt, variæ fuerint) & acervatim, dum in ſublime compellerentur, circumvolutæ; eæ perfecerunt Solis ac Lunæ, Aſtrorumque aliorum naturam. Hujuſcemodi autem fuerunt potiſſimum Igniſicæ; nam quæ ap ipſis relictæ ſunt, neque tam altum emergere potuerunt, illæ Aeris naturam crearunt.

Tandem ex iis, quæ ſubſederunt, ipſa Terra genita eſt. Et cum multum adhuc in Terra ſupereſſet materiæ, eaque verberibus ventorum, auriſque ex aſtris ſpirantibus condenſaretur; quæcunque ejus figuratio ex particulis minutis conſtabat, expreſſa eſt, Humidamq; genuit naturam. Iſthæc, cum eſſet fluida, in cava, & ad excipiendū continendumque idonea loca defluxit; aut ipſa per ſe aqua conſiſtens, idonea loca excavavit. Præcipuæ ergo Mundi partes genitæ fuere in hunc modū.

De minus præcipuis, ac veluti partium particulis, ut quidpiam addam: Videntur in prima illa commiſtione

effecta fuiſſe generabilium corruptibiliumque rerum varia ſemina, ex quibus res variæ & conformatæ tum fuerint, & deinceps magna ex parte propagari etiam potuerint.

Et Saxa quidem, ac Metalla, cæteraque Foſſilia, intra ipſummet terræ corpus, tum cum ipſa formata eſt, ideo concreari potuerunt, quod maſſa foret heterogenea, ſeu ex atomis ac ſeminibus diverſæ naturæ conſtaret. Et quod ipſæ Saxorum moles ad uſque ſuperficiem diverſimode extuberarent; ideo creati exinde Montes, uti & quæ Convalles ac Planities non potuere ipſis non intercipi.

Subinde vero circum montes colleſque, & in vallibus, ac per arva, herbæ, virgulta, arbores, eo proxime modo, quo circa volucrum & quadrupedum corpora ac membra, plumæ, pili, ſetæ naſcuntur.

Verum ad ipſa quidem Animalia quod attinet, par eſt ipſam Terram novum genitale ſemen retinentem, quoſdam ex ſe folliculos in quorundam quaſi uterorum ſimilitudinem protuliſſe, eoſque, cum maturuiſſent, natura cogente ruptos, animalia tenera profudiſſe: deinde terram ipſam humore quodam, qui eſſet lacti ſimilis, exuberaſſe, eoque alimento animantes eſſe nutritas.

Nutritas, inquam, eas animantes, quæ ita fuerunt conformatæ, ut partes omnes nutritioni uſibuſque aliis neceſſarias habuerint. Nam, ut dum Nilus agros deſeruit, & terra cœpit ardore Solis exareſcere, cultores varia animalia verſis glebis inveniunt, partim inchoata, partim imperfecta & truncа; ac ita quidem, ut in eodem altera pars vivat, altera rudis terra ſit: ſic par eſt inter prima illa Telluris quaſi tentamēta, præter animalia perfecte formata, enata fuiſſe aliqua, orba manuum, orba pedum, orba oris, orba aliarum partium, ſine quibus non licuit aut alimentum ſumere, aut diu ætatem producere, aut genus ſuum propagare.

Quod de aliis autem animalibus dico, idem & de Homine ipſo dictum volo intelligi. Videlicet folliculos, uteroſve aliquos radicibus terræ cohærentes, & à Sole con-

concalefactos primũ increviſſe,& infantibus ex ſe editis ingenitum lactis humorẽ natura miniſtrante præbuiſſe; quos ita educatos & adultos genus hominũ propagaſſe.

Duo quædam addo: Unum haudquaquam eſſe probandum, quod aliqui aiunt fuiſſe tunc enatos, ac viguiſſe Centauros, Scyllas, Chimæras, aliaque monſtra ex diverſis generum partibus conſtantia. Qua enim ratione potuerunt in Centauro, exempli gratia, hominis & equi membra cohærere; cum tertio quidem ætatis anno, vix puero adhuc ablactato, equus jam floreat; & dum equus jam præ ſenio langueſcit,homo floreſcente juventute ſit?

Alterum, ut tellure nova, & ſeminibus pluribus, vegetioribuſque, plura, ac majora, quam nunc creata fuere animalia, & in ipſis homines quoque;adeo ut illud hominum genus fuerit in arvis durius, tanquam ex oſſibus nerviſque & majoribus & ſolidioribus compactum; ſic deſtitiſſe demum Terram, tanquam ſeminibus exhauſtis, & quaſi mulierem ſpatio vetuſto defeſſam, talia animalia ſponte parere; & exinde fieri, ut jam nuſquam ſponte erumpant homines; ſed & ipſi, & perfectiora, majoraque alia animalia propagatione ſola oriantur.

Fabula hæc tota, qui prodierit Mundus, refutata habetur ſect. 1. phyſ. lib. 1. cap. 2. cum ſpecialiter diſſeritur de Exortu Mundi; tum præter memoratam de Mundi Authore, illa quæ eſt de Vſu partium in Animalibus, ſect. 3. memb. poſt. lib. 2. cap. 3.

CAP. V. *De obeunte ſuas vices Mundo.*

SEquitur quæſtio, An per ſe, an alicujus Numinis Providentia regatur Mundus.

Itaque exiſtimare imprimis non oportet aut motum cœli, aut æſtivam hybernamque Solis converſionem, aut Solis Lunæque defectum, aut ortum occaſumve Aſtrorum, aut alia hujuſcemodi ideo fieri, quod ſit Præfectus aliquis, qui ſic diſponat, diſpoſuerit ve, ac

effecta fuiſſe generabilium corruptibiliumque rerum varia ſemina, ex quibus res variæ & conformatæ tum fuerint, & deinceps magna ex parte propagari etiam potuerint.

Et Saxa quidem, ac Metalla, cæteraque Foſſilia, intra ipſummet terræ corpus, tum cum ipſa formata eſt, ideo concreari potuerunt, quod maſſa foret heterogenea, ſeu ex atomis ac ſeminibus diverſæ naturæ conſtaret. Et quod ipſæ Saxorum moles ad uſque ſuperficiem diverſimode extuberarent; ideo creati exinde Montes, uti & quæ Convalles ac Planities non potuere ipſis non intercipi.

Subinde vero circum montes colleſque, & in vallibus, ac per arva, herbæ, virgulta, arbores, eo proxime modo, quo circa volucrum & quadrupedum corpora ac membra, plumæ, pili, ſetæ naſcuntur.

Verum ad ipſa quidem Animalia quod attinet, par eſt ipſam Terram novum genitale ſemen retinentem, quoſdam ex ſe folliculos in quorundam quaſi uterorum ſimilitudinem protuliſſe, eoſque, cum maturuiſſent, natura cogente ruptos, animalia tenera profudiſſe: deinde terram ipſam humore quodam, qui eſſet lacti ſimilis, exuberaſſe, eoque alimento animantes eſſe nutritas.

Nutritas, inquam, eas animantes, quæ ita fuerunt conformatæ, ut partes omnes nutritioni uſibuſque aliis neceſſarias habuerint. Nam, ut dum Nilus agros deſeruit, & terra cœpit ardore Solis exareſcere, cultores varia animalia verſis glebis inveniunt, partim inchoata, partim imperfecta & truncа; ac ita quidem, ut in eodem altera pars vivat, altera rudis terra ſit: ſic par eſt inter prima illa Telluris quaſi tentamēta, præter animalia perfecte formata, enata fuiſſe aliqua, orba manuum, orba pedum, orba oris, orba aliarum partium, ſine quibus non licuit aut alimentum ſumere, aut diu ætatem producere, aut genus ſuum propagare.

Quod de aliis autem animalibus dico, idem & de Homine ipſo dictum volo intelligi. Videlicet folliculos, uteroſve aliquos radicibus terræ cohærentes, & à Sole con-

concalefactos primũ increviſſe,& infantibus ex ſe editis ingenitum lactis humorẽ natura miniſtrante præbuiſſe; quos ita educatos & adultos genus hominũ propagaſſe.

Duo quædam addo: Unum haudquaquam eſſe probandum, quod aliqui aiunt fuiſſe tunc enatos, ac viguiſſe Centauros, Scyllas, Chimæras, aliaque monſtra ex diverſis generum partibus conſtantia. Qua enim ratione potuerunt in Centauro, exempli gratia, hominis & equi membra cohærere; cum tertio quidem ætatis anno, vix puero adhuc ablactato, equus jam floreat; & dum equus jam præ ſenio langueſcit, homo floreſcente juventute ſit?

Alterum, ut tellure nova, & ſeminibus pluribus, vegetioribuſque, plura, ac majora, quam nunc creata fuere animalia, & in ipſis homines quoque; adeo ut illud hominum genus fuerit in arvis durius, tanquam ex oſſibus nerviſque & majoribus & ſolidioribus compactum; ſic deſtitiſſe demum Terram, tanquam ſeminibus exhauſtis, & quaſi mulierem ſpatio vetuſto defeſſam, talia animalia ſponte parere; & exinde fieri, ut jam nuſquam ſponte erumpant homines; ſed & ipſi, & perfectiora, majoraque alia animalia propagatione ſola oriantur.

Fabula hæc tota, qui prodierit Mundus, refutata habetur ſect. 1. phyſ. lib. 1. cap. 2. cum ſpecialiter diſſeritur de Exortu Mundi; tum præter memoratam de Mundi Authore, illa quæ eſt de Uſu partium in Animalibus, ſect. 3. memb. poſt. lib. 2. cap. 3.

CAP. V. *De obeunte ſuas vices Mundo.*

SEquitur quæſtio, An per ſe, an alicujus Numinis Providentia regatur Mundus.

Itaque exiſtimare imprimis non oportet aut motum cœli, aut æſtivam hybernamque Solis converſionem, aut Solis Lunæque defectum, aut ortum occaſumve Aſtrorum, aut alia hujuſcemodi ideo fieri, quod ſit Præfectus aliquis, qui ſic diſponat, diſpoſuerit ve, ac

ſimul beatitudinem, immortalitatemque poſſideat. Non enim cum felicitate congruunt negotia, ſollicitudines, iræ, gratiæ; ſed hæc præ imbecillitate, metu, opiſque externæ indigentia contingunt.

Neque oportet rurſus, cum id muneris & moleſtum ſit, & à felici ſtatu abhorrens, exiſtimare eam naturam, quæ felicitatem eſt nacta, ejuſmodi eſſe, ut ſciens ac volens haſce animi commotiones ſive perturbationes ſubeat; ſed tueri potius reſpectu illius venerationem omnimodam, ac orationis genere uti eas ſuggerente cogitationes, ex quibus nullæ venerationi contrariæ opiniones naſcantur.

Quare opinandum eſt potius, tum cum Mundus procreatus eſt, factos fuiſſe eos circumplexus circumvolventium ſe atomorum, ut creatis exinde corporibus cœleſtibus, nata in ipſis fuerit hæc neceſſitas, qua tali modo moverentur, & circuitus tales obirent; ac pari modo cætera omnia vices ſuas agerent, pro cœpto ſemel rerum curſu.

Cur vero hoc potius non ſit opinandum? Nam ſive Deus ipſe eſt Mundus, ut aliqui exiſtimant; quid poteſt eſſe minus quietum, quam nullo puncto temporis intermiſſo, verſari circum axem Cœli admirabili celeritate? Niſi quietum autem, nihil beatum eſt. Sive in ipſo Mundo Deus ineſt aliquis, qui regat, qui gubernet, qui curſus Aſtrorum, mutationes temporum, rerum viciſſitudines ordineſque conſervet; qui omnibus in locis, omni tempore præſto ſit; & quanta ſingularum rerum varietas, ſeu innumerabilitas potius eſt, in totidem diſtrahatur curas; dando ſcilicet operam, ut hoc, non alio modo fiant; næ ille negociis, ut ante objiciebam, moleſtis, operoſiſque eſt implicatus.

Quid quod, tametſi vel ſupponatur ſolum non curari à Deo res; contingere non ſecus omnia, ac ſi nulla eſſet Providentia, deprehenderur? Quippe nonnulla quidem bene, verum pleraque etiam male, & ſecus quam deberent, eveniunt. Nam, ut omittam cætera;

nonne,

nonne, ſi ipſe Iupiter fulminat, fulminave regit, deberet ſaltem parcere templis, ſaltem non facere occaſionem, qua dubitetur, an non id caſu, potiuſquam divino conſilio eveniat? Scilicet, quaſi omnibus rebus curſum tenere pergentibus, viceſque ſuas obeuntibus, prout fuerit ab initio cœptum.

Certe, hoc quoque maxime valet, quatenus ſpecialem hominum reſpectu aſſerunt Providentiam. Nam, ut præteream, quod jam dixi, non poſſe beatam immortalemque naturam ulla teneri ira, aut gratia; fac hominum res à Deo non curari, quî ſe illæ ſecus habituræ ſunt? Par in illis, aut etiam major, quam in cæteris animalibus imbecillitas, paria incommoda, par malorum ſeges. Servantur eorum aliqui conceptis votis, ex naufragio: quam-multi votis conceptis pereunt? Multi Liberos precati obtinent: quam-multi fruſtra, ut obtineant, precantur?

Sed, ne longum faciam; cur, ſi curę Deo res humanæ ſunt, & bonis male, & malis eſt bene? Movet me ſane quod video bonis adverſa ſemper contingere, paupertatem, labores, exſilia, carorum amiſſiones: malos contra beatos eſſe, augeri potentia, honore affici. Quod innocentiam minus tutam, ſcelera impune committi; Quod ſine delectu morum, ſine ordine, ac diſcrimine annorum ſævire mortem; ſed alios ad ſeneſtutem pervenire, alios infantes rapi, alios jam robuſtos interire, alios in primo adoleſcentiæ flore immaturis funeribus exſtingui: in bellis potius meliores & vinci, & perire. Maxime autem commovet, homines imprimis religioſos gravioribus malis affici; iis autem, qui aut Deos omnino negligunt, aut non pie colunt, vel minora incommoda evenire, vel nulla.

Quinetiam mihi videor non male hac ratione argumentari. Aut Deus vult tollere mala, & non poteſt; aut poteſt, & non vult; aut neque vult, neque poteſt; aut & vult, & poteſt. Si vult, & non poteſt, imbecillis eſt, ideoque non Deus. Si poteſt, & non vult, invidus: quod æque alienum à Deo. Si neque vult, ne-

que poteſt ; & invidus, & imbecillis eſt, ideoque neq; Deus. Si vult, & poteſt, quod ſolum Deo convenit ; unde ergo mala ? aut cur illa non tollit ?

Impietas hæc tota oppugnata eſt cum aſſeruimus eſſe Deum Rectorem Mundi in ſect. 1. phyſ. lib. 4. cap. 6. itemque cum regere Deum ſpeciali cura Humanum genus diximus ibidem cap. 7.

CAP. VI. *Obiter de Geniis, ſeu Dæmonibus.*

PErinde eſt porro, ſeu Deus res curet ſeipſo, ut aliqui volunt ; ſeu, ut contendunt alii, per Adminiſtros, quos Genios, ac Dæmònas paſſim appellant. Quippe & res non ſecus contingunt, ac ſi adminiſtri hujuſcemodi eſſe nulli ſupponerentur ; & ut concedantur eſſe aliqui, non poſſunt ii ſane, quales fingunt, eſſe ; humana videlicet forma, & voce, quæ ad nos pertingat. Ut taceam, cum plerumque mali & vitioſi eſſe dicantur, non poſſe eos proinde ſelices longævoſque eſſe ; quod pravitati comes adſit & cæcitas multa, & pronus ad ea, quæ interimunt, lapſus.

Quam optandum foret, ut aliqui eſſent, qui noſtri curam gererent ; ut quæ deſunt prudentiæ noſtræ, noſtriſque viribus, ſupplerent ! Quam ſpeciatim optandum iis, qui ſunt in bello ſanctiſſimorum honeſtiſſimorumque facinorum duces ; ut non ſolum armis, equis, navibus, ſed ipſorum quoque Deorum auxilio poſſent fidere.

Ac nonnulli quidem interdum apparere quibuſdam dicuntur : Sed quidni ii, qui Genios apparere commemorant, aut mentiuntur, & fingunt ; aut melancholici ſunt, taleſque, ut ærumnoſum corpus ipſis tum ſuſpendat, tum ad extraordinaria deflectat imaginationem ? Notum eſt certe nihil eſſe imaginatione comparatius ad movendum, transformandumque (tametſi in re nihil ſubſit) in omnem ſpeciem. Quippe, quod facta

menti

menti impreſſio ſimilis ſit illi, quæ in cera fit; quodq; humanæ menti habenti in ſe, quod fingit, & quod fingitur, ea inſit vis, ut ſumpta ex rebus viſis auditiſve occaſione quapiam vel leviſſima, ſpeciem ex ſeipſa facillime variet, atque transfiguret: ut manifeſtum quidem faciunt, quæ per ſomnũ fiunt, inſomniorũ commutationes, tanquam ex quibus deprehendatur imaginatrix facultas varietatem omnigenam affectuũ viſorumque ſubire. Ut proinde mirum non ſit, ſi, ubi facultas eſt læſa, Dæmones, aut alia, de quibus quidpiam quocunque modo præconceperint, videre videantur.

Solent inſuper argumento ad ſtabiliendum ut Providentiam, ita exſtantiam Dæmonum, obtendere Divinationem: Sed piget humanæ imbecillitatis, quando & ex ſomniis Divinationem repetit; quaſi nempe Deus per grabatos incedens ſtertentes admoneat viſis tortuoſis, quid ſit venturum: & ex omni portentorum, oſtentorumque genere; quaſi niſi Deum commiſcuerimus, non modo cum Sole, cum Luna, cum variis animalibus, ſed cum omni etiam ære, ac lapide, non habeamus ſatis idoneum eventuum hujuſmodi opificem, Fortunam, & Caſum?

Verum, ut de ſolis Oraculis dicam; cum poſſit tot modis convinci eſſe illa meras vatum impoſturas; tum vel ex eo ſane ſubodorari in promptu eſt, quod verſibus utantur malis, quique ſint plerumque principio trunci, medio elumbes, fine claudicantes: quod ſane non contingeret, ſi funderentur divinitus; quando à Deo nihil, niſi bene decenterque fieri par eſt.

Et memini quidem, cum Sami adoleſcerem, ſolitum jactari Oraculum illud, quo ferebant Polycratem inſulæ tyrannum Pythia & Delia celebrantem, miſiſſe ſimul Delum, ſciſcitatum Apollinem, num, quæ ſpectarent ad ſacrificium, ad præfinitum tempus offerret: ac reſpondiſſe Pythium, Hæc tibi Pythia & Delia ſunt: addentes inde ſignificatum, ea illi extrema futura: ſiquidem ipſum non multo poſt tolli è medio contigit. Verum quĩ potuit reſponſo illo ſignificari ea ſacrifi-

cia ſore extrema, potius, quam media: niſi quod vulgo avidi nimis auricularum homines ſunt?

Quid hic improbandum, quidque tolerandum, deducitur ſuſe cum ageremus de Divinatione in Ethica lib. 3. cap. 4.

CAP. VII. *De Fine, ſeu Interitu Mundi.*

IAm eſſe Mundum interiturum, finemque habiturum, ex eo dependet, quod genitus ſit, exortumque habuerit. Siquidem neceſſe eſt omnia, ut concernuntur, ita diſcerni, inque ea diſſolvi ex quibus coaluerint: illa quidem id perpeſſa ab iſtiuſmodi, iſta ab illiuſmodi cauſis: ſed omnia alicunde, & aliquando tamen. Quo magis profecto mirari par eſt, eſſe aliquos, qui non modo natum introducentes Mundum, ſed etiam manu pene factum, edicant ipſum ſempiternum. Quæ eſſe enim poteſt, ut ſupra arguebam, coagmentatio non diſſolubilis? aut quid eſt, cujus principium aliquod ſit, nihil ſit extremum?

Videtur ſane eſſe Mundus, Animalis aut Plantæ inſtar, quemadmodum genitus, ita corruptioni obnoxius: Tum quia non ſecus ac illa, ex atomis conſtat, quæ propter motum inteſtinum, quo indeſinenter cientur, moliri denique exſolutionem poſſunt; Tum quia, ut illis, ita & Mundo accidere poteſt extrinſecus cauſa, quæ ipſi exitium afferat: maximeque cum notum ſit, unamquamque rem una via natam, denaſci poſſe compluribus: Tum quia, ut in illis tres ætates ſunt, Adoleſcentia, Vigor, & Senium; ita Mundus primum quodammodo increverit (quatenus etiam poſt genitale tempus acceſſere extrinſecus ex Univerſo atomi, quæ per ipſa Mundi quaſi ſpiracula ſubierint, & ex quibus cœlum, ſidera, aer, mare, terra, alia adaucta fuerint, congruis videlicet ad congrua ſeſe accommodantibus) deinde vero, quia creſcendi debuit aliquis eſſe finis, in perfecto quodam quaſi ſtatu conſtiterit: ac jam demum occœperit ita quaſi fatiſcere,

ſcere, ut agnoſci omnino poſſit ad extremam vergere ætatem.

Confirmatur autem imprimis, ex eo quod, ut videre licet temporis progreſſu turres ruere, ſaxa putreſcere, delubra, & ſimulacra fatiſci, unde & denique exſolvuntur: ita videamus Mundi partes ſenſim deteri, ac deminui. Terræ pars multa abit in auras (ne aliquid dicam de majoribus illis concuſſionibus, quibus metus incutitur, ne quando tota corruat, & ſubtracta pedibus, quaſi in barathrum feratur) Aqua partim quoque in auras halatur, partim per terras ſic diditur, ut non omnis ſit refluxura: Aer continuo immutatur, rebus quidem multis in ipſum excedentibus, ſed & multis quoque ex ipſo recrearis: Ignis demum non modo noſter, ſed etiam ſidereus, ut qui eſt in Sole, ſenſim deperit, abjectu & emiſſione lucis: Quocirca neque eſt cur rearis debere hæc Mundi corpora manere æterna.

Deinde, ex eo, quod videmus eſſe inter ipſa Mundi corpora continentem pugnam, ob quam interdum quidem incendia, interdum vero & diluvia, quaſi æquis viribus contingunt. At quemadmodum in Palæſtra, ita neceſſe eſt, ut in Mundo contrariorum alterum denique prævaleat, omniaque peſſundet. Si quis autem quærat, utrum duorum ratione veriſimili ſit prævaliturum: Reſponderi poteſt illud eſſe Ignem, tanquam actuoſiorem, & à Sole præſertim, cœlituſque ſuppeditatum: adeo ut ſuperantior evaſurus denique ſit, ac ſit Mundus proinde conflagratione periturus.

Poſtremo ex eo, quod nihil indiſſolubile ſit, niſi quod ſit aut ſolidum, quemadmodum Atomus; aut intactile, ut Inane; aut nihil habens extra, unde aut diſſolvens cauſa adveniat, aut quo ipſum poſſit excedere, ut Univerſum; Mundus autem, neque ſolidum quid ſit, propter Inane intermiſtum; neque etiam intactile quid, propter naturam corpoream; neque denique nihil extra habens, ob ſui extremum; quo fit, ut & clades contingere extrinſecus, à corporibus nempe in-

incurrentibus & conſringentibus valeat, & ſive ea extrinſecus, ſive intrinſecus accidat, habeat, quo diſſolvi & effundi queat.

Quod addo quidem, quia poteſt Mundus non conflagratione duntaxat, aut, ſi velis, etiam inundatione perire; ſed modis quoque pluribus, quos inter ille præcipuus eſt, ut quemadmodum Animal, quicum jam illum comparavi, ipſa animæ compagine ſoluta, in varias partes ſolvitur, quæ & ipſæ tandem plane exſolvantur; & vel diſſipentur, abeantque in auras, ac minutiſſimos pulveres; vel inſerviant etiam ad procreandum alia animalia; ita ipſis Mundi quaſi mœnibus fatiſcentibus, dantibuſque ruinam, fruſta illius varia ſubinde ſolvantur, ac abeant tandem in atomos, quæ libertatem Inanis nactæ & coeffundantur, & repetant motus primigenios, & vel longum diuque procurrant, vel brevi aut in Mundos alios incidant, aut cum atomis aliis concurrentes in gignendos novos Mundos coaleſcant.

Tametſi certe, ut animal poteſt ab animæ exceſſu aut ocyus, aut tardius omnimode exſolvi, ita utrumvis poſſit ipſi Mundo contingere; Attamen probabilius eſt, fore, ut puncto temporis nihil reliquiarum exſtet, præter atomos, ac ſpatium deſertum, quod quacunque ex parte lethi quaſi janua aperta prius fuerit, illac omnis materiæ turba ſeſe foras datura ſit.

Quod dixi autem vergere ad extremã ætatem Mundum, id vel ex eo fidem ducit, quod effœta tellus, ut jam quoque attigeram, vix parva creet animalia, quæ edidit olim ingentia; quodque vix plurimo labore fruges fructuſque ſuppeditet, quæ ſponte initio ubertim effudit. Unde & frequentes ſunt querimoniæ laudantium ſæcula priora, accuſantium præſentia; cum non videant hanc eſſe rerum ſortem, ut omnia paulatim tabeſcant; & ſpatio ætatis vetuſto deſeſſa, veluti in ſcopulum tendant. Utinam modo ratio potius, quam res ipſa perſuadeat, fore ut parvo in tempore conquaſſari omnia cernamus.

Si

Si quidpiam hoc loco improbandum interſeritur, id improbatum habet, cum de Mundi interitu ageremus in Phyſ. ſect. 1. lib. 1. cap. 7.

CAP. VIII. *De Infinitis Mundis.*

PORro, quod demum requiritur, ſint-ne præter hunc alii, & non modo plures, ſed etiam infiniti Mundi; videtur omnino dicendum dari numero infinitos. Quippe Atomi, cum ſint infinitæ, ut demonſtratum jam ante eſt, per infinitatem ſpatiorum feruntur, ac alibi aliæ, proculque ab hoc varie invicem concurrentes coaleſcere in fabrefactionem Mundorum infinitorum poſſunt. Atomi ſiquidem ad hoc comparatæ, ut ex ipſis Mundus conſtare efficive valeat, abſumi non poſſunt, cum ſint infinitæ, neque in unum, neque in aliquot, qui definito numero ſint; & neque in quotcunque uniuſmodi, neque in quotcunque inter ſe diverſos. Quare & nihil obſtat, quo minus ſit talis Mundorum infinitudo.

Sane vero tam eſt abſurdum in univerſo infinito unum Mundum fieri, quam in magno agro granis plurimis conſito unam ſpicam naſci. Nempe, ut in agro cauſæ plurimæ, ipſa nimirum ſemina ſimul cum loco in promptu ſunt; ſic in Univerſo, præter ipſum locum, non modo cauſæ plurimæ, verum infinitæ etiam ſuppetunt; ipſæ ſcilicet atomi, perinde ac illæ, ex quibus hic Mundus coaluit, coeundi capaces.

Accedit, quod nullam videamus rerum generabilium ita eſſe unam, ut non eodem ſub genere multa conſimilia obtineat (ſic enim homines, ſic feræ, ſic volucres, ſic piſces ſingulatim ſub ſuis quibuſque generibus multiplicantur) Quare & cum non modo Sol, Luna, Terra, Mare, & partes Mundi cæteræ fuerint genitæ, ſed ipſe etiam totus ex iis conſtans Mundus; fatendum eſt prorſus & illas & hunc non ſingulares eſſe, ſed plures, & numero quidem, ob jam dictas cauſas, innumero, atque infinito.

Cum

Cum nihil vero ſit, quod repugnet Mundos alios partim ſimiles, partim diſſimiles iſti noſtro eſſe: Nam & poſſunt eſſe æquales, poſſunt majores, poſſunt minores; poſſunt, qui habeant eaſdem, eodemve ordine ſitas partes; poſſunt, qui habeant alias, aliove ſitas ordine; poſſunt, qui ſint eadem præditi figura; poſſunt qui præditi diverſa (quippe non poſſunt quidem eſſe figurarum omnigenarum; ut dictum ante eſt, atomos, cum definiti ſint ambitus, non poſſe infinitis modis figurari: ſed poſſunt tamen innumerarum; ut globoſæ, ovatæ, pyramidalis, &c.) cum id inquam nihil repugnet, hæ tamen omnes diverſitates ſunt duntaxat quædam quaſi conditiones, quæ communem Mundi qualitatem, ac rationem varient.

Videtur autem quilibet aliorum Mundorum, veluti & iſte, & omnis alia concretio, quæ in immenſo Inani fit, & ſimile quidpiam cum iis, quæ paſſim obſervamus, habet, per proprios quoſdam atomorum quaſi vortices, convolutioneſve ſeorſim procreari; atque id quidem ſive in Intermundio (ita vocamus, juxta antedicta, intervallum inter duos aut plures Mundos non multum diſſitos comprehenſum) ſive in loco multi-vacuo (ſeu in quo verſantibus licet corporibus, corpuſculiſve, plurimum tamen ſpatiorum vacuorum intercipitur) ſive denique in magno, immiſtoque, & puro Inani; tametſi non, ut aliqui hujuſmodi Inane aſſumentes, deſcribunt.

Nimirum, ſecus ac fit ab illis, intelligendum eſt confluere, niſi ex infinito, at ſaltem ex uno, pluribuſve ſive Mundis, ſive Intermundiis, idonea quædam ſemina, hoc eſt, congeriem quandam congruam atomorum, corpuſculorumve, quæ ſenſim hic illic mutuo coaddantur, varieque formentur, & locum etiam varie, prout contigerit, commutent; ac inſuper extrinſecus accrementa quædam quaſi irrigua accipiant, quouſque conſtans ex omnibus concrementis ſpecialibus moles perficiatur, ſtabilimentumque obtineat, quantum quidem

quidem ferre ipſius quaſi fundamenta ſubſtrata valuerint.

Alioquin certe quo in Inani generari Mundum contingit, non ſufficit acervum fieri, convolvique, & incrementum, quandiu in aliud incurrerit, accipere eo modo, quo acervus nivis, dum ſupra nivem volvitur, juxta opinionem, quod ſic fieri ex neceſſitate oporteat, ut Phyſicorum appellatorum ait aliquis: ſiquidem id pugnat cum iis, quæ apparent. Neque enim Acervus, cujus intimus quaſi nucleus ſolidus ſit, & extima etiam quaſi cruſta ſolida, aut convolvi poteſt, aut incrementum accipere, ſi interſtitium nucleum inter cruſtamque interceptum ſit fluxum; quale in Mundo eſſe contingit.

Quod ſupereſt, eſſe alios quoque Mundos, quia geniti ſint, corruptioni obnoxios, manifeſtius eſt, quam ut dici debeat. Nam & quod alii ocyus, alii ſegnius, alii ab his, alii ab illis diſſolvi cauſis valeant, res pertinet ad ſingularem uniuſcujuſque diverſitatem.

Perperam aſſeri ab Epicuro infinitos Mundos, oſtenſum habetur, Phyſ. ſect. 1. *lib* 1. *cap.* 2.

SECT. III.

De Rebus Humilibus, ſeu Terrenis.

VErum, ut miſſis cæteris, de hoc noſtro Mundo ſpecialius dicamus; age, cum omnia, quæ in eo ſunt, aut Terræ ambitu contineantur, elatiorave Humo non ſint; aut ſint in ſublime, hoc eſt, ſupra humi terræve ſuperficiem elata, ac ideo poſſint generatim in res humiles terrenaſve, & ſublimes ſive cœleſtes atque aereas dividi: age, inquam, ſermonem primum de prioribus inſtituamus, & ex eo quidem præſertim, quod ut nobis propiora ſunt, magiſque familiaria, ita poſſint fieri quaſi argumenta, ex quibus conjicere de poſterioribus, quæ remotiora à nobis, minuſque perſpecta ſunt, liceat.

Vide-

Videtur autem eſſe imprimis ipſum Terræ corpus generatim ſpectandum; ac ſubinde aqua pars maſſæ inſignis, terræque ipſi varie, partim ad ſuperficiem, partim etiam intus commiſta; & poſtea quæ minora ſunt, ac paſſim tota maſſa viſuntur corpora, partim Inanima, ut ſunt mineralia, lapides, ac plantæ; partim animata, quæ & dici animalia, ſeu animantes moris eſt.

CAP. I. *De Terra in medio Mundi conſiſtente.*

PRimum itaque circa ipſam Terram diximus jam ante quemadmodum fuerit cum reliquis Mundi partibus formata. Sane vero nihil fuit neceſſe formari eam prius extra Mundi ambitum, ac ita formatam recipi in Mundum; cum ſatis fuerit comprehendi in mundana maſſa talia ſemina, ex quibus una cum reliquis Mundi partibus gigneretur: eo modo, quo nihil fuit neceſſe ipſa animalia exterius, ſeu ex ipſa rerum infinitate prius ſecerni, ibique formari, uti in hunc Mundum jam perfecta deducerentur; neque item è cælo, tanquam illic prius elaborari debuerint, delabi in terram; cum oſtendere nemo valeat, cur comprehendi illic potuerint ejuſcemodi ſemina, ex quibus animalia, plantæ, & quæ cætera videre licet, conſtituerentur; non potuerint vero comprehendi hic, ac pari modo ſuppetere unde illa & gigni & nutriri poſſent.

Diximus vero etiam Terram, cum Cælum, aliaque ſublimia ſurſum veluti avolarent, ſubſidiſſe in Mundi medium, ac ibi, ut in imo loco, remanſiſſe. Addendum jam, non quemadmodum ipſa media eſt Mundi pars, in quam omnia pondera cadunt; ita dari in ipſa medium, ſeu, ut vocant, centrum, verſum quod omnia pondera dirigantur. Scilicet omnia pondera parallelis motibus cadunt, non in angulum vero connituntur; quod ſit ſicut in Univerſo, ita & in Mundo regio unica ſurſum, è qua gravia omnia adveniant; unica deorſum, in quam eadem tendant.

Quo fit, ut probandi non ſint, qui dari Antipodas di-

dicunt; homines nempe in averſa Terræ regione ita ſitos, ut veſtigia nobis oppoſita urgeant, eo modo quo videre licet ſimulacra hominum, aliarumve rerum inverſa aut conſiſtere, aut procedere etiam ſubtus aquam. Quippe illi præter naturam, & conditionem rerum gravium, tueri conantur & homines, & alia corpora terrena illic poſita, ſurſum, ſeu verſus Terram niti; & tam non poſſe è Terra in loca cæli inferiora recidere, quam noſtra hæc non poſſunt in cælum ſponte avolare. Utcunque aliunde cohærenter ſuæ ſuppoſitioni dicant, eſſe Antipodibus diem cum nobis eſt nox, & noctem cum nobis eſt dies.

Itaque, Terra quidem in orbem circulumve eſt conformata; ſed tamen quaſi diſcus, aut tympanum; non vero quaſi ſphæra, aut globus. Nempe hæc ejus facies, quam nos incolimus, quæque habitari ſola poteſt, lata eſt ſeu plana, non vero globoſa; ac talis, in quam omnia pondera rectà, ſeu ad normam ferantur, quemadmodum dictum jam eſt.

At vero, cum ſic res ſe habeat, difficultas tamen non exigua eſt, quî fieri poſſit, ut conſiſtat, neque deorſum in quam regionem diximus lapſuros Antipodas, cadat. Verumtamen Terra non cadit, quoniam inſidet aeri, tanquam ipſi congenea, neque adeo ipſi oneri exiſtens, ut animalia inſident, tanquam congenea, ipſi Terræ.

Nimirum facile eſt captu eſſe in aere ſubjecto hanc Terræ ſuſtentandæ vim; quod Terra & Aer ab ipſa Mundi conformatione res congeneæ ſint, & cognatione quadam revinctæ, tanquam ejuſdem totius partes oneri ſibi mutuo non ſint; ſed quaſi omni gravitate, compreſſioneque depoſita, mutua complexione teneantur; maximeque cum poſſit Terra ad ſuperiorem hanc ſui partem magis compacta, graviſque eſſe, & ſenſim inferius magis laxa, minuſq; gravis fieri; quouſque tandem parte ſui infima ad aeris ſuppoſiti naturam proxime accedat.

Propterea autem dixi Terram non fuiſſe exterius formatam, extrinſecuſque illatam in Mundum; eo nempe caſu pondere ſuo aerem illum premeret, quemadmodū mi-

minimum pondus noſtris ſentitur corporibus, ſi extrinſecus imponatur; cum tamen nec caput, nec cætera membra ſibi mutuo ſint gravia, quod congenea ſint, communique jure totius ejuſdem corporis vinciantur.

Ac, ne incredibile ſit, rem adeo tenuem, ac eſt aer, poſſe adeo craſſam molem ſuſtentare; cogita duntaxat, quam res ſit tenuis anima, animaliſve ſpiritus; & quam tamen craſſam, quamque ponderoſam molem corporis ſuſtentet, ac regat; & vel eo quidem nomine ſolum, quod ipſi conjuncta, uniterque apta res ſit; quemadmodum eſt aer ipſi Terræ.

Non eſt vero propterea reputandum Terram eſſe animatam, ac multo minus Deam quandam; id enim jam ante refutatum eſt. Et Terra quidem varias frequenter animantes parturit, at non, quod ipſa ſit animata, ſed quod continens varias atomos, variave rerum ſemina, multa modis multis efferat in lucem, unde animata formentur. Non deſunt, qui aliunde Terram magnæ Deûm Matris, ac Berecynthiæ nomine colant. Verum, quod Terra quidem donetur iis nominibus (ſi abuti quidem divinis ad res naturales deſignandas liceat) poteſt res videri tolerabilis; at non ſane, quod Terræ quoque ineſſe Divinitas credatur.

CAP. II. *De Terræ motu; ac obiter de Ætnæo Incendio.*

INterim autem mirum videtur, qui fiat, ut Terra interdum commoveatur, concutiatur, tremat: verum hæc una eſt earum rerum, quæ poſſunt omnino pluribus modis contingere; & ſupponendo quidem rem, de qua ambigendum non videtur, eſſe ubique Terram ſui ſimilem; ac ſubtus, perinde ac ſupra, habere ſpeluncas, lacunas, fluminaque volventia fluctus, ſaxa ſubmerſa, &c.

Nam poteſt Terram movere aqua, ſi partes aliquas eluit & abraſit, quibus excavatis deſiit poſſe ſuſtineri, quod ferebatur integris; vel, ſi interiores lacunas,

ſeu

ſeu quaſdam paluſtres, & jacentes aquas, impellat flatus aliquis, & inde aut ictus Terram quatiat, aut agitatio ſpiritus ipſo motu creſcens, & ſe incitans, ab imo in ſummum preferatur. Scilicet, ut vas conſtare non poteſt, niſi quæ commota in ipſo eſt aqua, jactari intus deſierit.

Poteſt & parte aliqua ſubito decidente Terra percuti, & inde motum capere: cum & aliquæ ejus partes quibuſdam veluti columnis ac pilis ſuſtineri poſſint, quibus vitiatis recedentibuſque, tremat onus impoſitum. Quippe, cum videre etiam liceat totas ædes, propter plauſtrorum, ferratorumque curruum agitationem ſuccuſſione tremiſcere.

Poteſt quoque Terram movere ipſe ſpiritus: nempe, ſi aut Terra, cum in partibus ſui interioribus inferioribuſque crebritate foraminum rimarumque ſit interſtincta, à ſpiritu varie diſperſo, & in cavernoſas ejus cavitates incidente, concutiatur, ac tremat; eo modo, quo membra frigore ſubeunte tremere, ac moveri invita coguntur: aut, ſi ſuperne ingrediente, compellenteque deorſum ſpiritu, Terra ab aere ſubjecto ut craſſiuſculo, & aquoſo (quippe ſuſtentante) ſurſum repellatur, & quaſi ſubtercuſſa ſubſultet: Quod contingit quidem rebus omnibus, quæ non modo in aliquid durum ſeu firmum (aut ita intenſum, ut preſſum redeat) compelluntur: ſed etiam in aliquid fluxum, ſi ad repellendum comparatum ſit; ut cum intra aquam deprimitur lignum.

Poteſt demum vis ſpiritus, ſi concipiatur in ignem verſa, & fulmini ſimilis, cum magna ſtrage obſtantium ferri. Scilicet, ut ignis fulmineus intra nubem genitus tum ipſam perrumpit, tum aerem totum miro impetu concutit; ſic commovere, perrumpereque, & concutere Terram poteſt, qui poteſt intra ejus cavernas ex ſpiritu coacervato exagitatoque generari ignis.

Cum nulla porro cauſa potior, quam petita ex ſpiritu, & hoc quidem modo poſtremo, videatur: tum aut ex ejus diſpertitione in crebra Terræ foramina Tremor

mor duntaxat gignitur; & (quaſi per laxiorem terram tranſpiratio ſit) non ſic terra perrumpitur, ut hiatus fiat, & vel ſubverti aliquid, vel inclinari deprehendatur; aut ex illius acervatione in cavernis majoribus, ea poteſt ſuccuſſio impulſioque conſequi, ut Terram ſubvehat, diffindat, eoſque hiatus aperiat, quibus etiam integræ urbes, quemadmodum variis in locis ſæpius contigit, abſorbeantur.

Quod dico interea de vi ſpiritus, quæ in ignem verſa Terram perrumpat, concutiatque, valere eo poteſt, ut intelligamus ex eadem eſſe cauſa eructationes ignium, quæ fieri crebro iiſdem in locis, ut ad Ætnæ crateras, ſolent.

Nam totius quidem hujuſmodi montis ſubcava natura ſilicum cavernis ita ſuffulcitur, ut ſpiritus in iis concluſus percaleſcat, & qua hiatus ſuperne patent, accenſus erumpat, latera exedat, percoquatque; unde & cum flamma fumoque, favillas & pumices vomat.

Quoque magis facere id poſſit, adeſt mare ad radices montis, quod aquas advolvens, reſorbenſque ad littus, quouſque ſpeluncæ montis protenduntur, aerem intrudat propellatque, quo ceu ſollium flatu intendatur foveaturque incendium.

CAP. III. *De Mari, Fluviis, Fontibus, & de Inundatione Nili.*

QUod ad aquas ſpectat, quæ in Terra ſunt (nam de illis quidem, quæ in ſublimi creantur, & ex ſublimi decidunt, erit poſterius dicendi locus) mira eſt imprimis illa earum congeries, quam Mare vocamus; quippe præter mare Internum, quod oras noſtras alluit, eſt etiam Externum, ſeu Oceanus, qui univerſam Terram habitatam circumiens, ita creditur à pleriſque fornici cæli ſuppoſitus, ut Sol & alia ſidera ex ipſo oriantur, ac in ipſum occidant; ut occurret quoque dicendum inferius.

Et

Et certe, cum ſit vaſtitas ſeu quaſi immenſitas Maris tanta, poteſt hæc haberi non poſtrema cauſa, Quamobrem, ex tot fluminum ingreſſu non appareat augeſcere: nimirum, omnia flumina ad tantam molem comparata vix guttæ inſtar ſunt. Adde quod aliunde Sol, qui radiis ſuis veſtes madentes tam cito exſiccat, tametſi ex unoquoque loco non multum humoris delibet; non poteſt nihilominus non ex tanto ſpatio detrahere multum. Ut præteream, quantum poſſint quoque venti, dum mare verrunt, abſumere, qui una ſæpe nocte & vias reſiccant, & lutum incruſtant.

Quanquam præcipua videtur cauſa, quod cum ipſa Terra ſit raro permeabilique corpore, & mari undique alluatur; debeant aquæ, ut in Mare ex Terra provolvi, ita ex Mari in Terram ſubtermanare, ut iterum emergant, ac iterum fluant.

Neque vero debet facere negotium, quod aqua Maris ſalſa ſit, Aqua vero fontium, & fluminum dulcis; quoniam aqua ex mari terram pervadens, ſic percolatur, ut corpuſcula Salis exuat, illiſque deinceps denudata redeat. Videlicet, cum maris corpus ſit ex ſale & aqua commiſtum, quia ſemina Salis hamatiora ſunt, aquæ vero lævigatiora; ideo iſta quidem præterlabuntur facile; illa autem non poſſunt non irretiri, ac paſſim relinqui.

Interea patet exinde cauſa, quæ eſſe videtur præcipua perennitatis Fontium. Quippe poteſt quidem qua illi ſcaturiunt, eſſe quædam aquæ vis ingens collecta, quæ ad fluendum ſuppetat; ſed & ea videtur debere ex eo ſuffici, quod aliunde quidpiam in ipſam continuo ſubterconfluat. Et quamvis ſubterfluentes illi quaſi rivuli conformari ex reſperſis variis per terram ſeminibus poſſint, debent tamen ſemina hæc ſuffici ex mari terras ſubingreſſo.

Adeo ut hinc fiat, quod jam dictum eſt; ut nimirum in fluenta primum minora abeuntes, dum per convalles coeuntes defluunt, in magnos tandem alveos coeant, creentque magna flumina, quæ Mare immenſum aſſidue renovent, integrentque.

Quo-

Quoniam vero nullus eſt Fluvius, qui majorem ſui admirationem pariat, quam Nilus, quatenus quotannis per æſtatem exundat, Ægyptumque irriguam facit: ideo prætereundum non eſt, contingere id poſſe, quia reflantes verſus Ægyptum per id tempus Eteſiæ mare attollunt ad Nili oſtia, & arenas quoque ad illa provolvunt; adeo ut non poſſit Nilus non reſiſtere, intumeſcereque, & elatior alveo in ſubjectam ipſi planitiem effundi.

Forte etiam contingit; ut flantes ab Aquilone Eteſiæ nubes in meridiem ultra Ægyptum convehant, quæ ubi ad prælatos convenerint montes, ibi contrudantur, exprimantque pluviam, qua Nilus increſcat.

Quid, quod etiam contingere poteſt, ut præcelſi Æthiopum montes ex iis onerentur nivibus, quę tabificis Solis radiis in aquam liqueſcant, Nilique alveum compleant?

CAP. IV. *De Aquarum quarundam proprietatibus, & de Glacie.*

UT ſeligamus autem præterea quaſdam aquarum proprietates viſas vulgo mirabiles, prætermitto illam jam dictis affinem, quod cum aqua Sal tum facile exſolvat, inque ſeipſum induat, quidam ſint tamen dulces fontes, qui è medio mari ſcaturiant. Scilicet perſpicuum videtur id fieri, quod aqua inferne, ſeu ex fundo maris proſiliens, tanta emergat vehementia, ut marinam aquam diſpellat, & neque ipſam, neque ejus Sal commiſeri ſecum patiatur.

Fons ille Epiti admirandus, ſupra quem ſita ſtupa tædaque, igne protinus concepto, flammeſcit. Sed nempe ex ſuppoſita terra tam multa caloris ſemina exſpirantur, ut licet aquam pervadentia calefacere eam non valeant; egreſſa nihilominus in libertatem aeris, & incurrentia in ſtupas tædaſve, ſeminibus igneis, quibus ſcatent quoque res hujuſmodi, conſocientur, ipſaque

que explicent in flammam; eo modo, quo ubi lychno recens extincto flammulam admoves, accendi ipſum vides, priuſquam à flamma contingatur.

At, quid dicendum de illo fonte, qui eſſe ad Ammonis fanum dicitur, frigido interdiu, & calido noctu? Nimirum, quod terra, quæ, circa hunc fontem, laxior licet cæteris terris, frigore tamen nocturno compreſſa, veluti elidat, ſive exprimat, tranſmittatque in aquam quæ continet multa ignis ſemina, unde & aqua incaleſcat: calore vero diurno laxata, eadem ſemina veluti reſorbeat, unde & aqua frigida remaneat.

Quin fieri etiam poteſt, ut quæ aqua ex iiſdem ſeminibus, propter aerem tempore nocturno frigidum repreſſis, efficitur calida, evadat deinceps frigida tempore diurno, radiis Solis ita aquam pervadentibus, ut liberum iis ſeminibus exitum in aerem faciant: Idque non ſecus, ac dum glacies iiſdem radiis penetrantibus, & rarefacientibus ſolvitur; quod tametſi effectus oppoſiti ſint, ex eadem tamen cauſa eſſe poſſint, ut liquefactio ceræ, & induratio luti.

Eadem certe cauſa videtur proportione eſſe cum ea, ob quam aqua in Puteis calida per hyemem, frigida per æſtatem eſt. Id quippe contingit, quia terra æſtate calore rareſcit, & quæ continet ſemina caloris, exhalat; unde & quæ in illa eſt abdita aqua frigidior fit: Hyeme autem, frigore comprimitur condenſaturque; unde & ſi quem continet calorem, exprimit in puteos.

Hæc interim me admonent, ut dicam de Glacie, ob quam aqua nativæ ſuæ fluiditatis quaſi oblita, ſolideſcit, indureſcitque. Quo loco ſupponendum eſt, ſola corpora, quæ ex partibus, ſive corpuſculis planarum ſuperficierum coadunantur, poſſe ſolida fieri, quod ob Inanis excluſionem partes optime inter ſe cohæreant; cum ſi orbicularia aut orbicularibus adjungantur, aut planis intermiſceantur, intercipiatur circum Inane, in quod ipſa evolvi, & plana inclinari poſſint: unde & mollities, & (niſi aliunde hami ſint, qui retineant) fluxibilitas conſequatur.

Itaque

Itaque Glacies ipſa fit, aut dum exploduntur ex aqua orbicularia & caloris efficientia corpuſcula, coarctantur. vero quæ in eadem aqua reperiuntur plana, ipſaque partim obtuſorum, partim acutorum angulorum: aut dum ea corpuſcula adſciſcuntur extrinſecus (& fere quidem ex aere, ubi ipſe ex illis refriguerit) quæ & preſſa, & extrudentia quotquot occurrunt orbicularia, firmitudinem in aquam inducant.

CAP. V. *De Terrenis rebus Inanimis.*

CUm jam dicendum ſit de rebus, quę ex Terra & Aqua gignuntur; notum eſt imprimis illa aut Animata, aut Inanima eſſe; Animata vero eſſe, quæ cum ſenſu ſunt, & vulgo Animalia, Animanteſque dicuntur; Inanima, quæ carent ſenſu; unde & hoc nomine veniunt cætera, quæ neque animalia, neque animantes dicere licet.

Hujuſcemodi autem ſunt, Primum Succi quidam concreti, quemadmodum Sal, & quod Sulphur gigni, quod Bitumen tetro odore concreſcere in terra videmus. Continent hæc vero non modo caloris ſubterranei, Incendiorumque (quale Ætnæum jam diximus) præcipuam cauſam; ſed graves etiam halitus, qui in ſublime elati, Averna creant, morboſque inducunt; unde & erit hac de re, cum de Sublimibus, agendum. De Succino, quo attrahuntur paleæ, attingendum erit quidpiam ſtatim poſt.

Sunt deinde ipſa Metalla; quæ tum reperta primum fuerunt, cum ſylvæ ſeu fulmine accenſæ, ſeu igne alibi excitato, inductove arſerunt; & facto radicitus incendio cohærentia radicibus metalla fuere liquefacta, ac tum ſui nitore perſtrinxere oculos, tum eadem figura obſervata fuere, qua ipſæ lacunæ, in quas fluentia fuerant excepta. Nempe conjecturam exinde duxerunt, poſſe eadem vi ignis liquefacta in figuram quamlibet etiam acutam, ac tenuem formari, & ob reſumptam ſoliditatem ad perforandum, ad cædendum, & ad alios uſus accommoda fieri. Præ-

Prætereo autem, ut non modo Plumbum, ſed etiam Aurum & Argentum, quod ad iſtos uſus inutiliora reperirentur, neglectiora jacuerint, ſolumque æs in pretio fuerit, ex quo tela, gladii, ſecures, vomeres, alia parabantur; donec repertum ferrum eſt, ex quo potius iſta ob duritiem majorem confici cœperunt.

Sunt rurſus Saxa, Lapideſque, quorum multi quidem in dies gignuntur, aut è rupibus deripiuntur: Sed ipſa tamen Rupium Saxorumque præcipua moles ab initio uſque fuit conformata; cum & hæc cauſa, ut ante dictum, montibus anſam fecerit, & nunquam non videatur terra geſſiſſe in gremio, ut flumina, lacunas, ventos, ita & ſpeluncas, & rupes, ſaxaque derupta.

Cum ſoleant vero Lapides ipſa ſui duritie ſoliditateque diſcerni, tum prima quaſi acie conſtant & Saxa Adamantina ſueta ictus contemnere (nempe incudibus ſic deprehenduntur, ut ferrum utrimque diſſultet) & validi Silices, ex quibus ferri ictu ignis idcirco evolat, quod ſemina ignis abſtruſa in venis contineant; neque vis ferri frigida obſtet, quin ad ejus ictum excitata concurrant.

Denique ſunt ex genere Inanimorum & ipſæ Plantæ, hoc eſt Herbæ, & Arbores. Quippe anima ſine ſenſu non eſt; ac videmus eorum, quæ animata ſunt, quæque idcirco animalia, animanteſque, ut dixi, vocantur, alia donata eſſe movente appetenteque anima, alia etiam ratiocinante; at vero plantæ nec ſenſu pollent, nec utravis anima præditæ ſunt, nec poſſunt proinde animalia dici.

Ac habent quidem commune quidpiam cum ipſis animalibus, puta nutritionem, accretionem, generationem; verum iſta ſponte naturæ, non ductu animæ peragunt, ac proinde non-niſi imitatione quadam vivere, & mori, ſicut animalia, dicuntur. Unde & quæ dici de iſtis poſſent, intelligenda à pari, & proportione quadam ſunt, ex iis, quæ ſunt de animalibus dicenda.

Adderem ut prima ſationis inſitioniſque origo tum facta fuerit hominibus, cum baccæ glandeſque caducæ obſervatæ fuerunt pullulaſcere, novaſque, & ſimiles iis, ex quibus eſſent, Plantas creare; ſed rem inſinuaſſe eſt ſatis.

CAP. VI. *De Magnete ſpecialiter.*

HÆrendum potius non nihil eſt circa rem inanimem quidem, ſed admirabiliſſimam tamen viſam. Lapidem intelligo Herculeum, quem & Magnetem dicimus, quod in Magneſia fuerit primum repertus. Is nempe admirationi habetur, ob ſingularem illam vim, qua ad ſe allicit ac pertrahit ferrum.

Ad explicandum porro hanc vim, tria aut quatuor quædam ſupponenda ſunt; quorum Unum eſt, Effluere continuo corpuſcula quædam ex omnibus rebus; ut quæ ad colorem & lucem ſpectant, ex coloratis & lucidis; quæ ad calorem & frigus, ex calidis & frigidis; quæ ad odorem ex odoris, atque ita de cæteris.

Alterum, Nullum eſſe corpus adeo ſolidum, quod non inania ſpatiola intercepta contineat: id nempe declarant omnia corpora, per quæ humor manat, aut tranſudatio fit; per quæ præterit lux, aut ſonus; per quæ intime penetrat, aut calor, aut frigus.

Tertium, Emiſſa corpuſcula non eſſe rebus omnibus eadem ratione congrua: Sol quippe emiſſis à ſe radiis lutum indurat, liquefacit nivem: ignis metallum ſolvit, corium contrahit: humor ferrum calefactum reddit durius, corium vero mollius: oleaſter homini amariſſimus, capellæ guſtatum delectat: amaracinum hominis olfactum alliciens, fugat ſues, &c.

Quartum, Inania ſpatiola non eſſe in rebus omnibus uniuſmodi circumſcriptionis: quare neque eadem quibuſlibet corpuſculis accommodari. Nempe id ſenſuum texturæ monſtrant; propterea enim quæ corpuſcula

puſcula iſta afficiunt ; illa non movent ; aut quæ afficiunt iſta uno, afficiunt illa alio : itemque texturæ cæterarum rerum, quæ eædem ſane non ſunt permeabiles iiſdem rebus.

Iam ex his intelligitur, Poſſe Herculeum lapidem attrahere ferrum (uti & Succinum paleas) ratione quadam duplici. Nam Primum quidem concipere licet atomos effluentes ex lapide ita congruere cum illis quæ ex ferro effluunt, ut in amplexus facile veniant. Quare & impactas utrimque (nempe in ipſa tam lapidis, quam ferri corpora concreta) ac reſilientes deinde in medium, circumplicari invicem; & ferrũ ſimul pertrahi.

Quoniam autem videmus fieri, ut ferrum à Lapide attractum poſſit ipſum quoque aliud Ferrum attrahere: An dicemus effluentium ex Lapide particularum nonnullas quidem, ubi ferro occurſaverint, reſilire, & has ipſas eſſe, per quas ſuſpendi ferrum contingat; nonnullas vero illud ſubeuntes per inanes meatulos tranſire quam-ocyſſime, & conſequenter impactas in ferrum aliud proximum (cum illud ſubingredi omnes nequeant, tametſi prius penetrarint) hinc reſilientes verſus prius, complexus alios prioribus conſimiles efficere: ſi quas autem adhuc penetrare contigerit, poſſe illas aliud adhuc ferrum pellicere, aliudque adhuc pari ratione?

Deinde, ſic rem concipere licet, ut effluant quidem tam ex Magnete, quam ex ferro corpuſcula, ſed plura nihilominus potentioraque ex Magnete; ex quo fiat, ut aer ſemper longe magis diſcutiatur circa Magnetem, quam circa ferrum; atque idcirco plura circa ipſum, quam circa ferrum inania ſpatiola creentur. Et quia cum ferrum collocatur intra diſcuſſi aeris ſphæram, multum inanis inter ipſum & magnetem eſt interceptum; tunc evenit ut in eam partem corpuſcula ferri liberius proſiliant, ac verſus Magnetem proinde ferantur; non poſſint vero majore quadam inſolitaque copia eo contendere, quin pelliciant ſimul cohærentia, atque idcirco totam ferri maſſam, quæ ex cohærentibus conſtat.

Dici etiam poſſet motum ferri adjuvari ab aere, ob continuam quandam ipſius motionem agitationemque. Et primum quidem ab exteriore, qui cum ſemper urgeat & urgeat vehementius, qua ex parte copioſior eſt, non poteſt non impellere ferrum in quam partem eſt parcior ſeu inanior, ut pote verſus ipſum Magnetem: Ac deinde ab interiore, qui pari ratione cum ſemper agitet, commoveat, compellat, non poſſit non indere motum in quam partem ſpatium factum eſt inanius. Sed de Magnete nimis.

CAP. VII. *De Animalium generatione.*

DIcamus jam de Animalibus, quæ tanta varietate ſunt (cum alia gradiantur, alia etiam volent, alia natent, alia repant; alia majora, alia minora; alia perfectiora, alia imperfectiora; & nos ex illis etiam ſimus) quæque aliunde ſane ſunt ejuſmodi, ut admiranda naturæ vis in ipſis præſertim eluceat.

Quippe, cum ſupponendum ſit, fuiſſe naturam ab ipſis rebus, continuatave rerum ſerie veluti edoctam, & neceſſitate quadam, ſeu motuum concatenatione coactam ad hæc tam multa, tamque varia, quæ appellitamus opera naturæ, patranda: tum ipſum accipiendum præſertim de ipſis animalibus eſt; quoniam in illis potiſſimum ipſa motuum concatenatio, profecta licet ab aliqua rationis experte ſubſtantia, effecta eſt artificialis.

Videlicet, cum Atomi præditæ ex ſe ratione non ſint, & ipſarum motus, quantum eſt ex ſe, abſque ductu rationis fiant; natura tamen cujuſque animalis talis initio Mundi coaluit, ut pro temperatione motuum, quos tunc ſubierunt atomi, alii aliique ſint conſequuti, qui pari ratione eliciti, pares ſemper produxerint; atque ita qui initio caſuales fuerant, procedente tempore artificiales, hoc eſt, certa lege ſuccedentes evaſerint; Naturaq; proinde iis utens, neceſſaria quaſi doctrina imbuta ſenſim fuerit. Ve-

Verum, ut res paulo uberius dicatur; cum Mundi initio varia animalium procreata fuiſſent genera, eveniſſe primum videtur, ut ſumptis alimentis congruis, familiares atomi à jam inexiſtentibus attraherentur irretirenturque (excretis diſſentaneis) adeo ut ſpecialis cujuſque natura (hujuſmodi nempe concretum ex hujuſmodi atomis) adoleſceret, ac roboraretur.

Deinde, ut ex atomorum motione perpetua, ac evolutione inteſtina aliquæ ſemper ſedibus ſuis emotæ, atque excurrentes in partes genitales dictas undequaque confluerent, factaque ſexuum diſtinctione, poſt appetitionem mutuam, complexumque initum, in utero reciperentur.

Tum, ut atomi, aut ex ipſis moleculæ ſemineæ, quæ ex ſingulis defluxiſſent partibus (ex quo debet proinde ſemen, quaſi aliquid incorporeum intelligi, non ſane per ſe, quia hujuſmodi eſt ſolum Inane, ſed ob familiariſſimum vocis uſum, quo incorporeum dicimus quicquid facile per ſolidiſſima viſa corpora penetrat, ac ſubit) ut atomi, inquam, ſeu moleculæ, quæ ſic defluxiſſent, ideo motione perſeverante ſeſe ex confuſione ſubducerent, &, cum ſimiles traherentur, confluerentque ad ſimiles, ideo, quæ forent ex capite, in unam regionem ſe reciperent; quæ ex thorace in conſequentem, & quæ ex aliis partibus ſingulis in ſingulas ſuas; ſicque animalculum tandem formaretur illi ſimile, ex quo ſemina decidiſſent.

Inſuper, ut tale animalculum fuctu ſimilium ſeu atomorum, ſeu molecularum in uterum concurrentium aleretur, & creſceret, quouſque uterus laſſatus, neque amplius nutriendo par, motionibus ejus laxaret habenas, ſeu potius fores aperiret, exitumque permitteret.

Ad-hæc, ut iſtud animal ſimili ratione adultum, nec ceſſante corpuſculorum agitatione conſequutioneque, ſimile aliud gigneret; ipſumque aliud conſequenter.

Tandem, ut natura, paulatim aſſueta propagationem animalium generibus ſimilium ita procurare, quaſi

diſceret, ut ex motione ac ſerie illa atomorum perpetua neceſſitatem contraxerit ita continuo operandi.

Atque hæc quidem quod attinet ad generationem animalium, quæ propagatione proveniunt; nam quæ ſponte alioquin enaſci videmus, poſſunt ea jam non ſecus gigni, ac fuere initio omnia genita; ſeu remanſerint ab uſque initio conformata quæpiam eorum ſemina; ſeu conformentur etiam in dies aut intra aut extra ipſa animalia: &, ſi intra quidem, diſpergantur deinceps foras (ut in erucarum muſcarumque generibus) ac ſuperſint eorum, ſeu in terra, ſeu alibi, quædam quaſi reliquiæ, ex quibus alia generum eorundem animalia deinceps gignantur.

Quod porro, inter cætera, de Seminis defluxu dixi, id non mari ſolum, verum fœminæ etiam tribuo; quando ipſa quoque emittit, cum adſtites teſteſve habeat, poſitione obverſa licet, ac propterea appetitione ad venereos uſus feratur.

Sane & hoc videtur eſſe aſſumendum, ut reddi cauſa valeat, cur Mas, cur Fœmina formetur. Quippe nihil magis congruum dici poteſt, quam quod, cum fœtus ex paterno maternoque ſemine conſtet, ſi paternam prævaleat, mas; ſi maternum, fœmina fiat.

Quin etiam cauſa reddi hinc poteſt ejus Similitudinis, quæ eſt cum altero, aut utroque parente. Nam, ſi fœmina quidem vi ſubita commulxit, corripuitque ſemen maſculeum, tum fœtus matri ſimilis fit; ſi mas fœmineum, ſimilis patri; ſi ex æquo uterque, ſimilis utrique, ſed mixtim.

Quod ſi requiras, cur interdum naſcantur filii avorum, proavorumque ſimiles: Id fieri ex eo videtur quod ſemen ex compluribus contexatur moleculis, quæ non ſemper exſolutæ omnes ad atomos uſque, proximeve ipſas, in generatione prima, proximave aliqua; ſeſe deinceps in aliqua ſuccedentium ſic explicent, ut quod potuiſſent in proxima, id præſtent ſolum in remota.

At, unde nam Sterilitas? Nempe ex eo, quod ſemen ſit

ſit aut æquo tenuius, ut non poſſit locus adfigere adhæſum; aut craſſius, ut ægre admiſceatur. Quippe inter maſculeum fœmineumque ſemina, harmoniâ quadam opus eſt; exindeque fit, ut perſæpe, qui vir mulierque inter ſe gignendi incapaces ſunt, gignere ſeorſim cum aliis poſſint. Prætereo autem cauſas aliunde petitas, ut ex alimento; cum aliud eſſe conſtet, ex quo concreſcunt membris ſemina, aliud ex quo extenuantur, ac tabent.

Quod hic tribuitur potius caſui, naturalique neceſſitati, quam inſtitutioni Authoris naturæ; id, cum indicatis ante locis de Authore & Rectore Mundi refutatum eſt; tum in Sect. 1. lib. 4. cap. 5, & 6.

CAP. VIII. *De Vſu partium in Animalibus.*

EX hiſce autem ſequitur, ut partes animalium non fuerint ab uſque initio, eo, quo ſunt, modo conformatæ propter fines uſuſve illos, quos habere deprehenduntur (ſiquidem nulla fuit cauſa, quæ hoc proſpiceret, cum & nihil tale præceſſiſſet, ad quod illa attenderet, ut ex eo conjecturam capiens quidpiam ſimile deſtinaret) verum quia contigit partes eo, quo ſunt, modo fieri, aut exiſtere; ideo hoſce uſus, potiuſquam alios obtinuere; & prius natæ, fecere poſterius utilitatis ſuæ occaſionem, ac inſinuavere, dedereque illius notitiam.

Hinc neque fuere oculi ad videndum facti, neque aures ad audiendum, neque lingua ad loquendum, neque manus ad operandum, neque pedes ad ambulandum; quoniam membra hæc prius nata ſunt, quam eſſet videre, audire, loqui, operari, ambulare; ſed ipſorum officia exſtitere ex natis.

Nempe, quia intra ipſum corpus conformata eſt ſimul anima, eaque ſenſus capax; contigit ſimul oculum ejuſcemodi fieri contexturæ, ut applicita illi anima, non potuerit ſenſum videndi non elicere; & aurem ejuſcemodi, ut illi adjuncta, non potuerit non exſerere auditionem. Et quia concreatus intra corpus fuit animalis ſpiritus, impetus & motionis capax; contigit

ſimul linguam ea eſſe ratione contextam, ut ad eam appellens non potuerit eam non movere,& exſpiratum ſimul aerem in vocem non elidere; & manus quoque, ac pedes, & cæteras partes ea ratione eſſe,dearticulatas,ut in ipſas irruens non potuerit non iſtam, & illam indere motionem.

Certe, ut vel hoc de Tendonibus, quæ manifeſta organa ſunt,quibus partes cientur, attingam; perſpicuum videtur,non quia ii ſunt craſſi, actiones eſſe validas, nec quia tenues, imbecillas; ſed actiones quidem ex uſibus vitæ,ut tales ſint, vel tales, cogi; ipſam vero tendinum molem ſequi motionis quantitatem. Qui videlicet exercentur,bene ſe habent,& incraſſeſcunt, ut par eſt; qui vero otioſi ſunt,non nutriuntur,& extenuantur.

Quamobrem, non quia melius fuerit vehementiorum functionum tendines fortes craſſoſque eſſe, aut imbecilliorum tenues debileſque, ita conformati à natura ſunt (utique enim Simiis quoque tales formantur digiti) verum, ut dictum prius eſt, craſſities neceſſario exercitatos conſequitur, eo quod præclare nutriantur; pigreſcentes gracilitas,eo quod nutriantur deterius.

Prætereo autem argumentum hiſce confirmandis poſſe ex eo deduci, quod pleræque partes ad eos interdum uſus flectantur, ad quos nemo fuiſſe deſtinatas dicat; idque ubi illos demonſtrat aut neceſſitas, aut occaſio, aut ſumpta aliunde quæpiam conjectura. Quo pacto, ne ſomniaſſent quidem homines concertare armis, niſi manibus prius depugnaſſent; neque clypeos objicere,niſi prius vitanda vulnera ſenſiſſent;neque apparare lectos molles, niſi terræ prius indormiiſſent; neque pocula conficere, niſi prius manu haurire aquam ſciſſent;neque domos exſtruere, niſi antrorum uſus illis innotuiſſet; atque ita de cæteris.

Adverſus hunc Errorem diſſeritur fuſe in Sect. 3. Phyſ memb.poſt.lib.2.cap.3.

CAP.

CAP. IX. *De Anima, quæ Animalium interna eſt forma ſeu nota.*

NUnc, ut de ipſamet Anima, à qua Animalia & ſunt, & dicuntur, agamus; Illa imprimis eſt habenda corporea; tenuiſſimum nempe aliquod, utputa ex particulis tenuiſſimis contextum, corpus. Profecto enim, qui illam dicunt (etiam citra abuſum vocis) eſſe incorpoream, ineptiunt; quoniam ſi hujuſmodi foret, neque agere quidquam, neque pati poſſet: neque enim, ut ageret, poſſet quidpiam contingere; neque, ut pateretur, à quopiam contingi; ſed haberet ſe, ut merum Inane, quod, ut ante dixi, ejuſmodi eſt, ut neque agere neque pati quid valeat, ſed motum duntaxat quam-liberrimum pertranſeuntibus corporibus præbeat.

Agere porro & pati quidpiam Animam, declarant perſpicue ea, quæ circa ſenſus affectuſque ejus contingunt: motiones item, quibus membra impellit, totumque animal intus regit, verſat, ſomnio corripit. Unio univerſe, & conſenſio, qua cum ipſo craſſo (quod ſolet fere in hoc negotio Corporis nomine intelligi) conſpirat.

Interim vero non abs re dico eſſe eam corpus tenuiſſimum; tanquam contextum ex tenuiſſimis, ſubtiliſſimiſve corpuſculis; quæ aliunde ſint maxima ex parte ut lævigatiſſima, ita & rotundiſſima: quippe alia ratione permeare non poſſet, cohærereque intus cum corpore toto, omnibuſque ejus partibus, ut venis, nervis, viſceribus, aliis; cum & res manifeſta fiat vel ex eo, quod ubi anima exceſſit à corpore, nihil delibatum ex toto, neque ad ſpeciem, neque ad pondus deprehenditur; ſimileque eſt, ut dum ex vino ipſius flos ſpirituſve evanuit, aut ex unguento eſt odor efflatus: perinde enim moles vini unguentique ſe, ac ſi nihil ex ea deperierit, habet. Adeo proinde, ut punctum ſit prope, loculuſve exiliſſimus, in quem recipi poſſit anima, ſi totam fingas conglomerari.

Cæterum, tametſi ea ſit texturæ adeo tenuis, non obſtat hoc tamen, quin miſta & compoſita ſit ex quatuor quibuſdam naturis. Nempe ea concipienda eſt, quaſi quidpiam coalitum, temperatumque ex quodam igneo, ex quodam aereo, ex quodam flatuoſo, & ex quarto innominato, unde ſentiendi vis illi inſit.

Ratio vero eſt, quia cum moribundos tenuis quidam deſerat flatus; talis flatus ſit calori commiſtus, & calor ſecum aera trahat, quod nullus calor ſine aere ſit. Habemus jam tria, ex quibus Anima contexatur; & quia nullum eſt horum trium, à quo eſſe motus ſenſiferi poſſint; ideo admitti debet quartum, tametſi expers nominis, cui ſentiendi vis attribuatur.

Confirmari autem res ex eo poteſt, quod flatus quidam, ſeu quaſi aura, atque ventus, ſit ipſi corpori cauſa motus, aer quietis, calidum illius caloris, qui in eodem cernitur; at eſſe præterea quartum debeat, quod ſit cauſa ipſius ſenſus.

Quin-etiam, cum neceſſitas iſtius quarti perſpicua ſit; Ira aliunde, qua cor ferviſcit, & micat ardor ex oculis, ineſſe calorem convincit; Formido horrorem ciens in membris, auram frigidam, copioſamque prodit; & Tranquillus pectoris ſtatus, vultuſque ſerenus aerem demonſtrat.

Ex quo fit proinde, ut in quibus animalibus dominatur calor, ea ſint iracunda, ut Leones; in quibus aura frigida, ea ſint timida; ut Cervi: in quibus portio aerea, ea ſint magis placida, ac veluti media inter leones cervoſque; ut Boves. Quod idem quoque homines inter obſervare diſcrimen licet.

Denique autem, utcunque res miſta compoſitaque Anima ſit; & quartum illud innominatum, ſeu ſentiendi vis principatum inter partes teneat (nempe Animæ quaſi Anima eſt, quod Anima ab ipſo habeat ut Anima ſit, ipſaque animalia tanquam interna eorum forma eſſentialiſque nota diſcernat à cæteris rebus) nihilominus hujuſmodi partes adeo perfecte temperantur, ut in-

de

de fiat una quædam, eaque ut tenuiſſima, ita & cohærentiſſima ſubſtantia. Neque enim, donec Anima in corpore conſtat, ſecerni illa quatuor à ſe invicem magis poſſunt, quam à quolibet viſcere, aliave re, odor, calor, ſapor, qui inſint ab ipſa natura.

Cum vero hujuſmodi ſubſtantia in ipſo corpore contineatur, & quaſi cum ipſo cohærens, ab eo veluti ſuſtentetur: tum ipſa & cauſa eſt illi omnium facultatum, paſſionum, ac motuum, & viciſſim ipſum continet ac regit; eſtque ipſi proinde ſalutis & incolumitatis cauſa: neque enim magis ſecerni à corpore ſine illius diſſolutione poteſt, quam è thure odor evelli, quin ejus natura intereat.

Nihil eſt interim neceſſe admoneam, videri abs re quempiam Phyſicorum exiſtimare totidem eſſe partes Animæ, quot ſunt corporis, quæ alternis mutuo applicentur: Quoniam, cum Animæ ſubſtantia res ſit adeo tenuis, moles corporis adeo craſſa; debent ſane illius principia eſſe ut tenuiora, ita & pauciora, quam ipſius corporis; adeo ut non utique ſingulæ ſingulis, ſed pluſcularum moleculis, ac veluti aggerulis duntaxat ſingulæ cohæreant. Quo fit, ut interdum neque adhæſum pulveris, greſſumve culicis ſupra corpus ſentiamus; neque item nebulam noctu, neque fila aranei obvia, neque incidentes in nos plumas, pappos, id genus alia: utque adeo ciendum ſit nobis corpuſcula animæ complura ipſis corporis partibus immiſta, priuſquam quidquam ſentiſcere contingens concutienſque poſſint.

Notandum eſt porro eſſe aliquam internam in corpore partem ejuſmodi temperaturæ, ut qua Anima illi hæret, eximium quoddam complementum, quo perficiatur, accipiat. Hujuſcemodi vero complementum ipſe eſt Animus, Intellectus, Mens, ſeu quam vulgo Animæ partem Rationalem appellitamus: idque quod, cum cætera toto fuſa corpore Animæ pars, Irrationalis ſit, ipſa ſola ratiocinetur.

Cum ſit vero Pars Irrationalis duplex, Senſus nem-

pe,

pe, & Affectus ſeu Appetitus, & medio quodam modo ſe Animus habeat, quoniam & Senſum habet prævium, ut de rebus judicium ferat, & Appetitum conſequentem, ut ſuo judicio illi præluceat: ideo cum dicendum de ſingulis ſit, ab ipſo exordiendum eſt Senſu.

Quod hic de natura Animæ corporeæ habetur, quatenus etiam ad Rationalem ab Epicuro extenditur, refutatum habetur cum de Animorum immortalitate egimus ſect. 3. Phyſ. memb. poſt. lib. 14. cap. 3.

CAP. X. *De Senſu, qui eſt Animæ quaſi anima, univerſe.*

ITaque, ut de Senſu primum univerſe quidpiam dicamus, obſervandum eſt Animam ſic eum obtinere, ut tam ad habendum, quam ad utendum, corpore indigeat; quippe à quo interim contineatur, & quicum operari valeat. Cum vero corpus illi præſtet, ut ſentiendi cauſam poſſideat, ac uti illa valeat; efficitur quidem & ipſum hujuſce effectus ab ea pendentis particeps (ſentit ſcilicet) at non tamen omnium quæ illius ſunt, ut tenuitatis, & ſimilium.

Quo minus ſane mirum eſt, ſi diſcedente Anima corpus expers ſenſus remaneat: neque enim ipſum ex ſe ipſo facultatem hanc poſſidebat; ſed apparabat ſolum illam Animæ congenitæ ſibi, quæ per facultatem in ipſo collaboratam, actum ſentiendi pro ſpeciali ſua motione exſerens, tum ſibi ipſi, tum illi quoq; ſenſum, ob vicinia cohæſionemve mutuam, atq; conſenſionem tribuebat.

Hinc proinde fit, ut intelligamus, non Animam ſolam, aut corpus ſolum per ſe ſentire, ſed utrumq; potius conjunctim. Quippe & quamvis ipſum ſentiendi principium ſit in Anima; ſi quis tamen renuit ipſum corpus una ſentire, & credit Animam toto permiſtam corpore poſſe per ſe hunc ſentiendi motum ſuſcipere, is rei nimiſquam manifeſtæ repugnat.

Dicere profecto, quod aliqui faciunt, non oculos ipſos quidpiam cernere, ſed Animam ſolam per ipſos, ut

per

per recluſas fores videre; non eſt advertere, ſi oculi quidem pro foribus ſint, fore ut oculis exemptis, res debeant longe melius, tanquam foribus ſublatis, ſpectari.

Enimvero, cum difficultas hoc loco præcipua videatur, Quî fiat, ut res ſenſilis, ſive ſenſus capax gignatur ex principiis, quæ plane inſenſilia, ſive ſenſus expertia ſint; idcirco adnotandum eſt, deberi hoc certæ ac ſpeciali eorum Principiorum magnitudini, figuræ, motui, poſitioni, ordini; prorſus, ut ante eſt declaratum, cum de Qualitatibus ageremus. Nempe facultas ſenſus una eſt qualitatum, quæ, ut appareat, ubi non fuerit, fieri exigit adjectionem, detractionem, tranſpoſitionem, ac uno verbo, novam texturam, quę id, quod præcedens non potuerit, præſtare valeat.

Id certe imponere non debet, quod lapides, ligna, glebæ, aliæ res commiſtæ non ſentiant; quippe, ut Qualitates aliæ, ita, & iſta non ex qualibet, aut quorumlibet miſtione creatur; ſed refert omnino, & quantula principia ſint, & quibus prædita figuris, motibus, ordinibus, cæteriſque adjunctis. Ex quo efficitur, ut glebæ etiam, & ligna, aliaque hujuſcemodi, ubi & imbribus putrefacta, & calore Solis tepefacta commutatos habuerint partium ſitus ac ordines, in vermes, aliaque ſenſilia vertantur. Poteſt res ſane intelligi ex alimentis variis, quæ animalium corporibus applicita, varieque immutata, haud ſecus evadunt ex inſenſilibus ſenſilia, ac ligna applicita igni ex non inflammatis flammantia redduntur.

Ac ut appareat, quam abs re aliqui contendant principia, ex quibus eſt ſenſus, ac res ſenſilis, debere eſſe ſenſilia; ecce, ſi illa ejuſmodi ſint, erunt igitur ſane mollia, cum nulla res dura ſolidave ſit capax ſenſus. Quare &, ut ſuperius arguimus, erunt corruptibilia; quoniam niſi ſolida ſint, detrahi poſſunt, atque idcirco naturam ſuam amittere; cum debeant tamen rerum principia, ut jam aliquoties inculcatum eſt, incorrupta perſeverare.

Con-

Confirmatur autem, quia ſi principia eſſe admittantur incorrupta, haberi ſenſilia non valeant, neque ut partes, quia partes ſeparatæ non ſentiunt; neque ut tota, quia hoc modo eſſent quædam animalia, ac ideo mortalia, ſive rurſus corruptibilia; quod adverſatur ſuppoſitioni. Quinetiam licet admittantur & quaſi animalia, & immortalia ſimul; tum nullum animalium, qualia jam viſuntur, gigni poterit (quod nimirum ſit ſui generis, coalitumve in unam ſpeciem) ſed acervus ſolummodo variorum animalculorum.

Hiſce adjice, quod ſi res, ſenſiles cum ſint, gigni ex ſenſilibus debeant, hoc eſt, ſimiles ex ſimilibus, neceſſe ſit ergo, juxta antedicta, hominem, v. g. conſtare ex principiis, quæ ipſa rideant, plorent, ratiocinentur; quæ de miſtura proinde rerum, deque ſeipſis diſſerant, requirentia ex quibus conſtent; quippe ipſa ſimilia facta rebus corruptibilibus, conſtare quoque ex aliis debent, quæ ipſa rurſus ex aliis ſint, aliiſque in infinitum.

Quod ſupereſt, cum notum ſit eſſe in corporibus animalium quinque diverſa Senſoria, ſive organa, quibus anima (ſeu quæ eſt in ea ſentiendi facultas) res ſibi objectas, ſeu ſenſibiles, diverſimode, hoc eſt, videndo, audiendo, olfaciendo, guſtando, tangendo, apprehendit, ac ſentit; ideo nihil vetat quinque *Senſus* admittere, videlicet Viſum, Auditum, Olfactum, Guſtatum, & Tactum.

Univerſe autem diverſitas hæc ex eo oritur, quod partim colorum viſibiliumve rerum ſpecies, itemque ſoni, odores, ſapores, & qualitates cæteræ texantur ex corpuſculis, quæ ſint magnitudinibus, figuris, poſitionibus, ordinibus, motionibus ſpecialibus donata; partim ipſa Senſoria viſus, auditus, & aliorum ſenſuum contexturæ ſint intercipientes ea ſpatiola, ſeu eos porulos, meatuloſve, qui ſint quoque ipſi ſuarum magnitudinum, figurarum, poſitionum, ordinum; atque adeo, ut varia ſunt, ita varias concinnitates, proportioneſque tueantur, quibus commenſurentur variis qualitatum

cor-

corpuſculis, ſicque & iſti illa, & illi iſta admittere in ſeſe poſſint. Unde & fiat, ut corpuſcula ſolum, ex quibus ſpecies colorum conſtant, penetrare poſſint in ſenſorium viſus, ipſumque adeo commovere & afficere; non item vero corpuſcula, quæ ſola, ac ſolummodo ſubire poſſunt, ac movere, & afficere ſenſorium auditus; neque rurſus alia, quæ ſola, ac ſolum ſenſorium olfactus; atque ita de cæteris.

Exinde vero etiam fit, ut cum obſervemus non modo diverſa inter ſe animalia, ſed homines etiam, non iiſdem ſenſibilibus rebus affici: intelligi liceat eſſe in ipſis non uniuſmodi contexturas; &, cum in confuſis ſimulque permiſtis corpuſculis omnibus comparatum ſit à natura, ut alia aliis congruant; ideo neque ejuſdem qualitatis impreſſionem, apprehenſionemque, ſeu ſenſionem in omnibus fieri; neque ſubjectum ſenſibile afficere pari modo omnes quibuſlibet partibus, ſed ſingulos quoſque iis ſolis, ad quas prout incurrerint, concinnatum habuerint ſenſum.

Nihil hic ſubjiciendum eſt de communibus ſenſibilibus, cujuſmodi ſunt Magnitudo, Figura, Motus, alia, quæ pluribus ſenſibus poſſunt percipi; quod ſufficere ea, quæ de ipſis in Canonica attigimus, poſſint.

CAP. XI. *De Viſu, deque Simulachris in ipſum incurrentibus.*

CUm deinceps pauca dicturi de Senſibus ſingulis ſimus, ita exordiendum à Viſu eſt, ut cum illius organum eſſe Oculum manifeſtum ſit; reputare oporteat ideo externas rerum facies, formaſve à nobis videri, quod aliquid extrinſecus ex ipſis ad nos, ſeu in oculum allabatur. Verum priuſquam oſtendamus id eſſe longe probabilius quam quod ab aliis aſſumitur, declarandum eſt an, & quale ſit, quod ex rebus adveniens allabi in oculum cenſemus.

Dicimus itaque imprimis nihil repugnare quo minus fiant

fiant è corporibus extimis effluxiones quædam avolantium continenter atomorum, in quibus idem poſitus, idemque ordo, qui fuerit in ſolidis, ſuperficiebuſve ipſorum ſervetur; ut tales proinde effluxiones ſint quaſi formæ, ſive effigies, & imagines corporum, à quibus dimanant, & delineatione iis conſimiles, ſuperent longe ſua tenuitate quicquid eſt rerum conſpicabilium. Tales certe ſunt formæ, ſive effigies, & imagines, quas nobis eſt moris, ut Idola, ſeu Simulacra appellitemus.

Et non repugnat quidem etiam formari in aere medio, circumfuſove ſpatio hujuſcemodi quaſdam contexturas; uti neque eſſe repugnat quaſdam in ipſis rebus, & maxime in atomis diſpoſitiones ad operandum ejuſmodi ſpectra, quæ ſint quaſi quædam meræ inaneſque cavitates, & ſuperficiales, profunditatiſque incompletæ, tenuitates: Verum nos hoc loco de iis loquimur, quæ quaſi membranulæ, pelleſve, aut exuviæ quædam è corporibus deripiuntur.

Non repugnare porro aliqua ejuſcemodi ſimulacra deripi, atque avolare ab extimis corporibus, ex eo inſinuatur, quod cum ſemper ab intimis corporibus aliquid effluat, odor, calor, frigus, &c. ut ante quoque attigimus; proclivius ſit longe effluere, deripive ab extimis; quia cum atomi tam illic, quam hic in perpetuo niſu ſeſe extricandi & abeundi ſint, illic tamen quaſi obductis, obſtet aliquid; hic vero, tanquam in prima fronte locatis, nihil ſit quod obſtet. Ut præteream fieri quoque hinc poſſe, cur avolantes ex ſuperficie, eundem ordinem ſitumque inter ſe, quem in ipſamet ſuperficie obtinuerint, ſervent; non ſervent, quæ interne prodeunt, quod non poſſint non varie, ob ductus varios conturbari.

Deripi autem, ac dari reipſa Effluxiones hujuſmodi, probari ex eo quidem poſſet, quod dum vela rubra, alteriuſve coloris, theatris intenta Solari luce perfunduntur, ea fiat ex ipſis direptio, & emiſſio, qua concluſa intus omnia colorentur: verum abunde eſt experientia

ab

ab ipſis ſumpta ſpeculis; quod vel ipſa ſola demonſtrent emitti revera transferrique ſimulacra ab uſque corporibus, quatenus, ipſis præſentibus, appellunt in ſpecula; re quapiam interpoſita, à progreſſu in ſpecula arcentur; ac ſi moveantur corpora, moventur & ipſa; ſi invertantur, invertuntur; ſi diſcedant, abeunt; ſi abſint, ſunt nulla.

Cum nullum ſit vero punctum temporis, quo non in medium ſimulacra hæc prodeant; debet ſane eorum procreatio temporis puncto fieri, eſſeque ad ipſam ſuperficiem jugi fluore indeſinens; propterea enim diſcerni ſigillatim non poſſunt, quod uno ſimulacro abeunte, aliud cohærenter ſuccedat, inque ejus locum veluti ſuppleatur, ac ſervet continuo eundem atomorum ordinem & poſitum, qui in ipſa ſolidi ſive corporis ſuperficie fuerit, idque in multum tempus, multamve diſtantiam (tametſi tandem cónfunduntur) ac fiat exinde, ut corpus ſemper iiſdem cum adjunctis, eademque forma appareat.

Dico autem hoc loco Formam, quæ eſt ipſius corporis propria, ac eſſe intelligitur quaſi collectio partium certo ordine poſitarum; vel quaſi ſuperficies, quæ relinquitur ab avolante ſimulacro.

Mirum videri interim poteſt, quod, quaſi nihil delibetur, corpus nihilo deminutum appareat. Sed facit nempe tenuitas, quam incomparabilem jam dixi, quæque intelligi niſi ex atomorum perſpecta tenuitate non poteſt. De hac porro dictum ſuperius circa animalculum ejus parvitatis, ut pars ejus tertia ſi eſſe ſupponatur reſecta, inconſpicua ſit; & quod tamen, ut eas quas obit, animales functiones eliciat, contexi ex iis partibus particuliſque debeat, ad quas conformandas vix innumeræ atomorum myriades ſufficiant.

Quare & hic prætereo illam conjecturam, quæ ex eo deſumi poſſet, quod multæ odoræ ſint res, è quibus tametſi indeſinenter aliquid effluat, nihil in longum tempus neque ad ſpeciem, neque ad pondus deminutum appareat: idque, cum factæ effluxiones longe ſint ut craſſiores,

craſſiores, ita copioſiores ipſis ſimulacris; quæ ſimul cum ipſis excedentia, tantula pars tamen excedentium ſunt, ut nemo aſſequi dicereque poſſit.

Mira quoque videri poteſt avolantium celeritas: ſed intelligi nempe illa debet ex declarata ſuperius celeritate atomorum. Quippe cum ob eam tenuitatem, de qua dictum mox, ſimulacra nihil aliud ſint, quam texturæ quædam atomorum ſimpliciũm, ea celeritas ipſis competit, quæ captum omnem fugiat, habentibus trajectionem omnem per circumfuſum tranſparenſque ſpatium, conſimilem illi, quæ per ſpatia illa infinita eſt; quandoquidem non admodum differt, ſeu nulla, ſeu pauca retundentia ſint, quæ ipſis per ſpatium circumſtans occurrant. Certe, cum lux Solis ſiderumq; aliorum obſervetur tanta cœlitus celeritate advenire, debet non minor, niſi etiam major, ſimulacrorum celeritas, propter atomos in fronte paratas, & ob nullam cauſam remorantem, eſſe.

CAP. XII. *Peragi viſionem intercedentibus hujuſcemodi Simulacris.*

HIſce præmiſſis, cum aliqui ſentiant res externas ac diſſitas idcirco à nobis videri, quod illæ nobis imprimant, quaſi ſigillatione quadam, ſui, coloriſve, atque formæ ſpeciem, intercedente aere, qui inter ipſas & nos eſt, tanquam organo, quo ſigillatio peragatur: Alii autem id exiſtiment fieri intervenientibus radiis, aut effluxibus aliis quibuſcunque ex nobis, oculiſve noſtris ad ipſas promanantibus: Attamen longe eſt probabilius, peragi rem per ſimulara, cujuſmodi deſcripta ſunt, quæ nempe advenientia ex rebus, colore-ve, & forma ipſarum incurrant in nos, & ſervata congrua magnitudine, celeriterque admodum tranſlata, in oculum ſubeant, viſumque percellant.

Sane illa quidem Sigillatio res & nimiſquam operoſa, & inexplicabilis eſt; & ad Effluxionem ex oculis

quod

quod ſpectat, dici non poteſt, quid ſpecula, ut in ipſis quoque ſimulacra pingantur, emittant; neque quid id ſit, quod ex oculo in totum uſque cœlum momento mittatur.

Ut præteream, cum in audiendo, odorando, guſtando, tangendo, nihil è nobis emittamus, ſed accipiamus extrinſecus, quod ſenſum ſui moveat (quippe & ad aures vox ultro venit, & auræ in nares influunt, & palato ingeritur quod gignat ſaporem, & corpori noſtro applicantur tactu ſentienda) promptum eſt intelligi, non aliquid foras noſtris ex oculis profiſciſci, ſed aliquid ex ipſis rebus, earum puta imagines in oculos ultro meare.

Non poteſt vero Anima, quatenus adeſt oculis, non videre, hoc eſt, non apprehendere colorem formamque extimam ejus rei, quæ ipſi objicitur, quod propter ipſam organi terſam perſpicuamque texturam, excipiat rei imaginem, & ab ipſa ſecundum omnes objectas partes percellatur.

Certe & cum res pulcræ ſint, quæ viſum permulceant; ac fœdæ, quæ offendant; quî fieri id poſſe putemus, niſi quia venientes ex illis imagines ex iis conſtant corpuſculis, quæ lævore ſuo oculi texturæ accommodentur placide; venientes ex his, illis conſtent, quæ ſqualore ſuo texturam diſcerpant?

Et cum oculus ictero laborat, quî fieri poteſt, ut omnia conſpecta lurida appareant; niſi quia imagines in ipſo ſui in oculum appulſu tingantur; aut tingantur etiam extra oculum, dum luroris corpuſculis ſimulacriſve, quæ ex oculis pari ratione prodeunt, incurrunt?

At, quorſum non modo corporis colorem formamque videmus, ſed videmus etiam internoſcimuſve illius diſtantiam? Nempe hoc pendet ex aere, quem imago ante ſe protrudit. Quippe licet celerrime, imperceptoque tempore appellat, oculumque pertergeat, antequam imago adveniat; appellit nihilominus, pertergitque ex ordine: & quanto id facit longius, tanto res apparet diſtare remotius; quanto brevius, tanto propinquius.

Valet

Valet vero hoc etiam, ut cauſa dicatur, cur Imago videatur ultra ſpeculum: Quoniam, ut cernenti è loco intra ædificium rem, quæ foris ſit, appellit aer tum exterius ad uſque limen, tum interius ab uſque limine procuſus: ita in ſpeculum inſpiciunti appellit tum is qui à ſpeculo in oculum eſt, tum is qui à re uſque ad ſpeculum ſuccedenter.

Quin valet etiam, ut dicatur, cur ex tenebris ea videantur, quæ in luce ſunt; non item ea, quæ ſunt in tenebris, ex luce. Quippe lucido aere poſt tenebroſum ſuccedente, poteſt oculus illo informatus, videre: non poteſt vero tenebroſo ſuccedente poſt lucidum.

Quorſum-nam vero ſimulacra intra ſpeculum incedere nobiſcum videntur? Nempe ob variatas partes ſpeculi, ex quibus aliis ac aliis neceſſarium eſt reflexionem in oculum fieri, ac proinde imaginem progredi nobiſcum videri.

Quod ſi requiras, cur quæ à nobis appellit ſpeculo imago, non poſticam partem, ſed anticam; ac ita quidem, ut dextram lævorſum, & lævam dextrorſum exhibeat? Obſervandum eſt idem illi proportione contingere, ut ſi cretea, fictiliſve perſona non indurata, ſed mollis adhuc, ad globum, columnamve allidatur.

Notum eſt interim, ſi imago ex ſpeculo in ſpeculum, & porro in oculum reflectatur, partium ſitum ita reſtitui, ut dextra dextrorſum, læva lævorſum appareat (imo & poſſe hac ratione fieri, & multiplicatis præſertim ſpeculis, ut quæ ſunt retro abdita in proſpectum quaſi educantur) Quod etiam contingere poteſt, vel ex uno ſpeculo, ſi latuſcula habeat, quorum unum imaginem ex alio acceptam reflectat.

Verùm iſta quidem de viſu; cum & huc faciant aliqua, quæ attigimus cum & de Criteriis & de Qualitatibus ageremus.

CAP.

CAP. XIII. *De Auditu.*

CIrca Auditum, id repetendum, quod ſupra quoque attigimus; cum aurem eſſe organum illius in confeſſo ſit, quemadmodum viſio fit ex quapiam re adveniente in oculum: ſic Auditionem peragi in aure, affluxu aliquo tranſlato ex eo uſque quod loquitur, aut reſonat, aut ſtrepitum edit, aut quomodocunque ad ſenſum auditus excitandum eſt comparatum. Hujuſmodi autem Effluxus, quatenus eo ſenſus afficitur, appellatur Sonus.

Porro & hic effluxus aut in ore loquentis, aut univerſe in re pulſata, ſtrepitumque edente, in fruſtula innumera ſimilis figuræ comminuitur (dico autem ſimilis figuræ, orbicularia orbicularibus, & quæ ſunt laterum inæqualium, ac triangularium, iis, quæ ejuſdem ſunt generis) id videlicet inſtar guttularum, quas fieri in effuſione utrium, & in exſufflatione fullonum in veſtes, obſervare licet.

Scilicet iſthæc fruſtula, ſeu moleculæ mavis, ita deinceps diſperguntur, ut & ſervent inter ſe mutuam aliquam convenientiam (ac varios proinde auditus pari ratione feriant, fiatque adeo, ut videantur ſonum audire numero eundem, tametſi non ſit pluſquam ſimilis) & maneant in ſe unaquæque ſpeciali cohærentia, qua efficiatur, ut agnoſcantur ad illud ſpectare, à quo fiat emiſſæ; & talem ſenſionem ut plurimum creent, qualis ab illo, quod ſonum emiſit, apparata eſt (ut dum ſonus prope, liberoque ſpatio incurrit in aurem) ſin minus (ut præ intervalli magnitudine, aut interſepto aliquo) confuſe ſolum aliquid exterius ſonare inſinuet. Quippe abſque tranſlata quadam, & à ſonante uſque re ſervata convenientia cohærentiaque, non fieret unquam ejuſmodi, quę eſſet diſtincta auditio.

Neque vero eſt, cur exiſtimemus, cum ſemel vox, exempli cauſa, emiſſa in aerem eſt, ipſum deinceps aerem aut ab ea, aut ab aliis ex ea creatis configurari confor-

conformarive in ſimiles, quæ, ut aliquis ait, perinde una avolent, ut juxta proverbium, Graculus cum graculo volat (quippe nimio foret molimine opus, ſi aer quidem ad tale quid ſubeundum deſtinatus foret) ſed ſimul ac in nobis fit ictus, quando vocem emittimus, ipſam talem ex certis quibuſdam ſpiritualis ſubtiliſſimive effluxus fruſtulis, ſeu moleculis ad hoc idoneis articulari, & appulſu ad aures facto, auditionem in nobis creare.

Quod tales porro moleculæ in aurem ſubeuntes figuratæ ſint, vel ex eo poteſt argumentum duci, quod ſonus non poſſit auditum jucunde moleſteve afficere, niſi quia eſt aut eo lævore præditus, qui organi texturæ ſit accommodatus; aut ea ſcabritie, quæ organum dilaceret. Res profecto videtur poſſe haud male intelligi, ſi quis horrorem ſerræ ſtridentis conferat cum dulcore chelyos, vel raucum corvi bombum cum ſuavi cantu cygni moribundi.

Ut non repetam autem ea, quæ facere huc viſa, dicta ante jam ſunt; difficultatem ſolum attingo; Unde fiat, ut noctu voces magis ſonoræ ſint, & ſimul cum magnitudine claritatem pure conſervent? Ad hoc autem id aſſumendum, quod conſtat ex ſuperius dictis; motum ſcilicet fieri per inane; & multum inane interſperſum eſſe corpuſculis, ſeu moleculis aeris, quæ ſunt ex atomis contextæ; Addendumque, dum interdiu eſt calor, & moleculæ hæ rareſcunt, diffunduntur que atomi, intercepta illa inania ſpatiola anguſtiora neceſſario fieri; dum vero noctu viget frigus & moleculæ comprimuntur, conſtipanturque atomi, fieri patentiora. Res ſcilicet conſtat in omnibus rebus, quæ dum intra vaſa efferveſcunt, emolleſcunt, liqueſcunt, ampliorem locum occupant, quam dum refrigeſcunt, in ſeſe redeunt, & contrahuntur.

Exinde ergo efficitur, ut progreſſa interdiu vox per dilatatum aerem, & incurrens in multa creberrimaque corpuſcula, aut obtundatur penitus, aut diſcerpatur, & multum varieque elidatur deteraturque; at noctu

noctu progreſſa per liberum à corpuſculis intervallum, pleno, expedito, & inoffenſo curſu ad auditum perveniat, & una cum celeritate, claritatem quoque, & diſtinctionem ſervet.

Ex eodem certe capite eſt, cur pulſata vaſa vacua reſonent, plena muta ſint; quodque corporum ſolidiora, ut aurum, ſonum exilem & obſcurum edant; laxiora, ut æs, inſignem & clarum.

CAP. XIV. *De Olfactu.*

AD Olfactum quod attinet, exiſtimandum eſt Odorem, ut proportione circa Auditum, de voce, aut ſono declaratum eſt, non facturum ullam ſui impreſſionem, niſi ab odora re uſque deferrentur moleculæ, ſeu corpuſcula quædam ea ratione commenſurata ipſi olfactus ſenſorio (quod ipſas eſſe nares conſtat) ut moveant, & afficiant ipſum.

Effluere certe, recedereque à rebus odores, vel id unum arguit, quod omnia habita odora, oleant magis fracta, contrita, igne exſoluta, quam integra; Nempe, quia ſeges corpuſculorum idoneorum, quæ olfactum moveant, quaſi intra corpus odorum ſtipata revinctaque tenetur; & corpore fracto, contrito, cremato, halitus ſive fumi inſtar proſilit ac effunditur, & olfactum afficere, ſi in eum inciderit, poteſt.

Afficere porro ipſum ſolet, aut perturbate, ac diſcrepanter; ex quo odores ingrati ſunt; aut placide, & accommodate; ex quo ſunt odores jucundi. Nimirum intelligi oportet, quia nonnullæ moleculæ, ſive corpuſcula odoris æquabili ſunt & accommodata ſuperficie; nonnullæ æquo pluribus, majoribuſve angulis; hinc fieri ut alii odores organum, quaſi demulcendo, voluptate afficiant; alii, quaſi dilacerando, dolore quodam exacerbent.

Alio certe modo ſe habeant oportet, quæ odoris corpuſcula penetrant in nares, cum torrentur cadavera, & cum ſcena eſt Cilici croco recens perfuſa; reſque ea ra-

ratione poteſt concipi, ut quemadmodum manus, dum admota lanugine, ipſam premit; admota urtica, ab ea reſilit; nempe illic lævor, hic aſperitas (ſeges puta illa aculeorum) oppoſitis afficiunt modis; ita oporteat corpuſcula, quæ ex croco prodeunt eſſe lævia; quæ ex cadavere, aculeata; ut illa deliniant alliciantque nares, hæc compungant & retro pellant.

Quinetiam, cum ſint inter ſe tam varia animalium temperamenta (imo & hominum quoque inter ſe) ac aliis adeo alia ſit organi olfactus textura; mirum videri haudquaquam debet, ſi alii odores aliis placeant, ob figuras diſſimiles corpuſculorum, ex quibus conſtant; atque idcirco, ſi apes delectentur floribus, vultures cadaveribus; itemque, ſi canes percipiant qua feræ tranſierint, quod ipſi non percipimus; quaſi quod illæ in tranſcurſu exhalatum reliquerint, non perinde noſtrum percellat olfactum.

CAP. XV. *De Guſtatu.*

DE Guſtatu idem dicendum: ſcilicet, cum conſtet ejus organum eſſe Linguam atque Palatum; ac nos tum guſtare ſentireve in ore ſaporem, cum cibum mandentes, ita ſuccum exprimimus, ut dum ſpongiam aqua combibita comprimimus manu; ſuccuſque expreſſus interim per poros, ſeu plexa foramina linguæ, perque palatum diditur: tum aſſeri generatim poſſe, eſſe illum ſaporem dulcem, cujus corpuſcula illi leniter placideque accommodantur; illum amarum, falſum, acrem, acidum, acerbum, auſterum, &c. quæ aſperiter, atque diſcrepanter. Neque enim poſſunt mel, aut lac, jucundo linguæ ſenſu tractari, ingrato abſinthium aut centaurion; niſi quia illa conſtant ex corpuſculis magis lævibus, ac rotundis; iſta ex aſperis, & hamatis magis; ut illa proinde ſuaviter attingant, iſta compungant & lacerent.

Quo fit, ut is rem non incongrue definiat, qui rotundas eſſe, congruaque mole atomos, quæ Dulcem faciunt

faciunt ſaporem, dicit: magna figura, quæ Acerbum; multangula, minimeque orbiculari, quæ Aſperum: acuta, conica, incurva, non tenui, non rotunda, quæ Acutum: orbiculata, tenui, angulata, incurva, quæ Acrem: angulata, diſtorta, crurumque æqualium, quæ Salſum: rotunda, leni, diſtorta, parva, quæ Amarum: tenui, rotunda, parva, quæ Pinguem.

At ſpeciatim, cum ſint tam varia, ut animalium, ſic hominum temperamenta inter ſe; & cum, ut differunt inter ſe extremis lineamentis corporum, non poſſint non ſimiliter differre internis texturis: ideo dici poteſt Sapores, qui grati ſunt iſtis ſeu animalibus ſeu hominibus, eſſe ingratos illis, quod corpuſcula, ex quibus ſunt, texturæ organi illorum congrua & accommoda ſint; incongrua, & incommoda, texturæ organi iſtorum. Videlicet quatenus poſſunt qui in iſto organo ſunt meatuli rotundi, atomos rotundas leniter excipere, triquetras diſcrepanter: qui in illo ſunt triquetri, leniter triquetras, diſcrepanter rotundas.

Intelligitur quinetiam ex his, Qui fiat, ut ea per febrim, quæ prius placebant, diſpliceant. Nempe, quia textura conturbata eſt, & commutata proinde pororum figuratio, non poſſunt figuræ corpuſculorum ſubeuntium, quæ prius congruebant, non eſſe incongruæ.

Pari etiam ratione, Qui fiat, ut cibus uni animali ſalutaris, alii acre venenum ſit; veluti cicuta, aut veratrum, quod exitio eſt homini, & quo tamen capræ coturniceſq; pingueſcunt. Id videlicet evenit, propter texturas intimas, quæ diverſæ inter ſe cum ſint, poteſt, quod uni accommodum ſit, alteri incommodum eſſe.

CAP. XVI. *De Tactu.*

DEnique de Tactu, non illo profecto qui communis eſt omnium corporum, quatenus contingere ſe ſuis ſuperficiebus invicem dicuntur (ſecus ſcilicet, ac Inane, quod nec tangi poteſt, neque tangere) ſed de illo animalium proprio, qui non ſine animæ

perceptione eſt, & non unam corporis partem, ſed omnes pro organo habet: de hujuſmodi, inquam, Tactu ſubjicio duntaxat, Illúd, quod ab ipſo percipitur, percipi trifariam.

Nam imprimis quidem res tactu ſentitur, cum applicatur exterius, ſeſeve exterius inſinuat. Applicatur, inquam, ut cum manus ſentit lapidem ſibi applicitum; humerus impoſitum onus. Inſinuatur, ut cum re calida emittente calorem, aut frigida frigus, ſubeunt in poros corpuſcula, quæ pro eo ſtatu, quo fuerit corpus, ipſum recreent, aut offendant.

Deinde, cum res, quæ interius eſt, egeritur foras; ac fit interdum cum voluptate, maximeque cum oneri eſt, & incommodat, ut dum ſemen excernitur; interdum cum moleſtia, ut dum propter corpuſculorum angulos, meatum excoriat; quemadmodum per ſtranguriam urinæve difficultatem.

Poſtremo, cũ res intra ipſum corpus eos motus ſubit, ut arietando, diducendo, diſtrahendo, convellendo, compungendo, radendo, excoriando, inflando, tendendo, rumpendo, aliiſq; modis innumeris conſtitutionem genuinam turbet, confundat, & concitet ſenſum. Quo modo omnes & capitis & aliarum partium dolores interne creantur, animalque ſeipſum perinde afficit, ut ſi quis manu propria partem quamlibet ſui corporis feriat.

CAP. XVII. *De Animo, ſeu Intellectu, Mente, Ratione, illiuſque Sede.*

ET hactenus quidem de Senſu. Dicendum jam de Animo, qui & Intellectus, Mens, Ratio, & Rationalis, princepſq; pars appellitari paſſim ſolet. Quin dicitur etiam plerumque Cogitatio, Imaginatio, Opinio, Conſilium; ac illius eſt proprium, feriante etiam ſenſu, cogitare, quidpiamve apprehendere, intelligere, verſare, meditari, diſcurrere, deliberare.

Par eſt vero Animi texturam conſtare ex corpuſculis omnium ſubtiliſſimis, lævigatiſſimis, rotundiſſimiſque. Scilicet, quod eſſe nihil poſſit ut tenuius, ita mobilius: neque enim res ulla eſt, quæ ſe ocyus percieat, celeriuſve quid faciat, quam mens, quæ ſi quid proponat inchoetque ipſa, momento exſequatur: unde & in confeſſo ſit, nihil fieri ipſa ejus actione ſeu cogitatione celerius.

Et ſane, ut aqua eſt longe mobilior, fluctuantiorque, quam mel, quod ex corpuſculis magis lævibus, magis parvis, magis rotundis contexta ſit; congruum eſt nullam rem conſtare ex rotundioribus, minoribus, lævioribus, quam mentem; quando res nulla eſſe mobilior, agitabilior, flexibilior poteſt.

Et in qua quidem corporis parte hæret Animus, ita cohæret animæ, ejuſve portioni eadem in parte coexiſtenti, ut conjunctus ipſi individue ſit, unamque naturam cum ipſa conficiat: verum ſuam ſemper naturam ita tuetur ac retinet, ut ejus proprium ſit cogitare; Animæ vero, affectus ſubire: utcunque propter cohæſionem & cogitare Anima, & affici Animus cenſeatur.

Nempe Animus quidem affectus, ſive paſſionis expers eſt; at quia ut paſſiones à ſenſu pendentes excitantur in anima ad eas partes, in quibus eſt ſenſus, ita eæ, quæ pendent à cogitatione, in ea excitantur, ad quam partem cogitatio eſt, & ad quam anima res una cum ipſo animo cogitante eſt; efficitur, ut quaſi aggregatum, quod in illa eſt parte, ex animo, & anima, unicus eſſet Animus, Animo quoque ipſi paſſiones tribuantur.

Hinc, ſeu diviſim, ſeu conjunctim accipiatur Animus, id ſaltem habet proprium ſupra reliquam partem animæ, ut, ſicut dum caput aut oculus dolet, non idcirco toto concruciamur corpore; ſic aliquando Animus dolore afficiatur, aut lætitia; cum cætera pars animæ per corpus diffuſa tali affectu caret. Aliquando, inquam; quia fieri poteſt, ut Animus ea percellatur metus vehementia, qua reliqua anima una concutiatur, ac inde

excitetur ſudor, creetur pallor, infringatur lingua, oculi caligent, aures ſonent, ſuccidant artus, homo denique concidat.

Quinetiam, poteſt Animus cenſeri ad vitam dominantior, quam anima, reliquave animæ pars; quatenus Anima in membris ne minimum quidem reſidere poteſt, ſine Animo: Animus autem cæſis circum membris, circumciſaque adeo plurima parte animæ, ita ſupereſt, ut vitam tueatur; plane ut pupilla ad viſionem conferentior eſt, quam reliquus oculus; quatenus læſa pupilla, incolumibus licet aliis partibus, viſio perit: ſalva pupilla, corruptis licet aliis partibus, viſio conſtat.

Videtur porro Animi, Rationaliſve partis ſedes aſſignari alia non poſſe, quam media regio Pectoris; atque idcirco, quam Præcordia, ſive ipſum Cor, quod in media eſt pectoris regione. Quippe id manifeſte produnt, quos in pectore perſentiſcimus, Metus Lætitiæque affectus, & quoſcunq; alios pendere à cogitatione, cogitanteve animo experimur.

Quod hic habetur de Animi Rationaliſve Animæ compoſitione ex atomis, quaſi corporeæ naturæ ſit, refutatum exſtat cum de Animorum Immortalitate, in ſect. 3. phyſ. memb. poſt. lib. 14. cap. 3. diſſeruimus.

CAP. XVIII. *Non cogitare Animum, niſi per ſimulacra incurrentia.*

DIfficultas eſt ſolum, Quî fiat, ut excitari Animus ad cogitandum rem aliquam poſſit? Verum, cum manifeſtum ſit cogitari Animo res, eo modo, quo oculo videntur: conſtat debere ut viſionem, ita cogitationem fieri per ſimulacra incurrentia.

Scilicet præter ſimulacra, quæ incurrentia in oculum, & propter aliquantulum majorem craſſitudinem accommodata illius texturæ, ipſum ad viſionem eliciendam

dam movent; vagari oportet per aerem innumera alia longe tenuiora, eaque seu derepta è corporibus, seu in ipso aere formata, ut non multo ante dictum est, quæ per ipsum corpus penetrantia, & accommodata animi texturæ, ubi ad illum pertigerint, ipsum ad cogitandum moveant.

Quocirca & fit, ut quemadmodum Leonem, v. c. videmus, quia illius imago allabitur oculis; ita Leonem cogitemus, quia ejus imago allabitur menti. Quod si cogitemus Centauros, Scyllas, ac ejusmodi alia, quæ neque sunt, neque unquam fuerunt; contingere id potest, non tam ob formata sponte simulacra, quam ex eo quod, cum v.c. hominis, & equi simulacra sibi obvia fiunt, facile, propter tenuitatem (& sicut aranea, bracteaque auri) junguntur, inque unum exinde formantur, quale Centauro tribuitur.

Sciendum vero, dum aliquando in eadem, sive vigilando, sive dormiendo, cogitatione perseveramus, id fieri, non quod aliqua una ejusdem rei imagine, sed quod pluribus continente fluxu succedentibus utamur; quæ, si eodem situ occurrant, cogitata res immota appareat; si variato, mota videatur: Unde & fiat, cur in somnis præsertim videantur nobis simulacra & moveri, & brachia cæteraque membra in numerum jactare.

At, Qui fieri potest, ut quod cuique libuerit, idipsum statim Mens cogitet? Nempe, quia cum præsto ubique simulacra omnifaria sint, maxima pars tamen incogitata præterit, ac ea solum mentem movent, ad quæ ipsa adverterit, attendereve voluerit, seu ad cogitandum sese comparavit. Et, nonne videmus etiam oculos, cum aliquid tenue cernere cœperint, contendere se, & ad id parare, ac donec quidpiam attente cernunt, perinde esse cætera, ac si nusquam forent; tametsi eorum quoque simulacra excipiat?

Cum sit porro aliqua attentio Menti necessaria, ut res distincte apprehendat, tum est adhuc magis, ut opinetur simpliciter, seu judicium quodpiam de ipsis, affir-

mando, aut negando ferat; at vero eſt demum maxime, ut de iiſdemmet ratiocinationem inſtituat; ac ſi curæ ipſi potiſſimum ſit, ne hallucinetur.

Verum & rem deduximus, de Criteriis cū ageremus; & in gratiam ſpeculationis rerum naturalium adnotare hic ſufficit, humanum ratiocinium ea, quæ natura in lucem effert, ſuſpicere primum, & poſterius diſquirere, ac adinvenire, cauſaſve ipſorum deprehendere: ſed in his citius, in illis tardius; & aliquando quidem per prolixiora, aliquando per breviora tempora id evincere, ſeu ad cognitionem perfectam venire.

CAP. XIX. *De Affectibus, ſeu Paſsionibus Animæ.*

SUpereſt alia, præter Senſum, Irrationalis Animæ pars, quæ dici Affectuoſa poteſt, propter Affectus, Paſſioneſve, quæ excitari in illa ſolent. Nominant etiam Appetitum, Cupiditatemve ab affectione quadam præcipua; cum & ſint, qui Concupiſcentem, atque Iraſcentem diſtinguant.

Cum dictum porro jam ante fuerit, Affectus, qui ſenſum ſequuntur, in iis partibus, quæ ſentiunt, creari; illos vero qui opinionem, creari in ipſo pectore; idcirco cum aliunde ſint duo quidam affectus præcipui, Voluptas ſcilicet, ac Moleſtia, ſeu Dolor; & prior quidem familiaris accommodatuſque animæ, poſterior alienus naturæque incommodus; par eſt utrumque excitari non modo in ipſo pectore (ubi fere Voluptas venit nomine Gaudii, Lætitiæ, Exſultationis, Hilaritatis; & Dolor, Ægritudinis, Mœroris, Angoris, &c.) ſed in partibus etiam aliis; in quibus, dum à ſtatu naturali dimoventur, excitatur Dolor; cum in eundem ſtatum reſtituuntur, Voluptas.

Ac ſi poſſent quidem Partes omnes in naturali ſtatu manere, tunc aut nulla eſſet affectio, aut ſi eſſet aliqua, ea dicenda eſſet Voluptas, propter placidum & tranquillum ſtatum: at quia, vel propter continuam principiorum

cipiorum motionem in animalis corpore, quædam abſcedunt, quædã accedunt quædam diducuntur, quædam acervantur,&c. vel propter motionẽ, quæ eſt in rebus circumſtantibus, quædã admoventur, quæ ſubeant, immutent, invertant, ſecernant,&c. efficitur dolor (& ob priorem quidem cauſam, qualis, v. c. ex fame, ſiti, morbo ſentitur ; ob poſteriorem vero, qualis ex uſtione, contuſione, contorſione, vulneratione) idcirco videtur primario creari affectus Doloris ; ac ſimul, quod alienus ſit, Averſationis, ſeu Fugæ illius, ac rei ipſam inducentis, cui idcirco Mali attribuitur nomen.

Subinde autem inſequitur Cupiditas exemptionis à Dolore, ſeu ejus ſtatus à quo ille abſit, atque adeo rei à qua abigatur, quæque idcirco Boni nomen obtineat; ac tum, cum dolor eximitur, & fit in meliorem, hoc eſt, in naturalem ſtatum reductio, ipſa excitatur, concomitaturque voluptas ; adeo ut non eſſet futura Voluptas, niſi ſpecies quædam Doloris antecederet : ut obſervatu facile eſt vel in ipſis, fame, ac ſiti, & Voluptate, quæ mandendo, bibendoque percipitur.

Siquidem Voluptas iſta non creatur, niſi quatenus, cum actione interni caloris plurimæ partes diſſipentur, unde ipſum corpus rareſcit, omnis natura ſubruitur, & ſtomachus præſertim vellicatur ; aut glomerata aliunde caloris corpuſcula præbent ipſi incendium, unde & dolor ſuboritur ; quatenus, inquam, advenit cibus, qui defectum ſuppleat, artus ſuffulciat, patentem per membra ac venas cupiditatem edendi obturet ; advenit & potus, qui ardorem reſtinguat, exareſactas partes humectet, ipſaſque in ſtatum priorem reſtituat ; ac aliunde utrumque fit cum placido, grato, jucundoque naturæ ſenſu ; quem tunc abeſſe manifeſtum eſt, cum quis non eſuriens comedit, aut non ſitiens bibit.

Videntur ergo iſti eſſe quatuor generales Animæ Affectus, Dolor & Voluptas, ut extremi ; Fuga, & Cupiditas, ut interjecti. Generales, inquam, quoniam cæteri

iſtorum ſunt ſpecies, ac opinione intercedente fiunt; & quæ poſſunt potiſſimum ad Cupiditatem Fugamque referri.

Nam ut prętéream Cupiditatem ſpeciatim Voluntatem dici, cum Mens illud, quod cogitat, ac bonum opinatur, vult; & Fugam dici Averſionem, cum id, quod cogitat, ac eſſe opinatur malum, averſatur; ſubinde vero Amorem v. c. eſſe voluntatem, qua ad fruendum aliqua re ferimur; Odium averſionem, qua à conſuetudine alicujus recedimus; videtur aliunde Ira nihil eſſe aliud, quam cupiditas, qua in vindictam efferimur; Metus nihil aliud, quam fuga, qua ob malum futurum contrahimur, & in nos quaſi ſecedimus; atque ita de cæteris.

Cæterum, quia Cupiditas (ac proportione etiam Fuga) partim ipſa ſponte naturæ, & ex indigentia quapiam excitatur, eamque explere neceſſe eſt, ut natura incolumis conſtet; partim creatur ex opinione, quæ interdum quidem ipſi naturæ inſtituto conformis eſt, & ad illius indigentiam tollendam ſic tendit, ut tollenda tamen neceſſario non ſit; interdum denique nihil ad naturam, neque ad aliquam illius indigentiam tollendam conducit; hinc fit, ut ſint Cupiditatum aliæ quidem naturales, & neceſſariæ; aliæ naturales, ſed non neceſſariæ; aliç neque naturales, neque neceſſariæ, ſed inanes.

Et Naturales quidem, ac Neceſſariæ illæ ſunt, quæ ut indigentiam, ſic dolorem ortum ex indigentia tollunt; cujuſmodi eſt cibi, potus, indumenti quo arceatur frigus. Naturales vero, ſed Non-neceſſariæ ſunt illæ, quæ nihil aliud, quam voluptatem variant, non vero abſolute dolori detrahendo neceſſariæ ſunt, ut quæ eduliorum ſunt delicatiorum; imo etiam, quæ venereorum, quibus natura præbet principium, & à quibus tamen poteſt quis non incommode abſtinere. Denique, Neque Naturales, neque Neceſſariæ illæ ſunt, quæ ad nullum dolorem ex naturæ indigentia ſubortum tollendum feruntur, ſed ex inani ſolum opinione

nione creantur; quales ſunt v. g. coronarum, ſtatuarum, cultus elegantis, pretioſæ veſtis, auri, argenti, eboris, & ſimilium.

Ad-hæc vero Notandum eſt cum Voluptas in boni fruitione ſit, Dolor in perpeſſione mali; ideo illam quidem, cum quadam animæ effuſione ac elatione fieri, iſtum non ſine contractione demiſſioneque ejuſdem eſſe: atque idcirco nihil eſſe mirum, ſi anima ſeſe, quantum poteſt, dilatet, ut bonum admittat in ſe; comprimat, ne admittat malum.

Fit porro diffuſio, ſive dilatatio; quia ſtatim, ac boni, ſeu rei gratæ ſpecies ſenſum perculit, aut animum quoque permovit, corpuſcula, ex quibus conſtat, ita in ſenſorium corve ipſum ſubeunt, ut texturæ tam animæ quam corporis accommodata, ipſam ſpeciatim animam demulceant, jucunde afficiant, & verſus rem ipſam, à qua ſunt emiſſa, quaſi catenulæ alliciant ac trahant: adeo proinde, ut anima in rem converſa, intentaque, verſus ipſam, fruitionis ergo, quanto poteſt niſu veluti exſiliat.

Contractio vero, quia ſtatim ac mali, ſive rei moleſtæ ſpecies ſenſum animumve percelluit, corpuſcula, ex quibus conſtat, quaſi contuli, aut ſpiculula ipſam cum ſenſorio animam ita fodicant, ut texturam ipſius ſolvant; ipſaque illorum, quantum poteſt, devitandorum gratia, ſeſe ipſam coarctet, & verſus ipſum ſui centrum, ſeu quaſi radicem, qua nempe eſt cor, animuſve, refugiat.

Nihil porro neceſſe eſt ex antedictis repetere, ex ipſa animæ textura pendere, cur animalium aliud ad Iram, aliud ad Metum proclivius ſit, aliud comparatius ad placidos motus; neque addere varietatem hanc reperiri quoque in hominibus, prout ex igneo, ex flatuoſo, ex aereo principio participantiorem habent animam: Quippe cum videre liceat homines etiam doctrina perpolitos non ita poſſe radicitus ſemina iſta evellere, quin ille proclivius ad iram decurrat, iſte metu magis tentetur, alius ad clementiam æquo pronior ſit; cumque

aliunde varietas morum, quæ tanta obſervatur ut in animalibus, ita in ipſis hominibus, manifeſte ſatis deducatur ex varia horum ſeminum inter ſe miſtura.

CAP. XX. *De Motu Voluntario, ac ſpeciatim de Loquutione, Nominumque impoſitione.*

IAm cum Anima ſuapte natura mobilis ſit, ac ipſum corpus, cui inexſiſtit, ejuſque membra movere valeat; Notum eſt, quoties corpus, aut membra hiſce aut illis motibus ciet, idcirco fieri, quia illorum ciendorum voluntatem habet; hanc voluntatem ab animo imaginante excitari; & imaginationem hanc fieri ob imaginem, ſive ſimulacrum, quod ipſum percellat. Nempe nihil unquam facere animus menſve aggreditur, quin illud providerit; neque providet, quin illius ſimulacrum, ſeu imago conſtet.

Itaque, cum, exempli cauſa, crura movemus, incedimuſque, illud ideo fit, quia primo ſimulacra inceſſus animo accidentia, eum pulſant: inde inceſſus voluntas fit; tum autem cum ſe animus ita commovet, ut ire incedereque velit, ferit extemplo animam, qua parte ipſi junctus tenetur: iſta vero animæ pars reliquam compulſat toto corpore diffitam, & per crura ac pedes ſpeciatim diffuſam: unde & tota moles ſenſim protruditur, ac movetur. Ut præteream aerem quoque eatenus aliquid conferre, quatenus corpus totum rareſcit, aer vero in partes ſubit: adeo ut corpus duplici de cauſa perinde moveatur, ac navis, dum remis ventiſque impellitur.

Quod motus porro initium ab ipſo uſque corde, in quo ineſt animus, ſit, vel ex eo intelligi poteſt, quod videamus interdum, v. c. equos patefactis repente ſtabulis, quaſi carceribus, prorumpere tam ſubito, quam mens ipſa avet, non poſſe. Id nempe, quia quaſi conquiri tota ſubſtantia animæ totos per artus diffuſa, debet, ut concita, mentis ipſius ſtudium conſequatur; atque

atque ita procedit res primum ex voluntate animi, & porro exinde per corpus & artus.

Ac videri quidem mirabile poteſt, quod tantula corpuſcula ex quibus ſeu mens ſeu anima conſtat, tantum onus, quanta eſt corporis maſſa, movere, torquere, convertere valeant: Sed, quî id ſit mirum, cum ventus, res adeo ſubtilis, molimine tanto vim navis ingentem contrudat; & manus una, gubernaculum unum, illam, quantovis impetu euntem contorqueat ac moderetur? Et nonne etiam ſunt machinæ, quæ per trochleas, & tympana, pondera magna commoveant, ſuſtollant, neque id magno niſu?

Cæterum, cum ex motibus, quibus partes corporis pro voluntate arbitrioque movemus, is dignus præſertim conſideratione ſit, qui in lingua attenditur, & Loquutio vocatur; ideo videtur eſſe de illo ſpeciatim quidpiam attingendum.

Itaque, cum lingua ita ſit in animalibus reſpirantibus comparata, ut aerem contenſe exſpiratum, ſonumque idcirco creantem, varie infringere, ac veluti formare valeat; efficitur, ut quia aliunde unumquodque animal vim ſuam, qua quod poteſt, ſentit, eaque utitur (propterea enim taurus cornu imperit, equus calce ferit, leo dentibus, unguibuſque corripit, avis pennis fidit) efficitur, inquam, ut animalia, & homines præſertim, ſuæ linguæ vim ad exprimendum animi affectus (etiam dum aliquid externum ſignificare volunt) ſentientes, tum ſonum emittant, qui dicitur vox; tum illum interventu linguæ, aliarumque partium ejus variationi inſervientium, varie inflectant.

Et de Animalibus quidem etiam loquor; quoniam videmus illa quoque varias voces emittere, quatenus lætantur, aut dolent; & quidpiam metuunt, aut proſequuntur. Etenim Canes, v. c. alium aliumque ſonitum edunt, cum rabie diſtricti minantur, cum latrant, & omnia complent vocibus, cum catulos blande aut lambunt, aut morſu pedibuſque jactant, & gannitu interim adulant; cum baubantur in ædibus; cum plorantes

plorantes plagas ſummiſſo fugiunt corpore. Equi etiam hinnitus differt, cum concuſſis artubus vulgo hinnit; cum adhinnit equæ; cum preſſus ab equite patulis fremit naribus. Volucres quoque alias aliaſque, & cum de præda certant, & cum tempeſtatum mutationes ſentiunt, & cum otiantur, voces fundunt.

Cum vero homo præ cæteris, & linguæ vim maxime ſentiat, & pluribus modis illam inflectere ſic poſſit, ut plures voces dearticulet, quæ pluribus rebus ſignificandis accommodentur; exinde eſt ipſa Loquutio, ſeu Sermo, quo homines vulgo inter ſe loquuntur, dum & paſſiones animi, reſque alias ſignificant, & non ſecus ac nutu digitoque demonſtrant,

Quo loco, quia requiri ſolet, Qua ratione ab initio Homines rebus ſignificandis Nomina impoſuerint; ideo ſciendum eſt, Nomina non fuiſſe ex mero hominum inſtituto, ſeu lege quadam impoſita; ſed ipſas homiaum naturas, naturaleſve diſpoſitiones, quæ in gentibus fuere ſingulis, tum cum res ipſis occurrerent, ſpecialibus animi motibus affectas, & propriis viſis, ſeu imaginibus compulſas, peculiari quadam ratione aerem ore emiſiſſe, ipſumque eliſiſſe, dearticulaſſeque, prout ſingulorum affectuum viſorumque impetus tulit: & interdum quoque locorum varietas, ſeu varius cœli ſolique genius in variis regionibus fuit: & quæ prolatæ voces ſic fuerunt, ac præſertim cum voluntate deſignandi aliis res, evaſere Nomina rerum.

Cum vellent etiam aliqui aliis res extra illorum conſpectum conſtitutas proponere, ſonos aliquos, voceſve ediderunt; ac tum fuere coacti eaſdem voces identidem repetere; tum qui audiebant, ratiocinio quodam conjecturaque rem aſſequentes, ex multa denique aſſuetudine illorum mentem intellexerunt.

Et quia tamen varii varias ad eandem rem aliis ſignificandam dedere voces, ac varia proinde fuere nomina; ideo deinceps nomina ſignificandis rebus propria apud unamquamque nationem, & ſenſim, & quaſi communi conſenſu delecta aſſignataque ita fuerunt, ut

&

& ſignificatus fierent adinvicem minus ambigui, & res poſſent eloquio compendioſiore explicari.

Concludo proinde primos Homines impoſuiſſe Nomina rebus, non ex certa ſcientia, aut unius cujuſquam imperio, vel dictamine (unde enim illi aut hæc ſcientia fuiſſet, aut poteſtas, quæ ad utendum vocibus dictatis plures cogeret?) ſed impoſuiſſe potius, naturali quodam impetu permotos, ut ſolent, qui tuſſiunt, ſternutant, mugiunt, latrant, ingemiſcunt: Atque idcirco dici poſſe eſſe Nomina non inſtituto, ſed natura, quatenus ſunt quidem effectus, ac veluti opera naturæ; Neque enim videre & audire res (qui effectus quidam, operaque naturæ ſunt) alterius omnino conditionis ſunt, quam res nominare.

CAP. XXI. *De Somno, & Inſomniis.*

SUpereſt pauca ſubjiciamus de Somno, ac Morte Animalium, duabus nempe rebus germanis; cum altera quidem feriatio, altera exſtinctio ſit ſenſus: & tritum valde ſit, ut Mors eſſe æternus Somnus dicatur.

Creatur autem Somnus, cum animæ partes per totam corporis concretionem diffuſæ aut cohibentur, aut diſtrahuntur; aut nonnulla etiam corpora ſive ab aere, ſive à cibo in diſperſas incidunt, quæ partim ipſas à corpore abigant, partim intro contrudant, ac turbent: tunc enim corpus, ut ſolito deſtitutum fulcimine regimineque, debile ſit, ac membra ſimul omnia langueſcunt; cadunt brachia, & palpebræ; poplites procumbunt: denique non amplius eſt ſenſus.

Scilicet, cum indubium ſit Senſum eſſe ab anima, reputandum omnino eſt, cum ſopor ſenſum impedit, perturbatam eſſe animam, foraſque ejectam; non totam certe; nam alioquin non tam ſomnus eſſet, quam mors, ſed partem tamen; ac ita quidem, ut quæ eſt reſidua, ſit intus oppreſſa, ac veluti ignis obducto cinere, ſepulta; cum ut ſi ignem commoveris, quaſi evigilat, & flamma

ma conſurgit, veluti ab extincto; ſic reconſtari ſenſus per membra, & quaſi ex mortuo ſuſcitari valeat.

Quod dico autem corpuſcula incidere ab aere, quæ hanc exturbationem faciant, aerem intelligo partim externum, qui nunquam ceſſat corpus pulſare ac tundere (inde enim fit, ut extima cujuſque animalis pars ſolideſcat, ac induretur) partim internum, ſeu qui ore tum inducitur, tum reflatur. Nimirum, cum utriuſque ictus per tenues meatus ad prima principia pervenit, eorum poſituræ ita conturbantur, ut pars excedat, pars introrſum condatur, & quæ pars ſupereſt per membra, quod ob vias varie interceptas conjuncta ſecum ipſa non ſit, ſolito munere fungi nequit.

Quod à cibo etiam incidere dico, ideo facio; quod dum cibus intus diditur per venas, idem, quod aer, faciat; imo ut copioſiore, ſic majore vi: Quo fit, ut ſopor, quem cibus creat, ob conturbationem majorem, ſit ſolito gravior; uti & qui creatur ex nimia laſſitudine, propter diſtractionem majorem.

Cæterum, cum poſſit res videri mira, Qui fieri valeat, ut per Somnum nobis contingant Inſomnia: idcirco adnotari debet, quod non multo ante dictum eſt, vagari ubique continuo innumerabilium rerum ſimulacra, quæ præ ſui ſubtilitate penetrare in corpus, & ferire afficereque animum in pectore medio exiſtentem ſic valeant, ut illa ad cogitandum res, quarum ſunt ſimulacra, excitetur. Nimirum, quia illa non minus per ſomnum, quam per vigiliam penetrant, ac animum feriunt, fit ut res dormiendo non ſecus, ac vigilando, videre videamur.

Efficitur autem, ut ea quæ apparent, idcirco pro veris habeamus; quod conſopitis ſenſibus, nihil poſſit occurrere quod nos erroris admoneat, ac veris rebus falſum convincat: & jacente aliunde memoria, habeamus, v.c. pro vivis illos, qui mortui pridem ſunt; quod cum præſentia illorum ſimulacra ſint, mortis illorum non recordemur.

Si requiras vero, Qui fiat, ut ea ſomniemus maxime, quo-

quorum præſertim ſtudio teneamur, aut quibus per vigiliam ſtudioſe incubuerimus (nam & Oratores perorant, & milites pugnant, & nautæ colluctantur ventis, & luſores ludos exercent, & cæteri cætera; ac neque id modo; quando aliorum quoque animalium equi ſudant, ſpirant, & quaſi de palma contendunt; canes venatici jactant crura, voces repente mittunt, reducunt auras naribus crebras; atque ita de reliquis) Dicendum eſt ideo id fieri, quod ob factam recens impreſſionem in animo, patentes viæ relictæ ſint, quibus eadem ſimulacra ſubeant, ac præ cæteris animam rurſus moveant.

Certe ex hoc eſſe capite videtur, quod ſitiens fontem ſomniet, ac bibat; micturiens matulam cogitet, ac mingat: Scilicet quod motus interni vias quaſi aperiant, quibus ſubeuntia rerum affinium ſimulacra animum permoveant. Quo modo fit quoque, ut ſimulacris pluribus, affinibuſque coeuntibus, magni aliqui motus in animo fiant; ac tum ſomnians videatur ſibi magna ſapere, magna gerere, magna loqui; clamores etiam tollat, ut ſi à quopiam jugularetur, mandereturve à leone, aut Panthera; exterreatur quoque, non ſecus, ac ſi ex alto monte ſe præcipitem daret; adeo ut etiam evigilatus vix ſui compos denique fiat.

CAP. XXII. *De Morte.*

AD Mortem vero quod attinet, ea nihil eſt aliud, quam Privatio ſenſus, propter exceſſum animæ. Senſum hic dico non tantum actionem, cujus eſt etiam Somnus privatio, ſed facultatem quoque ſentiendi, quæ ſimul cum anima perit, ac una etiam animus; adeo ut, anima excedente, excedere etiam animus, ut ipſi conjunctus cenſeatur.

Etenim, quamdiu anima quidem exiſtit in corpore, tametſi deficiat alia quæpiam pars, nullatenus tamen eſt privatio ſenſus; at ſenſus cum ipſa una deperit, ſimul ac diſſolvi id contingit quo continetur, ſeu illud totum cor-

corpus ſit, ſeu pars aliqua, in qua ſedem habeat. Neque vero obſtat, quod corpus ſive totum, ſive ex parte ad aliquod tempus indiſſolutum remaneat; nam ſenſu nihilominus caret, ubi exceſſerit atomorum copia ejuſcemodi, quæ ad naturam animæ conſtituendam eſt neceſſaria.

Porro & corpore exſoluto, anima ipſa diſſipatur, neque habet amplius eaſdem facultates, neque movetur amplius, neque obtinet adeo amplius ſenſum. Non enim intelligi poteſt eandem rem etiamnum ſentire, quæ motibus iiſdem non utitur amplius; cum non ineſt amplius in eodem compoſito; ſive dum amplius illa non ſunt, quibus fovebatur, continebaturque, & in quibus exiſtens obibat hujuſmodi motus; reſque ſe perinde in anima, ac in oculo habet, qui avulſus radicitus, ſeorſumque ab ipſo, cui inhæſerat, corpore, videre nihil poteſt.

Cum diſſipari autem dico animam, animum quoque intelligo, quando animus ipſi individue conjunctus eſt, neque, ea pereunte, conſiſtere poteſt: Quo fit, ut hoc loco dicere animum, animamque, perinde ſit; quod par diſſipatio competat utrique. Fit autem diſſipatio hæc, non profecto in nihilum (ut fieri neceſſe eſt dicant, qui animam eſſe volunt Harmoniam, ſeu talem contemperationem, qualis ipſa eſt Sanitas) ſed in principia, corpuſculave, ex quibus ejus textura eſt; idque non modo inſtar aquæ vaſe conquaſſato diffluentis, ſed etiam abeuntis in auras fumi, aut nebulæ; & tanto quidem facilius, quanto texturæ eſt tenuioris; cum vel ipſis nebulæ, ac fumi ſimulacris valeat percelli.

Et certe animam diſſipari interireque vel ex eo conſtat, quod concernatur, exoriaturque. Ac ſunt quidem, qui æternam faciant; initium nempe ipſi negantes, ut averrant exitium; ac eſſe ante corpus, in quod extrinſecus veniant, ſumentes, ut ſupereſſe à corpore, è quo ſoſpes exeat, tueantur: Verum illud quidem prætereo, quod non videantur advertere æternum perdurans eſſe nihil poſſe, niſi tale ſit, aut præ ſui ſolidítate, ut Atomus;

mus; aut quod ſit plagæ expers, ut Inane; aut quod careat loco, in quem excedat, ut Univerſum; neque item advertere, quantæ poſſit verti dementiæ, putare res adeo diverſas, ac ſunt immortale & mortale, conjungi.

Prætereo id, inquam, ac requiro ſolum, quî poſſit anima in corpus inſinuari extrinſecus, ac permanare per ejus partes, & non diſpertiri tamen exſolvique, quemadmodum cibus diditus per membra? Et nonne potius deberet in corpore, ut avis in cavea morari: non vero eo modo, ut cum corpore creſcere, ſimulque extendi intelligatur? Et quorſum ergo cum corpore pervenit ad ætatis florem? aut Quid eſt, cur in ſenectute metuat, non gaudeat è corpore, tanquam è carcere exire, & ſerpentis inſtar mortale ſpolium relinquere? Et, ſi abſcedens à corpore, quaſdam ſui reliquias ſinit, nonne exſolubilis eſt? Si non ſinit, undenam ergo in cadavere tot gignuntur vermes?

Nam dicere quidem totidem animas eo confluere extrinſecus, & volitare quaſi umbras, deligereque propriam materiam, fabricari ſibi propria corpora, aliaque id genus, quam abſurdum eſt? Uti & per-ridiculum eſt ad ipſos coitus partuſque animalium circumſtare quoddam quaſi animarum examen, & de inſinuatione in corpus inter ſe mutuo contendere?

Et, nonne, ſi animæ toties commutaſſent animalium corpora, deberent ſenſim immutatæ illorum eſſe indoles; ſicque jam leo eſſe non ferox, cervus non timidus, vulpes non doloſa, fugiens cervum canis, columbam accipiter? Cum &, ſi quis dicat animas humanas immigrare ſolum in humana corpora; dicere non poſſit, cur anima fiat è ſapiente ſtulta; cur nullus puer prudens ſit? cur nos, ut de ſe fabulati ſunt qui primi iſta prodiderunt, anteactæ vitæ, rerumque in ea geſtarum, nuſquam recordemur?

Exortum ergo anima habet, à quo uſque ut adoleſcit, vigeſcitque cum corpore; ſic tendat oportet ad interitum, cum eodem ſeneſcens, ac ſenſim deficiens.

Hoc

Hoc vero de Mente etiam dico, quam perfici ſenſim, atque debilitari conſtat ; cum & aliunde non ſolum compatiatur morbis doloribuſque corporis, verum laboret etiam propriis, & medicinam quoque iis curandis admittat; quod fieri profecto non poteſt, quin accedat, abſcedat, tranſponatur quidpiam in ejus textura: nam & admonere, quid illi per ebrietatem, epilepſiam, delirium contingat, nihil neceſſe eſt.

Id dignum conſideratione, quod certæ parti corporis, non ſecus ac auris oculuſve affixa ſit; ut pari proinde ratione cum toto incipiat, atque deſinat ; & vel ex eo quidem, quod unicuique rei, ut arbori, ut piſci, &c. certa, ac definita ſit regio, in qua, ut naſcatur, ſic degat, ac tandem eſſe ſic deſinat, ut conſiſtere extra ipſam non valeat.

Sed &, cum homo membratim moriatur, ſenſimque exſpiret, quaſi anima partibili : quis experitur animum non è pectore medio evaneſcere, ſed per jugulum, & os incolumem exire ? Nam quod anima quidem ipſa quaſi cribrata, atque diviſa per ipſum corpus exeat, arguitur vel ex eo putrore, qui in cadavere ex illius diſceſſu non aliunde eſt, quam quod ſingulæ ejus partes ſitum commutarint, quem partes animæ ſingulæ continebant. Ut taceam, quod anima aliunde, biſecto raptim aut conciſo fruſtulatim corpore, non biſecari & ipſa concidique fruſtulatim non poſſit.

Itaque ſicut Anima ante generationem non fuit, ita neque poſt mortem erit : atque ut nihil ægri anteacto tempore ſenſimus, ita nihil ſumus poſt-futuro ſenſuri : tum nempe, cum non amplius erit aut tactus, aut plane ullus ſenſus, qui eſſe omnino aliquis non poteſt in ſeparata anima, cum jam ſine organis ſit, in quibus ſolis reſident, & quibuſcum ſolis agere poſſunt aut pati ſenſus.

Quo fit, ut reputare liceat vanos eſſe Inferorum metus ; neque enim Ixionem rota volvi; neque ſaxum Siſypho humero trudi in adverſum; neq; ullius viſcera & renaſci poſſe quotidie, & carpi. Scilicet fabulæ hæ ſunt;

uti

uti & quæ tradunt de Tantalo, de Cerbero, de Danaidibus, de Furiis, deque cæteris, quæ si uſquam ſunt, in vita hac ſunt propter hominum depravatos mores.

Tota hujus loci impietas repreſſa eſt, refutataque cum diximus eſſe Animos hominum immortales contra Epicurum in ſect. 3. Phyſ. Memb. poſteriori lib. 14. cap. 3.

SECT. IV.

De Rebus Sublimibus, tam Cæleſtibus, quam Aereis.

HActenus fuere res Humiles, ſequuntur Sublimes, ſive in ſublimi, hoc eſt, in regione ſupra Terram fuſa elatæ, atque apparentes. Hujuſcemodi ſunt Sol, Luna, alia Sidera, & quæ in ipſis contingunt, ut Ortus, Occaſus, Converſiones, Eclipſes, & ſimilia; itemque Nubes, Pluviæ, Venti, Fulgura, Tonitrua, Fulmina, cętera id genus. Scilicet, utcunq; aliqui ſecernant, & poſteriora hæc ſola μετέωρα, hoc eſt, Sublimia vocitent; congruum tamen eſt priora quoq; illa & Meteora dicere, & una Meteorologia, (hoc eſt, tractatione de Sublimibus) utraq; complecti.

Repetendum vero hic eſt, quod initio eſt inſinuatum, Non eſſe alium ſtatuendum finem cognitionis rerum ſublimium ſive conjunctim cum aliis, ut hic; ſive ſeparatim, ac per ſe, ut alias facimus, tractentur, quam Statum mentis imperturbatum ac perſuaſionem non vacillantem; veluti & in cæteris, de quibus ſolemus diſſerere, rebus.

Non ſane, quod, cum res Sublimes ejuſmodi ſint, ut multifariam aut obtineant aut obtinere valeant & generationis cauſam, & eſſentiæ declarationem, iis, quæ percipiuntur ſenſibus, conformem, uni alicui modo ſpeciali ſic hærendum ſit, ut circa propoſitiones de Moribus ſit, aut circa illas Phyſicas, cujuſmodi eſſe diximus illas, Univerſum eſt corpus & Inane: Rerum principia ſunt inſectilia: ac ejuſmodi cæteras, quæcunque

uno

uno tantum modo cum rebus apparentibus congruunt: verum, quod ſit firma perſuaſione tenendum, eſſe reipſa hujuſmodi res non uno, ſed pluribus modis explicabiles, neque adoriendum eſſe aliquid, quod vires excedat humanas; definiendo nempe unum certum modum, quo ſolo fieri res valeat.

Id, inquam, repetendum eſt, quod Tum reputare oporteat Phyſiologici eſſe muneris, cauſas præcipuarum, quæ in natura ſunt, rerum, accurate perveſtigare; & hinc profluxiſſe quicquid felicitatis eſt ſitum in cognitione rerum ſublimium, ac in eo potiſſimum, quod diſquiritur, cujuſmodi ſint quæ in hiſce Sublimibus viſuntur, & quæcunque ipſis cognata quodammodo ſunt: Tum tenenda omnino hæc Regula ſit, Eſſe in iſtis rebus id, quod dicitur, Pluribus modis fieri: &, Non uno modo neceſſario contingere: &, Poſſe alio quoque modo ſe habere.

Quod quidem inculco, ne, ſi cum uni modo adhæſerimus, is forte diſpliceat, non ad naturalem alium recurramus, ſed potius ad divinam cauſam; quia hoc jam foret agnoſcere multiplicem modum, ubi unicus eſt. Scilicet divinæ naturæ tribuerentur curæ, & negotia; cum ſit tamen ſimpliciter abſoluteque neceſſarium, ut in immortali beataque natura nihil eorum ſit, quæ diſſolutionem aut perturbationem inducunt. Statim quippe mens apprehendit, fieri abſolute non poſſe, ut ipſi tale quid competat, perſpecta immortalitatis ac beatitudinis conditione.

Et certe hujuſcemodi conſiderationis defectu, conſtat, inſpectionem, obſervationemque Occaſus, Ortus, Solſtitii, Eclipſeos, cæterorumque ejuſmodi nihilo facere per ſe feliciorem notitiam; ſed perinde (ac forte etiam amplius) metuere illos, qui hæc perſpexerunt (neque tamen norunt quales ſint naturæ eorum corporum, qualeſque potiſſimæ cauſæ) ac ſi omnino non perſpexiſſent; quando admiratio, quæ ex harum rerum inſpectione oritur, reperire exitum circa diſpoſitionem, ac modum, quo res maxime peraguntur, non poteſt. Ex

quo

quo fit, ut nos adnitamur plures invenire & dicere cauſas Solſtitiorum, occaſuum, ortuum, deliquiorum, aliorumque id genus; uti & in reliquis conſimilibus, quæ apud nos, ſeu in terris contingunt.

Niſi vero cenſendum non eſt diſquiſitionem harum rerum minime nanciſci uſum congruum, quæ nobis ad tranquillitatem, felicitatemque acquirendam conducit? Par profecto eſt, tam circa Sublimia, quam circa cætera alioquin obſcura requirere cauſas juxta varios modos, quibus apud nos ſimilia contingunt: ac illos minime morari qui neque unum certum modum, quo res aliqua poſſit ſe habere aut fieri, neque modum multiplicem quo contingere quidpiam valeat, norunt; ſolam vero rerum ſpeciem, qualis nobis procul exhibetur, prætendunt, ac præterea ignorant, quibus ex rebus eveniat, aut non eveniat, ut perturbemur. Si reputemus certe contingere, ut aliquid uno certo modo fiat, ac exinde non perturbemur; certe, inquam, ſcientes aliunde poſſe pluribus modis idem fieri, non imperturbati minus erimus, quam ſi certo modo fieri perſpectum haberemus.

Cæterum omnia ſatis conſtanter explicata fient juxta modum multifarium rebus apparentibus congruum, quando quis retinebit, ac tuebitur quicquid veriſimile eſt in ipſo. Neceſſe eſt autem conjecturas ad ea, quæ ſublime creantur, ducere ex iis, quæ apud nos fiunt; ex iis, inquam, quæ obſervantur, aut perinde ſe habent, ac ea, quæ ſublime viſuntur: Siquidem talia fieri compluribus modis contingit. Quare & quod in unoquoque Sublimium apparet, attendendum eſt juxta ea, quæ cum ipſo conſonant, quæq; pluribus modis fieri rebus apud nos contingentibus non repugnat.

Sed hæreo hic nimis. Quare, ut rem aggrediar, tametſi tota Super-terrena regio ſoleat interdum Cœlum dici; quippe vicinior quoque aer cœlum interdum dicitur: Placet tamen nomine Cœli, uti & Ætheris, eam regionis partem intelligere, quæ & ſuperior eſt, & Sidera complectitur; nomine Aeris eam, quæ inferior, &

in

in qua nubes, fulgetra, aliaque id genus viſuntur, ac fiunt. Atque id quidem, ut dicturi poſterius de Aereis Sublimibus, à Cæleſtibus, quæ ut præfati ſumus, venire quoque nomine Sublimium debent, auſpicemur.

Quod hoc loco interſeritur Providentiæ non conſonum, indicatis ſæpius locis refutatum eſt, & præſertim in Sect. 1. Phyſ. lib. 4. cap. 6, &c.

CAP. I. *De Subſtantia, & varietate Siderum.*

PRincipio vero id ſupponendum, quod ſuperius attigimus, nempe Solem, Lunam, cæteraque aſtra, non per ſe, ac ſeorſim fuiſſe genita, & poſterius à Mundo comprehenſa; ſed ſtatim, ſimulve cum ipſo conformationem, incrementumque, & magnitudinem ſuam accepiſſe (quemadmodum etiam & Terram, & Mare, & quæcunque Mundus aſſervat) juxta ſcilicet concrementa, convolutioneſque interius factas tenuiorum quarumdam, earumque ſeu ſpirituoſarum, ſeu ignearum, ſeu utriuſque ſimul conditionis naturarum: Quippe iſta ſunt, quæ ſuggerit ſenſus.

Hinc vero videntur quidem Sidera ſubſtantiæ eſſe præſertim Igneæ; ac præ cæteris ipſe Sol, cujus calor ſenſu tam clare probatur; at videntur quoque non tam puri Ignes, quam commiſta quædam concrementa eſſe, quibus ſit alligatus ignis.

Etenim fieri non modo poteſt ut ſint quaſi quidam vitrei, politive diſci, qui lucida ignificaque corpuſcula, ex ipſa regione ætherea, per quam diſcurrunt, appellentia, & excipere, & reflectere, & qua proinde ſpecie apparent, exhiberi valeant: conſimilia enim fiunt apud nos: Itemque, ut ſint quaſi nubes perinde illuſtratæ, & quaſi accenſæ; cum non ſecus Parhelii fiant.

Sed poteſt etiam fieri, ut ſint quaſi quædam ſcaphidia parte ſui cava continentia ignem; laternæ videlicet inſtar, aut catini prunas, metallumve fuſum ignitumq; continentis. Poteſt & ut ſint quaſi candentes laminæ,

aut

aut quaſi lapides, qui in fornace ardeſcunt: Quippe & nihil eſt horum, quod repugnet.

Quo magis poteſt fieri, ut Sol ſpeciatim nihil aliud ſit, quam glebulentum quoddam ſpiſſamentum, quod pumicis, ſpongiæve inſtar, creberrimis poris meatibuſq; pervium, ſplendorem per ipſos, cum videlicet ignem intus contineat, ejaculetur.

Unum, quod fieri minime poſſit, eſſe id videtur, quod aliqui dicunt, ut Sidera nempe animata ſint, ſive totidem Animalia, ac inſuper totidem Dii. Quippe &, tametſi donemus eſſe unumquodque quaſi quendam Mundum, ſeu potius quandam quaſi Terram, quæ proprium ſibi aerem, imo ætherem quoque habeat; nihilominus, ut noſtra hæc Terra, licet animalia producat, non ideo ipſa eſt animal; ita neq; Sidera erunt; utcunq; procreari in ipſis animalia quædam poſſe concedatur.

Quanquam, ut iſtud ultro admittam, quod præterea tamen ulterius contendunt rotundos & volubiles hujuſcemodi Deos dari, nihil aliud lubet, quam repetere, quod jam ſuperius inſtitimus, portenta hæc eſſe & miracula non ſane differentium, ſed ſomniantium Philophorum; videlicet cum immortalia mortali ſermone notantes, ea proferant, quæ à Deorum felicitate tam aliena ſint, & præſtanti eorū natura ſic videri indigna poſſint.

Quod ſupereſt, fuere jampridem duo aliqua Siderum Aſtrorumve genera diſtincta. Nam quædam quidem ſunt Inerrantia, quæ & ſitum ſemper inter ſe eundem obſervant, & viam ſemper eandem ab ortu in occaſum tenent, neque illam unquam commutant: Quædam vero Errantia, unde & Planetæ, ſeu Errones dicuntur; quippe cum neque inter ſe, neque cum aliis eundem ſitum ſervent, & ſuos circuitus nunc magis ad boream, nunc magis ad auſtrum perficiant.

Si quæras autem unde nam hæc illis diverſitas ſit, Dico fieri poſſe, ut Aſtra ea neceſſitate ab initio in orbem mota ſic fuerint, ut alia quidem una eademq; converſione, ipſaq; exſiſtente æquabili, gyrationem acceperint: alia converſiones quibuſdam inæqualitatibus affectas ſubierint.

Fieri

Fieri etiam poſſe, ut per quæ loca ſuos motus obeunt, alibi quidem æquabiles ſpatiorum diffuſiones ſint, quæ & eodem verſus, & ſubſequenter ipſa compellant, moveantq; æquabiliter; alibi vero ea ratione inæquabiles, ut quas obſervamus in ipſis motuum varietates exinde proveniant.

Hujuſcemodi porro rerum unam ſolam reddere cauſam, cum ea, quæ apparent, eſſe poſſe multiplicem arguant, inſanum eſt, nec rite conſultum ab iis, qui inanem depereunt Aſtrologiam, quique quarundam rerum cauſas inaniter explicant, cum & divinam interim naturam (ad quam plerunque hæc referunt) ab exhibendis variis miniſteriis liberam non ſinant.

Eodem referenda poſtrema hæc verba, quo adnotatum eſt ad calcem capitis ſuperioris.

CAP. II. *De Magnitudine & Figura Siderum.*

AD Magnitudinem vero Solis Siderumque aliorum quod ſpectat, ea conſiderari poteſt vel ſecundum nos, vel ſecundum ſe. Et ſecundum nos quidem ea tanta eſt, quanta & apparet; Quippe ſenſus non fallitur, & quicquid oculus in ipſis conſpicit magnitudinis, ſic in ipſis eſt, ut neque habeant aliquid extra circumductum, qui conſpicitur, neque quicquid habent, intra eundem non habent.

At vero ſpectata Magnitudo ſecundum ſe, ſeu rem ipſam quod attinet, poteſt ea eſſe aut paulo major, aut paulo minor, aut præciſe quanta videtur. Iſta nimirum varietate exhibentur ſenſibus ignes, qui apud nos ex intervallo interdiu noctuque ſpectantur; ſiquidem aut tanti, quanti & ſunt, apparent, quemadmodum flamma lucernæ, ſi ſpectetur cominus; aut minores, ut dum eadem flamma interdiu eminuſque conſpicitur; aut majores, quam revera ſint, ut dum rurſus eadem flamma noctu eminuſque ſpectatur.

Dico

Dico autem paulo aut major, aut minor ; ſiquidem iſthæc diverſitas, ut verus nempe circumductus, ultra aut citra illum, qui à nobis conſpicitur, ſit, eſſe admodum magna non poteſt; idque deſumpto quoque aliunde ex noſtris ignibus argumento. Nam ex quantocunque intervallo alicujus ignis calorem ſentimus, ex eadem & ſpecies illius juſta nobis apparet ; ut proinde, cum Solis calorem hinc, unde à nobis videtur, ſentiamus, magnitudo illius juſta eſſe evariata ſenſibiliter admodum non poſſit.

Confirmatur autem, nihil ab intervallo, quod ſenſibile ſit, ex ipſis aſtris delibari, quia quæ remota, aereque multo intercepto contuemur, circumſcriptione confuſa exhibentur: at vero & Sol iis, qui intueri illum ſuſtinent, circumſcriptione diſerta eſt ; & ipſo Lunæ circumductu nihil videri diſtinctius poteſt. Et ſtellæ quidem ſcintillantes, tremuliſque radiis quaſi excurrentes apparent; ſed hoc ipſum aliunde arguit eſſe ea illas propinquitate, ut diſerte conſpici valeant ; quatenus quos apud nos ignes cominus intuemur, pari ratione undulantes tremuliique ſunt ; quos eminus vero, ii fixi conſtanteſque apparent.

Confirmatur rurſus, quia ſi ſidera magnitudinem ſuam juſtam ob intervallum amitterent, multo magis amitterent colorem ; conſtat quippe res è longinquo prius deſinere germano conſpici colore, quam præ exilitate prorſus conſpici ; atqui licet nullum intervallum ſit ad hoc præſtandum accommodatius (neque enim prolixior longinquitas eſt) non idcirco nihilominus ſidera amittunt germanum colorem.

Ac poſſunt quidem plurima adverſus hunc locum urgeri ; at vero ea nullo ſolventur negotio, ſi quis manifeſtis adhæſerit rebus ; ut in libris quidem de Natura oſtendimus, ubi allata hac diſtinctione de magnitudine ſpectata & ſecundum ſe, & ſecundum nos, declaravimus nihil feciſſe abſurdi & illum, qui dixit eſſe Solem pedis humani latitudine ; & illum, qui eſſe multis vicibus majorem quam Peloponneſum ; & illum, qui

eſſe ipſi Terræ æqualem, quoniam earum rerum, quæ ſecundum ſe majores minoreſque ſunt, poteſt una ſecundum nos, quatenus viſæ eminus cominuſque fuerint, eſſe magnitudo.

De Figura hoc ſolum dico, poſſe eam, cum nobis orbicularis appareat, eſſe & globoſam, & laminæ inſtar planam; atque idcirco ſidera eſſe aut quaſi diſcos, aut quaſi cylindros, aut quaſi conos, ac turbines, aut quaſi clavos quoſdam infixos; Horum ſiquidem nihil eſt quod repugnet, quodque non habeat aliquam cum rebus apparentibus conſonantiam.

CAP. III. *De Motu, & Anteverſione, Converſioneque Siderum.*

CUm dictum paulo ante ſit, eſſe Siderum alia Inerrantia, alia vero Errantia; & varietatem hanc ex eo peti, quod varios motus ſubeant; dicendum hic jam univerſe eſt, poſſe utrorumque motus fieri, aut toto cœlo, cui vel unum, vel plura inſint, circumducto, ut puta tanquam ſolido, ipſaque ſimul quaſi clavos ſibi infixos devehente: aut cœlo, tanquam vel fluido, vel pervio meatibus, ſtante; iis vero intra ipſum per ſe circumductis.

Quia vero ſeu Cœli, ſeu Siderum ſit motus, cœpiſſe is poteſt juxta neceſſitatem, tum cum Mundus generaretur, factam, impreſſamque ex parte orientis; poteſt ſane priore caſu (ſi toti nempe cœlo inſit) ut cœpiſſe, ſic continuari, aeris cujuſdam abreptu: Nam poteſt exterius eſſe duplex aer; unus quidem, qui ſuperne premat, cœlumque in occaſum urgeat; alter, qui inferne eodem quaſi ſubtervehat; idque præter alium, qui hinc inde polos premat, contineatque: Poſteriore (ſi nempe motus ipſis inſit Sideribus) aut abreptu aeris, aut ductu ipſiuſmet Ignis.

Videlicet potuit ab uſque initio corpuſculorum ſeſe exhalando diffundentium copia aerem perrumpere, ipſumque elidere; ipſe vero venti motionem accipiens, aſtraque corripiens, illa circumducere, ac motum in orbem,

bem, qui etiamnum ſurſum in iis viſitur, continentem, creare. Potuit & Ignis cujuſque Sideris proprius, aut concluſus, quærenſque viam, circumverſari ut cœpiſſe, ita etiamnum pergere; aut liberior, quocunque cibus quemque vocavit, ita ſerpſiſſe, ut deinceps quoque ob calorem, aviditatemque adeo pabuli, procedere perrexerit in loca conſequentia tanquam ad depaſtionem idonea.

Nempe nihil horum non eſt rebus apparentibus conſentaneum; cum in promptu alioquin non ſit, quæ cauſa motum urgeat Sideribus, determinare.

At, Qui fieri poteſt, ut Sidera quædam ſic antevertant alia, ut iſta ab illis relicta ſpectare contingat? Nempe id contingere poteſt, Aut quia, cum iſta eandem cum illis diurnam circuitionem obeant, ſegnius feruntur; veluti Luna, quæ lentius quam reliqua verſus occaſum properans, ab ipſis relinquitur quaſi à tergo verſus ortum. Aut quia abrepta motu diurno verſus occaſum, feruntur tamen interea lente motu contrario verſus ortum: quo pacto poteſt eadem Luna non tam verſus ortum à cæteris deſeri, quam verſus occaſum ea deſerere. Aut quia cum ſola diurna revolutione, æqualique motu ferantur omnia, quædam tamen prolixius, quædam brevius ſpatium conficiunt: ſicq; Luna rurſus, ſi ſupra Inerrantia ſit, ut aliquibus viſum eſt, perficiet tardius circuitum, obſervabiturque poſterius relinqui.

Pronunciare certe ſimpliciter velle in hiſce rebus aliquid, eos decet, qui magnificum, & portentoſum quidpiam coram multitudine oſtentare affectant.

Qui fieri rurſus poteſt, ut Sol, ut Luna, ut Stellæ errantes, ubi ad Tropicos locave Solſtitialia pe venerint, curſum convertant, ac regrediantur? Scilicet, contingere id poteſt, Aut quod ab initio ea circumgyratio fuerit his impreſſa Sideribus, ut ſpirali motu hinc inde ad loca Solſtitialia limitato circumducerentur: Aut quod imitentur obliquitatem cœli, quod progreſſu temporis eâ ſitus deflexi neceſſitatẽ contraxerit: Aut quod reprimantur propter aerẽ, qui ipſa hinc inde præ frigiditate,

denſitate, qualitateve alia repellat; Aut quod ipſorum pabulum congrue, ſeu ſecundum eam viam continenter diſpoſitum, partim quidem pone accendatur, partim prorſum aufugiat.

Siquidem hæc omnia, ipſiſque affinia nihil continent diſcrepans ab ipſa rerum evidentia: ſi quis modo in hiſce rebus poſſibilitati adhærens, revocare unamquamque ad id, quod eſt congruum apparentibus, aleat; nihil veritus illiberabilia Aſtrologorum machinamenta, dum immenſam ſarraginem concentricorum orbium ſuper-exſtruere interſtruereque non ceſſant.

CAP. IV. *De Ortu & Occaſu Siderum; deque Dierum & Noctium longitudine alternante.*

AT vero Ortus Occaſuſque & Solis & Lunæ, & reliquorum Siderum, contingere trifariam poſſunt.

Primum ſcilicet, per Apparitionem ſupra, & Occultationem infra; quod exſiſtentia Sidera ſemper lucida, inexſtinctaque perſeverantia, ita Terræ ſurſum, deorſumque circumferantur, ut nunc ſupra emergant, ſive exoriantur; nunc deprimantur infra, ſive occidant; ac Sol ſpeciatim deorſum converſus, tenebras nobis faciat; revertens vero anticipet, & cœlum ſuis radiis quaſi accendere per auroram tentet. Scilicet nihil eſt ex rebus apparentibus, quod repugnet.

Deinde per Accenſionem in regione Orientis, & per Exſtinctionem in regione Occidentis factam. Scilicet ob talem ad utrumque locum diſpoſitionem medii, ut dum aſtra per illud tranſeunt, iſta, quæ dico, eveniant; quandoquidem nihil eſt rerum apparentium, quod refragetur; cum & fontes eſſe perhibeantur, qualem Epiroticum eſſe jam ante memoravimus, qui non modo exſtinguant, ſed etiam qui accendant faces; & Oceano circumeunte Terram, poſſit Sol ad ipſum, in regione Occidentis exſtinctus, redire per eundem (ac tranſeun-

do

do quidem ultra boream) in regionem Orientis, exindeque emergere, & ſimul accendi.

Tertio, per renovatam quotidie productionem, quatenus nihil repugnat, quo minus diebus ſingulis novi, v.c. Soles exoriantur, confluentibus videlicet ad ortum variis ignibus, aut ſeminibus ignium, qui in orbem coeant, ſplendeantque, & impetum ſubeant, quo in occaſum pergant. Quippe & fama eſt obſervari ex montibus Idæ ſic fieri; ac potiſſimum ſub exortum Canis; & poſſe certis temporibus confluere ignes, intelligi ex eo poteſt, quod obſervatur fieri certo tempore in omnibus rebus. Nempe ex ſeminum confluxu & defluxu florent arbores certo tempore, certo tempore defloreſcunt; certo erumpunt dentes, certo decidunt; atque ita de cæteris, quæ recenſere foret prolixum.

Cum porro ipſa Solis ſupra terram mora ſit Dies, & abſentia Nox; Qui fieri poteſt, ut non ſemper dies diebus, noctes noctibus ſint æquales; ſed ſint dies quidem per æſtatem longiores, & noctes breviores; per hyemem vero alternatim noctes longiores, dies breviores? Nimirum iſtud quoque poteſt tribus modis contingere.

Uno, quod circuitiones Solis ſupra ac infra Terram nunc celerius, nunc tardius fiant, quatenus & ipſæ locorum, ſeu viarum, quibus Sol incedit, longitudines ſint alternæ. Atque id quidem ob poſituram orbis vocati Signiferi, quem oblique percurrit Sol, & in duplici cujus Signo noctem diei exæquans, ubi exinde ad Aquilonem vel Auſtrum deflectit, quantum itineris ad alteram partem aut ſupra aut infra terram detrahit, tantundem ad alteram reponit.

Altero, quod certa per ætherem ſint loca, quæ propter craſſitudinem, factamque adeo reſiſtentiam, tranſmeari ſegnius, quam alia valeant; ac talia eſſe, quæ ſub terris Solem hyeme hæſitare cogant, ſicque & noctes prolixiores, & dies breviores, quam per æſtatem faciant. Sane & quæpiam hujuſmodi obſervare apud nos licet, juxta quæ conſentaneum ſit, ea, quæ ſublimia ſunt, explicare.

Tertio, quod alternis anni partibus memorati ignes, ſeminave ignium ſic confluant, ut Solem creent citius, aut tardius; & Sol ex ea parte oriatur, unde longiorem, aut breviorem ſupra terram curſum conficiat.

Qui ſane unum quid ſingulare in hiſce rebus ſolum accipiunt, tum apparentibus repugnant, tum ab eo, quod homini contemplari fas eſt, aberrant.

CAP. V. *De Siderum Luce; & de Phaſibus, ac Maculis Lunæ.*

CÆterum, ut quidpiam de Luce tam Solis, quam cæterorum Siderum, ac Lunæ præſertim ſubjiciam: Mirantur primum homines, unde habeat Sol, cum tantulus ſit, ut tantum lucis ex ſe fundat, quantum ad cœlum, terram, mare, quaſi irrigandum ſplendore caloreque ſufficiat, neque propterea exhauriatur. Sed nempe eſt Sol quaſi fons, in quem ſubterconfluunt undique rivuli perennes. Quippe ex univerſo Mundo ſemina caloris ita in Solem confluunt, ut ſubinde ex ipſo, quaſi ex uno capite, & calor & lux quoquoverſum redundet.

Quinetiam poteſt Subſtantia Solis ejuſcemodi eſſe denſitatis, & quod ex eo lucis caloriſque profluit, ejuſcemodi tenuitatis, ut quemadmodum parvus fons, rivuluſve ex fonte deductus, prata campoſque abſque illius diſpendio late irrigat; ita abſque diſpendio ſenſibili Solis, illud ad univerſum Mundum quaſi irrigandum ſufficere valeat.

Poteſt vero & aer eſſe ejus naturæ, ut luce non magna à Sole diffuſa, quaſi accendatur: ut poſſunt ex una ſcintilla totæ ſegetes accipere incendium.

Poteſt etiam Sol circum ſe habere inviſum nobis pabulum, unde, ſicut flamma lucernæ ex ſuppoſito oleo, jacturam reſarciat. Poteſt & res aliis contingere modis.

Ad cætera Aſtra quod ſpectat, & Lunam ipſam maxime, fieri poteſt, ut quam præferunt lucem à ſeipſis habeant; fieri etiam poteſt, ut à Sole mutuentur. Siquidem etiam apud nos pleraque cernuntur ex ſeipſis lucen-

centia, pleraque ſplendorem ex aliis mutuantia; ac nihil eſt rerum ſublime apparentium, quod opinioni utrivis obſtet.

Id videlicet, ſi quis modo multifarium modum menti defixum teneat, & conſentaneas ipſi ſuppoſitiones cauſaſque ſimul conſideret, ne ad ea attendens, quæ incohærentia ſunt, vane intumeſcat, & nunc huc nunc illuc in ſingularem modum prolabatur.

Verum, quod ad Lunam quidem attinet, id mirabile cum primis habetur, quod tot phaſes, ſeu incrementa ac decrementa lucis accipiat. Enimvero poteſt, globoſa cum ſit, & ſplendorem à Sole habeat, ita ex ordine figurari (eo ſcilicet modo, quo aer orituro Sole illuſtratur, aut occaſo obſcuratur ſuccedenter) ut à Sole abſcedens creſcere in dies appareat, quod amplius ampliuſque illuſtratæ faciei ad nos referat, quouſque plenam exhibeat; & deinceps ad Solem accedens, in dies decreſcere, quod minus ac minus oſtentet, quouſque ex ea nihil ad nos vertat, ac penitus lateat.

Poteſt & Luna globoſa exſiſtens, altera ſui parte eſſe lucida, altera obſcura; & converſione ſui corporis nunc amplius, nunc minus ex utraque alternatim exhibere.

Poteſt & lucida ex ſe, pati obductionem ſuccedenter factam corporis cujuſpiam opaci, quod hemiſphæricum, excavatumque & una cum ea labens, ipſi continuo circumvolvatur.

Quid? quod nihil quoque juxta jam dicta refragatur, quo minus poſſit alia, aliaque, & certæ quidem formæ figuræque, creari ac aboriri Luna in dies ſingulos; eo modo quo veris, æſtatis, autumni, hyemis tempeſtates, ac multa in ipſis, ſtatis vicibus adveniunt & abeunt, naſcuntur & intereunt?

Nimirum res dicenda eſt, quocunq; deniq; modo illa, quæ apud nos apparent, iis, quę ſunt ejuſcemodi, planam faciunt explicationem. Niſi forte quis ſingularem modum perdite deperiens, alios inaniter rejiciat; neque valeat conſiderare, ecquidnam pernoſſe poſſibile ſit; atque idcirco, quæ nefas eſt homini, pernoſſe affectet.

Deinde & illud in Luna mirantur, quod Maculoſa facie appareat. Sed videlicet poteſt ea facies apparere hujuſmodi, aut ex natura varia diverſiformique ipſarum Lunæ partium; Aut ex obductione corporis cujuſpiam non perinde opaci, ſed utcunque caliginoſi; non continuo circumvoluti, ſed perpetuo potius hærentis; ac non ubique ſolidi, ſed reticuli inſtar varie perforati.

Poteſt & alio quovis modo ex iis, qui conformitatem rueri cum rebus apparentibus obſervantur. Hæc nempe eſt via, cui hærendum eſſe, quotieſcunque agitur de Sublimibus, præſtituendum eſt. Neque enim, ſi quiſpiam rebus apparentibus obluctetur, is poterit unquam germanæ tranquillitatis particeps fieri.

CAP. VI. *De Siderum Eclipſibus, Periodiſque ipſarum ſtatis.*

VErum enimvero nihil eſt, quod majorem hominibus incutere ſtuporem ſoleat, quam quod interdum derepente contingere Eclipſes defectuſve lucis in Sole ac Luna obſervant; Quanquam, quidni hoc quoque poſſit pluribus modis contingere?

Nam primum quidem poteſt Sol eam ob cauſam deficere, quod Luna interpoſita cæcum ſuum orbem, corpuſve opacum illi objiciat, ac ejus lumine terram ſecludens, creet in ipſa tenebras, quouſque ſubducta, lucis reſtitutionem faciat. Poteſt ob eam Luna, quod Terra ipſi Solique interpoſita, Solem, quaſi oppreſſum ſupra teneat, illique eripiat; ac ipſam proinde, dum umbræ conum perlabitur, obſcuret, quouſque elapſa ex eo, recuperet lucem.

Deinde, poteſt quoque Sol ex eo deficere, quod quæpiam pars cœli, aliudve quodpiam opacum corpus, cujuſmodi eſt terræ, una cum ipſo Sole labatur, & certis vicibus ipſum ſubeat, ejuſque lucem intercipiat. Et Luna conſimiliter, quod corpus aliud, opacum quoque, illam

illam inter & Solem labens, Solis radios ipſi interrumpat; aut una etiam cum ea labens, non modo ejus phaſes lente peragat, ſed interdum quoque umbram repentinam inducat. Ne memorem, ſi altera parte obſcura, altera lucida ſit, fieri quoque poſſe, ut interdum obſcuram faciem repente convertat.

Ad-hæc, poſſunt tam Sol quam Luna idcirco deficere, quod per loca igni infeſta inimicaque tranſeant, exſtinctionemque lucis patiantur, quouſque, ubi illa præterierint, ipſam recreent recuperentque.

Hac ſane ratione attendendi ſunt familiares modi invicem collati, ac aliqui etiam complexe accepti; cum fieri poſſibile ſit, ut plures ſimul cauſæ concurrant.

Ordo etiam Periodicus, quo Eclipſes certis temporibus accidunt, ita ſervari intelligatur, quemadmodum & apud nos ſervari in quibuſdam (ut in tempeſtatum viciſſitudine) contingit. Nullatenus vero Natura Divina ad hæc patranda advocetur: ſed omnis expers muneris, & cumulatiſſime beata eſſe permittatur.

Niſi id fiat, tota de cauſis rerum ſublimium ratiocinatio irrita evadet; ut nonnullis jam accidit, qui modum amplexi impoſſibilem, in vanitatem exciderunt; quod unum nempe ſolum probarint, cæteros omnes, tametſi forent poſſibiles, expunxerint, & delati fuerint ad ſomniandum id quod intellectus captum excedit; ac neque admittere apparentia, quæ par erat, ſigna, potuerint; neque noverint, quemadmodum aiunt, cum Deo lætari.

Quod hoc rurſus loco adverſus Providentiam attingitur, ad indicatam ſæpiuſcule refutationem eſt referendum; ad Phyſ viz. *ſect.* 3. *memb. poſt. lib.* 14 *cap.* 6.

CAP. VII. *De Præſignificationibus Siderum.*

REſtant Præſignificationes tranſmutationum aeris attributarum Sideribus, cujuſmodi ſunt pluviæ, ventis,

ſiccitates, æſtus, & ſimilia, quæ pro tempore ortus occaſuſve Siderum quorundam, ut Canis, Orionis, Pleiadum, contingunt,

Poſſunt vero hujuſmodi Præſignificationes fieri, aut prout ipſæ tempeſtatum conditiones tulerint, eo modo, quo evenit in illis animalibus, quæ nunc apud nos, nunc apud alios commigrando viſa, tempeſtatum quidem indicia, ſed non tamen cauſæ ſunt; quippe etiam orientia occidentiaque Sidera poſſunt iſtarum mutationum non cauſæ eſſe, ſed indicia: Aut prout non certo, ſed caſu contingit, quo tempore aſtra vel oriuntur vel occidunt, cauſas quaſdam exiſtere excitatæ cujuſpiam in aere mutationis.

Siquidem neutrum horum pugnat cum rebus apparentibus; & qualis præter hanc, aut illam, aliamve conformem apparentibus, cauſa ſit, pervidere haudquaquam licet.

Nequicquam porro illud non eſt, quod obiter attigi de Præſignificationibus, quæ in aliquibus animalibus obſervatæ, non-niſi pro conditione ejus tempeſtatis, quæ tunc temporis interveniat, fiunt; adeo ut deprehenſi in animalibus motus tempeſtates ſolum indicent, non itidem faciant: Videlicet, quæ per Autumnum, v. c. à nobis abeunt, neceſſitatem præ ſe ferunt nullam, qua fieri tunc hyemem oporteat; neque Natura quæpiam Divina aſſidet, diſceſſum obſervans animalium, ut ſubinde ea, quæ ab ipſis fuerint indicata, perficiat.

Quippe ſtultitiæ genus hoc eſt, quod ne in animal quidem ullum, in quo vel mica fuerit ingenii, poſſit cadere; tantum abeſt, ut in eam naturam, quæ nacta eſt ac poſſidet omnigenam felicitatem.

Quatenus hic quoque quidpiam ſimile ſuperiori attingitur, id rurſus eodem eſt referendum.

CAP.

CAP. VIII. *De Cometis, ſeu Stellis Crinitis; & de vocatis Cadentibus.*

QUæ hactenus dicta de Sideribus ſunt, attinent ad Solem, & Lunam, ac Stellas, quæ ab uſque Mundi initio creata, in cœlo conſtanter hærent ac apparent. Sunt vero præter has ſtellas aliæ, quæ interdum gignuntur, recenſve apparent, & poſt dies menſeſve non multos aut intereunt, aut occultantur; & Cometæ, quaſi Comatæ, Crinitæve ſtellæ dicuntur, quod appendicem lucidam, quaſi quandam comam, ſive crines gerant. Sunt & nonnullæ momentaneæ, quæ pene naſcendo evaneſcunt, & excurſu quodam viſæ cadere, Cadentes vulgo appellitantur.

Et quod attinet quidem ad Cometas, illi aut gigni poſſunt, quod certis temporibus ignis in quibuſdam ex ſublimibus illis locis & ſuccendatur, & ſuccenſus pro copia & diſpoſitione materiæ nutriatur, moveaturque in aliquod tempus: aut ideo apparent, quod per varias vices cœlum motionem quandam propriam, qua parte nobis imminet, ſubeat; adeo ut aſtra hujuſmodi manifeſtari compellantur; ſeu, mavis, ipſamet ob certam aliquibus temporibus diſpoſitionem prodeant, & ubi inferius verſum nos venerint, manifeſta fiant.

Evenit autem, ut Cometæ evaneſcant ex oculis, ob cauſas hiſce oppoſitas. Videlicet, ſive idonea materies ipſis conſequenter poſita non ſit, uti eſt in eo ipſo loco, in quo hærere deprehenduntur; unde & ſenſim pabuli defectu veluti extabeſcant; ſive quod aliquid ipſorum motui obnitatur; idque contingat, non ſolum quod hæc Mundi pars, circa quam reliqua convertitur, immota exiſtat, uti aſſerunt aliqui; ſed etiam, quod eſſe in aere poſſit quædam in orbem circumactio, quæ circumlationem illorum inhibeat, alioque deflectat; uti & aſtris cæteris, quæ dicuntur Errantia, accidere ad Tropicos poteſt.

Quin-

Quinetiam aliis pluribus modis id effici poteſt, ſi modo quis id, quod eſt rebus apparentibus conſonum, expendere ratiocinando valeat.

Ad Cadentes vero appellatas ſtellas quod ſpectat, eæ creari poſſunt, Aut ex ipſarummet verarum ſtellarum fragminibus detritu factis; Aut ex prolapſu ejus materiæ, cujus velut diffiatio ſit, uti & contingere in fulgurationibus poteſt; Aut ex coeunte ſerie ſignificarum atomorum ad id præſtandum conſpirantium; ac motione facta, prout vis coeundi ab initio exſtiterit; Aut ex ſpiritus intra nebuloſos quoſdam glomeres coactione, inflammationeque (ſcilicet dum convolvitur) ac diſruptione ipſorummet cohibentium glomerum, motioneque in eam partem facta, in quam impetus tulerit.

Enimvero alii quoque ſunt, quibus fieri id valeat, minime fabulares modi. Verum de Cœleſtibus quidem Sublimibus dicta hæc ſunto.

CAP. IX. *De Nube.*

SEquuntur Sublimia aerea, ſeu quæ propius nos in aere fiunt. Ordiendum vero ab ipſa Nube, qua ſublime in aere nihil gignitur viſiturve frequentius.

Nubes itaque generari, & conſtare poteſt, imprimis quidem quapiam quaſi cumulatione aeris, compellentibus ipſum ventis; adeo ut Nubes nihil aliud ſit, quam aeris incraſſamentum. Deinde, implexione atomorum invicem cohærentium, & ad concrementum hujuſcemodi conficiendum idonearum; idque dum primum coeunt in parvas nubium moleculas, iſtæque deinceps in majores moles ita congregantur, ut in maximas denique evadant.

Fere autem apparent ad montium cacumina conſurgere, quod primæ concretiunculæ ſint adeo tenues, ut viſum fugiant, ac vento interim transferantur; donec paulatim addenſatæ in ipſis montium verticibus, qui ideo fumare videantur, appareant.

Quod

Quod ſi quis hæreat, unde nam tanta atomorum copia confluere ac ſuppetere in tantas nubium moles poſſit; is cogitet, niſi aliunde, at ſaltem venire extrinſecus poſſe ex Univerſi immenſitate, ubi infinita illarum eſt vis; idque, quod ipſis principiis exitus & introitus, ut antea quoque dictum eſt, per mundi ſpiracula non negetur.

Præterea vero gigni Nubes poteſt collectione effluxionum exhalationumve è terra & aqua eductarum, ſurſumque evectarum. Nam multa quidem corpuſcula è toto mari educi declarant veſtes, quæ in littore ſuſpenſæ humorem concipiunt; ſed & videmus paſſim ex fluviis conſurgere nebulas, eamque halituum fumorumque copiam, quæ ſurſum elata ſuffundat cœlum caligine, & nubes paulatim conveniundo ſufficiat.

Quin multis etiam aliis modis coagmenta hæc fieri nihil vetat.

CAP. X. *De Vento, ac Preſtere.*

QUod Venti obiter memini, admonet poſſe Ventum gigni. Primo, dum atomi corpuſculave ex locis quibuſdam idoneis proſiliunt, ac per aerem tranſvolant, idque vehementiore effuſione facta ex quibuſdam congeſtibus, qui comparati ſint ad hujuſcemodi emiſſiones. Nempe, cum in anguſto inani multa ſunt corpuſcula, ventus ſequitur; & contra, ſtatus aeris quietus placiduſque eſt, dum in multo inani corpuſcula ſunt pauca.

Nam quemadmodum in foro, aut vico, quamdiu paucitas eſt, ſine tumultu ambulatur; ubi turba in anguſtum cucurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit; ſic in hoc, quo circumdati ſumus, ſpatio, cum exiguum locum multa corpora impleverint, neceſſe eſt alia aliis incidant, & impellantur, ac repellantur, implicenturque, & comprimantur: Ex quibus naſcitur Ventus; cum illa, quæ colluctabantur, incubuere, & diu fluctuata ac dubia, inclinavere ſe: At ubi in magna

gna laxitate corpora pauca verſantur, nec arietare poſſunt, nec impelli.

Deinde, poteſt Ventus gigni, dum aer, aut halitibus è terra, & aqua exſpiratis, aut Sole ſuperne incumbente impellitur, & agitatur; ſcilicet, quod perſpicuum ſit, ubi aer agitando percitus eſt, creari Ventum: adeo ut Ventus nihil eſſe aliud videatur, quam aeris fluctus; & intelligi inde poſſit habere Ventum aliquid ſimile cum aqua commota, & violentiores ventos ex graviore cauſa commovente eſſe, eo modo, quo torrentes ſæviunt, ac ſtragem propagant, cum imbribus largis in montes decidentibus, magnus ſit aquarum decurſus.

Preſteres porro ſunt gyri ventoſi (nam ignei quidem, amburenteſque, à quibus eſt nomen, ſpecies quędam fulminis ſunt) Gigni vero poſſunt, Aut ex ipſa nubis verſus loca inferiora diverſiformi depreſſione, dum à copioſo vento, qui ſe involverit, nubiſque latera corraſerit, defertur, & compellitur; ac ventus etiam ipſam proxime extrinſecus agit: Aut ex circumſtante in orbem vento, dum & aere ſuperne incumbente, ſimulque compulſo & circumfuſo aere ob denſitatem prohibente, ipſa copioſa ventorum vis non habet unde, aut qua diffluat; ac tum ad latera, tum ſuperne repulſa, nubem neceſſario deorſum contrudit.

Et ubi quidem ipſe Preſter in terram uſque demittitur, Turbines vocati creantur; ubi vero in mare uſque, appellati Vortices. Apparent autem Turbines rarius, quod montes illos conſpectui præripiant; Vortices autem crebrius, ob patentem maris planitiem, in quam videre licet nubem columnæ ſpecie è cœlo demitti, & quaſi vi bracchii, pugnoque detrudi; donec vi venti perrumpente, mare ferviſcat, ac diſcrimen navibus vix eluctabile fiat.

CAP.

CAP. XI. *De Fulmine.*

HAud abs re vero innui esse quoque Presteres igneos, qui à Fulmine non differant. Quippe videntur fulmina fieri ex multiplici flatuum corpusculis igneis turgentium intra nubium moles conglomeratione, eorundemque evolutione, accensioneque valida, & effractione nubis ab igne, qui in loca inferiora ita valide explodatur, ut prout se talis explosio habuerit, nunc versus montem quempiam præcelsum (quod genus locorum feriunt sæpius fulmina) nunc versus alia dirigatur.

Nam certe Fulminis naturam esse igneam, vel illud arguit, quod persæpe ædes, in quas impingitur, accendat; quodque relinquat ustionis notas sulphuris fœtorem halantes. Non gigni autem nisi intra nubes, ex eo manifestum est, quod nunquam sereno cœlo fulminet, sed nubes prius ita concrescant toto aere, ut cœlum eripiant, & tetra nimborum quasi nox cooriatur. Denique intra nubem contineri multa corpuscula, seu, mavis, quasi semina ignis, tum effectus arguit, tum ex eo intelligitur, quod inter corpuscula nubis inferne emergentia, non aquea modo, sed etiam ignea, & alia multa commisceantur; cum & sit necesse, ut nubes non pauca ex ipsis Solis radiis concipiat.

Itaque, ubi flatus, ventusve, qui nubes coegit, sese cum seminibus ignis intra nubis sinum, cavitatemque commiscuit, vortex intus fit, qui rapide versatus, mobilitate incalescat; &, vel præ intensione caloris, vel alterius ignis contagio (si alius forte præaccensus sit) maturum quasi fulmen erumpat, ac perscissa nube elidatur, forasque feratur. Perscinditur autem, ac effringitur nubes, quod loca vorticem circumstantia densius occupentur ab ipsis nubis partibus: neque ob earum compressionem pateat rimula, qua donec difflatur, sese insinuare, ac sensim penetrando subducere possit: atque adeo necesse est, ut ignis denique creatus, sui

ſui difflatione tum nubem potentius perrumpat, unde & auditur Tonitru, tum foras prodiens emicet, & coruſca luce loca omnia compleat.

Poteſt vero etiam vis venti in nubem extrinſecus incidere, quo jam tempore eſt fulmen maturum, & nube perſciſſa occaſionem facere igneo vortici, ut erumpat.

Poteſt & ipſe igneus vortex tametſi in ipſa ſui eruptione nondum accenſus, in ſui deinceps trajectu per aerem, igneſcere; eo modo, quo etiam ſæpe plumbea glans per eundem trajecta & fervida fit, & concipit ignem. Poteſt quinetiam ignis creari in ipſo ad rem, quam ferit, impactu; nempe excitatis utrimque ſeminibus ignis; eo modo, quo ex ſilice ipſo chalybis attritu excitantur.

Sunt vero & alii plures quoque modi, quibus iſte ignis accendi, ac fulmen adeo creari poſſit: fabula modo hinc amandetur. Amandabitur porro, ſi quis in rebus inconſpicuis decenter deſumat ex eo, quod rebus apparentibus conſentaneum eſt, conjecturam.

Cauſa interim dicetur ex his, Quî fiat, ut vere & autumno fulminet frequentius, quam tempeſtatibus cæteris? Nempe hyeme deſunt ignis ſemina, æſtate flatus ac ſtrues nubium; vere & autumno congrua adſunt omnia.

Quî item, ut tanta mobilitas ſit, tamque validus ictus fulminis? Nempe id impetus eruptionis facit, & ſubtilitas, ob quam nihil per viam obſtat, & vis, quæ partim gravitate quaſi duplicatur, partim mobilitate increſcit.

Quî, ut penetret per ſepta domorum? ut metalla momento ſolvat? ut vaſis integris vinum exhauriat? Nempe & id facit corpuſculorum ſubtilitas, ac mobilitas, impetuſque, quo poſſit momento ea diſcutere & diſtrahere, quæ vulgaris ignis, aut Sol, niſi tempore prælongo non poſſit.

CAP.

CAP. XII. *De Fulgure, & Tonitru.*

TAmetſi porro obiter innui, quî Coruſcatio, ſive Fulgur, quî item Tonitru gignatur; non obſtat hoc nihilominus, quin & iſta fieri pluribus modis valeant.

Nam Fulgur quidem fieri poteſt, Aut affrictione colliſioneque nubium, proſiliente utpote ejuſcemodi configuratione, ſeu atomorum aggeſtarum diſpoſitione, conformationeque, quæ effectrix ignis ſit, & generet fulgur; eo ſcilicet modo, quo diximus fieri, dum ferrum & lapis mutuo colliduntur.

Aut excitatione per ventos è nubibus facta eorum corporum, corpuſculorumve, hoc eſt, atomorum, quæ ſplendorem hunc coruſcantem efficiant; nempe, quod ventus, ac potiſſimum, ſi plumbeæ glandis inſtar percaluerit, eadem excutiat corpuſcula, quæ mutuo attritu nubium excutiuntur.

Aut expreſſione; ſed facta nimirum vel ab ipſis inter ſe nubibus, vel à ventis ipſis compellentibus compreſſione, quæ citra impetum colliſionis fiat.

Aut interceptione lucis à Sideribus diffuſæ, quæ deinceps nubium ventorumque motu adigatur, ac è nubibus excidat.

Aut dilapſione è nubibus facta tenuiſſimi luminis, dum nubes interius ab igne coguntur; ac aliunde tonitrua ipſo illarum motu, quaſi quidam bombus, creantur.

Aut accenſione ſpiritus quæ tum motus contenſione, tum convolutione, ut dixi, vehemente fiat.

Aut fractione nubium per ventos, ac prolapſione atomorum, quæ effectrices ignis ſint, apparitioniſque fulguris ſint cauſæ.

Quinetiam poſſe pluribus modis generari fulgur facile erit perſpectu illi, qui & rebus apparentibus adhæſerit, & quod eſt ipſis conſentaneum, pervidere valuerit.

Sic

Sic vero etiam poteſt Tonitru creari, Aut ex ſpiritus intra nubium cavitates volutatione, quemadmodum in noſtris vaſis, intra quæ quidpiam circumrotatur.

Aut creato bombo ex ipſa intra eaſdem nubes ignis difflatione, & quaſi ebullitatione.

Aut ex earundem Nubium diffractionibus, diſtractionibuſque, ut cum veſica intenta crepat, charta frangitur, carbaſus abrumpitur.

Aut ex affrictionibus, impactionibuſque earundem, poſteaquam adeptæ concretionem quandam quaſi glacialem fuerint; idque compellente eas vento; quemadmodum ramoſæ ſylvæ Cauro perflatæ fragorem edunt, fluctus infracti murmurant; ſuſpenſæ etiam veſtes, chartæ volantes ventorum vi, ac veluti verberibus verſatæ, plangunt.

Aut exſtinctione ignis fulminei ex una nube erumpentis, & in aquoſam aliam incidentis, ac ideo perinde ſtridentis, ut cum ferrum candens è fornace eductum in lacunam conjicitur.

Aut concremation nubis aridioris, quæ perinde concrepitet, ac ſi lauri ramus cremetur.

Uno verbo, hoc quoque membrum explicari poſſe modis pluribus, ea, quæ apparent, perſuaſum faciunt; præſtantque ne id, quod ignari ac ſuperſtitioſi perſuaſum habent, opinemur, Tonitrus ſonum ſignificare apparuiſſe Deum aliquem, quippe cum non minus alia corpora inter ſe colliſa ſonum quoque edant, ut mola contruſa, aut complosæ manus.

Ne quis porro hæreat, quî fiat, ut Fulgur, ejuſve adſpectus exauditionem tonitru antevertat: Id contingere ſane poteſt, Aut quod in certa quapiam diſpoſitione nubium, ſimul atque ſpiritus in ipſas inciderit, ea configuratio corpuſculorum proſiliat, quæ Coruſcationem edat; deinceps vero ſpiritus ipſe ſui evolutione hunc ſonum perficiat.

Aut quod, cum utrumq; ſimul generetur, Coruſcatio pernicitate concitatiore ad nos feratur, Tonitru vero poſterius adveniat; uti fit in aliquibus, quæ ex intervallo

vallo cernuntur, & reſonantes ictus impingunt; Prius enim conſpici ictum, quam audiri ſonum, manifeſtū eſt.

CAP. XIII. *De Pluvia, & Rore.*

DIcendæ jam ſunt aqueæ concretiones, quæ partim manent fluidæ, partim frigoris impreſſione ſoliditatem quandam accipiunt; Et quæ fluidæ quidem manent, ſunt Pluvia, & Ros; ex quibus illa nubibus, hic ſereno cœlo creatur.

Pluvia autem poteſt ex nubibus fieri; Aut dum rariores exſiſtentes, urgente ſeu vento, ſeu incubitu proprio comprimuntur, & in guttas coaleſcunt. Aut dum exſiſtentes denſiores, vi caloris, aut venti rareſcunt, atque tranſmutantur; ſeu, inſtar ceræ, ita liqueſcunt, ut ſtillatim decidant.

Siquidem aquæ ſemina contineri in nubibus, notius eſt, quam ut dici debeat; ea enim cum ipſis pariter aſcendunt, pariter ſuccreſcunt; neque ſecus per ipſas, ac ſanguis per partes noſtri corporis diſperguntur. Neq; vero modo ex omnibus fluviis humor in nubes tollitur; ſed nubes quoque mari incumbentes humorem non ſecus, ac vellera lanæ concipiunt.

Quare & poſſunt Pluviæ ex nubibus effluere, Aut cū vis venti nubes contrudit, & copia nimborum coorta ſuperne eas urget, ac premit. Aut cum nubes vi ventorum rareſcunt, diffluereque humorem patiuntur, vel calore Solis ita diſſolvuntur, ut ſtillatim, & quemadmodum dixi, quaſi cera tabeſcens, liqueſcant.

Fieri porro poteſt, ut Pluviæ ſint interdum valde diuturnæ quoniam tunc contingit ſemina aquarum complura, aliis, aliiſque nubibus itentidem ſuborientibus, ac undelibet aliunde tranſlatis, creandæ pluviæ ſuppetere; cum & fumans interdum terra quem totum humorem recipit, rehalet.

At vero Ros fit, Aut coeuntibus mutuo ex aere corpuſculis, quæ ejuſmodi ſint naturæ, ut ad talem humoris ſpeciē gignendā comparata ſint: Aut eductione corpuſculorum

puſculorum ex humentibus aquoſiſve locis, quæ rorem præſertim ſurſum generent; ubi deinceps ſic coeunt, ut & humorem iſtum conficiant, & in ſubjecta loca defluant: Scilicet non pauca ſimilia, apud nos, ac in vaporariis potiſſimum, fiunt.

CAP. XIV. *De Grandine, Nive, & Pruina.*

EX aqueis concretionibus, quæ impreſſione frigoris in ſoliditatem quampiam congelaſcunt, duæ ſunt, quæ cœlo nubiloſo creantur, videlicet Grando, & Nix; una, quæ ſereno, ſcilicet Pruina.

Et Grando quidem generatur, Aut cum validior eſt congelatio præ conſtitutione venti frigidi, quæ undique circumſtet, ac urgeat nubium ſtillicidia, ſeu guttas alioquin abituras in pluviam: Aut cum gelata moles in partes dehiſcit, & moderata liquefactione ſtillæ aquoſæ rimis inſinuatæ tum molis interruptionem, tum compreſſionem partium, & totius compaginis diffractionem ad hoc efficiunt, ut partes per ſe ſingulæ compactæ ſubſiſtant, fragminumque acervum, qui diſpergatur, faciant.

Rotunditatem vero horum fragminum qualemcunque fieri nihil prohibet? Aut quod extremi anguli undequaque reſcindantur, præ caſus nempe prolixitate; Aut quod in ipſa conformatione quidpiam ſeu aquoſum, ſeu ventoſum particulas ſingulas undique, ut dictum eſt, & æquabiliter circumſtet; ambituſque earum proinde non inæquabilis evadat.

Nivem autem fieri contingit, Aut diffuſa tenui ex nubibus aqua, ea ratione ut ſpumeſcat (prementibus nempe nubibus idoneis, ventis vero difflantibus) ac in ipſo poſtea motu congelaſcat, ob vehementiorem quandam in locis nubium inferioribus, frigiditatis conditionem.

Aut facta quadam æquabili in nubibus congelatione, ad quam dum corpuſcula aquea mutuo compreſſa, convicinaque appellunt, fiat aggeneratio, talem obtinens

nens laxitatem, qualem præ ſe ferunt nivis flocculi; cum & eadem magis ſeſe compellentia creent grandinem; cujuſmodi duæ res in aere maxime fiunt.

Poteſt & hæc Nivis confertim cadentis velut ejaculatio fieri per detritionem ex nubibus, quæ prius conglaciaverint. Poteſt & aliis quoque modis Nivis generatio parari.

Pruina denique ex iiſdem, quibus Ros, corpuſculis fit: Nempe cum roris guttulæ alterutro modo creatæ, propter certam frigiditatis conditionem in aere concreſcunt, ac levem compactionem congelando accipiunt.

CAP. XV. *De Iride, & Halone.*

NOn ſunt vero hic prætereundæ duæ quędam dignæ notatu res, quæ in nubibus, ſublimêve apparent; Iris nempe, ſeu ille Arcus variis inſignis coloribus, qui è regione Solis formatur; & Halos, ſive Area, quæ coronæ candidæ inſtar Lunam interdum circumambit.

Creatur porro Iris, aut quod aer humeſcens adverſo Solis ſplendore refulgeat; Aut quod ea ſit ſpecialis natura tum lucis, tum aeris, ut ejuſcemodi colorum ſpecies exprimat, ſive omnes, ſive unicam, à qua deinceps reſplendeſcente, partes confines aeris talem colorationem ſubeant; quemadmodum fieri obſervamus, dum cujuſpiam rei partes illuſtratæ reſplendeſcere conterminas faciunt.

Ad rotundam formam quod ſpectat; creatur iſta arcus ſpecies, quod æquo undique intervallo ad ſpectatoris oculum referatur; Aut etiam, quod atomi, quæ ex aere in nubem feruntur, ita compellantur, ut quæpiam inde facta concretio in hanc formetur rotunditatem.

Halos vero fit circa Lunam, aut evecto undequaque verſum Lunam craſſiuſculo ſive leviter nubiloſo aere, dum interea effluxiones quædam ab ea derivatæ ipſum re-

reprimentes eatenus excernunt (quippe non penitus diſcutiunt) quatenus in orbem circa ipſam nubiloſa hac ſpecie conformentur.

Aut aere, qui circum ipſam, congrue coacto, ad exprimendum rotundam hanc craſſiuſculamque circa ipſam, ſpeciem. Quod quidem ſecundum nonnullas ipſius partes fieri contingat, ſeu affluxu quodam exterius cogente, ſeu calore appoſite ad id præſtandum ſubinſinuato.

CAP. XVI. *De Avernis.*

SUpereſt aliquid dicamus de locis Avernis, quæ dicere ita ſolemus, quod avibus infeſta ſint; quatenus ubi aves per ipſa tranſvolare contigerit, extemplo concidant, ac intereant: itemque de Peſtilentiæ cauſis quatenus quidem ex aere dependent.

Repetendum vero hic ſolummodo eſt, continere Terram omnifaria corpuſcula ita diverſimode figurata, ut quædam naturæ animalium conducentia, quædam nocentia ſint; & propter illorum texturas inter ſe adeo diſſimiles, quædam ſint nonnullis congrua ac ſalutaria, quæ comperiantur aliis incommoda ac perniciosa. Quidni id vero? cum immutata per febrim ejuſdem hominis textura, ac temperie, quod vinum prius ſumme juvabat, plagæ mactabilis inſtar fiat?

Sed enim plurima ingrata, infeſtaque, & perniciosa incurrere paſſim in guſtatum, in olfactum, in tactum, ac in omnes ſenſus manifeſtum eſt; ac ne arbores memorem, quæ vel ſui umbra dormientibus gravedinem creant, vel tetro etiam odore necant; ne gravem vim, odoremque carbonum, & ſimilia: quæſo, quam varia loca ſunt, quæ graves, noxioſque odores bituminis, ſulfuriſque exhalant. Scrutatores vero metallorum, qui evadunt tam lividi, qui tam cito intereunt; quos non exſpirari vapores infeſtos ex intimis terræ partibus comperiunt?

Itaque loca quædam ſunt, è quibus ii halitus exſpirantur,

rantur, qui in ſuperfuſum aerem evecti, ipſum aliquouſque venenent, qualitateve mortifera inficiant; adeo ut, cum aves per eum tranſire contigerit, veluti ſi mulier menſium tempore Caſtoreum oliaciat, & obſtupefiant, & repente prolapſæ vitam etiam amittant.

Prætereo autem, fieri etiam poſſe, ut aere, qui inter aves terramque ſuppoſitus eſt, vi halitus prorumpentis diſcuſſo, locoque facto prope inani, volucres non habeant fulcimentum, cui pennæ expanſæ innitantur, ut propagare volatum poſſint; ſicque labantur, ac procidant, pondere corporis prægravante. Et ſic quidem Averna.

CAP. XVII. *De Peſtilentia.*

PEſtilentia autem, ſeu affectio exitialis aeris, utcunque poſſit etiam ſuperne, nubis, nebulæque inſtar advenire; tum tamen præſertim creatur, cum terra intempeſtivis pluviis, ardoribuſque, putrorem eſt nacta; iſque halitus ex ea conſurgit, qui inficiat aerem, & longe lateque non modo in homines, ſed in alia quoque animalia graſſetur.

Aerem certe facile induere affectionem halitus è terra proxime exſpirati, tum regionales vocati morbi indicio ſunt, ut hic apud nos frequens Podagra, apud Achæos Ophthalmia, apud Ægyptios Elephantiaſis; tum quod experiuntur, qui peregrinantur, dum adeo perſpicue agnoſcunt, quanta in locis variis aeris diverſitas ſit.

At propagari interdum hanc affectionem per aerem, ipſa Peſtilentiæ affectio declarat; ut illa imprimis, quæ proavorum noſtrorum memoria, cum ortum habuiſſet in Æthiopia, ita in Libyam, Ægyptumque, & univerſam pene Regis Perſarum ditionem excurrit, ut etiam in noſtram hanc Urbem, regionemque pervenerit, ipſamque plane vaſtaverit.

Fit porro iſta propagatio, dum venenatus halitus corpuſcula ſua aeri commiſcens, corpuſculorum illius ſitũ

ita

ita tranſponit, pervertitque, ut quicquid ſimilium eſt ſuis, in eandem texturam conformet; ut dum ignis ſubiens corpuſculis ſuis in lignum, coagmentationem ejus ſic commutat, ut quicquid in illo igneorum eſt corpuſculorum eliciat, & ex ipſis novum ac ſui ſimilem ignem faciat. Deinceps vero, ut ignis mobilitate ſua proſerpens, habet unde ſeſe in ſylvam integram propaget; ita affectio peſtilens præ mobilitate corpuſculorum, ex quibus contexitur, ſenſim prorepat, ac aerem longe, & quouſque admodum diverſa affectione inhibeatur, commutet. Nimirum dicas idem fieri, ut cum nubes ac nebula per aerem repit, & paulatim, qua graditur, immutat conturbatque ipſum.

Prætereo autem, dum homines aerem ſpirando inducunt in corpus, ſorbere illos pariter ea affectus corpuſcula, quibus, quæ ſimilia in corpore ſunt, eo modo, quo de aere dictum, tranſponantur, pervertanturque, & contagio, vicinia, afflatu, ea tranſmittantur deinceps in alios, quæ parem perverſionem faciant, præſtentque ut morbus populatim denique graſſetur.

Atq; hactenus quidem non Meteorologia modo, ſed & univerſa Phyſiologia eſto: de qua quæ pauca ediſſeruimus, ejuſmodi profecto ſunt, quæ contemplando facta perſpecta præſtent ut deinceps ea, quæ ipſis ſunt affinia, poſſint perſpici, & valeant ſimul quæ cauſæ ſunt effectorum naturæ ſpecialium, pernoſci. Nam qui iſta quidem quam-maxime ſtudioſe poſſunt, non proſequuntur; ii longe abſunt, ut aut ipſa quatenus decet, perſpiciant, aut finem, cujus gratia perſpicienda ſunt, conſequantur.

Ac non ſunt quidem unquam mente abjicienda Criteria (neque ipſa adeo Evidentia, quæ juxta illorum unumquodque eſt) quoniam ſi ab iſtis non diſceſſerimus, id, unde oritur perturbatio, quodque metum ingerit, recta cum ratione ediſſeremus, noſque ab ipſo eximemus; cauſam videlicet tenentes eorum, quæ in ſublimi fiunt, ac reliquorum ſimul omnium, quæ paſſim interveniunt, ſummumque terrorem cæteris incutiunt.

Verum

Verum Criteriis ſuppoſitis, juvat maxime dedere ſeipſum ſpeculationi principiorum, ex quibus conſtant omnia, & infinitatis naturæ, aliorumque his cohærentium, ac memoria jugi conſervare ea, quæ de ipſis præcipua ſunt, maximeque generalia Effata. Quippe exinde maxime licet procul fieri à fabulis, & ſtatum illum animi imperturbatum obtinere, qui germanus eſt & unicus ſcopus, in quem nos iſthæc omnia ediſſerentes collineavimus.

PARS PHILOSOPHIÆ III.

Quæ eſt

ETHICA, ſeu *DE MORIBUS*.

CUm jam ſuperſit Ethica, ſeu Philoſophia de Moribus; haud abs re dictum eſt initio eſſe eam præcipuam Philoſophiæ partem habendam; quoniam illa quidem, quæ eſt de Natura, ut illic quoque deduximus, ſupervacanea evaderet, niſi ad vitæ finem, qui Ethicæ eſt conſiderationis, conferret. Sane ipſa quoque Prudentia, quæ ad hanc partem attinet, ideo naturali Philoſophiæ præcellit, quod illi imperet, ipſamque ut medium accommodet ad moralis finem.

Quod dico interim Partem hanc circa vitæ finem verſari, admonet, cur nobis ſit moris eam dicere, quæ eſt de Vita, & Moribus, ſeu de Actionibus vitæ inſtituendis (neque enim Mores aliud ſunt, quam humanæ vitæ conſuetæ actiones) itemque de Fine, hoc eſt, de extremo, ſummove Bonorum, quæ proſequimur; ac rurſus de Eligendis & Fugiendis, quatenus præſcribit Electionem eorum quæ ad illum finem conducunt, & fugam eorum quæ ab eodem avertunt.

Nam, ne longum morer, Finis quidem vitæ, tacito omnium hominum conſenſu, Felicitas eſt: ſed cum omnes fere ab hoc fine aberrent; an non neceſſe eſt id contingat, vel quia non eam, quam oportet, Felicita-

tem ſibi præſtituunt; vel quia quibus mediis oportet, ad illam minime contendunt?

Cum videamus ſane tam multos, quibus cum abunde omnia ſuppetant, quæ ad vitæ uſus neceſſaria ſunt (quippe & affluunt opibus, & decorantur honoribus, & filiis probæ indolis florent, & quicquid demum videtur poſſe vulgo expeti obtinent) eveniat nihilominus, ut anxii querulique ſint, curis & ſollicitudinibus ſcateant, percellantur terroribus, vitam uno verbo degant miſeram: intelligi exinde licet ignorare illos, in quo ſita ſit, & unde habenda felicitas vera; ac ideo eſſe illis pectus inſtar vaſis, quod partim fluxum pertuſumq; expleri nullatenus poſſit; partim liquore tetro imbutum, quidvis receptum conſpurcet ac vitiet.

Quare & operæ pretium eſt beneficio hujus de Fine ac Felicitate Philoſophiæ pectus ſanare purgareque; ut & paucis rebus explebile ſit, & nulla non re jucunde fruatur. Philoſophandum ſed enim nobis, non ad ſpeciem, ſed ſerio eſt: quando nobis opus non eſt ut ſani videamur, ſed ut ſani ſimus. Philoſophandum item quam primum, neque in craſtinum differendum; quoniam hodie quoque beate vivere intereſt; & hoc mali habet ſtultitia, quod ſemper vivere incipit, deſtinatve incipere, & nunquam tamen interim vivit.

Mirum ſane dictu! Semel nati ſumus: bis naſci non licet; ac deſinere ætatem oportet: Tu vero, O bone, cum diem craſtinum in tua poteſtate non habeas, cras te victurum reputans te in horas venturas differs, ac interim hodiernum amittis? Sic omnium vita cunctando perit; exindeque eſt, ut noſtrum non-nemo inter occupationes moriatur. Nemo non ita exit è vita, quaſi modo intraverit; ac poteſt ideo ſenibus quoque exprobrari infantia, quod quaſi alienum agentes negotium, vivere ſe non ſenſerint, vitaque ipſis tota abierit ſine fructu vitæ.

Adnitamur ergo ita vivere, ut nos temporis exacti non pœniteat, ac die præſente ita fruamur, quaſi craſtinus ad nos nihil attineat. Videlicet ad craſtinum ſua-

ſuaviſſime accedit is, qui minimum egens, appetenſque craſtini eſt; & grata illi ſupervenit hora, cujus nimiam ſibi non fecerit ſpem. Cum moleſtum ſit vitam ſemper inchoare; eſto nobis illa continuo quaſi perfecta abſolutaque, & quaſi cumulo ipſius nihil deſit. Stulti vita ingrata eſt, trepida eſt, tota in futurum fertur; nos vero demus operam, ut noſtra ſit grata, ut ſecura, ut non modo præſens, ſed etiam ut jam collocata in tuto.

Sane hoc eſt demum fugere ſtultitiam, evehere ſe in illam Sapientum quaſi ſpeculam, è qua videre cæteros liceat palantes errare, & vitam nequicquam quærere in vita. Quod ſi eſſe reputas ſuave, è terra nautas colluctantes cum tempeſtatibus ſpectare; aut citra tui periculum exercitus prælia miſcentes contueri: nihil eſſe ſuavius omnino poteſt, quam è ſereno Sapientiæ ſolio deſipientium turbas contentioneſque contemplari. Non ſane, quod jucundum ſit cæteros malis affici, ſed quod iiſdem malis non involvi delectet.

Cæterum, ut liceat nobis pro virili, & quadantenus adjutare illos, qui pervenire ad hoc Sapientiæ quaſi culmen deſiderant; ſic ea congeremus, quæ hiſce de rebus meditati hactenus ſumus, ut dicamus primum de Felicitate, quæ ſummum bonum homini eſt; ac deinceps de iis, quæ ipſi creandæ conſervandæque conferunt, quæque aliud non ſunt, quam ipſæ Virtutes.

CAP. IX. *De Felicitate, ſeu fine Bonorum, quatenus illius Homo capax eſt.*

ET de Felicitate quidem hoc ſolum præmitto, idcirco illam dici Finem, hoc eſt, Ultimum, Extremum, ac Summum Bonorum; quod cum ea Bona dicantur, quæ ad ſui proſequutionem appetitum alliciunt; & ex ipſis bonis quædam propter ſe, quædam propter alia expetantur; ipſa Felicitas tale Bonum ſit, ad quod referri omnia oporteat, ipſum autem nuſquam.

Neque obſtat, cum Felicitas, & Beatitudo, ſeu Beata vita idem ſint, à nobis nihilominus Beatæ vitæ finem aliquando dici; Id facimus enim phraſi gentilitia, qua Beatæ vitæ finem, & Beatam vitam pro eodem habemus; non vero qua ſignificemus eſſe ulteriorem finem aliquem, ad quem Beata vita referri cenſeatur.

Hoc autem præmiſſo, par eſt duplicem abuſque initio diſtinguere Felicitatem; Unam videlicet Supremam, quæ intenſionis remiſſioniſque ſit incapax; alteram ſubalternam, in quam cadere adjectio & detractio voluptatum poteſt.

Et prior quidem concipitur quaſi quidam ſtatus, quo nullus poſſit melior, ſuavior, deſideratior excogitari; in quo nihil ſit mali quod timeas, nihil boni quod non habeas; nihil quod agere libeat, ac non liceat; qui denique conſtantior ſit, quam ut amitti unquam poſſit.

Poſteriorem autem habemus, ut ſtatum, in quo, quantum licet, quam optime ſit; ſeu in quo bonorum neceſſariorum quam plurimum, malorum quorumvis quam minimũ adſit; atq; adeo in quo traducere vitam ſuaviter, tranquille, permanenter detur; quantum quidẽ ipſa cõditio regionis, ſocietatis, generis vitæ, cõſtitutionis corporis, ætatis, & ſimiliũ circũſtantiarũ permiſerit.

Non eſt vero ne juicquam, quod ita diſtinguo, ac definio: Siquidem tametſi perſpicuum videatur priorem illam eſſe habendam Dei propriam; non deſunt tamen, qui de ſe ſuaque ſapientia magnifice ſentientes, illam ſibi ut polliceri, ſic adrogare audeant, ac ſeſe idcirco Deo pares dicant, modeſtique ſint, ſi ſe uno Iove reputent minores.

At illi videntur profecto ſuæ mortalitatis, imbecillitatiſque obliti, cum quicunque illius ſunt conſcii, agnoſcere facile poſſint non eſſe homines alterius, quam poſterioris capaces; ac multum præſtare Sapientiam, ſi cum omnes homines quadantenus miſeri ſint, te in eo ſtatu collocet, in quo ſis minime omnium miſer; aut inter varios miſeriæ gradus, quibus obnoxius natus es, collocet in eo, in quo ſis quam minimum miſer. Quippe

pe iſtud demum eſt eſſe ſelicem, iis carere malis quibus angi poſſes, ac iis interim bonis frui quibus majora, ea, qua es conditione, eſſe non poſſint.

Hæc certe eſt cauſa, cur cenſeam *Sapientem*, tametſi carebit ſenſu oculorum, tametſi etiam aurium, futurum nihilominus beatæ vitæ participem; quoniam & adhuc perſeverabit in quam-multis licebit bonis, & iis malis privabitur, niſi corporis, ſaltem animi, quibus alioquin poſſet vexari.

Quinetiam profiteor Sapientem, tametſi dire torquebitur, adhuc tamen felicem fore. Nempe non divina illa quidem, ſed hac humana felicitate, quæ in Sapiente ſemper eſt tanta, quanta eſſe maxima, pro conditione temporis, poteſt.

Nam in tormentis quidem dolores perſentit; interdum etiam ingemiſcit ob illos, atque ejulat: ſed interim tamen, quia facta illos patiendi neceſſitate, minime ipſos exaſperat, ſeu præ impatientia ac deſperatione graviores non facit, quin potius quam-maxima poteſt animi conſtantia illos mitigat, quodammodoque leviores reddit; eatenus ſane beatior eſt, quam ſi illis ſuccumberet; illorũ videlicet inſtar, qui cruciati ſimilibus, non pari virtute & conſtantia eos tolerant; neq; paria habent, à Sapientia (quæ adhibet ſaltẽ vitæ innocentiã, conſcientiæq; ſecuritatẽ) quibus ea levent, adjumenta.

Quare neque eſt, quod quis cavilletur, eſſe ergo nobis pro eodem Phalaridis Taurum, ac Roſas; & Sapientem proinde, dum in illo Tauro peruretur, exclamaturum, Quam ſuave eſt! Quam hoc non curo! Quam pro nihilo habeo! Siquidem alia ſunt, quæ ſapiens malit ſibi contingere, ut corporis quies ab omni incommodo libera, & animi remiſſio bonorũ ſuorum contemplatione gaudentis; alia ſunt, quæ quamvis nolit accidere, cum accidant tamen, & conſtanter prefert, & illa etiam laudat comprobatque: quatenus habet, unde ſibi de ſua conſtantia gratuletur, ac dicere poteſt, Uror, ſed invictus. Quidni optabile ſit, non quod urit me ignis, ſed quod non vincit?

Atq; hæc quidem prout contingit Sapientem quoq; eſſe obnoxium ut morborum doloribus, ſic cruciatibus tyrannorum; tametſi neque illos accerſat, neque iſtos provocet, quantum quidem decore poteſt. Quod ſupereſt autẽ, neq; ea ſemper, neq; omnibus tẽpora incidunt, in quibus longe ut indolentius, ita felicius vivere liceat.

CAP. II. *Voluptatem, ſine qua notio Felicitatis nulla eſt, rem bonam ſuapte natura eſſe.*

CUm porro & ſuave ſeu Volupe ſit, ſine dolore Vivere, & ſuave quoque ſeu volupe bonis frui, ipſiſque recreari; conſtat quidem felicitatem non poſſe ſine utraque hac, aut altera ſaltem, ſuavitate, voluptateve intelligi (nempe pro eodem Voluptatem, Suavitatem, Iucunditatem, cæteraque id genus habeo. Verum eſſe aliquos videas, qui magna pompa adverſus ipſam Voluptatem ſic differant, quaſi quidpiam malum ſua natura ſit, ac adeo ab ipſa ſapientia felicitateque alienum.

Quare & priuſquam diſquiramus reverane Felicitas in Voluptate conſiſtat, declarandum eſt Voluptatem eſſe ex natura ſua quid bonum; uti & Dolor oppoſitus quidpiam eſt ſuapte natura malum.

Sane vero cum illud ſit Bonum, quod juvat, quod placet, quodq; adeo amabile eſt, appetitumque allicit; uti & Malum illud, quod nocet, quod eſt ingratum, quodq; idcirco ſui odium averſionemq; concitat; nihil eſt, quod magis, quam Voluptas demulceat, magis delectet, magis diligatur, expetatur magis; ut contra nihil eſt, quod magis quam Dolor incõmodet, diſpliceat, abhorreatur, refugiatur. Adeo proinde ut Voluptas non modo eſſe videatur Bonum, ſed ipſa quoq; Boni ratio, quatenus eſt id, cujus cauſa res aliqua bona eſt, ſeu expetitur; uti & Dolor nõ modo malũ, ſed ipſa etiã Mali ratio, quatenus eſt id cujus cauſa res aliqua eſt mala, ſeu refugitur.

Quippe & tametſi interdum Voluptatem refugiamus, non ipſa tamen eſt Voluptas, quam refugimus, ſed quem forte

ſorte habet adnexum dolorem; uti &, ſi Dolorem aliquando proſequamur, non ipſe eſt dolor quem proſequimur, ſed quam voluptatem forte habet adjunctam.

Nam, ut rem dicam paulo explicatius; Nemo ipſam Voluptatem, quia voluptas ſit, aſpernatur, aut odit, aut fugit; ſed quia conſequuntur magni dolores eos, qui ratione voluptatem ſequi neſciunt. Neque porro quiſquam eſt, qui Dolorem ipſum, quia dolor ſit, amet, conſectetur, adipiſci velit; ſed quia nonnunquam ejuſmodi incidunt tempora, ut labore & dolore magnam aliquam quærat voluptatem.

Ut enim ad minima veniam; Quis noſtrûm exercitationem ullam corporis ſuſcipit laborioſam, niſi ut aliquid ex ea commodi conſequatur? Quis autem vel eum jure reprehenderit, qui in ea voluptate velit eſſe, quam nihil moleſtiæ conſequatur? vel illum, qui dolorem eum fugiat, quo Voluptas nulla pariatur? At vero eos & accuſamus, & juſto odio digniſſimos ducimus, qui blanditiis præſentium voluptatum deliniti atque corrupti, quos dolores, quas moleſtias excepturi ſint, occæcati cupiditate, non provident. Similiq; ſunt in culpa, qui officia deſerunt mollitia animi, id eſt, laborum & dolorum fuga.

Et harum quidem rerum facilis eſt, & expedita diſtinctio. Nam libero tempore, cum ſoluta nobis eſt eligendi optio, cumque nihil impedit, quo minus id, quod maxime placeat, facere poſſimus, omnis Voluptas aſſumenda eſt, omnis dolor depellendus. Temporibus autem quibuſdam ſæpe eveniet, ut & Voluptates repudiandæ ſint, & moleſtiæ non recuſandæ.

Itaque tametſi omnẽ Voluptatẽ eſſe quid bonũ exiſtimemus, & omnem Dolorem quid malum: non aſſerimus tamen oportere ſemper aut proſequi illam, aut fugere hunc; ſed eſſe in ipſis ſicut qualitatis, ita quantitatis habendam rationem. Nempe præſtare, ut dolores ſuſtineamus aliquos quo voluptatibus potiamur uberioribus; ac expedire, ut abſtineamus ab aliquibus voluptatibus, ne ſubinde dolores difficiliores perſera-

Quo fit, ut hic ſit quaſi fons, ex quo de Criteriis agentes, Canones varios circa Affectum, Paſſionemve deduximus, habentes puta Voluptatem, & Moleſtiam ſive Dolorem, pro Electionis Fugæque Criterio, neque id profecto injuria. Siquidem commenſuratione & rerum juvantium, lædentiumque delectu dijudicare hæc omnia decet, quandoquidem bono interdum ut malo, & vice verſa interdum malo tanquam bono utimur.

Ex hiſce ergo, ut rem inculcem, dico, Nullam Voluptatem eſſe per ſe malum, ſed ea, quæ nonnullas Voluptates pariunt, ejuſmodi eſſe, ut multo ampliores voluptatibus dolores inducant: addoque proinde, Si voluptas omnis ſic in ſeipſam colligi poſſet, ut nullum dolorem neque in ſe complecteretur, neque poſt ſe relinqueret; fore omnem ipſa ſui collectione non minus perfectam abſolutamque habendam, quam ſint opera naturæ præcipua, foreque adeo, ut voluptates nullatenus inter ſe differrent, ac poſſent idcirco indiſcriminatim optari.

Quinetiam, ſi illa quoque ipſa, quæ ſunt luxurioſis efficientia voluptatum, liberarent eos rerum ſublimium, & mortis, ac doloris metu; docerentque qui eſſent fines cupiditatum; nihil haberem, quod reprehenderem; cum undique complerentur voluptatibus, nec haberent ulla ex parte aliquid aut dolens, aut ægrum, id eſt malum.

CAP. III. *Felicitatem univerſe in Voluptate conſiſtere.*

NUnc, ut ad id quod propoſui accedam, videtur plane Felicitas in Voluptate conſiſtere; quanquam id comprobandum primo univerſe eſt, ac dicendum poſterius in quanam ſpeciatim conſiſtat.

Univerſe ergo videtur Voluptas eſſe ut principium, ita & finis Beatæ vitæ; quando eſſe eam bonum primũ,

&

& noſtræ omniſque animalis naturæ congenitum deprehendimus; ipſaque eſt, à qua electionem fugamque omnem auſpicamur, & in quam tandem deſinimus; hoc affectu uſi, tanquam Regula ad bonum omne dijudicandum.

Et quod Voluptas quidem ſit primum congenitumque bonum, ſeu, ut ſolent dicere, Primum aptum accommodatumque naturæ, ex eo demonſtratur, quod, Omne animal, ſimul atque natum ſit, Voluptatem appetat, eaque gaudeat, ut ſummo bono; Dolorem aſpernetur, ut ſummum malum, & quantum poſſit, à ſe repellat (& videre certe licet, ut ne Hercules quidem ab interula ſuccenſa depaſtus, ſeſe contineat, quin lacrymetur

Clamans, fremenſque; at undique reſonant petræ
Locrorum, & Eubœæ juga alta montium)

facit vero id omne animal nondum depravatum, ipſa natura incorrupte atque integre judicante.

Itaque nulla eſt ratione neque diſputatione opus, quamobrem voluptas expetenda, fugiendus dolor ſit; conſtat ſcilicet hoc ſentiri; ut calere ignem, nivem eſſe albam, dulce mel; quoniam nihil oportet exquiſitis rationibus confirmare; ſatis eſt admonere. Etenim, quoniam detractis de homine ſenſibus, reliqui nihil eſt: neceſſe eſt, quid aut ſecundum naturam, aut contra ſit, à natura ipſa judicari: Voluptatem etiam & per ſe expetendam eſſe, & dolorem ipſum per ſe eſſe fugiendum. Etenim quid percipit, & quid judicat, quo aut petat aut fugiat aliquid, præter Voluptatem, & Dolorem?

Quod vero Voluptas, ut primum naturæ accommodatum eſt, ſic etiam expetendorum extremum, ſive bonorum finis ſit, vel ex eo poteſt intelligi, quod Voluptas ſit ſola, ob quam cætera ſic expetimus, ut ipſa non ob aliud, ſed ſuimet cauſa ſolum expetatur. Quippe poſſumus quidem alia expetere, ut delectemur, ſeu voluptate afficiamur: at nemo requiſierit propter quam cauſam delectari, aut affici voluptate velimus.

Profecto non magis, quam propter quam cauſam eſſe felices deſideremus; ut puta quod ut eodem gradu, ſic pro eadem re haberi Voluptas ac Felicitas debeant; atque adeo pro Fine, ſive Ultimo, ac Summo bonorum, ad quod referantur quidem cætera, ipſum autem alio nuſquam referatur.

Confirmatur autem ex eo, quod Felicitas non aliunde eſſe, ut jam præmonuimus, Felicitas intelligatur, quam quia eſt ſtatus, in quo licet quam-ſuaviſſime jucundiſſimeque, hoc eſt, quanta fieri poteſt maxima cum Voluptate degere. Tolle enim hanc ſuavitatem, jucunditatem, Voluptatem ex vita; ecqua, amabò, tibi notio Felicitatis ſupererit? non illius modo, quam dixi divinam, ſed etiam alterius, quam humanam haberi; quæque aliunde magis, & minus, ſive intenſionem, ac remiſſionem non ſuſcipit, quam quia cadere in ipſam adjectio, & detractio Voluptatis poteſt?

Ut res etiam poſſit ex comparatione Voluptatis cum dolore manifeſtius intelligi; conſtituamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem & animo & corpore voluptatibus; nullo dolore nec impediente, nec impendente; quem tandem hoc ſtatu aut præſtabiliorem, aut magis expetendum poſſumus dicere? Ineſſe enim neceſſe eſt in eo, qui ita ſit affectus, & firmitatem animi nec mortem nec dolorem timentis, quod mors ſenſu careat, dolor in longinquitate levis, in gravitate brevis ſoleat eſſe: ut ejus magnitudinem celeritas, diuturnitatem allevatio conſoletur. Ad ea cum accedit, ut neque divinum numen horreat, nec voluptates aut bonorum præteritorum memoria, aut futurorum exſpectatione partas effluere patiatur, earumque aſſidua recordatione lætetur; quid eſt, quod huic poſſit, quod melius ſit, accedere?

Statue contra aliquem confectum tantis animi corporiſque doloribus, quanti in hominem maximi cadere poſſunt; nulla ſpe propoſita fore levius aliquando; nulla præterita, nec præſenti, nec expectata voluptate; Quid eo miſerius dici, aut fingi poteſt?

Quod

Quod ſi vita doloribus referta maxime fugienda eſt; ſummum profecto malum eſt vivere cum dolore; cui ſententiæ conſentaneum eſt, ultimum eſſe bonorum, cum voluptate vivere. Neque enim habet noſtra mens aliud quidquam, ubi conſiſtat, tanquam in extremo; omneſque & morbi, & ægritudines ad dolorem referuntur; nec præterea eſt res ulla, quæ aut ſua ſede naturam ſollicitare poſſit, aut frangere.

CAP. IV. *Voluptatem, in qua ſita Felicitas eſt, eſſe Indolentiam corporis, & Tranquillitatem mentis.*

VEruntamen, cum ſint duo quædam, ut paulo ante eſt inſinuatum, voluptatum genera; Nam alia quidem ſpectari poteſt tanquam in ſtatu, ſeu quiete; adeo ut nihil aliud ſit, quam placabilitas, ſedatio, & vacuitas immunitaſve à perturbatione ac dolore: alia vero tanquam in motu; adeo ut conſiſtat in ſuavi motione, veluti lætitia, hilaritate, & quacunque ſenſus jucunde, & quodam quaſi cum dulcore, & titillatione movetur, ut dum quis per famem & ſitim comedit ac bibit: ideo quæri poteſt, in utra que-ne; an in altera, & quanam felicitas conſiſtat?

Dicimus ergo voluptatem, in qua conſiſtit felicitas, ſive finis beatæ vitæ, eſſe voluptatem priorem, hoc eſt, ſtabilem, ſeu in ſtatu, atque idcirco non aliam, quam Indolentiam corporis, & Tranquillitatem mentis.

Quocirca & cum univerſe Voluptatem Beatæ vitæ eſſe finem dicimus, longe profecto abſumus, ut eas Voluptates, quæ ſunt virorum luxu diffluentium, aut aliorum etiam, quatenus ſpectantur in ipſa motione actioneve fruendi, qua nimirum ſenſus jucunde dulciterque afficitur, intelligamus; veluti quidam rem ignorantes, aut à nobis diſſentientes, aut alioquin adverſum nos male affecti, interpretantur; ſed illud duntaxat, ut res iterum dicatur, intelligimus, Non dolere corpore, ac animo non perturbari. Siquidem

Siquidem non compotationes comeſſationeſque perpetuæ, non ipſa cum pueris mulieribuſque conſuetudo; non piſcium deliciæ, aut quæcunque aliæ menſæ lautioris cupediæ jucundam vitam pariunt; ſed quæ cum ſobrietate, ſerenoque adeo animo eſt ratio, cauſas cur quidque eligendum fugiendumque ſit inveſtigans, ac opiniones abigens, ob quas plurima mentes occupat perturbatio.

Ut noſcatur vero quamobrem hęc ſola voluptas ſit finis? obſervari debet naturam ad voluptatem aliam primario & tanquam ad finem non tendere, quam ad ſtabilem; quæ ex amotione doloris moleſtiæve conſequitur. Nam mobilem quidem non habet ut finem, ſed apparat ſolum tanquam medium ad ſtabilem, nimirum, ut ſit quaſi condimentum operationis illius, quæ ad eximendum dolorem moleſtiamve eſt neceſſaria. Sic enim, cum fames & ſitis, v. c. res ſit moleſta, animalque incommodet; primarius finis naturæ eſt, ut in eo ſtatu animal conſtituat, in quo ſit ab hac moleſtia immune: & quia id, niſi comedendo bibendoque non poteſt fieri, ideo ſuavitate ipſam comedendi bibendique actionem condit, ut animal tanto libentius ſeſe ad comedendum bibendumque accingat.

Ac vulgo quidem homines præpoſtere agentes, nimirum inconſiderate intemperanterque abrepti, voluptatem, quæ eſt in motu, tanquam finem ſibi præſtituunt: verum advocata in ſubſidium ſapientia voluptates in ordinem & concinnitatem redigit; docetque non aliam pro beatæ vitæ fine conſtituendam, quam quæ finis ſit ſecundum naturam, quæque non alia profecto ſit ab ea, quam prædiximus. Etenim duce ipſa natura quicquid agimus, eo ſpectat, ut neque corpore doleamus, neque animo perturbemur; ac ubi id ſemel aſſequuti ſumus, omnis animi procella ſedatur, & nihil majus eſt, ad quod reſpectemus, quaſi requirentes quidpiam aliud, quo ipſum tam animi, quam corporis bonum compleatur: Tunc enim voluptate egemus, cum ex illius abſentia excitatur in nobis dolor;

at

at cum non dolemus, tunc nulla in nobis voluptatis indigentia eſt.

Ex quo fit proinde, ut magnitudinis voluptatum terminus, ſeu voluptas ſumma, ipſa ſit doloris amotio, ſeu qui amotionem conſequitur ſtatus. Nam ubicunque voluptas adeſt, quamdiu quidem adeſt, ibi nihil eſt dolens, aut ægrum, aut utrumque ſimul. Fit etiam proinde, ut privatione doloris terminata voluptas ſumma, variari quidem diſtinguique poſſit, augeri autem amplificarique non poſſit. Natura enim, quouſque omnem prorſus dolorem exemerit, voluptatem auget; at ſublato omni dolore, non patitur ipſam ſecundum magnitudinem provehi, ſed admittit ſolum varietates quaſdam minime neceſſarias; utpote quæ ad id ne doleamus, non comparentur.

Quinetiam hinc fit, ut abs re inſultent, qui cauſantur nos non habere illud, omni dolore carere, ut aliquid dolorem inter & voluptatem medium; ſed ipſum cum altero membro ſic confundere, ut non ſolum pro voluptate, ſed etiam pro ſumma voluptate habeatur. Nam quoniam, cum privamur dolore, ipſa liberatione & vacuitate omnis moleſtiæ gaudemus; omne autem id, quo gaudemus, voluptas eſt, ut omne id, quo offendimur, dolor; doloris omnis privatio recte nominata eſt voluptas. Ut enim cum cibo & potione fames ſitiſque depulſa eſt, ipſa detractio moleſtiæ conſequutionem affert voluptatis; ſic in omni re doloris amotio ſucceſſionem efficit voluptatis.

Unde & poteſt quoque diſcrimen oſtendi, cum urgent non eſſe, cur ſtatus ille medius voluptas potius quam dolor dicatur. Quippe detracta voluptate, non ſtatim conſequitur ægritudo, niſi in voluptatis locum dolor forte ſucceſſerit; at contra gaudemus omittendis doloribus, etiamſi voluptas ea, quæ ſenſum moveat, nulla ſucceſſerit; eoque intelligi poteſt, quanta voluptas non dolere ſit; & niſi quis capiat, eos interroget, qui morborum doloribus acerbiſſimis infeſtantur.

Quod vero etiam ſunt, qui rident, objiciuntque eſſe

eſſe voluptatem hanc conſtitutionem quaſi dormientis, ac nos inertiæ inſimulant; idcirco faciunt, quia non advertunt conſtitutionem hujuſmodi non eſſe nobis merum torporem; ſed potius ejuſmodi ſtatum, in quo omnes vitæ actiones placide ſimul atque jucunde peragantur. Nam nolumus quidem Sapientis vitam eſſe quaſi torrentem, rapidumve flumen; at non idcirco tamen eſſe volumus quaſi aquam reſtagnantem, & mortuam; ſed potius quaſi aquam fluvii tacite placideque labentis. Quare & contendimus ejus voluptatem eſſe non inertem, ſed eam quam ratio efficit firmam ſibi.

Verum hoſce ut mittam, & ad id quod caput eſt, redeam, in idemque inſiſtam; Duo apud nos bona ſunt, ex quibus illud ſummum, beatumque componitur; Ut Animus ſine perturbatione, Ut Corpus ſine dolore ſit: atque ita quidem, ut hæc bona, ubi omni moleſtia detracta, plena fuerint, minime creſcant: Quo enim creſcat, quod plenum ſit? Si corpus omni dolore caret, quid accedere ad hanc indolentiam poteſt? Si animus conſtat ſibi placiduſque eſt, quid accedere ad hanc tranquillitatem poteſt? Quemadmodum ſerenitas cæli non recipit majorem adhuc claritatem, in ſinceriſſimum nitorem repurgata; ſic hominis corpus animumque curantis, & bonum ſuum ex utroque nectentis, perfectus eſt ſtatus, & ſummam voti ſui invenit, ſi nec æſtus animo eſt, nec dolor corpori. Siqua extra blandimenta contingunt, non augent ſummum bonum, ſed ut ita dicam, condiunt, & oblectant: abſolutum enim illud humanæ naturæ Bonum, corporis & animi pace contentum eſt.

CAP. V. *De iis, quæ hanc Felicitatem, ſeu Voluptatem pariunt, ut cum primis Virtutes ſunt.*

JAm, cum iſta Corporis Animique pax, hoc eſt Tranquillitas in hoc, in illo Indolentia, completa Hominis Felicitas ſit; nihil noſtra magis intereſt, quam ea, quæ

quæ ipſam facere tuerique poſſunt, meditari; quandoquidem, dum illa adeſt, quod non habeamus, nihil eſt; dum abeſt, nihil non agimus, ut conſequi ipſam poſſimus; & tamen, ut dictum jam eſt, plerumque non conſequimur.

Itaque videtur imprimis non ſecus de Felicitate, quam de Sanitate philoſophandum eſſe; ſiquidem conſtat illum ſtatum, in quo Animus ſine perturbatione, Corpus ſine dolore eſt, nihil eſſe aliud, quam perfectam totius Hominis Sanitatem. Quo fit, ut intelligi liceat, quemadmodum in corpore, ſic in Animo quoque ipſo, ea, quæ Sanitatem creant & conſervant, ipſa eadem eſſe, quæ obſtant, ne morbi adveniant; aut ſi advenerint, curant expelluntque.

Cum vero adverſus Corporis morbos comparata ſit Medicinæ ars, quæ remedia iis præcavendis propulſandiſq; adhibet; ideo non multum circa illos ſupereſt nobis operæ; ſed duo quædam Monita eſſe poſſe ſatis videntur.

Unum, ut, quo averti poſſint, aut leviores fieri, & plerumque curari, colatur Temperantia, vitaque ſit Sobria, atque continens; quod morborum ſeges non aliunde ſoleat, quam ex oppoſito vitio proficiſci.

Alterum, ut cum eos patiendi incubuerit neceſſitas, Fortitudo occurrat, & tum perferantur animo conſtanti, tum præ impatientia non exaſperentur; ac vel illud ſolatio ſit, quod futuri ſint, aut magni, breves; aut diuturni, leves.

Adverſus Animi autem morbos comparata quidem Philoſophia eſt; unde & illam Animi quaſi Medicinam merito habemus: Verum ea non perinde ab iis, qui animo laborant, conſulitur aut adhibetur. Id nempe, quia corporis morbos ipſo animo judicamus; morbos vero animi neq; ſentimus corpore, neq; animo aut agnoſcimus, aut judicamus, ut par eſt; quoniam ipſummet quo judicandum ſit, ægrotet. Unde & intelligi poteſt, eſſe revera animi morbos perniciofiores, quam corporis; ut inter morbos corporis, illi omnium graviſſimi, & periculo-

culoſiſſimi ſunt, qui ſui ſenſum adimunt, ſicuti Veternus, aut Febris ardentior.

Quinetiam eſſe Animi morbos deteriores quam Corporis, eadem declarat ratio, qua Voluptates animi ſunt Voluptatibus Corporis potiores. Videlicet, quod corpore nihil niſi præſens, & quod adeſt; animo autem & præterita, & futura ſentiamus. Ut enim æque doleamus animo, cum corpore dolemus, fieri tamen permagna acceſſio poteſt, ſi v.c. aliquod æternum & infinitum impendere malum nobis opinemur: Quod idem licet transferre in Voluptatem, ut ea major ſit, ſi nihil tale metuamus: cum & illud perſpicuum ſit, maximam animi, aut voluptatem, aut moleſtiam, plus aut ad beatam, aut ad miſeram vitam afferre momenti, quam eorum utrumvis, ſi æque diu ſit in corpore.

Quoniam vero duo quidam ſunt Capitales animi morbi, Cupiditas nempe, ac Metus, cum propaginibus variis, cumque adjuncta ubique Ægritudine, ſeu Moleſtia, eo modo, quo corporis morbi cum adjuncto Dolore ſunt: ideo Philoſophiæ eſt munus adhibere Remedia, quæ ipſos, ne animum invadant, prohibeant; aut, ſi invaſerint, tanquam è præſidio dejiciant. Tales ſunt potiſſimum Cupiditates inanes opum, honorum, aliarum rerum, & Metus à Diis, à Morte, & alii; quibus late graſſantibus, nulla unquam pars animi relinquitur ſana.

Remedia porro, quæ Philoſophia adhibet, ipſæ ſunt Virtutes, quæ à Ratione ſeu Prudentia generaliore profectæ, hujuſmodi Affectus arcent & expellunt. Dico autem Rationem, ſeu generaliorem Prudentiam, quoniam cum ſit quædam Prudentia ſpecialior, actionibus vitæ ſingularibus dirigendis inſerviens; agnoſcitur tamen altera generalior, quæ nihil aliud ſit, quam ipſamet Ratio, ipſumve Rationis dictamen, ac idem pleriſque habeatur cum ipſa Sapientia; cum aliunde Virtus nihil aliud ſit, quam Perfecta quædam diſpoſitio animi, quam Ratio, ſeu Prudentia creet, ac animi morbis, ſeu Vitiis opponat.

CAP.

CAP. VI. *De Recta ratione, ac Libero arbitrio, à quo laus omnis Virtutum eſt.*

HInc, cum deinceps de Virtute, ejuſque ſpeciebus videatur dicendum, præmittendum eſt quidpiam de ipſa Ratione, ac ſimul de eo, quod in ea eſt, Libero arbitrio; cum exinde ſit univerſa, quæ Virtuti competit laus; uti eſt & oppoſitum quod Vitio debetur, probrum, ac vituperium.

Itaque, cum Ratio generatim nihil aliud ſit, quam facultas ratiocinandi, ſeu judicandi, ac unam rem inferendi ex alia; tum illam ſpeciatim hic accipimus, quæ in rebus agendis, ſeu in Electionem Fugamque cadentibus, judicat, ac infert, ſeu ratiocinatur.

Cum poſſit autem judicium, ſive ratiocinium recte, perverſeque inſtitui: illa quidem Ratio, cujus pravum eſt judicium, non eſt proprie ratio; noſque illam potius Opinionem dicimus: Attamen, ob frequentem uſum, dicatur quoque, ſi lubeat, Ratio, dummodo Prava intelligatur; uti & Recta ratio dici poteſt Opinio, modo intelligatur ea, quæ ſana ſit.

Ac ipſam quidem Rationem rectam tum naturæ bonitas facit, tum rerum peritia, ſive Experientia, ac obſervatio ſedula, ex qua efficitur, ut quaſi habitis firmis correctiſque principiis, ratiocinatio ſolida ſit, & jure ad illius provocetur judicium, qui expertus eſt, ac prudens rerum; ſed & huc faciunt, quæ de Criteriis in Canonica diſputata ſunt, quæque recenſere nihil eſt jam opus.

Interim porro cum dico res in Electionem, Fugamque cadentes; ſuppono eſſe quoque in nobis Liberum rationis arbitrium, hoc eſt, facultatem eligendi, & proſequendi id, quod eſſe ipſa ratio bonum judicarit; reſpuendi vero, ac refugiendi, quod eadem judicarit malum.

Eſſe autem id reipſa in nobis, Experientia probat, & com-

communis ſenſus, quo conſtat nihil eſſe laude vel vituperio dignum, niſi quod libere, voluntarie, judicato, ex electione fit; ac idcirco pendet ab Eo, quod eſt in nobis, quodque ab omni dominatu liberum immuneque eſt, ac ejuſmodi, ut propterea præmia ſuppliciaque jure legibus conſtituantur: cum fieri nihil poſſet iniquius, ſi hominum actiones eſſent condicendæ rigidæ illi neceſſitati, quam ex Fato ortam aliqui, ut omnium dominam, introducunt, dum quicquid accidit, aut fit, id ex æterna veritate, cauſarumque continuatione fluxiſſe declarant.

Satius longe profecto eſt, fabuloſæ, hoc eſt, vulgari de Diis opinioni addici, quam Phyſicorum Fato ſervire; imponentium ipſum cervicibus noſtris, ut ſempiternum dominum, quem dies noctesque timeamus. Quippe illa opinio, ob reverentiam quæ Diis habetur, ut exorentur, facit ſpem: hoc vero habet Neceſſitatem inexorabilem adjunctam.

Ac verum eſt quidem in rebus ratione carentibus fieri aliqua neceſſario (quanquam non ea neceſſitate, quæ impediri non valeat; uti & in Canonicis, & tum cum de cauſis ageremus, attigimus) at in homine ratione utente, & quatenus quidem illa utitur, neceſſitas prorſus eſt nulla; ac nos ideo conati ſumus declinationem motuum aſſerere atomis, ut deduceremus, quî poſſet Fortuna humanis rebus intervenire, ac Illud quod in nobis eſt, ſive Liberum arbitrium, minime periret.

Nempe congruum omnino eſt, ut nos in omnem partem verſemus, & contendamus ingeniu n; in id incumbendo, ut quomodocumque demum à motione ſempiterna liberum tueamur arbitrium, ac Pravitatem evadere inculpabilem non patiamur.

Quod de Fortuna autem dico, non eo ſane facit, ut ipſi tribuamus divinitatem aliquam, non modo inſtar vulgi, ſed illorum etiam, qui illam habentes ut cauſam quampiam inſtabilem, non exiſtimant quidem porrigere ipſam quaſi manu hominibus boni aut mali aliquid, quod ad beatam vitam faciat, ſed putant tamen illam

illam bonorum malorumque insignium occasiones suppeditare: Non eo, inquam, facit; sed ut agnoscamus, sicut necessitate & consilio, sic etiam fortuna multa fieri, ac idcirco Sapientis esse ut se comparet adversus Fortunam.

Porro, cum quicquid bonitatis aut malitiæ est in humanis actionibus, non aliunde pendeat, quam ex eo, quod, Quis sciens, & volens, seu liber facit; ideo Animus est assuefaciendus, ut & Sane sciat, hoc est, ratione recta utatur; & Sane velit, hoc est, ut liberum arbitrium ad id quod vere est bonum flectat, ab eo quod vere est malum deflectat: Siquidem talis assuetudo eam dispositionem in animo gignit, quam esse Virtutem definivimus; uti opposita gignit eam, quam proinde licet definire Vitium.

Taceo autem illud esse vere **Bonum**, quod Voluptatem, ut sinceram, ita sine ulla unquam futura molestia ac pœnitentia creat; illud vere **Malum**, quod sincerum **Dolorem**, & sine ulla unquam futura **voluptate** & **allubescentia** parit. Verum autem utrumque dico, ad ejus discrimen, quod nisi apparens fucatumque non est; cujusmodi quidem est **Bonum**, quod voluptatem præsentem creans, insequuturam nihilominus molestiam ac pœnitentiam habet: Malum vero, quod dolorem molestiamve præsentem pariens, voluptatem habet allubescentiamque futuram: ut intelligitur ex iis, quæ deducta jam ante sunt.

CAP. VII. *De Virtutibus ipsis generatim.*

CÆterum, cum sit omnis Virtus aut ipsa Prudentia, Rationisve rectæ dictamen, prout ipsi assuescimus; aut ab ipsa Prudentia, rectæve Rationis dictamine regatur, ac pendeat; constat ad hoc posterius genus spectare tum illam, qua quis est erga se affectus, tum illam, qua erga alterum; cum Prudentia aliunde ea sit, qua quis ad regendum comparatus est, non modo seipsum, verum etiam alios.

Et

Et quæ Virtus quidem eſt ad alterum, ea dici Iuſtitia generatim ſolet; at ea qua quis erga ſeipſum affectus eſt, duplex vulgo diſtinguitur, Temperantia & Fortitudo. Moris eſt nobis ut utramque Honeſtatis nomine complectamur, uti dum agere ex virtute, nihil eſſe aliud, quam Prudenter, Honeſte, Iuſte agere dicimus; videlicet, quatenus iis qui ſobrie, continenterque vivunt, vivere honeſte, ſeu decore dicuntur; & qui gerunt ſe fortiter, gerere ſe honeſte, ſeu decore cenſentur.

Quare & nos quoque, ut cæteri ſolent, Quadruplicem diſtinguimus Virtutem, utputa Prudentiam, Temperantiam, Fortitudinem, & Iuſtitiam; ſed ita nihilominus, ut Prudentiam non tam ulli opponamus Affectui, quam Incogitantiæ, Ignorantiæ, Stultitiæ (niſi tamen ex accidenti, quatenus perturbatio rationem veluti occæcat, facitque ut homo imprudenter agat) & Iuſtitiam ſimiliter, non tam affectui, quam Malitiæ, qua quis in fraudes pronus eſt (niſi etiam ex accidenti, quatenus ira, odium, avaritia, aut paſſio alia facit, ut injuſte agatur) Temperantiam autem opponamus alteri memoratorum paulo ante affectuum, videlicet Cupiditati; & Fortitudinem alteri, videlicet Metui.

Patet proinde, quod ante dixi, Rationem eſſe Sobriam, rectève inſtitutam, quæ vitam jucundam ſeu beatam pariat, eo ſpectare, ut intelligamus, præſtare id illam beneficio Virtutum, quas ingenerat, ac tuetur. Et quod adjeci illam inveſtigare cauſas, cur quidque eligendum fugiendumve ſit, ac abigere opiniones, ob quas plurima mentes occupat perturbatio; eo attinere, ut intelligamus eſſe eam idem cum generaliore Prudentia, quæ eſt omnium Eligendorum Fugiendorumque principium, ac ideo Bonum maximum, quod ab ea exortæ virtutes perturbationes ſedent, edocentes vivi jucunde non poſſe niſi prudenter, honeſte, juſteque vivatur; ut neque prudenter, honeſte, ac juſte, quin vivatur ſimul jucunde.

Effi-

Effici autem ex hoc vides quamobrem cenſeam eſſe Virtutes Beatæ vitæ congenitas, ac fieri non poſſe ut ab iis vita jucunda ſeparetur. Nempe cætera quidem omnia, ut caduca, atque mortalia, ſunt à germana conſtantique Voluptate ſeparabilia; ſola autem Virtus, ut bonum perpetuum, atque immortale, inſeparabilis ab ea eſt.

Simul vero ex his intelligitur, eſſe omnes virtutes inter ſe connexas, & ex capite quidem duplici; Uno, quia cum ipſa principe Prudentia cæteræ omnes conjunctæ ſunt, ut cum capite membra cætera, aut cum fonte rivi ex ipſo manantes: Altero, quia tam Prudentia, quam cæteræ cum jucunda vita cohærent; & neque, niſi adſint Virtutes, eſſe jucunda vita poteſt; neque adeſſe Virtutes poſſunt, quin vita ſimul jucunda ſit.

Neque porro tametſi omnes inter ſe nexæ Virtutes ſint, ideo pares inter ſe ſunt, ſicut aliqui autumant, qui & paria eſſe inter ſe Vitia omnia Peccataque defendunt. Nam & poteſt quis eſſe ad Iuſtitiam, quam ad Temperantiam comparatior; & poteſt in uno eſſe, quam in alio Temperantia perfectior; nam (quod citra quidem invidiam ſit dictum) ipſe, v.c. qui diutius jam in eo ſum, ut in ſobrietate proficiam, non toto aſſe paſcor; Metrodorus, qui nondum tantum profecerit, toto. Conſtat & inter homines eſſe alium alio Sapientiorem; & ex iis, qui recte & ex Virtute agunt, non paria decerni præmia omnibus; uti neque peccantibus paria decernuntur ſupplicia. Nempe, quod iis ſenſus, moreſque repugnent, qui paria omnia faciunt, & peccare æque contendunt eum qui parentem, & eum qui ſervum verberet injuria; cum & ſint, apud quos nihil diſtet, fabam comedas, an parentis caput.

Sed hoſce ut mittam, illi alii ſunt, qui, quod Virtutes ad Voluptatem ſeu Felicitatem comparatas eſſe dicamus, inſimulant, ac debacchantur, quaſi intelligamus eam, quæ obſcœna infamiſque Voluptas ſit. Verum illi ſinendi ſunt, ut lubuerit, deblaterare; Nam & quod Virtutem ſummum Bonum faciunt, facimus & nos, ſi

modo

modo de mediis ad beate vivendum conducentibus ſermo ſit; Neque enim aliud eſt ullum, quod quantum ipſa virtus, poſſit, ipſaque adeo præſtantius ſit (ſcilicet non opes, non gloria, non amici, non liberi, &c.) At ſi de ipſo Beate vivendo, ſeu Felicitate ſit ſermo, quid ni ſit hoc Bonum Virtute ſuperius; cum Finis ſit, cui obtinendo ipſa Virtus inſerviat?

Inclamant aliunde, quod Virtutem enervem faciamus, dum tantum ipſi virium non tribuimus, ut Sapientem omni Paſſione affectuve carentem reddat, ſed patiatur illum aliquibus tangi, ut quod, v. c. in amicorum morte mœreat, lacrymetur, gemitus ac ſuſpiria ducat: Verum, cum magni jure faciamus, quod poſſit nos Virtus & à vanis Terroribus, & à Cupiditatibus inanibus eximere, quando iſta capita ſunt graviorum omnium perturbationum; non parvi quoque ducimus, ſi ad cæteros affectus quod ſpectat, illos ad ejuſcemodi mediocritatem redigat, in qua remaneat aliquis humanitatis veluti ſenſus.

Illa certe omnimoda, quam jactare ſolent, mœroris detractio, à majore alio malo proficiſcitur, Immanitate ſcilicet, ac immoderata vanæ gloriæ ambitione, & quaſi rabie: Adeo ut videatur longe præſtabilius, paſſionem quampiam experiri, mœrore quopiam affici, oculos non pati turgere, ſed in lacrymas fluere; & quæ ii patiuntur, aut fingunt, qui affectu tenero eſſe amanteſque videri volunt, quam ex horum decreto ſapere, & ringi.

CAP. VIII. *De Prudentia univerſe.*

VErum, ut aliquid ſpeciatim de Virtutibus ſingulis dicamus; ducendum initium à Prudentia eſt, cujus cum ſit munus vitam regere, & quicquid in vita contingere poteſt, ſic proſpicere, ut ad Beatam vitam illud dirigat; videri poteſt una omnium Virtutum munera complecti.

Et

Et quod Prudentia quidem comparetur ad hoc, ut quæ in vita accidunt omnia, ſive omnes vitæ actiones ad beatam vitam, ſeu felicitatem, Voluptatemve expoſitam componat; nimiſ-quam manifeſtum eſt. Ut enim Medicorum ſcientiam non ipſius artis, ſed bonæ valetudinis cauſa probamus; & Gubernatoris ars, quia bene navigandi rationem habet, utilitate, non arte laudatur; ſic Prudentia, quæ omnino ars vivendi putanda eſt, non expeteretur, ſi nihil efficeret in vita: Nunc autem expetitur, quod eſt tanquam artifex conquirendæ & comparandæ ejuſcemodi voluptatis.

Prudentia enim (ſeu forte mavis Sapientiam dicere) eſt una, quæ non modo præcaveat, ne quid incidat, unde corpus doleat, ſed quæ etiam potiſſimum mœſtitiam pellat ex animis, quæ nos exhorreſcere metu non ſinat; qua præceptrice in tranquillitate vivi poteſt, omnium cupiditatum ardore reſtincto. Cupiditates enim ſunt inſatiabiles, quæ non modo ſingulos homines, ſed univerſas familias evertunt, totam etiam labefactant ſæpe Rempub. Ex cupiditatibus odia, diſſidia, diſcordiæ, ſeditiones, bella naſcuntur; nec hæ ſeſe foris ſolum jactant, nec tantum in alios cœco impetu incurrunt; ſed intus etiam in animis incluſæ inter ſe diſſident, atque diſcordant. Ex quo vitam amariſſimam neceſſe eſt effici; ut Prudens, ſive Sapiens ſolus amputata circumciſaque inanitate omni & errore, naturæ finibus contentus, ſine ægritudine poſſit & ſine metu vivere.

Quod ſi vitam omnem videmus perturbari errore & inſcitia, Prudentiamque eſſe ſolam, quæ nos à libidinum impetu, & formidinum terrore vindicet, & ipſius fortunæ modice ferre doceat injurias, & omnes doceat vias, quæ ad quietem & tranquillitatem ferant: Quid eſt, cur dubitemus dicere, & Prudentiam propter voluptatem expetendam eſſe, & imprudentiam propter moleſtias eſſe fugiendam?

Quod dico autem Virum Prudentem ferre modice Fortunæ injurias, ideo eſt, quod niſi ſpeciatim, at generatim

ratim ſaltem eas habet proviſas ; neque, ſi quidpiam præter ſpem, præterque ſuſcepta conſilia contingat, idcirco ſe cruciat, quod norit non eſſe humanæ ſolertiæ, ſagacitatis, facultatis, aut providere, aut impedire, ne quidquam adverſi moleſtique eveniat. Imo ſatius ducit, ratione bene inſtituta (quantum videlicet humana imbecillitas patitur) infortunatum fieri, quam male inita fortunatum ; ac nihil eſſe putat præclarius, quam ſi quidpiam fortuna pulchre feliciterque dirigat, fuiſſe id ipſi non ſine judicio deliberationeque commiſſum.

Quanquam & ita ſe gerit Sapiens, ut cupiditates inanes reſcindens, ad neceſſaria ſe contrahat, quæ tam pauca, parvaque ſunt, ut ea vix ulla eripere fortunæ iniquitas poſſit ; adeo proinde, ut cum nulla, vel plane exigua fortuna intervenire Sapienti poſſit, is videatur illi poſſe dicere, Occupavi te, Fortuna, atque cepi, omneſque aditus tuos intercluſi, ut ad me adſpirare non poſſes.

Veruntamen de reſcindenda cupiditate inferius : Nunc, cum ſpectari Prudentia poſſit, quatenus aut ſeipſum regit, aut domum ſeu familiam, aut civitatem ſeu Rempub. ſicque aut Privata, aut Domeſtica, aut Civilis diſtinguitur : agedum de ſingulis pauca.

CAP. IX. *De Prudentia Privata.*

ET de Privata quidem, unum fere eſt caput, ut quiſque genium ſuum norit, & nihil natura repugnante adorſus, mature provideat de Statu, in quo totam vitam exacturus ſit, & cui omnes vitæ actiones ſic accommodet, ut quam fieri poſſit indolentiſſime atque tranquilliſſime vivat.

Oportet enim ſibi finem, ſive vitæ ſcopum ratum, conſtantemque præfixum habere ; & ratione quidem bene inita, ſecundum omnem evidentiam, qua ſolemus expendere, ſi quid opinamur, aut ſtatuimus ; omnia quippe,

quippe, niſi id fiat, indiſcretæ temeritatis confuſioniſque plena evadent, ac ſuſcepti inſtitutive ſubibit ſera pœnitentia.

Quinetiam, niſi occurrente quavis occaſione unamquamque actionum tuarum, ut ad hujuſcemodi ſcopum, ſic ad ipſum naturæ finem, quem tibi in illo conſtituendo propoſueris, referas; ſed ad aliud quidpiam ſive proſequendo, ſive refugiendo deflectas; non erunt tibi vitæ actiones propriis ſermonibus conſentaneæ; ſed tranquillitatem, exempli gratia, verbis extollens, negotioſum reipſa te, turbationique obnoxium prodes.

Is porro præſcriptos à natura fines in vitæ ratione ineunda perſpexit, cui perſpectum eſt, quam parabile ſit, facileque occurrat, quod neceſſarium ad vitam ſit; ſeu, quod ad detrahendum, quicquid ob indigentiam in corpore dolet, ſufficiat. Exinde videlicet novit ita præclare ſeriem vitæ totius conſtituere, ut nullatenus rebus ac negotiis contentionis, ac adeo aleæ periculique plenis indigeat.

Ex hoc proinde fit, cur Sapiens paupertatem non valde timeat, quando tam rarum eſt, ut ea, quæ neceſſaria ſunt, cuiquam deſint. Quod ſi forte ea quoque deſint, ac pecunia ad ipſa comparanda indigeat; non idcirco tamen vitam ſic inſtituet, ut Cynicorum more mendicet; ſed aliquos potius ad ſapientiam ita erudiendos ſuſcipiet, ut & rem agat ſapientia dignam, & ſibi interim neceſſaria ab iis, quibus rerum ſit abunde, provideat.

Quatenus tamen, & quouſque aut iſtud, aut aliud ipſi affine præſtandum ſit, ubi neceſſaria deficiunt (ac id agitur, ut quæſita animi fiducia, ea, quæ in diem accidunt, generoſe excipiamus) adhibenda eſt ipſamet ſapientia, Philoſophiave in ſubſidium; Malo ſcilicet conſultori earum rerum arbitrium, quæ noſtra interſunt, permittimus, ſi quod naturæ eſt neceſſarium, ſine Philoſophia & metimur, & apparamus.

Quare oportet Philoſophantem hujuſcemodi rebus

providere, & uſquedum quidem adhibita ipſis cura diligens eas ſuppeditarit. Quamdiu autem quidpiam ex ipſis, ſine quo perfecta conſtet fiducia, poteſt detrahi, non accingere ſe opibus, alimentiſque comparandis.

Philoſophia igitur duce, harum rerum ſtultium ſuſcipiendum eſt; at fiet brevi, ut agnoſcatur quæ virtus, & quanta boni ſit, id ſolum in ipſis, quod ſit minimum, ſimplex, leveque, requirere; quoniam quod in vita ſuaviſſimum, & à moleſtia alienum eſt, id ex minimo quo quis ſit contentus, dependet. Quæ vero ſecum impedimenta ſolicita rerum comparatio trahit, cum agnoſcantur ex gravitate, laboreve corporis, aut ex ipſa rerum comparandarum difficultate, aut ex abductione à ſpeculationum longe præſtantiſſimarum ſtudio (quod continens eſſe operæ-pretium fuerit) aut quapiam alia demum ex cauſa; ea ſane evadit protinus infrugifera, neque digna quæ cum perturbationibus conſequentibus commutetur.

Quod præmonui autem, ut quiſq; genium ſuum norit, ſeſeve ipſum conſulat, ut ſui ipſius deſtinationem quatenus ſe ad aliquid idoneum compererit, faciat; id circo feci, quod alioquin nihil eſſe poſſit ærumnoſius, & à tranquillitate alienius, quam illud vitæ genus ſequi, ad quod te ineptum finxerit natura.

Quo fit, ut neque viro deſidioſo vita actuoſa ſequenda ſit, neque actuoſo deſidioſa: Quippe ut illi otium quies, actio labor eſt; ſic iſti otium labor, actio vero quies. Sic timido ac leni defugienda militia eſt, audaci atq; impatienti umbratica vita. Siquidem neque ille in bello, neq; iſte in umbra poteſt tranquille degere: Quod idem poteſt facile intelligi in cæteris: adeo proinde, ut nihil ſit tutius, quam illud ſolum aggredi, quod exſequi non adverſante repugnanteque natura poſſis.

Unum addo, ut quantum licet, is ſtatus, qui deligitur quo ſecurior ſit & tranquillior, deligatur mediocris, ſed qui neq; valde emineat, neque valde abjectus ſit. Quoniam verſari in civitate neq; ut leonem, neque ut cuniculum oportet; ne aut hujus inſtar facile exteraris, aut in illius inſidiis capteris.

CAP.

CAP. X. *De Prudentia Domeſticæ.*

AD Domeſticam Prudentiam quod ſpectat, cum ea eſſe poſſe videatur, aut Conjugalis, & Paterna; aut Herilis, & Poſſeſſoria; licet circa priorem quidem ad id ſolum attendere, quod elicitur ex iis, quæ ſunt mox de genere vitæ inſtituendo dicta.

Videlicet, ſi ita quidem comparatum te noveris, ut vivere cœlebs ſine angore non poſſis; ut poſſis patienter moroſam uxorem, male moratos liberos ferre; ut valeas non admodum angi, ubi videris liberos ejulantes, morbo laborantes, tibi præmorientes; ut non ſollicitudinibus variis diſtineri, diſtorquerique, quo omnia neceſſaria ad conjugalem ſtatum provideas; quo nocumenta omnia avertas, atque id genus cætera: eo caſu & ducere uxorem, & ſuſcipere liberos, quibus Prudentia conjugali & paterna conſulas, licet. At niſi talem te noveris; vides, ſi ducas, ſi ſuſcipias, quantum tibi ad Beatam vitam, hoc eſt, germanam tranquillitatem, ſis facturus impedimenti.

Ac præſumere quidem potes & uxorem morigeram, & bene natos, liberos & curas non multas nec magnas; verumtamen præſumes ſolum, neque ſe quis Deus tibi vadem dabit, rem ita ceſſuram, ut præſumpſeris. Quare cum ſit ſaltem res admodum anceps; alienum à ſapientia eſt, ultro ſubire aleam, ac eo ſe conjicere, unde, ſi deinceps pœniteat, revocare pedem non poſſis.

Dico tamen, *ultro*; quoniam poteſt aliqua vitæ circumſtantia exigere, ut, invitus licet, nuptias adeas, liberoſque ſuſcipias; veluti ſi eo loco ſis, ut tibi ſit Patriæ commodis ſerviendum. Nam, quod nonnulli quidem prætexunt propagationem generis, cui veluti adſtricti ſimus: Periculum ſane non eſt, ne deſint, qui & nuptias colant, & procreandis liberis vacent; ut invidendum proinde ſit, ſi Sapientes aliqui pauci ab hoc munere præſtando abſtineant.

Quod ſi quiſpiam caſus, aut certum conſilium, neceſſitaſve aliqua te ad nuptias adegerit; tum & uxor eſt eo loco habenda, ut tui amantem, partiſque curarum ſuſcipientem reddas; tum liberi ita curandi, ut partim natura præſcribit, quæ ad hoc nos inſtigat, ut ſimul atque nati ſunt, illos depereamus, ſolicitiq; pro iis ſimus (quod ovibus etiam ac lupis, aliiſque animalibus eſt commune) partim ipſa ſapientia, quæ ita inſtituendos monet, ut & Patriis legibus obſequentes ſint, & ipſimet fieri ſapientes exoptent.

Neque vero hæc cura modo pro liberis propriis ſuſcipienda eſt, ſed pro liberis etiam amicorum, ac ſi pupilli præſertim ſint; cum nihil eſſe poſſit amicitia dignius, quam ſe tutorem gerere, ac parentis loco erga illos habere, quos amicus præmoriens & ſumme amaverit, & ut orphanos, ita præſidio indigentes reliquerit.

Circa poſteriorem, & quatenus quidem ſubſunt ſervi ac famuli, qui ipſi ſunt neceſſaria quidem, ſed parum plerumque jucunda poſſeſſio; ita debet Sapiens dare operam, ne inſoleſcant, ac moroſi fiant, ut manſuete ſe, quantum fuerit fas, erga illos gerat; & dyſcolos quidem pene invitus caſtiget, memor ſcilicet eſſe homines; facile autem indulgeat, veniamque condonet, ac ſi qui præſertim indolis non malæ, diligenteſque exſtiterint. Et neque id modo, ſed etiam ubi aliquos natos ad Sapientiam compererit, quales apud nos non deſuere, ac ipſe præ cæteris Mus, illos & promoveat, & amicos vocet, & philoſophari ſecum ſuave ducat.

Quatenus autem familiaris res ſubeſt, illius curam ita habebit, ſicque in futurum proſpiciet, ut id tamen citra avaritiam diteſcendique cupiditatem fiat. Sed de hac quidem cupiditate poſtea. Interim vero non debet ſapiens rem familiarem negligere; quia id ex uſu vitæ eſt; ne ſi peſſum nempe res eat, ac deinceps quæ ſunt ad vitam neceſſaria non ſuppetant, philoſophando obex fiat, dum aut laborioſe requirenda erunt, quæ potuerant

tuerant nullo exiguove negotio ſervari; aut emendicandum, perendumque importune ex alio, quod quis potuerat ex ſeipſo facili ſtudio obtinere; aut ſeneſcendum, ægrotandum, moriendum ea in egeſtate, quæ tranquillitati animi non parum officiat.

Ac præter illa quidem, quæ ſunt vitæ uſibus neceſſaria, eſſe quædam poſſunt, quæ pro conditione perſonæ, loci, temporis habenda neceſſaria ſint, ac idcirco non habenda neglectui: at eſſe præſertim eorum cura debet, quorum ad tollendum indigentiam naturalem neceſſitas eſt, quibuſve negatis natura ipſa dolet. Talis eſt frugis proviſæ copia; ipſique eos magis commendamus, qui frumentum domum, quam qui ſupellectilem pretioſam important. Delectat nos certe maximopere, quod cum nuper gravi obſidione urgente, tum multi fame in hac noſtra civitate perierint; ipſi tamen potuerimus tot, ac tam bonos familiares, amicoſque nobis conviventes ſervare; non congeſtis lautis ediliis, ſed proviſa fabarum copia, ex qua ad certum numerum licuit ſingulis dietim impertiri.

CAP. XI. *De Prudentia Civili.*

QUod attinet demum ad Civilem Prudentiam, id reputandum haud ſecus eſt, quod circa ipſum genus vitæ eligendum eſt inſinuatum.

Nempe, ſi qui ſint natura ambitioſi appetenteſque gloriæ, actuoſi aliunde, & publicis rebus gerendis idonei; ac inſuper ii, quibus aut naſcendi conditio, aut ſors, & occaſio januam facilem ad publicæ rei adminiſtrationem aperiat, poſſunt ii non quietem ſectari, ſed ſe publicæ adminiſtrationi actuoſæque vitæ dedentes, ſuæ naturæ obſequi: ſcilicet, cum ſint ita comparati, ut ex vita otioſa perturbationem, & moleſtiam, dum quod concupiſcunt, non aſſequuntur, trahant.

At ſi qui aut ſuapte natura comparati ad otium ſint,

aut ambitionem vanitatemque vi rationis repreſſerint; aut quid id ſit rei experti, quaſi ex procellis emerſerint; aut tot, tamque magnis exemplis facti cautiores fuerint; haud abs re illi reputabunt eſſe ſibi otium longe præſtabilius, neque eſſe congruum ut illud cum vita actuoſa commutent; niſi quid forte interveniat ex parte Reipub. quod eorum induſtriam depoſcat. Unde & concludimus, Sapientem non eſſe ad Rempub. niſi quid intervenerit, acceſſurum.

Quidni? cum illi otium ſectanti liceat facilius longe ac tutius eundemmet finem conſequi, quem ſibi viri ambitioſi per pericula ac labores præſtituunt?

Nam de horum ſcopo ut dicam; Non defuere unquam, qui ut ſecuritatem ex hominibus adipiſcerentur (ac pro conditione quidem principatus & regni, ex quibus eam vulgo comparari putant) affectaverint gloria præfulgere, illuſtreſque evadere; exiſtimantes ſe hac ratione ſtatum ſecurum tranquillumque ex hominibus paraturos. Ac ſi ſecura quidem fuit tranquillaque ipſorum vita, ii ſunt illud ipſum, quod naturæ eſt, bonum conſequuti: Niſi autem ſecura tranquillaque fuit (ut revera eſſe vix poteſt) tum exciderunt ſane ab eo, quod naturæ congruum nanciſci ex principatu fruſtra apperierunt.

At cum Sapientis ſcopus ſit idem, ſecuritas nempe & tranquillitas vitæ: quanto, amabò, compendio ad eum pervenit, cum vitæ civilis turbas fugiens, directo, ac ſtatim, ſeipſum in profundiſſima quiete, & quaſi in portu omnino ſilente tranquilloque conſtituit? Felix profecto, qui pernorit ſummum Bonum, Beatamque vitam, non in principatu, aut potentia dominatrice conſiſtere; non in numeroſa pecunia, aut poſſeſſione rerum amplâ; ſed in vacuitate doloris, ſedationeq; affectuum, ac diſpoſitione illa animi, quæ ipſis naturæ finibus omnia circumſcribens, efficit, ut paucis contentus id obtineat, quod illi niſi imperent multis, opeſque magnas habeant, obtinere ſe poſſe diffidunt.

Certe, ſi de me liceat dicere, felicitati ſummæ duco, quod

quod factionibus civitatis me nunquam immiſcuerim, ac populo numquam placere adularique ſtuduerim. Ecqua vero id facerem ratione? quando quæ ego ſcio, non probat populus; quæ probat populus, ego neſcio. Quam vero & mihi, & ipſi Metrodoro ſimul non nocuit, occultis vixiſſe; cum videlicet inter bona tanta, quibus licuit parvis in hortis inque obſcura Melite frui, nobilis hæc Græcia nos non modo ignotos, verum etiam pene inauditos habuit?

Dixi autem, niſi quid interveniat ex parte Reipub. Quoniam ſi Reſpub. vocet, ac opera noſtra reipſa indigeat, inhumani ſimus, ſi cum licuerit plurimis prodeſſe, nolimus. Simus & nobis ipſis injurii; cum, niſi ſalva Republica eſſe nobis non liceat, id, quod maxime cupimus, otioſis.

Haud ergo ſic ſe habet Sapiens, ut videre aliquos licet, qui profeſſi ſapientiam, videntur ſibi adeo pulchre, præ faſtus abundantia, perſpectum habere negotium politici regiminis, ut paria Lycurgo ac Soloni moliri ſe poſſe confidant.

At ſi rogetur, ut leges ferat, ut & Formam regiminis, & Magiſtratuum munera præſcribat, id non detrectabit; ratus nempe illos, qui primi condidere leges ac jura, & conſtituere regimen Magiſtratumque in urbibus, vitam conſtituiſſe in ſtatu ſecuro ad modum & tranquillo; cum ſi quis de medio iſta tolleret, vitam viveremus ferarum, & qui alium haberet obvium, ipſum tantum non devoraret.

Sin vocetur, ut princeps ſit, & juxta leges ac regimen jam conſtitutum Rempub. regat; non detrectabit ſimiliter; ratus, tametſi ea res aleæ plena plerumq; ſit, poſſe tamen virum Sapientem ſic proſpecta habere omnia, ſic providere omnibus, ut exigua illi, quod ante dicebam, Fortuna interveniat, & maximæ interim graviſſimæque res conſilio ipſius & ratione adminiſtrentur. Dabit vero operam imprimis, ne, cum hominum infirmiores debitū obſequium potentioribus exhibuerint, iſti illos aut opprimant, aut egere rebus ad vitā neceſſa-

ceſſariis, ipſi iis affluentes, patiantur. Quippe, cum is ſit omnis ſocietatis, ac Reipub. adeo finis, ut ex operis mutuis præſtitis, vita omnium ſit tuta, ac beata quammaxime licet.

Tandem, ſi à Principe vocetur, & occaſio poſcat, ut ſeu conſilio ſeu auxilio obſequium illi exhibeat, id denique non detrectabit; ratus, cum ſit non modo pulchrius, verum etiam jucundius beneficium dare, quam accipere; rem fore ut pulcherrimam, ſic longe jucundiſſimam, beneficium conferre in Principem, ex quo ad tam multos ſit redundaturum. Sed hæc de Prudentia.

CAP. XII. *De Temperantia univerſe.*

SEquitur Temperantia, pars, ut jam eſt dictum, Honeſtatis prior, ac talis quidem, quæ præcipuam Honeſti, ac decori continere rationem videatur. Nempe cum illius ſit munus animum cupientem reprimere, ut Fortitudinis eſt eundem metuentem erigere; minus indecorum habetur puſillanimitate demitti, quam cupiditate efferri; atque idcirco magis decorum cupiditati obſiſtere, quam adverſus metum eniti.

Initio vero illud quoque circa Temperantiam obſervandum eſt, expeti ipſam non propter ſe, ſed quia voluptatem pariat; hoc eſt, animis pacem afferat, & eos quaſi concordia quadam placet, ac leniat. Siquidem, cum in moderandis cupiditatibus verſetur, ac idcirco in rebus aut expetendis aut fugiendis, rationem, ut ſequamur, moneat; non ſatis eſt judicare quid faciendum, non faciendumve ſit; ſed ſtare etiam oportet in eo, quod ſit judicatum.

Plerique autem, quod tenere atque ſervare id, quod ſtatuere, non poſſunt, victi & debilitati objecta ſpecie voluptatis, tradunt ſe libidinibus conſtringendos, nec quid proventurum ſit, providenti: ob eamque cauſam propter voluptatem & parvam, & non neceſſariam,

&

& quæ vel aliter pararetur, & qua etiam carere poſſent ſine dolore; tum in morbos graves, tum in damna, tum in dedecus incurrunt; ſæpe etiam legum, judiciorumque pœnis obligantur.

Qui autem ita frui volunt voluptatibus, ut nulli propterea dolores conſequantur, & qui ſuum judicium retinent, ne voluptate victi faciant id quod ſentiunt non eſſe faciendum; hi voluptatem maximam adipiſcuntur prætermittenda voluptate. Iidem etiam dolorem ſæpe perpetiuntur: ne, ſi id non faciant, incidant in majorem.

Ex hoc vero intelligitur, Temperantiam eſſe expetendam, non quia Voluptates aliquas refugiat, ſed quod ab illis ſe continens, moleſtias declinet, quibus devitatis, voluptates conſequatur majores. Id vero interim ita faciat, ut res honeſtati decorique vertatur; ac intelligi valeat poſſe eoſdem ut Voluptatis, ita decori amantes eſſe; imo & tales, qui cum omnes virtutes & colant, & retineant, ea plerumque præſtent, atque conſequantur, ex quibus manifeſtum fiat, quanto ſit omnibus odio crudelitas, & quanto amori probitas, & clementia; atque ea, quæ maxime mali petant & concupiſcant, ad bonos pervenire.

Porro, quia Cupiditatum, circa quas verſatur Temperantia, aliæ Naturales, aliæ Inanes ſunt; & ex Naturalibus aliæ Neceſſariæ, aliæ Non-neceſſariæ (ut præteream Neceſſariarum alias pertinere ſimpliciter ad Vitam; qualis eſt cibi, atque potus, unaque voluptatis, quæ in motu eſt; alias ad ipſam Felicitatem, qualis Indolentiæ, & Tranquillitatis, ſive Voluptatis in ſtatu) conſtat profecto non abs re diſtinxiſſe nos in Phyſiologia Cupiditatum genera tria. Diximus nempe alias eſſe Naturales, & Neceſſarias; alias Naturales, ſed Non-neceſſarias; alias neque Naturales, neque Neceſſarias, ſed Inanes, ſeu ex opinione inani prognatas.

Et quia eſſe illas Naturales, Neceſſariaſque diximus, quæ niſi expleantur, dolorem in corpore creant; conſtat eas, quæ ad nullum dolorem noxamque, niſi

expleantur, deducunt, & cum ſtudio tamen vehemente. ſunt, eas tales evadere non ob neceſſitatem, ſed propter vanam opinionem ; ac tametſi principium aliquod à natura habeant, id tamen, quod ultra modum diffunduntur, non habere ab ipſa natura, ſed ab inanitate opinionum, quæ homines reddunt ipſis etiam feris, hujuſcemodi diffuſioni non obnoxiis, deteriores ; quin etiam ipſas Cupiditates probari vel ex eo poſſe eſſe non modo non-neceſſarias, verumetiam non-naturales, quod appetentiam contineant diffluentem, difficileque aut etiam nullo modo explebilem; & plerumque etiam cauſæ nocumenti alicujus eſſe jure reputentur.

Ut de quibuſdam autem præcipuis ſpeciebus Temperantiæ juxta præcipuas aliquas Cupiditatis ſpecies dicamus ; ſeligi poſſunt Sobrietas, quæ opponitur Gulæ, ſeu nimiæ cupiditati cibi ac potus : Continentia, quæ Libidini, ſeu cupiditati Venereorum effræni : Lenitas, quæ Iræ, ſeu cupiditati Vindictæ : Modeſtia, quæ Ambitioni, ſeu Cupiditati Honoris : Moderatio, quæ Avaritiæ, ſeu cupiditati Divitiarum : denique ob affinitatem quæ eſt inter Cupiditatem ac Spem, ipſa Mediocritas, quæ eſt inter ſpem deſperationemque Futuri.

CAP. XIII. *De Sobrietate adverſus Gulam.*

IMprimis vero dici non poteſt, quantum ſit bonum Sobrietas, quæ nos ad victum tenuem, ſimplicem, parcumque reducit ; docens nos, quam id ſit exiguum, quod natura deſiderat; ac planum faciens neceſſitatem, qua illa laborat, poſſe rebus tenuibus, paratuque facilibus, cujuſmodi ſunt polenta, fructus, herbæque, & aqua, abunde ſanari.

Id nempe, quod ob indigentiam moleſtia corpus afficit, præclare, & quantum ſat eſt, eximunt, quæ nullibi non ſuppetentia, ſimplicem ſiccorum humidorumque

que alimentorum naturam habent; quod ſupereſt vero, quicquid in luxum abit, id ſpectat ad cupiditatem, quæ neque neceſſaria eſt, neque occaſione alicujus rei moleſtiam neceſſario inferentis, creatur: Sed partim, quia quidpiam angit, vellicatque, ob id ſolum, quod ejus abſentia impatienter toleratur; partim, quia abſoluta, & ſine ullius moleſtiæ intermiſtione oblectatio præſumitur; partim, ac, ut paucis dicatur, quia menti inhærent inanes falſæque opiniones, quæ neque ad ſarciendum ullum naturalem defectum ſpectant, neque ad aliquid habendum, ex cujus abſentia corporis ipſius compages diſſolvatur, tendunt.

Siquidem, vel ipſa, quæ ad manum ſunt, abunde ſufficiunt obtinendis iis, quibus natura indiget; hæc quippe ejuſmodi ſunt, ut partim ob ſimplicitatem, partim ob exiguitatem, nullo negotio ſint parabilia. Hinc illi quidem, v.g. qui carnibus veſcitur, opus etiam eſt inanimis rebus: at illi, cui ſunt res inanimæ ſatis, dimidio ſolum opus eſt; ac ipſo quidem tum facile parabili, tum ad apparandum modicis ſumptibus egente.

Sunt porro quatuor quædam præcipua commoda, quæ Sobrietas parit. Unum, quod victui ſimplici, minimeve ſplendido copioſoque, aſſueſcere. Sanitatis numeros implet. Videlicet opiparæ uberesque epulæ ſunt, quæ cruditates, gravedines, podagras, febres, morboſque alios gignunt, exaſperant, protrahunt; non vero eſcæ ſimplices, quas natura ut neceſſarias, ita ſalutares facit, producitque, & non cæteris quidem animalibus modo, ſed ipſi quoque homini, qui illas tamen ſuo malo depravat, iiſque cupediis vitiat, ob quæ deinceps illas deperiens, nihil aliud quam ſuam deperit perniciem.

Quamobrem ſi ſapuerimus, cavendum nobis eſt ab eo cibo, cujus fruitionem deperimus, proſequimurque, & quem tamen, ubi illius fuerimus facti compotes, fuiſſe malo noſtro gratum reputamus. Hujuſcemodi autem eſt, qui opiparus eſt, ac pinguis; quo minus probari carnium uſus poteſt, qui ſane potius officit

Sa-

Sanitati, quam ad illam profit. Argumentoque eſſe poteſt, quod cum Sanitas conſervetur per eadem, per quæ amiſſa recuperatur; conſtet ipſam tenuiſſimo, & citra carnium uſum victu recuperari.

Nihil autem mirum, ſi hominum vulgus putet eſum carnium ad valetudinem conferre; idem enim eſt, qui exiſtimat ſanitatis tuendæ vim eſſe in ipſis voluptatum quaſi prolutionibus; etiam venerearum; quarum tamen eſt nulla, quæ quicquam profit alicui; cum & bene ſit, niſi etiam noceat.

Alterum eſt, quod hominem ad uſus vitæ neceſſarios expeditum & impigrum facit. Quippe, ſeu functiones animi requiras, ſerenitatem, aciem, vigorem animi tuetur; ſeu functiones corporis; ipſum ut ſanum, ſic vegetum, agile, diligens tuetur: at repletio, ſatietas nimia, ingurgitatio, crapula, animum obfuſcat, retundit, ac languidum reddit; corpus autem ut morbidum, ſic debile, ſegne, prægravatum facit. Quæſo vero ecquid ſpeciatim tibi pollicearis de illo, cui ob vinum largius epotum, gravantur membra, præpediuntur crura, lingua tardeſcit, madet mens, oculi nant, ſingultus, jurgia, clamores gliſcunt?

Longe ſane aberit Sapiens, ut in compotationibus, temulentiaque pernoctetur; qui aut vinuli hemina eſſe contentus debeat, aut pro potu ſuaviſſimo obviam quamque aquam habere. Neque vero id modo; ſed longe etiam aberit, ut lautis dapibus ſe inferciat, aut pinguibus & craſſis ventrem oneret, cui ſufficere debeant ſimpliciſſimæ; imo ipſa naturæ dona.

Quod ſi hujuſmodi tenuium ſimpliciumque ciborum uſus ad habendum Milonis robur, aut univerſe ad virium corporis contentionem minime confert; neque ſane eo robore intenſiſque viribus Sapiens indiget, ſi contemplationi quidem, non vitæ actuoſæ petulantique ſit incubiturus.

Tertium, quod præſtat, ut ſi quando per intervalla ſit menſa ſplendidior, ipſi deguſtandæ comparati ſincerius ſimus. Non profecto, quod viles cibi æqualem epulis

epulis ſumptuoſis voluptatem non afferant, ubi exempta prorſus fuerit, quæ cibi defectu moleſta eſt, fames (nam polenta etiam & aqua voluptatem maximam pariunt, ſi quis modo famem ſitimque exſpectans, iis, cum indiguerit duntaxat, utatur) ſed quod iſti aſſueti lautioribus epulis, earum ſuavitatem præ ſaturitate pene continenti non ſentiant, perinde ac Sapiens qui ad eam percipiendam, guſtatum præ victus tenuitate comparatum affert. Quo pacto accidit illi quoque, ut publicis ſpectaculis ſincere præ aliis, ſi intereſſe aliquando iis contigerit, oblectetur.

Quod nego autem tenuiſſimo victu, id eſt, contemptiſſimis eſcis & potionibus minorem voluptatem percipi, quam rebus exquiſitiſſimis ad epulandum; improbari quoque, niſi ab eo non poteſt, qui ſibimetipſi vanis imponat opinionibus; qui non attendat illos ſolos magnificentia jucundiſſime frui, qui ea minimum indigent; qui nunquam ſiti aut fame preſſus, aquam, aut cibarium panem uſurparit. Me profecto quod attinet; pane cibario, & aqua veſcens, aut non nihil duntaxat caſei Citheridii (ſi quando epulari juvet paulo ſumptuoſius) ſuperaddens, voluptate abundo in corpuſculo; ac nuncium remitto voluptatibus, quæ ex vulgari epularum magnificentia percipiuntur. Unde & efficitur, ut, ſi modo panem, polentamve, & aquam habuero, paratus ſim vel cum ipſo Iove de felicitate certare.

An a ldam vero eduliorum magnificentiam ac varietatem non modo ipſam animam perturbatione non exuere, ſed ne augere quidem voluptatem in corpore; quando ipſa quoque, eo, quod dolebat, exempto, finem reperit? Exempli gratia, carnium uſus, de quo mox loquebar, nec ſpeciatim adimit quidpiam, quod naturæ moleſtum ſit; neque aliquid peragit, quod, niſi compleatur, in moleſtiam ſit abiturum. Interim autem gratiam habet violentam, ac fortaſſis quoque ex contrario miſtam; quatenus ad vitæ durationem minime valet; confert autem ſolum variandis voluptatibus,

ptatibus, ſimilis uſibus veneris, vinorumque peregrinorum potationibus, ſine quibus poteſt natura ſeu vita manere; cum ea ſine quibus manere non poteſt, compendioſa penitus ſint, facileque & ſalva juſtitia, liberalitate, tranquillitate, otio plurimo obtineri poſſint.

Ac tali-ne perſuaſione ſint homines vulgares, nihil eſt quod moremur: viget ſiquidem petulantiai ntemperantiaque in id genus hominibus; adeo proinde, ut verendum non ſit, ne quandoque deſint, qui animalibus veſcantur. Nam, ſi omnes quidem optime de rebus ſentirent, nihil foret opus aucupio, vel aucupibus, piſcatoribus, aut ſubulcis; ac hujuſcemodi animalia degentia per ſe, & incuſtodita, præfectoque carentia, brevi perinde perderentur, devaſtarenturque ab aliis inſidiantibus, multitudinemque abſumentibus, ac in aliis innumeris, quibus homines non veſcuntur, contingit. At vero multiplici ſemper, vel omnigena potius vigente deſipientia inter homines, non deerunt unquam innumeri, qui ea depaſcantur, heluones.

Quartum denique, quod nos reddit interritos adverſus fortunam. Nempe illi timeant fortunam oportet, qui ſumptuoſe vivere aſſueti, arbitrantur non poſſe vitam non miſerrime tranſigi, niſi ſuppetat unde dietim minas talentaque impendant. Ex quo efficitur, ut plerumque vitæ negotioſæ obnoxii fiant; & plerumque rapinas, cædes, ſceleraque ſimilia patrent. At, cui viles cibi, ut fruges, oleraque ſufficiunt; cui ſunt panis, & aqua ſatis; cui e t intra hæc deſiderium cluſum; quid eſt, quod ille fortunam timeat? Quotuſquiſque enim eſt ad iſta pauper? Quænam fortunę malignitas ad hæc uſque ſeſe demittit? Eccui ita invidet, ut non fabas, non lenticulas, non fructus, non herbas facile comperiat? Nam de aqua quidem paſſim occurrente, quid neceſſe eſt dicere?

Ego certe, ut de me ipſo, verecunde licet, pergam dicere, ipſis Hortulorum plantaribus contentus, & lætus iis ſum, & volo hoc etiam pro foribus eſſe inſcriptum, Hoſpes, hic bene manebis; Hic ſummum bonum voluptas

ptas eſt. Paratus erit ipſius domicilii cuſtos, hoſpitalis, humanus; & te polenta excipiet; & aquam quoque large adminiſtrabit: & dicet, Ecquid bene acceptus es? Non invitant enim hi hortuli famem, ſed exſtinguunt; nec majorem ipſis potionibus ſitim faciunt, ſed naturali & gratuito remedio ſedant.

In hac voluptate ego quidem conſenui; qui & cum rationibus mecum initis deprehenderim ne toto quidem aſſe me paſci, nihilominus certos habeo dies, quibus malignius famem exſtinguam; viſurus, an aliquid deſit ex plena & conſummata voluptate; vel quantum, & an dignum ſit, quod magno labore penſetur.

CAP. XIV. *De Continentia adverſus Libidinē.*

DEinde, Virtus quoque eximia ipſa eſt Continentia, ſive abſtinentia à Venereis; quippe quorum uſus, ut paulo ante dixi, numquam proſit; & præclare agatur, niſi etiam noceat.

Iis certe abuti intemperanter, eſt facere vitam vigore effœtam, cutis anxiam, morbis moleſtam, durationē brevem; Quo fit, ut vir Sapiens eſſe in eo debeat, ut & capi ſe amore non ſinat, & longe ſit ut reputet eſſe Amorem quidpiam, quod immittatur divinitus, ut illi propterea eſſe indulgendum videatur.

Et quo minus quidem amore capiatur, ac ut incentivo ad venerea careat, nihil æque prodeſt atque tenuis victus, de quo dictum mox ante eſt; quando, quæ ex nimio eduliorum uſu turgeſcit copia ſeminis, & fomes & pabulum eſt, quo creatur amoris incendium; ſed & confert ſecundum hoc, tum honeſta, & quæ præſertim circa Sapientiam eſt, occupatio; tum meditatio incommodorum, quibus obnoxii illi ſunt, qui ſe ab amore abripi ſinunt.

Nam univerſe quidem mulieris puerive amori ſe addicere, illud ſecum trahit, ut vires abſumantur, pereant labores, labatur familiaris res, vadimonia fiant, officia langueant, fama ægrotet; ac dum Sicyonia in pedi-

pedibus, grandes Smaragdi in digitis, aliaque ornamenta in corpore rident, animus ipſe ſe, tanquam ſibi male conſcius remordeat, quod deſidioſe ætatem agat, annoſque bonos perire ſinat; cæteraque id genus alia, quæ enumerare eſt promptum.

Speciatim vero ecquid mali non trahit, velle rem habere cum ea muliere, qua leges interdixerint? Longe ſane aberit ſapiens, ut quidpiam tale cogitet, cum abſterrere ipſum debeat vel ingens illa ſollicitudo, qua ſunt præcavenda, quæ multa & magna intercurrunt pericula; cum & plerumque eveniat, ut qui hæc adoriuntur, vulnerentur, contrucidentur, aut adigantur ad carceres, ad exſilia, ad graviores pœnas. Unde & efficitur, quod ante dixi; ut nempe propter voluptatem & parvam, & non neceſſariam, & quæ vel aliter pararetur, & qua etiam carere poſſent, ſeſe dolori maximo, pœnitentiæ puta graviſſimæ ſubjiciant.

Niſi proinde Incontinentem eſſe, ac molliter uni hujuſcemodi voluptati ſuccumbere, non eſt ſe interim fraudare voluptatibus & multis, & magnis, quibus fruitur, qui continenter, & ſub legum præſcripto vivens, Sapientiæ ſic vacat, ut Mentem quidem neque hebetet, neque curis excruciet, neque affectibus cæteris perturbet; corpus autem neque enervet, neque morbis vexet, neque dolore torqueat; ſicque bonum illud ſummum conſequatur; quod, ut ante dixi, non ipſa puerorum mulierumque conſuetudo, uti neque piſcium deliciæ, neque aliæ cupediæ menſæ lautioris parere poſſint.

Prætereo vero non ſubeſſe, cur dum abſtinentia à Venereis hic univerſe commendatur, quiſpiam inferat eſſe ergo etiam à legitimis nuptiis abſtinendum; Quippe, quæ noſtra hac de re ſit ſententia, eſt jam ante dictum. Addo hic ſolum, quod dixi, Amorem non immitti divinitus, eo facere, ut intelligatur, ſi quis liberis careat, nulloſve ex uxore ſuſcipiat, non eſſe id Cupidini Venerive iratis tribuendum; ſperandumque, ut votis atque ſacrificiis potiuſquam remediis naturalibus evadere in Parentem poſſit. Addo

Addo autem præterea abſuturum ſapientem, ut Cynicorum ritu vivat, ſeu ea ſit inverecundia, quam iſti in propatulo oſtentant. Nam quod ſe dicunt naturam ſequi, & reprehendunt, ac irrident, quod ea, quæ turpia re non ſunt, verbis flagitioſa dicamus; quæ turpia ſunt, nominibus appellemus ſuis: Nam latrocinari, fraudare, adulterare, re turpe eſt, ſed dicitur non obſcœne; liberis dare operam, re honeſtum eſt, nomine obſcœnum; pluraque in eandem ſententiam adverſus verecundiam diſputant: Non videntur ſatis advertere, vivere ſe in ſocietate, non vero in agris, & ferarum ritu, quo modo naturam pure ſequerentur.

Quippe ex quo nomen ſocietati dedimus, jubet nos natura eo fine ſervare leges ſocietatis, ut fruentes communibus bonis, malum nobis non accerſamus, quale eſt, niſi alia pœna, at ſaltem infamia, ſive ignominia, quæ ſequitur inverecundiam, defectumve ejus pudoris, quem ejus, in qua vivimus, ſocietatis mores præſcribunt, & à quo, in voce, adſpectu, aliiſque adjunctis ſpectato, ea, quæ merito laudatur, Pudicitia eſt dicta.

Addo denique facere non parum, ut ad Pudicitiam, ſic univerſe ad Continentiam, & à Muſica, & à Poetica abſtinere, quatenus ab utraque ſunt, & cantilenæ, & eæ voces, quæ ſuavitate quadam fuſæ, aliud nihil ſunt, quam libidinis incentiva.

Nempe hac de cauſa noſtra eſt ſententia ſolum Sapientem de utraque recte, & ut virtutem decet, verba facere, quod cæteri illecebris utriuſque facillime capti, utrique indulgeant; ſolus ſapiens damno, cujus cauſa ſunt, perſpecto, eas eliminet; declarando Muſicam eſſe inter cætera, ut bibacem, & pecuniarū facile prodigam, ita ſegnitiei amantem, & ad omne bonum honeſtum generoſumque opus inutilem: Poeticam vero, inter cætera, eſſe eam, quæ homines ſemper in vitia, ac potiſſimum in libidinem pronos fecerit, etiam ipſorum Deorum exemplo; cum ipſos, ut ira inflammatos, ſic libidine furentes induxit, effecitque, ut videremus non eorum modo bella, pugnas, prælia, vulnera, odia, diſſidia,

dia, diſcordias, ortus, interitus; ſed etiam querelas, lamentationes, vincula, cum mortali genere concubitus, mortaleſque ex immortali procreatos, cæteraque id genus, à quibus ſane homines, quibus mens fuerit, abhorreant.

CAP. XV. *De Lenitate adverſus Iram.*

ADhæc Lenitas, ſive Manſuetudo, ad quam etiam Clementia & Miſericordia referuntur, ita adverſus Iram, Vindictæve cupiditatem comparatur, ut laudatiſſima Virtus ſit; quoniam Ira, ac potiſſimum Immodica, gignit inſaniam. Quippe per Iram mens effervíſcit, caligineque ſuffunditur, micat ardor ex oculis, pectus rumpitur fremitu, dentes quatiuntur, vox ſtrangulatur, horrent capilli, & facies ſuccenſa minaſque intentans ita eſt horrenda, fœdaque aſpectu, ut mens tam ſui impotens, quam omnis decori oblita videatur: Lenitas vero ſic mentem ſanat, ſanamve potius ſic continet, ut neque ipſa emoveatur, neque paſſio in corpus exeat, qua quidquam præter decorum fiat.

Cæterum, cum Ira accendi efferveſcereque ex acceptæ injuriæ opinione ſoleat; injuria vero inferatur ab hominibus præ ipſorum aut odio, aut invidi', aut deſpicientia; Qui fieri poterit, ut ſapiens ita injuriam toleret, ut erga inferentes lenis atque placidus maneat? Nempe rationis præſidio fretus, quo & jam dixi illum adverſus fortunam ſe comparaturum. Quippe injuriam habet in rebus fortuitis, matureq; agnoſcit non eſſe in ſua ſitum facultate, ut cæteri hominum ſint juſti, paſſionibuſque non abripiantur; ac ideo tam parum iraſcitur commoveturque ob injurias illatas ab hominibus, quam ob incommoda, aut damna, quæ à fortuitis caſibus, univerſeque ab aliis cauſis extra facultatem poſitis, adveniunt.

Non commovetur, exempli gratia, propter fervores, aut algores, qui à tempeſtatibus inducuntur; quoniam tempeſtatum ſuas vices obeuntium hæc natura ſit,

quam

quam immutare ipſe non poſſit; quamobrem neque commovetur ob injurias, quas inferunt petulantes & improbi, quod illi pro ſua natura ſic agant, & ut ſecus agant, naturamve mutent, in ipſo non ſit. Neque vero aliunde eſſe congruum putat rationi ac ſapientiæ malum malo adjicere (ſcilicet præter nocumentum, quod extrinſecus accidit, accerſere ſibi ſua opinione intrinſecus perturbationem) aut quia alius voluit moleſtia animum ejus afficere, ita deſipere ut moleſtiam admittens, illi quaſi gratificetur.

Ac par eſt quidem virum Sapientem bonæ famæ curam eatenus habere, quatenus deſpectui non ſit; ſiquidem nonnullæ etiam voluptates ex bona fama proficiſcuntur, uti ex mala, & ex contemptu ipſam conſequente, aliquæ moleſtiæ; Verum bonæ famæ cura eſt habenda, non tam ulciſcendo injuriam, aut iraſcendo in inferentem ipſam; quam bene innoxieque vivendo, neque contumeliæ aut maledicentiæ veram ullam cauſam occaſionemve præbendo. Nempe hoc præſtare noſtræ opis eſt, non vero ut alius ſua non utatur malignitate.

Quo fit, ut ſi etiam, qui tibi eſt infenſus, ac ſe pro inimico gerit, quidpiam poſtulet, id denegandum ipſi non ſit; ſi modo & liceat, & poſſis proinde ſecurus ab eo fieri, qui à Cane non differat, ſitque adeo quadam quaſi offa placandus. Quanquam nihil ſatius tutiuſque eſt, quam illius malitiæ, ut vitæ innocentiam, ſic propriæ conſcientiæ ſecuritatem opponere; &, quod ſupereſt, oſtendere ſe injuria ſuperiorem eſſe.

Profecto vero, cum fieri etiam poſſit, ut Sapiens, quod ante dicebam, vocetur in jus, & non modo injuriam, ſed etiam calumniam, accuſationem, damnationem patiatur; Cogitat tunc quoque, eſſe quidem ſitum in ſua poteſtate, ut bene & ex virtute vivat; ſed non, ne cæteros erga ſe malignos injuſtoſque experiatur, neve ab ipſis præter fas & æquum accuſetur, cauſamque apud Iudices etiam iniquos dicere teneatur. Quare, neque accuſatoribus, neque teſtibus,

neque

neque judicibus iraſcitur ſuis; ſed bona fretus conſcientia, nihil de ſua lenitate tranquillitateque remittit; & ſe hoc quoque caſu ſuperiorem habens, ſpectat ipſum intrepide, & in judiciis animoſe intrepideque verſatur.

Neque porro eſt, quod quiſpiam objiciat repugnare hiſce, quæ de lenitate jam doceo, id quod ſupra de famulorum caſtigatione dictum eſt. Quoniam & ad dyſcolos ſolum caſtigationem redigimus; & illam in familia, non ſecus ac in Repub. animadverſionem in ſceleſtos, neceſſariam eſſe manifeſtum eſt; &, ut Princeps, aut Magiſtratus civium ſcelera citra iram punit, ita poteſt Pater-familias citra iracundiam famulorum delicta. Non repeto autem id, quod dictum eſt, de indulgentia erga illos, qui bonæ alioquin indolis, diligenteſque exſtiterint.

Hiſce addo virum *Sapientem* non leniter modo injurias laturum, non manſuete modo veniam habiturum; ſed officioſe etiam illi, qui ſeſe in meliorem frugem receperit, gratulaturum. Quippe, cum Initium ſalutis ipſa peccati notitia ſit, ideo gratulatio inſtituenda eſt, ut ſicut ob talem notitiam peccati horror incutitur; ita illius quod fieri debuit, quodque deinceps faciendum eſt, pulcritudo exaggeretur, ſtudiumque illius magis incaleſcat.

CAP. XVI. *De Modeſtia adverſus Ambitionem.*

AD Modeſtiam quod attinet, ſufficere pene ea poſſunt, quæ ſuperius deducta ſunt, ubi oſtendimus *Sapientis* non eſſe, affectare Magiſtratus, honoreſve in Repub. ſummos: verum ſe ita continere, quaſi in angulo quopiam deliteſcat. Quare & inculco hic ſolum, quod conſilium cuique amicorum do: Occultus, ſeu Privatus vive (ſed cum ea tamen cautione, niſi quid

ex

ex parte Reipub. intervenerit) quando, ut vel ipſa docet experientia, Is bene vixit, qui bene latuit.

Nimiſquam certe eſt familiare, ut videamus illos, qui ad ſummum ſuccedunt honorem, dejici invidia, quaſi fulmine; ac ſero demum agnoſcere, ſatius multo eſſe quietum parere, quam ſudando, & per anguſtum ambitionis iter luctando, regere imperio res velle, eoque evehi, unde nihil ſit aliud, quam caſus & magnus & præceps timendus. Quid, quod iſti, quos gloria honoreque præfulgentes vulgus ſuſpicit, infeliciſſimi ideo ſunt, quod intra pectus graviſſimis moleſtiſſimiſque curis corrodantur. Cave ſcilicet credas illos vivere animo ſecuros; quandoquidem fieri non poteſt, ut qui eſſe timendi videntur, ipſi multos non timeant.

Et licet videas illos claſſes longe lateque dimittere, imperitare legionibus, ſtipantium turba circumdari, cave putes illos degere tranquille, aut omnino ſinceræ ullius voluptatis participes fieri: quoniam hæc omnia ridicula, ludibriaque, & inſomnia ſunt, quatenus & metus, & curæ ſequaces non metuunt revera ſtrepitus armorum, non reverentur fulgorem auri, non ſplendorem purpuræ; verum audacter inter Reges, rerumque potentes verſantur, ac vulturis Poetarum inſtar, ipſa præcordia depaſcuntur.

Cave quinetiam exiſtimes proficere quidquam noſtro in corpore iſtam regni gloriam, nobilitatem, gazam; cum videre præſertim liceat, non decedere citius febres, ſi in picturis textilibus, rubentique oſtro jacteris, quam ſi in veſte plebeia cubes: ac nos nihil lædat veſte purpurea auroque & monilibus pretioſis onuſta carere, ſi nobis modo plebeia ſit, quæ frigus arcere à corpore poſſit. Quid vero ſi pannis, ſtramentiſque lætus doceas quam vani mortales ſint, qui non intelligentes quam ea ſint parva, quæ beatam vitam faciunt, ad hæc, quæ habentur magnifica, animis attonitis inhiant? Magnificentior, mihi crede, ſermo tuus in grabato videbitur, & in Panno: non enim dicentur tantum illa, ſed probabuntur.

Certe,

Certe, & tametſi aliunde domus ipſa argento non fulgeat, auro non renideat, citharis non reboet, aurea juvenum ſimulacra lampadas manibus tenentia, ut ſuppeditent lumina epulis nocturnis, non habeat; nihilo profecto eſt minus jucundum corpora curare molli proſtratos in gramine, & propter quidem aquæ riyum, ac ſub altæ arboris ramis, & tempeſtate præſertim verna, qua herbæ floribus conſperguntur, cantus avium mulcent, perflant Zephyri, tota denique natura arridet.

Quare, & cui ſic vivere in agris, aut in hortulis ſuis licet, Quid eſt, quamobrem honores ambiat, & non potius ſeſe modeſte contineat? Nam & aliunde quærere gloriam oſtentatione virtutis, ſcientiæ, eloquentiæ, nobilitatis, opulentiæ, famulitii, veſtium, formæ, inceſſus, & ſimilium, ridiculæ eſt vanitatis; ac in hiſce omnibus Modeſtia exigit hoc ſolum, ut ne quid præ ruſticitate, inſulſitate, neglectu nimio adverſus decorum peccetur. Scilicet, ut ante dicebam, æque vilis eſt abjectique animi ob iſta inſoleſcere, & ob jacturam abſentiamve eorumdem animo demitti.

Hinc, ſi forte Sapiens aliquas majorum, aliorumve ſtatuas, Imagineſve habuerit, longe erit, ut eas oſtentet, gloriamve ex iis quæritet; & licet illas non negligat, ſolicite tamen in porticibus, potiuſquam alibi, collocet, ac ſervet.

Sic vero neque ſolicitus de ſepultura admodum erit, neque de ea quidpiam ſumptuoſum mandabit. Id ſolum ipſi curæ erit, quod poſſit ſucceſſoribus utile jucundumque eſſe; ratus, quod ad ſe, corpuſve mortuum attinet, interfore parum, quo ſe modo habeat. Quippe vanitatem etiam ultra mortem propagare inſanum eſt: uti & prætextus quo aliqui nolint, ut ante objiciebam, dentibus ferarum laniari: Nam ſi id quidem malum ſit; qui non ſit acerbum ignibus torreri, in melle ſitum ſuffocari, rigeſcere ſub marmore, terræ pondere obtritum urgeri?

CAP.

CAP. XVII. *De Moderatione adverſus Avaritiã.*

SEquitur Moderatio, ſeu illa animi diſpoſitio, qua quis parvo contentus eſt, quaque profecto nullum majus adeſſe homini bonum poteſt. Nempe eſſe parvo contentum, res eſt omnium ditiſſima; quando & grandes divitiæ ſunt ad legem naturæ compoſita paupertas. Scilicet modo non eſurire, non ſitire, non algere, contingat; felicitas divinæ par eſt; & cui hoc habenti, nihilque aliud aventi deſunt cætera, utcumque pauper vulgo habeatur, is ditiſſimus nihilominus eſt.

Quam vero res honeſta eſt hæc paupertas, læta cum ſit, contentaque eo, quod eſt ſatis; hoc eſt, iis naturæ divitiis, quæ ad hoc ſufficiunt, ut, quod dixi, non eſuriat, non ſitiat, non algeat! Sane quando iſtæ Naturæ divitiæ terminatæ ſunt, facileque parabiles; earum vero, quæ juxta inanes opiniones concupiſcuntur, nec modus ullus, nec finis inveniri poteſt: Gratiæ ſunt habendæ naturæ beatæ, quod neceſſaria paratu facilia; & quæ paratu ſunt difficilia, non neceſſaria fecerit.

Et cum oporteat virum ſapientem in ea eſſe ſpe, ut tota vitæ ſerie defuturum ſibi nihil ſit; nonne hanc ſpem abunde fovet perfacilis rerum iſtarum tenuium parabilitas; cum alioquin illa, quæ ſumptuoſa ſunt, bene ſperantem perinde non faciant; & hacce de cauſa homines vulgares tametſi plurima poſſideant, perinde tamen, ac ſi illa defectura ſint, congerendis ſemper, quæ nunquam cumulo perfecto habeantur, laborent?

Unde & debet facere ad hoc, ut contenti ſimus facile parabilibus, ſimpliciſſimiſq; rebus, meminiſſe quemadmodum ne omnes quidem in unum congeſtæ divitiæ quicquam virium habeant ad animi perturbationem præclara aliqua ratione ſolvendam; mediocres autem, paſſimque obviæ, & ad obtinendum comparatiſſimæ res, incommodam corpori indigentiam tollant, cum & aliunde ejuſmodi ſint, ut cogitanti mortem, dimittere ipſas haudquaquam ſit grave.

Miſe-

Miſeræ ſane hominum mentes, cæcaque eorum pectora! Nolle videre ipſam naturam nihil ſibi aliud dictare, quam ut ſummoveant à corpore id, quod propter indigentiam dolet, &, quod ſupereſt, fruantur jucunda, & ſine cura metuque, mente: Non vero ut ſe tota vita ad id habendum comparent quod ſit ad vitam neceſſarium; atque ita quidem inhiantes, quaſi tum quoque victuri ſint, cum vita frui deſierint; non pervidentes utpote, quam ſit lethale omnibus nobis ab ipſo exortu pharmacum propinatum.

Quod ſi ea, quæ ſufficiunt, & ad quæ nemo pauper eſt, delicias quoque, quas hominum vulgus deperit, non miniſtrant; iis tamen natura non eget; neque deſinit interim ſinceras ex tenuibus ſimplicibuſque id genus rebus voluptates ſuppeditare, quemadmodum dictum jam eſt. Unde & ſapiens ſic eſt affectus, circa eas res, quæ pecuniæ cupiditatem afferunt, (quo nempe amori, ambitioni, quotidianis ſumptibus copiæ ſuppetant) ut, cum procul ab iis omnibus rebus abſit, non ſit, cur pecuniam magnopere deſideret, vel curet omnino.

Quod dico autem, Divitiarum, quæ juxta inanes opiniones concupiſcuntur, nec modum ullum nec finem eſſe; ideo eſt, quod cum parvo natura ſatietur, inanis opinio cupiditati præiens, cogitet ſemper aliquid, quod non habeatur, & quaſi adhuc deſit, cupiditatem ad illud vocet. Unde & efficitur, ut cui Pauca non ſufficiunt, ſatis illi eſſe nihil poſſit; ſed quo plures opes congeſtas habuerit, eo plures ſibi reputet deeſſe.

Quamobrem, cum nunquam penuria ſit parvi, debet vir Sapiens, cui illud adeſt, grandes, quod dicebam, putare divitias; ſiquidem illis nihil deeſt, cum cæteræ quantumvis magnæ, parvæ ſint, quoniam deeſt illis, quod ſit infinitum. Ex quo conſequitur, ut cui ſua non videntur ampliſſima, licet totius Mundi dominus evaſerit, miſer tamen ſit; quippe cum miſeria indigentiæ ſit comes; & illi, qui adeptus totum Mundum fuerit, de-

defuturi ſunt Mundi cæteri, quos vana opinio haud ſecus monſtrabit, quam pauca habenti totum iſtum Mundum concupiſcendum monſtraverit.

Vis proinde quempiam divitem facere? ſcito non divitiis ejus adjiciendum, ſed cupiditatibus detrahendum eſſe. Tunc enim ſolum, cum inanibus cupiditatibus reſectis, ſeſe ad naturam compoſuerit, nihilque amplius, quam quod illa exigat, concupierit, ſentiet ſe revera eſſe divitem; quia tunc ſolum ſibi nihil deeſſe ſentiet. Unde & hoc illi inculcandum eſt; Si ad naturam vives, nunquam eris pauper; Si ad opinionem, nunquam dives. Exiguum natura deſiderat, opinio immenſum.

Hæc certe animi diſpoſitio, ſeu mavis facultas, qua ſibi ipſi temperando, quicquid neceſſarium naturæ non eſt, ex cupiditatibus detrahitur, una cum adjuncta ſimpliciſſima ac facillima rerum neceſſariarum parabilitate; hæc, inquam, diſpoſitio eandem parit ſecuritatem, quæ habetur ex placido receſſu, devitationeque multitudinis; quando illius beneficio, verſanti etiam in ſocietate, mediaque multitudine, nihil amplius deeſt, quam ſeorſum agenti.

Ex eodem vero capite eſt, quod quiſquis unquam ſibi fiduciam ſecuritatemque ex rebus externis, qua optima ratione licet, comparare aggreſſus eſt, is poſſibilia quidem paratu, tanquam à ſe non aliena quæſivit; at impoſſibilia pro alienis habuit. Quinetiam poſſibilium bene multa non attigit; ac ea omnia, quæ obtinere nihil fuit neceſſe, abdicavit.

Porro hujuſce abdicationis detractioniſque memoratæ defectu; quantæ quæſo miſeriæ eſt, hominem, ut pertuſo vaſe continuo haurire, neque mentem unquam explere? Nam, ut taceam multis paraſſe divitias, mutationem fuiſſe, non finem miſeriæ; ſive quia curis ſe onerarunt, quibus antea erant immunes; ſive quia locum fecere inſidiis, quibus & captati & impetiti fuerint: ut inquam id taceam; hoc ſaltem miſeriæ eſt ſummæ, te, quo paſcaris uberius, eo majore fame cruciari.

CAP. XVIII. *De Mediocritate inter ſpem deſperationemque futuri.*

DEnique vero, cum omnis univerſe cupiditas ad id feratur quod non habetur, & concepta habendi ſpe, quaſi habendum proponitur; unde & ſpes cupiditatem lactans, quadam cum voluptate eſt; uti & oppoſita deſperatio fovens metum, ne quod concupiſcitur, non habeatur, non eſt ſine moleſtia: ideo aliquid ſubjiciendum eſt de Mediocritate, quæ tum generatim adhibenda eſt, circa id, quod concupiſcitur, ac eſſe aut ſperatur, aut deſperatur futurum; tum ſpeciatim circa vitæ durationem, ſive potius perpetuitatem, cujus ut cupiditas accenditur, ita deſperatio diſcruciat.

Itaque illud mente imprimis generatim tenendum eſt; id, quod eſt futurum, ac in rebus quidem contingentibus, neque omnino noſtrum, neque omnino non noſtrum eſſe. Videlicet, ut neque illud, tanquam eventurum haud-dubie ſperemus, quod aliquo caſu interveniente diverti valeat; neque etiam, tanquam haud-dubie non eventurum deſperemus, quod poſſit, à quo avertatur, nullus caſus intervenire: ſicq; efficiatur, ut non deſtituti omni ſpe, ſine voluptate aliqua non ſimus; aut omnino fruſtrati ſpe, moleſtia quapiam afficiamur.

Illud certe diſcriminis inter Sapientem Stultumque eſt, quod Sapiens expectet quidem futura, ſed ab illis tamen non pendeat: interim autem & potiatur præſentibus (animadvertendo quanta ſint ea, quamque jucunda) & præterita grate recordetur: Stulti autem vita, ut ſupra dicebam, ingrata ac trepida ſit, quod tota in futurum feratur.

Quam-multos nempe videre licet, qui non meminerunt præterita bona; non fruuntur præſentibus? Futura modo expectant, quæ, quia certe eſſe non poſſunt, conficiuntur & angore & metu, maximeque cruciantur, cum ſero ſentiunt fruſtra ſe aut pecuniæ ſtuduiſſe, aut impe-

imperiis, aut opibus, aut gloriæ; Nullas enim conſequuntur voluptates, quarum potiundi ſpe inflammati, multos labores magnoſque ſuſceperant. Ne quid dicam de iſtis aliis, qui minuti, & anguſti, omnia deſperant, ac ut plurimum ſunt malevoli, invidi, difficiles, lucifugi, maledici, monſtroſi.

Dico vero ſapientem virum præterita bona grate meminiſſe; quoniam queri ſatis non poſſum, quod nimis ingrati adverſus præterita ſimus; quod quæcunque percepimus bona, non in memoriam reducamus, nec inter voluptates numeremus; cum certior nulla ſit voluptas, quam quæ jam eripi non poteſt. Præſentia videlicet bona nondum tota in ſolido ſunt; poteſt illa caſus aliquis incidere; futura pendent, & incerta ſunt; id ſolum, quod præteriit, inter tuta ſepoſitum eſt.

In bonis autem præteritis non illa modo habeo, quibus potiri conceſſum fuit, verum ipſam quoque malorum, quæ potuerunt nobis incidere, devitationem; neque minus ipſam ab iis, quæ inciderunt, ac eſſe potuerunt diuturniora, liberationem, ac una ipſam recordationem, reputationem, gratulationem, quod fuerint tolerata conſtanter.

Quod attinet porro ad cupiditatem producendi in immenſum vitam; innui jam illam viro Sapienti idcirco eſſe reſcindendam, quod in promptu ſit deſperatio, quæ ſine moleſtia angoreque non eſt. Facit vero huc cogitatio illa, quod ex infinito tempore ætatis non major voluptas poſſit percipi, quam percipiatur ex hoc, quod videmus eſſe finitum; ſi quis modo illius fines recta ratione dimetiatur.

Quippe, cum ratione dimetiri fines voluptatis, nihil aliud ſit, quam reputare, ut ante dixi, Voluptatem ſummam non aliam, quam vacuitatem tum doloris, tum perturbationis eſſe; conſtat illam neque majorem, neque minorem fieri longinquitate temporis; neque minorem remiſſioremve ejuſdem brevitate reddi.

Et quamvis ſperata productior, ſeu longioris ævi voluptas videatur voluptatem præſentem intenſiorem fa-

cere; id tamen apud eos, qui voluptatis finem non recta ratione, ſed cupiditate inani metiuntur; quique ſic ſe habent, quaſi cum non erunt, ſeu vita deſierit, ſint ſenſuri moleſtiam ob privationem voluptatis, quam ſentirent ſi ſupereſſent. Ex quo factum eſt, ut ante monuerim exquiſitam notitiam, quod mors nihil pertineat ad nos, præſtare, ut hac vita mortali fruamur, non quidpiam temporis incerti adjiciendo, ſed immortalitatis cupiditatem abjiciendo.

Quamobrem, cum præſcripti ſint à natura fines voluptati corporis, ac illos temporis æterni deſiderium adimat; neceſſe eſt mens, ſeu ratio ſuperveniat, quæ, ut par eſt, ratiocinando de hujuſmodi finibus, ac deſiderium eliminando ſempiterni temporis, vitam undique perfectam conſtituat, efficiatque, ut ea contenti, haud quaquam ipſa temporis infinitate indigeamus.

Quinetiam, ne tum quidem voluptate fruſtrabimur, cum rerum mortalium conditio exceſſum è vita molietur; quippe, prout optimæ vitæ perfectum, atque adeo delectabilem nanciſcemur finem; diſcedentes videlicet tanquam convivæ vitæ pleni, & debite perfuncti eo munere, quo perfuncturi accepimus vitam.

CAP. XIX. *De Fortitudine univerſe.*

FOrtitudo ſupereſt, quam alteram partem Honeſtatis eſſe ideo diximus, quod comparata adverſus Metum, & quicquid incutere eum ſolet, præſtet; ut qui ſe non timide & ignave gerunt, ſed animoſe & fortiter, gerere ſe honeſte & decore dicantur. Cumque res late pateat, tum videtur potiſſimum ſumpſiſſe occaſionem ex bello, in quo qui ſeſe fortiter, atque adeo honeſte gerunt, gloriam præ aliis adipiſcuntur; exindeque fit, ut Honeſtum fere intelligatur id, quod eſt populari fama glorioſum.

Eſſe autem & hanc virtutem comparatam ad voluptatem, quatenus expoſita eſt, vel ex eo intelligitur, quod

quod neque laborum perfunctio, neque perpessio dolorum per se ipsa allicit; nec patientia, nec assiduitas, nec vigiliæ, nec ea ipsa, quæ laudatur, industria, ne Fortitudo quidem: Sed ista sequimur, ut sine cura metuque vivamus, animumque & corpus, quantum efficere possumus, molestia liberemus.

Ut enim mortis metu, exempli gratia, omnis quietæ vitæ status perturbatur: & ut succumbere doloribus, eosque humili animo imbecilloque ferre miserum est; ob eamque debilitatem animi multi parentes, multi amicos, multi patriam, plerique etiam seipsos penitus perdiderunt: sic robustus animus & excelsus omni est liber cura & angore; cum & mortem contemnit, qua qui affecti sunt, in eadem causa sunt, qua antequam nati; & ad dolores ita paratus est, ut meminerit maximos morte finiri, parvos multa habere intervalla quietis, mediocrium nos esse dominos, ut si tolerabiles sint, feramus; sin minus, æquo animo è vita, cum ea non placeat, tanquam è theatro exeamus.

Quibus rebus intelligitur, nec timiditatem ignaviamque vituperari, nec Fortitudinem patientiamque laudari suo nomine, sed illas rejici, quia dolorem pariant; has optari, quia voluptatem.

Quod dixi porro Fortitudinem comparatam esse ut adversus Metum, sic adversus omnia quæ incutere metum solent, eo tendit, ut intelligamus eadem esse mala, quæ ut præsentia cruciant, sic futura metuuntur; atque idcirco addiscamus ea, quæ futura aut ipsi nobis fingimus, aut quomodocumque apprehendimus, non metuere; ea vero, quæ præsentia sint, patienter constanterque ferre.

Ac ex variis quidem malis, quæ ipsi nobis fingimus, neque reipsa futura sint, præcipua sunt, quæ vel à Diis metuimus, quasi ipsi aut mali sint aut esse mali authores possint: vel à morte, quasi ea secum, futurumve post se malum aliquod sempiternum trahat. Ex iis autem quæ & sic metuimus, ut advenire valeant, & sic interdum præsentia sunt, ut nos molestia afficiant, ea

ſunt, quæ aut Dolorem corpori inferunt, aut Ægritudinem in animum inducunt.

Et quæ Dolorem quidem creant, ſunt morbi, flagra, ignis, gladius, id genus alia; quæ vero Ægritudinem, ea, quæ dicuntur mala externa, cujuſmodi ſunt aut publica illa, tyrannis, bellum, everſio patriæ, peſtis, fames, &c. aut privata, ut ſervitus, exilium, carcer, infamia, orbitas, & quæ id genus alia ſunt.

Id vero diſcriminis eſt inter hæc omnia ex una parte, & Dolorem Ægritudinemque ex alia; quod Dolor atque Ægritudo mala per ſe ſint, iſta omnia non ſint, niſi quatenus ad dolorem ægritudinemque referuntur, ut cauſæ: Neque enim, niſi dolorem & ægritudinem parerent, foret quamobrem refugerentur.

Et pauca quidem ex ordine attingenda de iſtis ſunt: ſed adnotandum prius eſt, Fortitudinem, non quaſi natura, ſed quaſi rationis conſilio ingeneretur, eſſe habendam. Differt ſcilicet Fortitudo ab Audacia, Ferocitate, inconſulta Temeritate, quæ in Brutis etiam animantibus reperitur; quippe cum propria ſit virorum, & ex conſilio quidem ſeu prudenter agentium; ſicque metiri illam oportet, non corporearum virium robore atque impetu, ſed firmitudine animi, honeſto inſtituto ſeu propoſito conſtanter hærentis.

CAP. XX. *De Fortitudine circa Metum Numinis.*

VIdetur autem eſſe imprimis de duplici quodam graviſſimo metu dicendum: Quia ſi quid unquam mentis finem, ſummamve, quæ animi ſit propria, voluptatem peperit, ipſa fuit expunctio earum opinionum (adde & ipſis affinium) quibus metus maximi ipſi menti incutiebantur. Scilicet miſeri mortales in eo ſemper ſunt, quod non ſanis quibuſdam ducantur opinionibus, ſed quopiam rationis experte affectu, ut non deſinientes proinde ratione id, quod revera malum eſt, pa-

rem,

rem, neque minus intenſam perturbationem ſuſcipiant, quam ſi illa revera eſſent, propter quæ turbantur.

Quod ſolet porro priore loco maximum metum incutere, maximamque adeo perturbationem creare in hominum mentibus, illud eſt, quod exiſtimantes eſſe quaſdam Beatas atque immortales Naturas, cenſent tamen ipſis ineſſe contrarias hiſce attributis voluntates, actiones, paſſiones, cujuſmodi ſunt ſollicitudines, negotia, iræ, gratiæ, ex quibus contingat ut malis detrimenta maxima, & bonis præſidia ab ipſis naturis, hoc eſt, Diis, adveniant. Nempe homines innutriti propriis, hoc eſt, humanis affectibus, ſimiles ſui Deos fingunt, & admittunt; & quicquid affectuum ſuorum non eſt, illud reputant ab ipſis alienum.

Quamobrem & dici non poteſt, quam infelix ſe genus humanum reddiderit, cum talia Diis tribuit, ac Iras præſertim acerbas adjunxit, ob quas animi formidine Divûm facti humiles, non-nemini membra conrepunt pavore, ſeu tonitru cælum murmure percurrit, ſeu terra intremiſcit vacillatque ſub pedibus, ſeu ventorum vis ac tempeſtas mare commovet; ſeu quid aliud demum occurrit, ex quo mentem ſubeat velle Deos à ſe miſero exigere pœnas.

Non ita vero, qui ratione edocti didicere deos ſecurum ævum agere; naturamque eorum eſſe à rebus noſtris longius ſemotam ſejunctamque quam ut erga nos aut gratia aut ira tangantur. Sane vero ſi tangerentur, hominumque etiam vota exaudirent; quæſo te, quam brevi perirent omnes homines; qui continuo, ut multa, ita pernicioſa in ſe invicem comprecentur?

Quamobrem cave, ne reputans Deum eſſe immortale beatumque animal, ut communis notio de Deo ſuggerit, quidquam ipſi attribuas, quod aut ab immortalitate alienum ſit, aut à beatitudine abhorrens: ſed quicquid de illo opinabere, fac, ut valeat ſalva immortalitate beatitudineque conſtare.

Scilicet Dii revera ſunt; evidens eſt enim illorum notitia, ut ſuperius deduximus; at quales vulgo homines

exiſtimant, minime ſunt; ſiquidem quales ipſos eſſe quibuſdam adjunctis, ſeu proprietatibus opinantur, ut cum immortales ac beatos dicunt; non tales deinde tuentur, ſed aliis adjunctis contradicentibus eoſdem negant; ut dum illos dicunt negotium habere, aut exhibere alteri; iraque, & gratia teneri; quæ ut ſuperius attigimus, præ imbecillitate, metu, opiſque externæ indigentia contingunt.

Neque vero propterea erit, cur reputeris impius; quoniam impius revera eſt, non is, qui vulgaris Multitudinis Deos tollit; ſed is, qui Multitudinis opiniones Diis adhibet: Non enim germanæ prænotiones ſunt, ſed ſuſpiciones falſæ, ea, quæ de Diis ab hominibus è vulgo traduntur.

Qua ratione quoque non is pius eſt, qui præ Deorum metu ad nullum non lapidem, nullam non aram vertitur, nulla non delubra ſanguine reſpergit; ſed is, qui pacata mente omnia contuens, de Diis vera ſentit, ac illos animo, non ſpe quidem pretiove inductus, ſed ob majeſtatem eximiam ſupremamque naturam colens, tuetur reſpectu ipſorum venerationem omnimodam; & genere etiam orationis utitur eas ſuggerente cogitationes ex quibus nullæ venerationi contrariæ opiniones naſcantur; neque adeo patitur id, quod cæteri in quorum animis contrarietas hæc maximam ingenerat perturbationem.

Quæ Impietas hic reperitur, refutata fuſe habetur iis in locis præſertim, quibus oſtenſum contra Epicurum eſt, & eſſe Deum Rectorem Mundi, & Curare Deum ſpecialem curam Hominum, Sect. 1. Phyſ. lib. 4. cap. 5, & 7. Addendus jam locus, qui circa Religionem, cum diſputatum de Juſtitia eſt in Ethica, lib. 2. cap. 5.

CAP.

CAP. XXI. *De Fortitudine circa Metum Mortis.*

QUod deinde Hominum mentes teterrimo metu percellit, Mors eſt; quoniam neſcio quid ſempiterni mali juxta fabulas præſtolantur ſuſpicianturque (& quod eſt quidem mirum, in ipſa, quæ contingit, privatione ſenſus; quaſi & tunc ipſi forent aliqui) ignari nempe, quæcunque ſunt prodita eſſe in Inferis, quæque etiam ante memoravimus, figmenta eſſe Poetarum mera; aut ſi quid veri contineant, id nobis contingere in vita; ſcilicet ob metus inanes, ob ſollicitudines vanas, ob cupiditates inſatiabiles, ob cæteras demum paſſiones, quæ ſic miſeros mortales excruciant, ut ipſorum vita pluſquam Acheruſia reddatur.

Tu igitur, ut hiſce te eximere terroribus poſſis, reputare aſſuefce nihil ad nos pertinere mortem, ac ejuſmodi quidem argumento, Quod quicquid nobis ſive boni, ſive mali eſt, cum ſenſu ſit; Mors autem privatio ſit ſenſus. Diſſolutio nempe eſt mors; & quod diſſolutum eſt, ſine ſenſu manet: Adeo proinde, ut videatur Mors eſſe contemptu perfacilis; quoniam agens irritum eſt, ac dolorem fruſtra minatur, ubi patiens eſt è medio ſublatum.

Enimvero Homines vulgares Mortem refugiunt, interdum quidem, quaſi dolorum maximum, interdum vero quaſi omnium, quibus in vita fruimur, ceſſationem. Abs re vero ipſum non-vivere, ſeu non-eſſe, terrori eſt; quoniam nihil vitæ in eo ſupereſt, ut dignoſcere liceat, eſſe non-vivere quidquam mali.

Quo fit, ut illi prorſus deſipiant, dum, cætera inter exhorrent indignanturque ſe iri poſt mortem laniatum à feris, crematum ab igne, corroſum à vermibus; Quippe, quod non videant nullos fore ſe, ut ſe lugere poſſint peremptos, laniatos, exultos, in putrorem verſos,

Itemque, dum ægre ferunt non verſaturos ſe amplius cum uxoribus, cum liberis, cum amicis; nullum ipſis officium, nullum auxilium præſtituros: Quippe, quod non ratiocinentur, neque fore tum ſibi ullum deſiderium hujuſmodi rerum.

Igitur, quæ omnium malorum maxime horrendum exiſtimatur Mors, nihil, ſicut dixi, ad nos attinet; quia dum nos ſumus, mors non adeſt; & dum mors adeſt, nos non ſumus: adeo proinde, ut neque ad vivos, neque ad mortuos pertineat; quoniam alteros quidem non attingit, alteri vero nulli ſunt.

Exquiſita porro notitia, quod mors nihil pertineat ad nos, præſtat, ut hac vita mortali fruamur, non quidpiam incerti temporis adjiciens, ſed cupiditatem immortalitatis abjiciens. Nihil enim mali in vita eſt illi, cui egregie perſpectum eſt nihil eſſe in vitæ privatione mali. Adeo proinde, ut quemadmodum cibus non qui plurimus, ſed qui ſuaviſſimus eſt, deligitur; ita vitæ tempus, non quod longiſſimum, ſed quod jucundiſſimum, fructuoſe captetur.

Neque vero ille non ineptus eſt, qui timere ſe mortem dicit, non quod præſens dum fuerit, mœroris quicquam afferat; ſed quod donec futura eſt, animum mœrore conficiat. Quod enim, quando præſens eſt, moleſtiæ nihil exhibet, id dum exſpectatur, nequicquam contriſtat. Si quid certe in hoc negotio incommodi, aut metus eſt, morientis eſt vitium non Mortis; neque moleſtiæ quicquam eſt in ipſa, magis quam poſt ipſam; ac tam ſtultum eſt ipſam timere, quam ſenectutem; quoniam quemadmodum ſenectus adoleſcentiam ſequitur, ita mors ipſam ſenectutem.

Adde, quod ſaltem ſperandum eſt, aut nullum fore in extremo illo anhelitu dolorem, aut, ſi ſit, fore aliquantulum in ipſa brevitate ſolatii; quod nullus ſit dolor longus, qui ſit magnus; ac perſuaſus eſſe quiſq; debeat, ſi ipſa animæ corporiſque diſtractio cum cruciatu fiat, ſe ſaltem poſt illum dolorem non poſſe dolere.

Ridiculus quoque eſt ille, qui Iuvenem admonet, ut ho-

honeſte vivat, ſenem, ut honeſte moriatur; quod hæc ſejungenda non ſint, ſed vera eademque eſſe meditatio debeat honeſte vivendi & honeſte moriendi. Quippe quod & juveni poſſit mors immatura contingere; & ſeni tum vitæ aliquid ſuperſit, tum qui poſtremus actus eſt, ſit pars etiam quædam, imo coronamentum vitæ.

Perſpectum profecto eſſe utrique debet, tametſi poſſint homines parare ſibi ſecuritatem ad cætera quod attinet; ad mortem tamen ipſam quod ſpectat, verſari omnes homines quaſi in civitate, quæ muris & præſidio careat.

Poteſt aliunde Iuvenis felix mori, qui cogitet nihil aliud ſe in longiore vita manere, quam quod eatenus viderit, fueritque expertus. Poteſt & Senex vivere infelix, qui commoda vitæ, quaſi in vas pertuſum congeſta, præterfluere ſinat, nec rerum ſatur unquam ſit, ut tanquam vitæ ſatur convivia cedere, capereque velit æquo animo quietem ſecuram.

Cave ſcilicet ullum ſenem eſſe felicem reputes, quod ſenex diem obeat; ſed ſi bonorum quidem ſit ſatur, ac plenus.

Denique multo magis ineptus ridiculuſque ille eſt, qui eſſe ait bonum non naſci,

Aut natum, Ditis quam primum clauſtra ſubire.

Si enim perſuaſus hoc dicit, quamobrē non ſtatim abit ipſe è vita? id nimirū illi, ſi rem modo ſerio deliberavit, promptum eſt. Sin joco dicit, inſane facit; cum hæ non ſint res, quæ jocum admittant. Sed nempe eſt in ipſa vita quidpiam per ſe amabile; illique idcirco non minus objurgandi ſunt, qui mortem concupiſcunt, quam qui ipſam timent. Quid eſſe profecto tam ridiculum poteſt, quam mortem appetere, cum vitā tibi inquietam feceris metu mortis? aut præ vitæ tædio currere ad mortem, cum genere vitæ effeceris, ut currendū ad mortem ſorer.

Id itaque potius curandum, ne tibi vita diſpliceat, neque dimittere eam velis, niſi te aut natura vocet, aut intolerabilis quiſpiam caſus. Ob id ſcilicet meditandū eſt, utrum commodius ſit, vel mortem tranſire ad nos,

vel

vel nos ad mortem. Etenim malum quidem eſt in neceſſitate vivere; ſed in neceſſitate vivere neceſſitas nulla eſt: quando natura nobis dedit ut aditum ad vitam unum, ita exitus ab ea multos.

Quanquam, ſi interdum contingat, ut fugiendum ac properandum ſit, antequam aliqua vis major interveniat, quæ libertatem auferat recedendi: nihilominus nihil eſt tentandum, niſi cum apte poterit, tempeſtiveq; tentari. Cum vero illud tempus, quod fuerit diu captatum, venerit, tum demum exſiliendum eſt. Neque enim par eſt dormitare illum, qui de fuga cogitat; neque non debemus ſperare etiam ex difficillimis ſalutarem exitum, ſi nec properemus ante tempus, nec ceſſemus in tempore.

Quæ reperitur etiam hocce loco Impietas, refutata fuſe habetur cum diximus eſſe Animos hominum immortales contra Epicurum in Sect 3. Phyſ. memb. poſt. lib. 14. cap. 3. Et quod hic ſpeciatim, ad calcem de voluntaria morte habetur, impetitum fuit ibid. lib. 13. c. 4.

CAP. XXII. *De Fortitudine adverſus corporis dolorem.*

AD Dolorem quod attinet, corporeum intelligimus; qui profecto ſolus, ut Mali, ita Summi Mali rationem haberet, niſi noſtra culpa dolorem animi accerſeremus, qui evadat etiam, ut jam ante dictum, corporeo deterior. Nam concepta quidem animo ægritudo propter jacturam divitiarum, honorum, liberorum, & ſimilium, ejuſmodi eſt, ut plerumque habeatur, ac fiat graviſſimis doloribus corporis intolerabilior: ſed nimirum id noſtra opinione, quæ ſi foret ſana, non commoveremur quatenus iſta extra nos ſunt, neque nos revera attingunt, ſed interveniente ſolum opinione, quam ipſi nobis facimus; ſicque intelligeremus nullum eſſe revera malum præter dolorem corporis, nihilque dolendum eſſe animo, quod ſit à dolore corporis præſenti futurove ſejunctum.

Ita-

Itaque, qui ſapiet, cavebit, ne quempiam dolorem in corpus accerſat, quidpiamve committat unde ſibi dolor creari poſſit in corpore, niſi aut declinandi gravioris doloris, aut comparandæ uberioris voluptatis gratia id fiat, ut jam aliquoties inculcatum eſt. Quo magis mirari par eſt eſſe aliquos, qui cæteris habentibus Sanitatem, quæ ſtatus eſt Indolentiæ, tanquam rem bonam, defendant tamen eſſe habendam ut aliquid indifferens; Quaſi vero quis niſi verbis ludat, aut plane deſipiat, reputare pro eodem poſſit, in dolore eſſe, & dolore vacare.

Porro autem, ſi neceſſitas quæpiam aut naturalis conſtitutionis, qua corpus morbis obnoxium ſit; aut factæ exterius violentiæ, quam ut ſe res humanæ habent, defugere interdum non liceat (Nam Sapientem quoque ac innocentem virum poſſe aliquando & in jus vocari, & damnari, & cædi, & varie torqueri, manifeſtum eſt) dolorem quempiam fecerit; tunc Sapientis eſt ipſum ferre æquo fortique animo, ac patienter aut ſolutionem aut relaxationem ejus præſtoiari.

Non diu certe perſeverat in corpore continens dolor; ſed ſummus quidem, valdeve intenſus, brevi deſinit: aut enim ſolvitur, ſuccedentemque habet, niſi omnimodam indolentiam, ſaltem mitigationem magnam; aut ſolvit, ſicque finitur morte, cum quod ab eo doleat, nihil ſit. Qui dolor vero moram trahit, diuque in corpore perdurat, is ſane & remiſſior eſt, & non multos eſt dies, imo horas non multas, abſque aliqua in ipſo corpore voluptate.

Et non-ne obſervare licet prolixiores morbos plus habere per intervalla jucundi, quam mali, dolentiſve in corpore? Quippe ut taceam accenſam ſitim voluptatem bibendi augere, & refectioni locum dant, & interſandi vires patiuntur, & ludos aliquos admittunt, & longas plerumque habent intercapedines, per quas vacare etiam ſtudiis negotiiſque concedatur. Vnde & planum fit dolorem ut in gravitate brevem, ſic in longinquitate levem eſſe ſolere, ut ejus magnitudinem

nem celeritas, diuturnitatem allevatio conſoletur.

Quamobrem illud ſæpe ſuccurrat, Neque intolerabilem, neque perpetuum eſſe dolorem; quod omnis videlicet ſit, ſi longus, levis; ſi magnus, brevis: dummodo finium ipſis rebus præſcriptorum memineris, nihilque adjeceris ex tuo opinatu, quo graviorem ducas ac facias, quam ſit; & te querelis onerans, impatienterque exaſperans, eo ſolum proficias, ut intolerabiliorem reddas: cum ex oppoſito nihil ſit, quod dolorem allevet magis, quam ipſa conſtantia, & quaſi patiendi aſſuetudo, ex qua fit, ut ſapiens, qui ſæpius laborat, etiam per ipſam mali corpus afficientis vehementiam, lætari interdum ac ridere poſſit.

Teſtari profecto de noſtro Metrodoro id poſſumus, qui ſemper intrepide ſe, ut adverſus mortem, ita adverſus dolorem geſſit. Nam de nobis quidem nihil attinet dicere, quibus familiare propemodum eſt, eos adeſſe morbos veſicæ ac viſcerum, ut nihil ad eorum magnitudinem accedere poſſit. Et compenſatur tamen cum ipſis omnibus animi lætitia, quam capimus memoria rationum inventorumque noſtrorum, eaque conſtantia qua beatos habere dies illos non deſinimus, quibus hujuſcemodi morbis atque doloribus torquemur.

Atque hæc quidem cauſa eſt, cur ſuperius dixerimus Sapientem, tametſi torqueatur, poſſe nihilominus eſſe beatum; quoniam & quam neceſſitatem frangere non poteſt, patientia emollit; & quantum poteſt animum ſuum à dolente corpore abducit, cumque ipſo amplius, quam cum fragili querulaque parte verſatur. Cogitat quid honeſte, quid fortiter fecerit; & memoriam in ea, quę maxime miratus eſt, quæque maxime delectarunt, ſpargens, recreat ſe bonis præteritis; adverſus quæ longe abeſt, ut ſit inſipientium more, ingratus.

Cogitat & ſe nihil poſſe facere ea virtute ac ſapientia, quam profitetur, dignius, quam ſi dolori, hoc eſt, rei omnium toleratu difficillimæ non ſuccumbat; ſi ſe erectum teneat, ſi patientia hoſtem tam infenſum ejiciat; ſi victoriam demum reportet, cujus deinceps recordatio

datio ſit jucundiſſima futura : at per indolentiam præſertim, quæ ſucceſſura ſit tanto gratior, quanto, ut ex mari procelloſo, evaſerit in portum tranquillum.

Quod ſi in gravi etiam dolore allevamenta Sapienti non deſunt; quid eſſe putemus de leviore dicendum, aut de privatione quoque alicujus vel membri, vel ſenſus? Haud abs re ſane dictum eſt ante, tametſi fuerit oculis captus, fore nihilominus felicem. Videlicet, ſi ipſa nox beatam vitam non adimit, cur adimat dies, cum ſimilis eſt nocti? Utcunque vero tunc aliquæ corporis voluptates abſint, & variæ tamen adhuc ſuperſunt; & quod caput eſt, ipſo animo multis delectari variiſq; modis licet, etiam ſi non adhibeatur adſpectus.

Etenim, cum ipſi Sapienti vivere cogitare ſit; ejus cogitatio non ferme ad inveſtigandum adhibet oculos advocatos. Illi certe, cujus doctrinæ dedimus aliquando nomen, ſine varietate colorum licebat vivere beate; ſine notione rerum non licebat. Atque hic vir impediri animi etiam aciem adſpectu oculorum arbitrabatur; & cum alii ſæpe quod eſſet ante pedes non viderent, ille in infinitatem omnem peregrinabatur, ut nulla in extremitate conſiſteret.

CAP. XXIII. *De Fortitudine adverſus animi ægritudinem.*

DIxi jam ægritudinem, quæ animo concipitur, concipi ſolere ob ea, quæ reputantur mala externa, quibuſque oppoſita bona maxime concupiſcimus. Res etiam adverſas, & proſperas, ſeu ſecundas dicunt; obſervareque licet eundem eſſe humilem abjectumve animum, qui ut adverſis deprimitur, ita proſperis inſoleſcit. Quo fit, ut quæ forent hoc loco dicenda ſpeciatim de malis ægritudinem inducentibus, & quorum occaſione fortitudine opus eſt, intelligi debeant ex iis, quæ attigimus circa bona quorum cupiditates ſunt, & propter quæ eſt temperantia opus.

Id

Id hic generatim ſufficiat, quod obiter quoque inſinuavimus, eſſe ægritudinem non natura, ſed opinione mali, qua neceſſe eſt omnes eſſe in ægritudine, qui ſe in malis eſſe arbitrentur, ſive illa ante proviſa & exſpectata ſint, ſive intervenerint. Nam quî fit, ut non minus lætetur, cujus filius ſit interfectus, ſed id tamen neſciat, quam ſi revera viveret; ac pari ratione, ſi famæ detractum, ſi peculium furto ablatum, atque ita de cæteris? An non id facit opinio ſola? Nam, ſi natura faceret, quo momento filius abeſſet à vivis, exprimeretur jacturæ ſenſus in paterno animo; neque ſecus jactura famæ peculiique ſentiretur.

Quare, ut ægritudinis ſenſus exprimatur in animo, neceſſe eſt opinio, non natura interveniat. Quoque minus dubites, ſi ille filium ſuppoſititium eſſe germanum exiſtimet, & germanum pro filio non habeat; renuntiata germani morte, nullatenus movebitur; renuntiata ſuppoſititii, vehementiſſime angetur: idque proinde non natura, ſed opinio ſola præſtabit.

Exinde vero hoc ſaltem conſtat, iſta, quæ nos angunt, non eſſe nobis reipſa mala; quia extra nos ſunt, neque nos per ſeipſa attingunt; ſed opinione ſolum noſtra in nobis mala fieri; & ex hoc eſſe, cur jam ante Rationem eſſe dixerimus, quæ vitam jucundam, ſeu beatam faciat, dum opiniones abigit, ob quas animos occupat perturbatio. Scilicet ægritudo eſt, qua & animus conturbatur, & illius tranquillitas jucunditaſque evertitur.

At quomodo tandem poteſt ipſa ratio haſce opiniones expellere? Nempe quatenus, ut eſt ante dictum, comparat ſe Sapiens adverſus fortunam. Hæc quippe externa, quæ opinamur bona, quorumque jactura ægritudinem in animis parit, fortunæ quoque bona dicuntur, quod noſtra revera non ſint, ſed pro ipſo fortunæ arbitrio adeſſe & abeſſe poſſint.

Unde & ſapiens iſta habet non magis ſua, quam aliena; neque ipſa ſic poſſidet, quin ſit ad eorundem amiſſionem comparatus. Quippe opinionem illam exuit,

uit, qua bona hujuſcemodi reputantur falſo, ut propria, ita & inamiſſibilia; illam vero induit, qua eſſe ambigua & fluxa, uti & ſunt, perſuaſum habet; ſicque providet, quid acturus ſit, ſi facere ſe contingat illorum jacturam; providet, inquam, ne tunc ſe inani mœrore conficiat; ſed æquo ferat animo id à fortuna repeti, quod non dederit niſi commodate.

Iis ſane, qui hujuſmodi bonis privari opinantur malum, id graviſſimum accidit, ut quæ poſſent ſaltem leviora præmeditando fieri, & quaſi vetuſtate minui, præmeditatio malum adaugeat, ſicque ſtulta fiat cogitatio mali quod futurum ſit, aut fortaſſe ne futurum quidem. Scilicet eo caſu odioſum eſt ſatis malum omne cum venerit; &, ſi forte non venerit, fruſtra omnino ſuſcipitur miſeria voluntaria, ac efficitur, ut quis nunquam non aut excipiendo, aut cogitando malo angatur. Nam & qui ſemper cogitet poſſe ſibi aliquid mali adverſive accidere, evadet hoc illi ſempiternum malum.

Quod ſi Sapienti quoque contingat, ut propter factam aliquam in uſu bonorum fortunæ aſſuetudinem, illam opinionem non prorſus expungat, ſicque ſaltem exigua ipſi fortuna interveniat, ob quam in ægritudinem ſaltem mediocrem incidat, unde & fieri poſſit, ut mœreat; tunc ægritudinis levatio in iiſdem duabus rebus ponitur, quæ paulo ante ſunt circa dolorem inſinuata: videlicet Avocatione à cogitanda moleſtia, cauſave, quæ illam induxit; & Revocatione ad ea, quæ agnovit eſſe animo grata & jucunda.

Poteſt ſiquidem animus Sapientis parere rationi, & quo duxerit, illam ſequi. Vetat autem ratio intueri ea, ex quibus creetur foveaturque moleſtia; ſicque abſtrahit ab acerbis cogitationibus animum, ut illum convertat ad cogitandum bona, futura, aut præterita, eaque præſertim, ex quibus noverit illum delectari.

Ac facile quidem moleſtæ importunæque cogitationes recurrunt; ſed iſti tamen avocationi, revocationique inſiſtendum eſt; quoniam animus jugi deflexione

ne aſſueſcit paulatim moleſtiam quaſi eluere, neque alia ratione tempus ægritudinem ſenſim minuit, quam quia exhibet occaſiones varias, quibus diſtractus animus aſſueſcit ſenſim non cogitare & quaſi obliviſci ea, quæ ægritudinem induxerunt.

CAP. XXIV. *De Iuſtitia univerſe.*

IUſtitia reſtat, quam totam eſſe ad alterum prædiximus, quamque idcirco homini, ut in Societate degenti convenire conſtat. Et certe ipſa eſt quaſi communis nexus, ſine quo conſtare nulla poteſt Societas; cum virtus ſit, qua unicuique id, quod eſt ipſius, tribuitur, & ne ulli fiat injuria cavetur.

Atque ut exordiar ab eo, unde dicere de cæteris virtutibus cœpi, haud abſimilia profecto ſunt, quæ dici quoque de ipſa poſſunt. Ut enim prudentiam, temperantiam, fortitudinem copulatas eſſe docui cum voluptate, ut ab ea nullo modo nec divelli nec diſtrahi poſſint; ſic de Iuſtitia judicandum eſt; quæ non modo nunquam nocet cuiquam, ſed contra, ſemper alit aliquid, tum vi ſua, atque natura, quod tranquillet animos; tum ſpe nihil earum rerum defuturum, quas natura non depravata deſideret.

Et quemadmodum Temeritas, & Libido, & Ignavia ſemper animum excruciant, & ſemper ſollicitant, turbulentæque ſunt; ſic cujus in mente injuſtitia conſedit, hoc ipſo quod adeſt, non poteſt turbulenta non fieri: etſi vero molita quidpiam eſt, quamvis occulte fecerit, nunquam tamen confidet id fore ſemper occultum. Quod ſi qui ſatis opibus hominum ſibi contra conſcientiam ſepti eſſe, & muniti videantur, Deorum tamen numen horrent, eaſque ipſas ſollicitudines, quibus eorum animi noctes atque dies exeduntur, à Diis immortalibus ſupplicii cauſa importari putant.

Quæ autem tanta ex improbis factis ad minuendas vitæ moleſtias acceſſio fieri poteſt, quanta ad augendas tum ex conſcientia factorum, tum pœna legum, odioq; civium?

civium? Et tamen in quibuſdam neque pecuniæ modus eſt, neque honoris, neque imperii, nec libidinum, nec epularum, nec reliquarum cupiditatum, quas nulla præda unquam improbe parta minuit, ſed auget potius, atque inflammat; ut coercendi magis, quam dedocendi eſſe videantur.

Invitat igitur vera ratio bene ſanos ad Iuſtitiam, æquitatem, fidem; neque homini infanti, atque impotenti injuſte facta conducunt; qui nec facile efficere poſſit, quod conetur, nec obtinere, ſi effecerit: & opes, vel fortunæ, vel ingenii liberalitati magis conveniunt; qua qui utuntur, benevolentiam ſibi conciliant, &, quod aptiſſimum eſt ad quiete vivendum, caritatem; præſertim, cum omnino nulla ſit cauſa peccandi.

Quæ enim cupiditates à natura proficiſcuntur, facile explentur, ſine ulla injuria; quæ autem inanes ſunt, his parendum non eſt. Nihil enim deſiderabile concupiſcunt, pluſque in ipſa injuria detrimenti eſt, quam in aliis rebus emolumenti, quæ injuria parantur.

Itaque ne juſtitiam quidem recte quis dixerit per ſeipſam optabilem; ſed quia jucunditatis vel plurimum afferat. Nam diligi, & carum eſſe jucundum eſt; propterea, quia tutiorem vitam, & voluptatem efficit pleniorem. Itaque non ob ea ſolum incommoda, quæ eveniunt improbis, fugiendam improbitatem putamus; ſed multo etiam magis, quod cum in animo verſatur, nunquam ſinit eum reſpirare, nunquam acquieſcere.

Ac poſſent hæc quidem pene eſſe ſatis; ſed ſubjiciendum tamen eſt quidpiam, partim de jure, ſive juſto, à quo Iuſtitia denominatur, ut intelligi plenius poſſit, quæ illius origo ſit, quos inter verſetur, quo fructu colatur; partim de quibuſdam juſtitiæ affinibus virtutibus, cujuſmodi ſunt beneficentia, gratitudo, pietas, obſervantia, & amicitia.

CAP.

CAP. XXV. *De Iure, ſeu Iuſto, à quo Iuſtitia dicta.*

IMprimis ergo, cum juſtitiam eſſe ex eo dictam conſtet, quod jus alii debitum tueatur, ſeu id, quod juſtum eſt, exſequatur; noſſe operæpretium eſt, quid ſit id, quod jus juſtumve cenſere oporteat.

Itaque, cum juſtitia ad commune bonum ſit excogitata, neceſſe eſt, jus ſeu juſtum, quod ſpectat, tale quidpiam ſit, quod ſit omnibus ſinguliſque, qui ſunt ſocietatis participes, bonum. Et quia unuſquiſque id, quod ſibi eſt bonum, natura duce expetit; neceſſe eſt id, quod eſt jus ſeu juſtum quidpiam ſecundum naturam ſit, ac naturale ideo dicatur.

Nequicquam vero hoc non attingo; quoniam contingit aliquando, ut id quaſi jus, ſive juſtum in Societate præſcribatur, quod Societatis bonum non ſit; ac ideo, quia non naturale, ſive contra naturam ſit, non debeat, niſi ex abuſu, ac nomine tenus juſtum reputari; cum id, quod veram juris ſeu juſti naturalis rationem habet, ejuſmodi ſit, ut ſicuti præſcribitur, ita ſit revera utile ac bonum.

Quocirca, ut proprie loquamur, jus ſive juſtum naturale nihil aliud eſt, quam teſſera utilitatis; ſeu ea, conſpirantibus votis, propoſita utilitas, ut homines adinvicem neque lædant, neque lædantur; atque adeo ſecure degant, quod, ut bonum eſt, ſic natura duce quiſque expetit.

Utile proinde ac bonum pro eodem hic habeo, cenſeoque, ut quidpiam ſit juſtum, ſeu jure ſervetur, duo quędam exigere; unum, ut utile ſit, ſeu ad communem utilitatem, hoc eſt, ſecuritatem, ſpectet; alterum, ut ſit ex communi Societatis conſenſu præſcriptum. Neque enim quidpiam eſt complete juſtum, niſi quod Societas communi conſenſu, communive pacto inito cenſuerit ſervandum.

Hinc

Hinc fit, ut utrique iſtorum juris, ſive juſti nomen tribui ſoleat: Siquidem tam utile ipſum dicitur jus eſſe, quod cui competit, ſeu quod illi tribui, ſervarive eſt juſtum; quam ipſa communis Societatis pactio præſcriptiove, quæ & dicitur Lex; ut puta, quaſi id, quod eſt cuique utile, ſeu juſtum, præſcribens.

Ac ſunt quidem, qui exiſtiment ea, quæ juſta ſunt, eſſe ſecundum propriam, invariatamque naturam juſta; & leges non ipſa juſta facere, ſed duntaxat præſcribere juxta eam, quam habent naturam: verum res non ita ſe habet, ſed eo potius modo quo ſe habere obſervatur cæteris in rebus, quæ ſunt utiles, ut quæ ad ſanitatem ſpectant, ſexcentæque ſimiles, quæ utiles iſtis, noxiæ illis ſunt, ſicque à ſcopo ſæpenumero tam communiter, quam privatim aberrant.

Et certe cum res unaquæque qualis eſt ſecundum naturam, talis eſſe deprehendatur ubique, ſemper, & omnibus; quippe quod invariata ſit: Quæſo ea, quæ juſta hi dicunt, ubivisne, ac ſemper, atque omnibus juſta non ſunt? An non pervidere deberent ea, quæ ſunt legibus conſtituta, ac idcirco legitima juſtave habentur, non eſſe perinde apud omnes nationes conſtituta atque recepta; ſed partim quidem ut indifferentia à pleriſque negligi, partim ut noxia à cæteris reſpui, ac injuſta cenſeri? An non & ſunt quidam, qui ea, quæ non ſunt univerſe utilia, talia nihilominus putent; atque idcirco ea complectantur, quę accommodata univerſe non ſunt, ſi reſpectu modo ſuæ ſocietatis deprehendant eſſe utilia, & generale aliquod præ ſe ferre emolumentum?

Quamobrem dici ad ſummum poteſt, illud univerſe eſſe juſtum, habereve juſti naturam, quod utile eſt, ſive conforme prænotioni de juſto, quæ eſt mox deſcripta; nam ſpeciatim quidem, ut utilitas apud varias gentes variatur, ita & juſtum varium eſt, ſive uni quidem ſic habitum juſtum, ut alteri injuſtum ſit. Atque ita dum quæritur idemne apud omnes ſit jus, ſive juſtum? Reſpondeo, generatim quidem eſſe idem; utile nempe aliquid

aliquid in ſocietate mutua, verum ſpectatis ſingulatim tum regionibus, tum cauſis apud varias variis ; fieri, ut non ſit idem apud omnes.

Atque, ut ex iſtis aliqua deducam, quod experientia comprobatur utile eſſe ad mutuos uſus in ſocietate, communive eorum participatione, quæ eſſe juſta reputantur, illud juſti naturam habet, ſi tale quidem ſit, ut utilitas ad omnes attineat. Quod ſi tale quidem quis ponat, & contingat tamen, ut mutuo ſociatis utile non ſit, id jam veram juſti naturam non habet.

Rurſus, &, tametſi interdum ex eo, quod fuerit juſtum habitum, utilitas excidat ; ſi nihilominus interdum utilitas aliqua ſit, ac idcirco ad prænotionem, quæ habetur de juſto, congruat ; id pro illo quidem tempore eſt juſtum : Certe apud illos, qui ſeſe inani loquacitate non confundunt, ac res humanas generalius perſpiciunt.

Denique, ubi nulla nova interveniente rerum circumſtantia, ea quæ fuerint habita juſta circa actiones hominum, deprehenduntur ad prænotionem habitam de juſto non congruere, ipſa juſta haudquaquam ſunt. Ubi vero novatis rebus, ea, quæ fuerant decreta juſta, deſierunt eſſe utilia ; ea quidem illic exſtitere juſta, quanto tempore ad mutuam concivium ſocietatem permanſere utilia ; deinceps vero ſtatim atque deſierunt eſſe utilia, deſierunt ſimul eſſe juſta.

CAP. XXVI. *De Origine Iuris, ac Iuſtitiæ.*

SEd, ut rem altius, & ab ipſo, quod aiunt, ovo repetamus ; tam videtur eſſe antiquum, eſſe quidpiam jus, ſive juſtum, & coli juſtitiam apud homines ; quam ſunt ipſæ eorum inter ſe ſocietates antiquæ.

Nam initio, cum homines ferarum ritu vagarentur, & incommoda varia tum à feris, tum ab inclementia cœli paterentur ; præſtitit quidem naturalis quædam eorum inter ſe conciliatio (quippe ob formæ, animique, ſeu morum convenientiam) ut in varios cœtus coirent, ac illis etiam incommodis aliquatenus providerent (extructis

tructis videlicet caſis, comparatiſque tum adverſus feras, tum adverſus ipſum frigus, munimentis) Verum quod unuſquiſque bene ſibi eſſe quam alteri mallet, ideo frequentes erant rixæ de cibatu, de feminis, de commodis aliis, quæ ſibi invicem præripiebant; quouſque animadverterunt, non poſſe ſe tuto commodeque degere, niſi pacta inirent de non lædendo ſe invicem; atque ita quidem, ut ſi quis alterum læderet, cæteri lædentem punirent.

Itaque is fuit primus ſocietatis nexus, qui ut ſuppoſuit poſſe unumquemque habere quidpiam proprium, ſeu quod poſſet dicere ſuum, utpote aut tanquam primo uſurpatum, aut tanquam donatum, pretiove acceptum, aut tanquam propria arte quæſitum, aut aliis modis habitum, ita fecit illud unicuique ratum. Talis autem nexus, ſive talis pactio, nihil aliud fuit, quam communis lex, ad cujus obſervationem omnes tenerentur, & quæ attribueret faceretve certum unicuique jus, ſive facultatem utendi re ſua; unde & ipſa quoque lex fuit quaſi commune, ſicuti jam dixi, ſocietatis jus.

Ac non memoro quidem, ut tota ſocietas ſuam illam puniendi, ſive coercendi facultatem in aliquos paucos ſapientes, ac bonos, aut etiam in unum, qui ſapientiſſimus optimuſque omnium reputaretur, tranſtulerit: adnoto ſolum illos fuiſſe in ſocietate habitos juſtos, colenteſve juſtitiam, qui juribus ſuis contenti, aliena non invaderent, ſicque nemini facerent injuriam; illos vero injuſtos, injuſtitiamve exercentes, qui non contenti juribus ſuis, in jura aliorum involarent; ſicque aut rapiendo, aut cædendo, aut alia ratione nocentes lædenteſve injuriam inferrent.

Et fuit quidem aliquouſque tranquilla ac felix vita hominum, & maxime quidem ſub illis ſive pluribus, ſive uno, qui eſſent principes ſeu Reges ſapientiſſimi optimique, qui toti in eo, ut ſaluti utilitative publicæ proſpicerent, varias condiderunt ſanxeruntque leges conſentiente populo, quibus diſſidia apud ipſum, aut exoritura anteverterent, aut componerent ſi exoriren-

exorirentur. Attamen, ut ſe res hominum habent, tranſiit demum res in Principes ac Reges non bonos, unde illis dejectis, aut etiam occiſis, rediit ſumma ad populum, atque adeo ad turbas, ob factiones varias ambientium imperium; quouſque inimicitiis diſſidiiſque languens populus, ac defeſſus vi ævum colere, regi iterato à magiſtratibus, ſeu principibus voluit; tametſi, cum antea principum arbitria ut plurimum pro legibus eſſent, leges, quibus vellet regi, pepigit, ſicque iterum recidit ſub leges, hoc eſt, arcta jura.

Sed ne ad poſteriora tempora deſcendam, ac præcipuum caput duntaxat attingam, quod ſpectat ad tutandum vitam, cujus (ut cariſſimæ omnium rei) cura fuit ab initio, ut ſecuritas pactionibus, ſeu legibus communibus ſtabiliretur: Videntur ſapientiſſimi, optimique illi Legum conditores, cum ad vitæ ſocietatem, & ad ea, quæ homines invicem agunt, attenderent, declaraſſe nefandum eſſe hominem interficere, & ignominiam non vulgarem (utpote quæ eſſet conjuncta cum minutione capitis) interfectori decreviſſe; partim quidem permoti illa, de qua jam dixi, hominum conciliatione inter ſe, qua attenta homines deberent non perinde eſſe proclives ad conſimile ſibi animal, ac diſſimile aliquod ex iis, quorum cædes eſt conceſſa, perdendum; partim vero & maxime conſiderantes, averſari id homines debere, quod nullius foret ad vitam tranſigendam emolumenti, ac malignitati ſolum verti poſſet.

Nempe ab initio, illis quidem, qui ad conſtitutionis utilitatem attenderunt, nulla alia fuit opus cauſa, qua ſe ab agendo quidpiam ſimile continerent; qui vero non potuere ſatis, cujus ea momenti eſſet, capere, ii magnitudinis pœnæ metu à patrandis temere mutuis cædibus abſtinuerunt; quod utrumque etiamnum deprehenditur evenire. Etenim, qui conſiderant quanta ſit hujuſcemodi conſtitutionis utilitas, ii comparati ad conſtantem illius obſervantiam ſunt; qui illius vero intelligendæ capaces non ſunt, ii ſe comparant præ

metu

metu pœnarum, quas leges intentant, quaſque Prudentiores quidam adverſus illos, qui utilitatis rationem non habent, ſtatuerunt; & majore quidem parte multitudinis illas, ut legitimas, admittente.

Quippe à principio nulla earum legum, quæ ſive ſcriptæ, ſive non ſcriptæ, ad nos uſque pervenerunt, tranſdendæque porro in poſteros ſunt, violentia quadam conſtitit; ſed mero, ut jam dixi, utentium conſenſu. Videlicet mentis prudentia, non robore corporis, aut imperioſo obſequio multitudini præcelluere, qui has leges Populum rogarunt; ac illud quidem, inducendo nonnullos ad conſiderandum quid utile foret (cum prius, ut par erat, non aſſequerentur) aliis vero ipſa pœnarum magnitudine metum incutiendo. Neque enim alio uti medicamine ad curandum imperitiam utilitatis licuit, quam pœnæ à lege præſcriptæ timore. Nam & nunc quoque ipſe eſt ſolus, qui vulgares homines in officio continet, obſtatque ne quidpiam ſeu in publicum, ſeu in privatum commodum peccent.

Quod ſi omnes poſſent per-æque & noſſe, & mente tenere, quid utile ſit, legibus haudquaquam egerent, ſed ſuapte ſponte ab iis caverent, quæ illæ vetant; agerent, quæ illæ præſcribunt: quando vel agnoſcere ſolum quid utile, quid noxium ſit, ad inducendum horum quidem fugam, illorum vero proſequutionem, ſatis ſuperque idoneum eſt. At vero comminatio pœnæ adverſus eos, qui, quid expediat, non proſpiciunt, eſt neceſſaria. Siquidem pœna impendens cogit eos refrænare impetus, qui ad actiones pravas inſtigant, ac ad agendum, invite licet, quod ſit conſentaneum, compellit.

Exinde ſane Legum-latores, ne cædem quidem involuntariam eſſe omnis mulctæ immunem ſtatuerunt; non quidem, ne affectantibus voluntariam prætextum ullum facerent imitandi ex propoſito, quæ alii facerent inconſulto: verum, ne non ſatis cautionis atque diligentiæ hac in parte adhiberent, ſicque bene multa, quæ revera forent involuntaria, contingerent.

Neque enim hoc non utile fuit propter eaſdem cauſas, ob quas ſe mutuo conficere voluntaria cæde prohibitum fuit. Adeo proinde, ut cum eorum, quæ involuntarie fiunt, alia quidem ex cauſa improviſa, inobſervabilique naturæ humanæ contingant; alia vero ex noſtra negligentia, incogitantiaque imminentis diſcriminis: idcirco volentes avertere ſocordiam, quæ in proximorum cederet perniciem, ne ipſam quidem involuntariam actionem abire omnino inultam conſtituerint, ſed peccati hujus frequentiâ pœnarum metu ſuſtulerint.

Quinetiam ego exiſtimo, cædes quoque lege permiſſas non aliam ob cauſam eſſe factas ſolitis illis per luſtrationes expiationibus obnoxias (idque eorum conſilio, qui iſthæc præclare invexerunt primi) quam quod eſſet in animo, homines à cæde voluntaria nimiſ-quam frequenti abſterrere.

Siquidem homines vulgares aliquo paſſim indigebant, quo, ne temere facerent quod non conduceret, arcerentur. Unde primi illi id intelligentes, non pœnas modo decreverunt, ſed alium inſuper timorem, cujus non eſſet ratio perinde patens, incuſſerunt; declarando illos, qui quomodocunque interfeciſſent hominem, niſi luſtrationibus uterentur, fore impuros.

Nimirum pars animæ bruta, ſeu in qua affectus paſſioneſve ſunt, diverſimode quaſi inſtituta acceſſit ad eam, quæ paſſim jam viget, manſuetudinem; adhibitis contra affectus impetus ferini iis cicurandi artibus, quibus ab initio uſque uſi ſunt, qui multitudinem rexerunt. Ex quibus eſt illud inter cætera, ne homines ſe invicem indiſcriminatim occidant.

CAP. XXVII. *Quos inter Ius ac Iuſtitia verſetur.*

HIs vero dimiſſis, cum requiri poſſit, ob ea, quæ præmiſſa ſunt, Inter quoſnam tam ipſum Ius, ejuſque violatio, quæ Injuria eſt, quam ipſa Iuſtitia, & quæ In-

Injuſtitia illi eſt oppoſita, reperiatur; idcirco res intelligenda ex comparatione inter homines, cæteraque animalia eſt.

Quemadmodum igitur, inter quæcunque animalia convenire non potuit, ut nec læderent, nec læderentur adinvicem, nulla eſt Iuris Injuriæve, ſeu Iuſti & Injuſti ratio: Pari modo, neque eſt ulla cenſenda inter eas nationes, quæcunque non potuere, aut noluere, ut adinvicem neque læderent, neque læderentur, paciſci.

Etenim Iuſtum, ſive Ius, quod ſervare Iuſtitia eſt, niſi in mutua ſocietate non eſt; Iuſtitiaque adeo bonum eſt Societatis, quatenus quiſque ſociatorum poteſt ſecure degere, experſque ejus anxietatis, quam continens metus nocumenti creat; ex eoque fit, ut quæcunque animalia, aut quicunque homines inire non poſſunt, aut nolunt ſocietatem inter ſe, neque adeo quicquam paciſci, tali bono careant, ſive nullo juris juſtitiæque vinculo, quo ſecuri degant, inter ſe teneantur. Unde & fit, ut non alia ipſis ſecuritatis ratio ſuperſit, quam ne lædantur, ſic lædere, ut etiam lædi, cum læſerint, non poſſint.

Quare &, ſicut, dum animalium, quæ nihil inter ſe pepigerunt, unum lædit aliud, dici quidem poteſt eſſe illi noxium inferreve ipſi nocumentum aut noxam; at non tamen eſſe reſpectu illius injuſtum, inferreve ipſi injuriam, quia nullo jure, nullave pactione, aut lege de non lædendo ipſum, tenetur: Eadem ratione hominum quoque, inter quos nulla pactio ſocietaſve intervenit, ſi unus lædat alium, is dici quidem poteſt nocens, noxamve aut damnum afferens; verum non injurius, ſeu injuriam faciens, quod nulla pactio, aut lex ſit, qua ad non lædendum teneatur.

De Animalibus autem loquor, non quaſi ſint aliqua, etiam ex gregalibus, ſociatimve viventibus, quæ pacta ineant inter ſe, ne adinvicem lędant, aut lædantur; ſicque poſſint adinvicem, juſta, ſi non lædant, injuſta, ſi lædant, cenſeri; ſed quaſi exinde intelligi

poſſit, inter homines quoque ipſos Iuſtitiam per ſe nihil eſſe, quatenus reperitur ſolum in mutuis Societatibus, pro ea cujuſque regionis amplitudine, in qua poſſunt pacta de non inferendo accipiendove nocumento iniri: cum alioquin & in homine ſolitarie ſpectato ſit nulla; & quæ in una Societate Iuſtitia eſt, in alia plerumque, ob pactiones contrarias, Injuſtitia habeatur.

An vero inter homines ipſaque animalia intervenire Iuſtitia poteſt? Non ſane: Nam ſi homines quidem poſſent, ut cum ipſis hominibus, ita & cum aliis animalibus ſtipulatione quadam paciſci, ne nos occiderent, neque ipſa quoque à nobis indiſcrete occiderentur; eatenus præclare liceret ipſa inter & nos Iuſti rationem exigere; illud videlicet ad mutuam ſecuritatem dirigeretur: At quandoquidem fieri nequit, ut quæ ſunt rationis expertia animalia, communi nobiſcum lege contineantur, hanc ipſam ob cauſam non licet id adipiſci utilitatis, ut majorem ſecuritatem ex aliis animalibus, quam ex ipſis rebus inanimatis impetremus. Adeo proinde, ut quo reddi ſecuri ab ipſis poſſimus; ſuperſit utamur ea facultate, quæ in nobis eſt, eorum necandorum.

Requires fortaſſis obiter, quî fiat, ut animalia etiam occidamus, à quibus nihil eſſe, quod timeamus, videtur? Nempe poſſumus id plerumque facere præ intemperantia, & feritate aliqua; uti & præ immanitate crudelitateque ſævimus in eos homines, etiam extra ſocietatem poſitos, à quibus fieri poteſt, ut nihil timeamus. Sed videlicet aliud eſt peccare adverſus Temperantiam, illiuſve ſpecies, cujuſmodi eſt, ut ſobrietas, ſic lenitas, ſeu manſuetudo, ſive mavis humanitas, naturaliſve bonitas; aliud peccare adverſus Iuſtitiam, quæ inita pacta legeſve ſupponit.

Nec vero illud dici poteſt, conceſſum nobis lege eſſe interficere aliqua ex illis animalibus, quæ naturæ humanæ exitialia non ſunt, aliove quopiam modo hominis vitæ non officiunt. Neque enim, ut fatear, ullum

eſt

eſt ex lege conceſſis, quod permiſſum excreſcere in multitudinem ingentem, nobis pernicioſum non ſit; retentum vero ea copia, qua vulgo habetur, uſus aliquos non præbeat ad vitam.

Etenim & ovis, & bos, & quodcunque aliud hujuſcemodi, donec mediocri copia habetur, ſubſidia nobis aliqua vitæ tranſigendæ neceſſaria confert: at vero, ſi in quantumcunque, & ſuperantem longe eum modum, quo jam poſſidetur, ubertatem abeat, tunc ſane vitæ noſtræ officiat, aliud quidem uſum ſuo robore (quippe ad id pro indole ſibi nativa comparatum) aliud autem, vel ex eo, quod alimentum nobis ex terra proveniens abſumat. Quocirca & propter hanc cauſam vetitum non eſt hujuſcemodi animalia interficere; & eo quidem modo, ut retineatur copia, quanta ad uſum vitæ conducit, quantumque regere difficile non ſit.

Non enim, ut circa leones, lupos, univerſeque cætera, quæ vocari ſolent fera animantia (ſive illa parva, ſive magna ſint) accipere non poſſumus quandam ex ipſis multitudinem, quæ reſervata, quodpiam ſubſidium ad vitam neceſſarium præſtet; ita ſe habet res circa boves, equos, & univerſe cætera, quæ appellitantur manſueta animalia. Ex quo fit proinde, ut illa exterminemus penitus; ex his id ſolum, quod conſentaneum modum excedit, reſcindamus.

Unde, ut hoc quoque breviter attingam, reputandum eſt, etiam apud illas nationes, in quibus delectus circa eſum animalium eſt, fuiſſe rem appoſite ad jam dictas cauſas præſcriptam ab iis legibus, quæ ſunt his ſimilia complexæ; & quod ad ea ſpectat, quæ edendo non ſunt, fuiſſe utilis, ac non utilis habitam rationem; & ob cauſam quidem cujuſque regionis ſpecialem, cujuſque conſtitutionibus adhærere nos, qui illic locorum nuſquam degimus, nihil eſt neceſſe.

Ex hiſce autem intelligimus haud abs re fuiſſe habitum, etiam ab uſque initio, circa occiſionem aliorum animalium, ipſorumque hominum diſcrimen. Nam ad

alia quidem animalia quod ſpectat, conſentaneum eſt primos illos, qui ea, quæ forent nobis agenda, vel non agenda, præſcripſerunt, occidere nullum vetuiſſe. Etenim quæ utilitas reſpectu eorum percipitur, ex ritu agendi contrario (illi ſcilicet, de quo ante circa homines diximus) eſt nata. Neque enim poterat fieri, ut homines mutuo cum animalibus viventes, tuerentur ſeſe incolumes, niſi conarentur illa propulſare.

At vero ad ipſos homines quod attinet, cum aliqui ex iis, qui erant pro illo tempore venuſtiores (iique, qui, ut probabile eſt, ſuaſores fuere primæ illius pactionis, de qua ante dictum) recordarentur, ut illicmet, ubi mixtim vivebatur, à cæde interdum abſtinuiſſent, propter ipſam, quæ ad ſalutem attinebat, utilitatem; revocarunt quoque in memoriam aliis, dum in unum congregarentur, ecquid rei tum contigiſſet: quo abſtinentes ab animalis congeneris internecione, vitæ ſocietatem tuerentur, quæ generatim cauſa eſt privato cuique propriæ ſalutis, utile autem fuerat ante ſecedere à ſocietate coeuntium aliorum ſeu animalium, ſeu hominum, aut damno certe afficere nullum, ne non modo animalia, quæ diverſa genere erant, ſed ne homines etiam, qui erant congeneres, & ad noxam inferendam comparati, irritarentur. Quare & ob hanc cauſam continuere manus ab animali congenere, quodcunque ſe in communionem rerum neceſſariarum præbuit, quoſdamque in ipſam ſocietatem uſus contulit.

Procedente autem longius tempore, & progenie utrinque longe ſuccreſcente, ac depulſis, quæ generis erant alieni, animalibus, ſecretioneque ipſorum facta, cœpere quidam ratiocinando (& non ſola, ut prius, ſine ratione memoria utendo) conſilium de eo, quod foret utile, dum adinvicem convenirent. Nempe conati ſunt validius inhibere illos, qui ſe invicem temere imprudenterque conficerent, & mutuum auxilium imbecillius redderent, ob præteriti temporis, quibus res ſui ſimilibus male ceſſiſſet, oblivionem. Adnixi

ergo

ergo hoc facere, eas legum conſtitutiones, quæ etiamnum per civitates nationeſque perſeverant, induxerunt; conſentiente ipſis, ut jam inculcatum, multitudine ſua ſponte; quatenus perſenſit quam major exinde utilitas degentibus in mutua congregatione proveniret. Pari modo videlicet ad ſecuritatem conducit, illud, quod pernicioſum eſt, citra indulgentiam perdere, & id, quod ipſi exterminando utile eſt, ſervare.

Probabile igitur eſt, factum ob has cauſas, ut cæterorum animalium licita cædes fuerit, hominum vero prohibita: tametſi immoror hic nimium.

CAP. XXVIII. *Quam merito jure Iuſtitia colatur.*

SUpereſt ergo, ut cum juſtitia communi pactione ſit conſtabilita, unuſquiſque exiſtimet ſe ſive natum, ſive adſcitum, ea conditione ſocietati, in qua degit, nomen dediſſe, ſeu in illam admiſſum eſſe, ut ſive expreſſe, ſive tacite, in pactionem illam ne lædat, lædaturque, conſenſerit. Quare & ſtandum eſſe pactioni, aut à ſocietate exeundum; quoniam non alia, quam qua receptus conditione eſt, in ea toleratur. Ex quo ſequitur, ut cum naturæ ſponte nolit ſe lædi à cæteris, non lædat ipſe cæteros; ſicque non faciat alteri, quod ſibi ipſe fieri nolit.

Poſſunt certe exinde leges poſitæ cenſeri in Sapientum gratiam; non quidem ne ipſi quid injuſte agant, ſed ne quid in ipſos injuſte agatur: Nam ad ipſos quod attinet, ſunt ſane ita comparati, ut etiam ſine legibus nemini inferant nocumentum. Quippe, quod præſcripſerint modum ſuis cupiditatibus, eaſque ad naturam compoſuerint, cui nihil ſit neceſſe re injuſta gratificari. Neque enim ulla voluptas, quæ ſecundum naturam ſit, cauſa eſt, ut alii patiantur injuriam, ſed quæ cupiditas ex vanis opinionibus effrænis creatur.

Cum enim natura, ut exemplo dicam, fecerit herbas, fruges, fructus, ac una ipſam aquam, res paratu facillimas; non ea voluptas, quæ ex ipſis famem ſitimque exſpectando, maxima percipitur, cauſa eſt latrociniorum, cæterarumque injuriarum, quæ vulgo patrant homines; ſed inanis cupiditas vivendi lautius opulentiuſque, atque idcirco diteſcendi, ut ſit, quod in ſumptus ſufficiat. Quod idem dicendum de iis, qui ſimplici veſte, ſimplici domo, ſimplici conjugio, ſimilibuſque, præ ambitione, luxu, libidine, aliis paſſionibus, non contenti, plura appetunt, quam quibus natura indigeat.

Quinetiam, cum Sapiens, ut ante innuebam, ſui ipſius cauſa omnia faciat, nihil eſt omnino, quod magis ſui cauſa facere poſſit, quam dum præclare juſtitiam colit. Quippe dum ſuum cuique tribuit, ac nemini nocet, ſervat tueturque ſartam tectam, quantum in ſe eſt, Societatem; quæ niſi ſalva ſit, ſalvus eſſe ipſe non poſſit; & neque cujuſquam in ſe provocat injuriam; neque mulctam, pœnamve ullam, publicitus infligendam metuit: ſicque nihil ſibi male conſcius, omni perturbatione caret, qui fructus eſt Iuſtitiæ omnium maximus; quemque proinde dum colligit, quid majus ſui cauſa faciat?

Neque vero eſt, cur exiſtimes, poſſe illum, qui clam, nemineque conſcio, violaverit aliquid juris, pactorumve eo ſancitorum, ne quis faciat patiaturve injuriam, pari eſſe ſecuritate, vacuitateque perturbationis; ſiquidem, ut ante dicebam, quamvis occulte fecerit, nunquam tamen confidet id fore ſemper occultum. Nam ſcelera quidem ſecreta eſſe poſſunt, at ſecura eſſe non poſſunt; neque prodeſt quicquam peccanti latere; quoniam non, ut felicitatem, ſic fiduciam latendi habet.

Sane & quantumvis id millies impræſentiarum lateat, occultumve ſit; incertum eſt tamen, an ad mortem uſque ſit futurum occultum. Plerumque enim improborum facta primo ſuſpicio inſequitur; deinde ſermo,

ſermo, atque fama ; tum accuſator, tum index. Multi etiam ſæpe ſe indicaverunt ; alii quidem per ſomnum, alii per delirium, alii per ebrietatem, alii per quandam incogitantiam. Adeo proinde, ut vir ſceleſtus, etſi Divum genus hominumque, ut dicitur, fallat, ut id tamen perpetuo clam futurum ſit, diffidere debeat.

Unde & efficitur, ut quamvis Injuſtitia non ſit aliquid ſecundum ſe malum, quatenus quod hic eſt injuſtum, idem alibi juſtum reputatur ; at malum tamen ſit in eo metu, quo exſtimulante conſcientia, ſuſpicatur quid, vereturque, ne quæ injuſte patrata ſunt, animadverſores ſcelerum non lateant : nihilque adeo eſt, ut ſecurius, ſic ad degendum placidam pacatamque vitam conducentius, quam innocenter vivere, & fœdera pacis communia factis nullatenus violare.

Quare & cum Iuſtus Injuſtuſque ea ſint antitheſi, ut ſicuti ille eſt maxime omnium perturbationis immunis, ſic iſte, ex oppoſito, ſit perturbationis pleniſſimus ; ecquid eſſe illi utilius, quam juſtitia ; iſti nocentius, quam injuſtitia poteſt ? Quid enim ? Poſſuntne eſſe cuiquam utiles angores, ſollicitudines, diurni & nocturni metus ?

Cum tantum ergo bonum Iuſtitia, tantum Injuſtitia ſit malum ; illam unice exoſculemur, iſtam impenſe abhorreamus. Et, ſi quando forte animus vacillet, dubiique hæreamus, quid agendum ſit, quid facto ſit opus ; aliquis Vir Bonus nobis eligendus eſt, ac ſemper ante oculos habendus ; ut ſic, tanquam illo ſpectante, vivamus, & omnia, tanquam illo vidente, faciamus.

Valebit certe hoc conſilium, non modo ne quidpiam agamus, quod injuſtum ſit ; ſed etiam, ne quidpiam occulte adverſus honeſtatem peccemus. Scilicet ille erit nobis quaſi cuſtos, ac Pædagogus, quem quia animus verebitur, ejus authoritate etiam ſecretum ſuum ſanctius faciet. Illo præſente non facerem : abſente, cur faciam ? Ille id carperet, quia malum ; cur ipſe malum ſponte non fugiam ? Sic itaque fac omnia, tanquam ſpectet aliquis ; nam ſi verearis ſic aliquem, eris ipſe cito verendus.

CAP.

CAP. XXIX. *De Beneficentia, Gratitudine, Pietate, Obſervantia.*

SEquuntur jam illæ virtutes, quas affines eſſe Iuſtitiæ ideo diximus, quod ipſæ quoque ad alterum ſint; & niſi perinde legibus pactionibuſque præſcribantur, non deſinant tamen quandam ex decoro, ex officio, ex uſu, obligationem ſimilem illi, quæ Iuſtitiæ eſt, præ ſe ferre.

Talis vero imprimis eſt Beneficentia, ad quam ii tenentur, qui aut opera, aut pecunia adjutare indigentes poſſunt; cum niſi operam quidem præſtent, barbari, immites, inhumani audiant: niſi pecuniam, tum paria audiant, tum præterea ſordidi, tenaces, avari, aliaque id genus: Sin autem præſtent, tum audiant comes, benigni, officioſi, tum liberales, munifici, magnifici, &c. adeo proinde, ut vel ſui, ſuæve utilitatis gratia ad Beneficentiam (ſed ita ut fiat citra Prodigentiam) teneantur.

Etenim, qui illa utuntur, ii ſibi, ut jam attigi, benevolentiam conciliant; &, quod aptiſſimum eſt ad quiete vivendum, caritatem: qui non utuntur, malevolentiam, & quod ad moleſte vivendum eſt comparatiſſimum, contemptum & odium. Cave autem ſaltem, ne circa res parvas beneficus non ſis; ne id emolumenti perdas, quod exinde habendus ſis etiam circa magna gratificabundus.

Haud abs re vero ſuperius dixi eſſe non modo præclarius, verum etiam jucundius, beneficium dare, quam accipere; quoniam is, qui dat, non modo ea re major atque ſuperior eſt, ſed & quaſi fœnus, gratiam colligit; cum interim res nulla ſit, quæ majus pariat gaudium, quam gratia. Similis eſt nempe beneficus fonti, cui ſi mentem des, ecquo non ſit gaudio perfuſus, cum tot ſata læta, ex ſui diffuſione, quaſi ridere obſervabit?

Talis deinde eſt Gratitudo, ad quam reciproce tenetur,

tur, qui beneficium accipit: Nimirum, niſi velit odio, probroque quam-maximo eſſe. Neque enim injuriâ exoſa eſt omnibus hominibus Ingratitudo; quod cum nihil ſit magis ſecundum naturam, quam propenſum eſſe ad habendum bonum; contra naturam maxime ſit, non eſſe propenſum, grateve affectum in authorẽ boni.

Cum nemo ſit porro in Benefactorem magis grate affectus, quam Sapiens; licet ſane aſſerere, Sapientem ſolum referre gratiam ſcire, quatenus ſolus debitam gratiam amicis & præſentibus, & abſentibus, & vita etiam functis habet.

Cæteri enim fere duntaxat gratiam habent præſentibus (idque aliunde, ut plurimum, quo poſſint beneficium aliquod novum provocare) at abſentium, quotus eſt quiſque, qui grate commeminerit? qui, ſi poſſit, in liberos, in amicos, in res ipſius, vices rependat? Vita autem functorum, quotuſquiſque eſt, qui caram habeat memoriam? qui non lætetur quaſi ſolutam agnoſcendi obligationem? qui in eos, quos illi habuerint percaros, aut obſequium, aut etiam beneficentiam, ſi poſſit, teſtetur?

Talis rurſus eſt Pietas, Gratitudinis ſanctiſſima ſpecies. Ea videlicet primario erga Parentes attenditur, quibus nemo eſt, qui non amplius, quam cæteris hominibus debeat: quando poteſt quidem alia debere cæteris; at parentibus ſeſe ipſum debet. Unde & fit, ut ſi ingratitudo adverſos alios exoſa ſit, ea, quæ adverſus parentes eſt, ſit maxime horrori execrationique.

Dico autem primario, quoniam ſecundario, & quaſi ex conſequutione extenditur ad conſanguineos, Fratreſque cum-primis, quibus parentum interventu, quaſi vinculo ſic adſtringimur, ut intelligere debeamus non poſſe nos illos amore magno non proſequi, quin ingrati ſimus adverſus Parentes, Avos, cæteroſque noſtri authores; ſcilicet rem illis ingratam facientes, qui fuere ſua benevolentia omnes à ſe ſive exortos, ſive exorituros complexi.

Non eſt vero Pietas ſejuncta à Caritate in patriam, quæ

quæ ipſoſmet etiam parentes conſanguineoſque complectitur; noſque & naſcentes excipit, & natos alit, ac tuetur. Cumque, ut parentum interventu tenemur affectu erga conſanguineos, ſic generalius erga concives Patriæ interventu teneamur; tum maxime ſane tenemur erga Magiſtratus, atque Principes, qui qua ipſam patriam legeſque tutantur, id in nos ſpeciatim beneficii conferunt, ut ipſorum freti præſidio degere ſecure tranquilleque poſſimus.

Talis præterea eſt Obſervantia, ſeu venerabunda affectio, qua erga illos omnes tenemur, qui aliqua re ſupereminent. Quare & partim conjuncta eſt cum Gratitudine & Pietate, quatenus non licet gratum animum magis apertum facere, quam debitam venerationem gratumque cultum exhibendo Benefactoribus, Parentibus, Principibus, omnibus dignitate præfulgentibus viris; partim maximo cum decore iis exhibetur, qui ætate, & ſapientia, ſive virtute, re omnium ſpectatiſſima & merentiſſima, antecellunt.

Spectat porro ad Obſervantiam, quæ Religio eſt, Sanctitaſque adverſus Deos: videlicet, quos colere, non aliter, quam parentes teneamur, non ſane ulla ſpe pretiove inducti; non quaſi aliquo accepto ab iis, aut ſperato bono; verum, ut ante diximus, propter illorum majeſtatem eximiam, ſupremamque naturam; utpote, quia venerationem juſtam habet quicquid excellit, & nullius naturæ major quam divinæ eſt excellentia; quippe cum æterna, & beatiſſima ſit. Ex hoc ſane efficitur, ut ipſi quidem intelligentes Deos, nec ſibi fingere ullam moleſtiam, nec alteri quærere, pie ſancteque colamus naturam excellentem atque præſtantem.

Quod ex duabus Obſervantiæ & Religionis cauſis, Beneficentia nempe, & Præſtantia Divinæ naturæ, Epicurus non admittit priorem, id fuit impugnatum cum ſpeciatim in Ethica, lib. 2. cap. 5. tum generatim cum de Providentia in Sect. 1. Phyſ. lib. 4. cap. 6. ageremus.

CAP.

CAP. XXX. *De Amicitia.*

TAlis poſtremo eſt Amicitia, ad quam reciproce tenentur, qui amantur reciproce. Merito vero ipſa nobis erit inſtar coronidis; quoniam omnium rerum, quas ad beate vivendum Sapientia comparaverit, nihil eſt majus Amicitia, nihil uberius, nihil jucundius. Inter cætera ſane eadem ſcientia confirmavit animum, ne quod ſempiternum aut diuturnum timeret malum, quæ perſpexit in hoc vitæ ſpatio Amicitiæ præſidium eſſe firmiſſimum, ac una cum ſecuritate maximas parere voluptates.

Nimirum, ut odia, invidiæ, deſpicationes adverſantur voluptatibus; ſic amicitiæ non modo fautrices fideliſſimæ, ſed etiam effectrices ſunt voluptatum tam amicis, quam ſibi; quibus non ſolum præſentibus fruuntur, ſed etiam ſpe eriguntur conſequentis ac poſteri temporis: Efficiturque adeo, ut cum ſolitudo, & vita ſine amicis, inſidiarum & metus plena ſit, ratio ipſa moneat Amicitias comparare, quibus partis confirmatur animus, & à ſpe pariendarum voluptatum ſejungi non poteſt.

Cum Amicitiæ autem comparentur ob uſus, utilitatemve, eo modo, quo ſerimus terram, ob proventus futuri ſpem; Ipſi quidem primi congreſſus, copulationeſque conſuetudinum, inſtituendarum amicitiarum fiunt propter utilitatem, propterque voluptates, quæ exinde ſperantur: at vero, cum uſus progrediens familiaritatem effecerit, tum amor efflorescit tantum, ut etiamſi nulla ſit utilitas ex Amicitia, tamen ipſi amici propter ſeipſos amentur. Etenim, ſi loca, ſi fana, ſi urbes, ſi gymnaſia, ſi campum, ſi canes, ſi equos, ſi ludicra, exercendi, aut venandi conſuetudine adamare ſolemus, quanto id in hominum conſuetudine facilius fieri poterit, & juſtius?

Quærendi vero interim, parandique amici cum delectu ſunt: ante enim circumſpiciendum eſt, cum quibus

bus edas & bibas, quam quid edas & bibas. Et licet viſceratio cibatiove ſine amico, leonis vita ac lupi ſit: is tamen amicus deligendus eſt, cujus conſuetudine nullum ſuavius ſit condimentum. Quamobrem quærendus quidem eſt amicus, cui nihil candore, ſimplicitate, bona fide antiquius ſit; ſed & danda opera eſt, ut is ſit non difficilis, querulus, omniaque deplorans, ſed qui morum facilitate, alacritate, jucunda ſpe, ſuavem reddere vitam poſſit.

Conſiſtit porro, cohæretve, ſeu perſeverat Amicitia in mutua participatione voluptatum, ſive bonorum, quibus frui, donec vivimus, licet. Non eſt vero tamen propterea neceſſe deponi in commune amicorum opes, ut ille cenſet, qui eſſe omnia Amicorum communia dicit; quippe hoc diffidentium eſt (ne non ſint nempe futuræ omnium ſatis conſtantes voluntates) Qui vero diffidunt, ii non ſunt amici; ſed illi dumtaxat, qui poſſunt plena confidentia capere quicquid opus eſt ex ipſis amicorum bonis (tametſi ab illis adſerventur, neque in commune congeſta ſint) haud ſecus, quam ex ſuiſmet; reputando ſcilicet illa non eſſe ſua minus, quam ſi ipſimet ea poſſiderent, atque adſervarent.

Ac ſtupent quidem homines vulgares, id dum audiunt: ſed nihil eſt, quod ipſos moremur; neque enim quidquam fidei aut conſtantiæ in amicitia, benevolentiaque hominum hujuſmodi eſt; cum neque harum rerum capaces ſint, neque ullius ſapientiæ partis, quæ commendationem aliquam mereatur. Quinetiam, qui e media multitudine eſt homo, non intelligit quid privatim, publiceque utile ſit; neque conſtituere inter mores pravos honeſtoſque diſcrimen poteſt.

De Sapientibus ergo loquimur, quorum eſt quoddam quaſi fœdus, ut ne minus amicos, quam ſeipſos diligant; quod & fieri poſſe intelligimus, & ſæpe uſu evenire videmus; ut proinde perſpicuum ſit, nihil ad jucunde vivendum reperiri poſſe, quod conjunctione tali ſit aptius; ac propterea intelligamus, non modo non impedire rationem, ſi ſummum bonum in Voluptate

ptate ponatur, ſed etiam, ſine hoc, inſtitutionem amicitiæ non poſſe reperiri.

Videlicet, quia nullo modo, ſine Amicitia, firmam & perpetuam jucunditatem vitæ tenere poſſumus, neque vero ipſam amicitiam tueri, niſi æque amicos & nosmetipſos diligamus; idcirco hoc ipſum efficitur in amicitia, & amicitia cum voluptate connectitur; nam & lætamur amicorum lætitia æque ac noſtra, & pariter dolemus angoribus.

Quocirca eodem modo Sapiens erit affectus erga amicum, quo erga ſeipſum; quoſq; labores propter ſuam voluptatem ſuſceperit, eoſdem ſuſcipiet propter amici voluptatem; ac ut habere ſe lætaretur, qui ſibi ægro aſſideret; & conjecto in vincula, vel inopi ſuccurreret; ita lætabitur ſe habere, cui, ſi æger fuerit, aſſideat; ſi conjiciatur in vincula, laboretve inopia, ſuccurrat. Ac neque id modo, verum etiam erit ita affectus animo, ut & dolores graviſſimos ſubiturus pro amico ſit; &, ſi occaſio popoſcerit, mortem etiam oppetiturus.

Novimus certe eveniſſe (idque Patrum etiam noſtrorum memoria) ut quibuſcunque plenam fiduciam ſecuritatemque parare fas fuit ex ſocietate hominum, pari ſententia affectuque viventium, ii ſuaviſſimo freti pignore, quam ſuaviſſime inter ſe vixerint, ac pleniſſima neceſſitudine juncti præoptarint ſine lamentis, pro illo, qui foret ad mortem deſtinatus, mortem ſubire.

ATQUE hæc ſunt quidem, quæ dicenda habui circa Ethicam, eamque, ut ab uſque initio conteſtatus ſum, præcipuam Philoſophiæ partem. Tu, quiſquis es, cui adſpiranti ad germanam ſapientiam gratificari in animo fuit, iſta age, ac meditare; ratus ipſa eſſe elementa honeſte, atque adeo bene beateque vivendi.

Meditare, inquam, interdiu noctuque; & ſive quidem ipſe tecum, ſive cum fido ſocio, qui perſimilis tui ſit, & cui dicere valeas; Soli quidem ſumus, ſed hoc magis nobis diſquirere verum ſine invidia licet: Hæc ego non multis, ſed tibi; tu quoque non multis, ſed mihi; ſed nempe alter alteri ſatis magnum theatrum ſumus.

Et

Et nonne agnoſcis poſſe neminem cum viro illo comparari, qui & de Diis vera ſentit, & omnino intrepide adverſus mortem eſt comparatus, & de ipſo naturæ fine bonorumque extremo ſic ratiocinatur, ut intelligat ipſum poſſe facillima facilitate adimpleri compararique, ac id, quod in malis tolerandum eſt, aut eſſe duratione brevi, ſi vehemens ſit; aut, ſi diuturnum, toleratu leve; & ſibimetipſi denuntiat nullam erga ſe fatorum neceſſitatem eſſe, ſed vigere in ſe liberum arbitrium, ac nullam ſibi, aut perexiguam intervenire fortunam poſſe; & quæ cætera inculcata ſunt.

Sane &, cum tu vir hujuſmodi evaſeris, eveniet, ut nunquam ſive vigilans, ſive in ſomnis perturbere (neque enim eris in ſomnis, ob mentem bene compoſitam, alio affectu, quam per vigiliam) ſed ut quiſpiam Deus inter homines vivas. Nihil quippe mortali animali ſimile habet homo, qui in immortalium bonorum poſſeſſione ævum traducit.

HACTENUS EPICURUS.

FINIS.